

Bellek ve Kentsel Koruma-II

Sayı 20 • Eylül 2016

www.kentastirmalari.org

Sahibi Owner

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti. adına

Yusuf Sunar

Yazı İşleri Müdürü

General Director

Emir Osmanoglu

Editörler Editors*

Mustafa Altunoğlu • Zafer Çelik • şerife Geniş • Orçun İmga

Sayı Editörü Issue Editor: Dr. Açalya Alpan ve Emir Osmanoglu

Hakem ve Danışma Kurulu Advisory Board*

Leyla Alkan (Gazi Üniversitesi), Alim Arlı (İstanbul şehir Üniversitesi), Ahmet Kemal Bayram (Marmara Üniversitesi), Zeynep Yılmaz Bayram (Karadeniz Teknik Üniversitesi), L. Funda şenol Cantek (Ankara Üniversitesi), Tayfun Çınar (Ankara Üniversitesi), Didem Danış (Galatasaray Üniversitesi), Neslihan Demirtaş-Milz (İzmir Ekonomi Üniversitesi), şebnem Gökçen Dündar (Dokuz Eylül Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi), Tahire Erman (Bilkent Üniversitesi), Michael Goldman (Minnesota Üniversitesi), Kemal Görmez (Gazi Üniversitesi), Fuat Güllüpinar (Anadolu Üniversitesi), Berin Gür (TED Üniversitesi), Murat Güvenç (Kadir Has Üniversitesi), şükrü Karatepe (TCCB), Filiz Kartal (TODAİE), Ayşe Çolpan Kavuncu (Polis Akademisi), İlhan Kaya (Yıldız Teknik Üniversitesi), Hakan Kaynar (Hacettepe Üniversitesi), Ruşen Keleş (Ankara Üniversitesi), Mehmet Ali Kılıçbay, Emine Köseoğlu (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi), Tuna Kuyucu (Boğaziçi Üniversitesi), Faranak Miraftap (İllinois Üniversitesi), Göktuğ Morçöl (Pennsylvania State University), Mustafa Orçan (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Tuncay Önder (Gazi Üniversitesi), Metin Sözen (Çekül Vakfı), Yusuf şahin (Aksaray Üniversitesi), Yıldırım şentürk (Mimar Sinan Üniversitesi), Uğur Tanyeli (Bilgi Üniversitesi),

Coşkun Taştan (Polis Akademisi), İlhan Tekeli (ODTÜ), Korkut Tuna (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Gazi Üniversitesi), Aysu Uğurlar (Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Sutay Yavuz (TODAİE), H. Sevgi Zengin (Niğe Üniversitesi)

*Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Yıllık: 60 TL

Kurumsal Yıllık: 120 TL

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti.

Yapı Kredi Bankası Kızılay şubesi:

IBAN:TR61 0006 7010 0000 0083 7963 30

Yayın Türü

Dört Aylık, Yerel Süreli Yayın

Yayın Dili: Türkçe-İngilizce

Baskı: Eylül 2016

Tarcan Matbaacılık.

Abonelik

Yıllık: 60 TL Kurumsal Yıllık: 120 TL

Kapak Fotoğrafı: *By Jerzy Strzelecki*

Kaynak: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3ATin_Mal_Mosque5_\(js\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3ATin_Mal_Mosque5_(js).jpg)

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mah. 1403. Cad. 10/5 Balgat-Çankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99 Gsm: 0543 285 53 59

Web: www.idealkentdergisi.com **E-posta:** idealkent@gmail.com / bilgi@idealkentdergisi.com

idealkent (Kent Araştırmaları Dergisi) TUBİTAK ULAKBİM ve EBSCO tarafından indekslenmektedir.

idealkent, yılda üç sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. © Yayımlanan yazıların telif hakları idealkent'e aittir, yayımcının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

İçindekiler/Contents

Takdim/ Editorial

693 *Açalya Alpan-Emir Osmanoğlu*

Açılış Makaleleri/ Invited Opening Articles

696 *ICOMOS*
Cevat Erder

Makaleler/Articles

698 *Safa Avcıoğlu*
Tarihi Çevrelerde Kentsel Koruma ve Kentsel Yenileme Eğilimleri: Yasal ve Yönetmelik Çerçeve
Urban Conservation and Urban Renewal Approach in Historic Sites: Legal and Administrative Framework

720 *Müge Akkar Ercan*
Tarihi ve Kültürel Miras Alanlarında Devingen ve Evrimsel Bir Yer Kimliği Kavramsallaştırması
A Dynamic and Evolving Conceptualisation of Place Identity in Historic and Cultural Heritage Sites

746 *Zeynep Uludağ-Hilal Aycı*
Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci
Constitution of the Collective Memory on the Impressive Stage of Modernity in Ankara in the Early Republican Period and the Process of Social Amnesia

774 *Suat Apak - Hande Apak - E. İpek Öztürk*
Kent Kimliğinin Kurumsal Kimlikler Altında Ezilmesi; Kentsel Kimliğin Parçalanması
The Crushing of Urban Identity under Corporate Identities; The Fragmentation of Urban Identity

800 *Pınar Yurdadön Aslan - Duygu Özkır - Yasemin Ofluoğlu*
Bursa Kent Belleği ve Kimliğinin İnşasında Anıt Ağaçların Rolü
The Role of Monumental Trees in Constructing the Identity and Urban Memory of Bursa

830 *Zeynep Eraydın*
Kentsel Markalaşma Stratejilerinin Kent Belleği ve Kent İmgesi Üzerine Etkileri: Ankara Örneği
Impacts of Urban Branding Strategies on Urban Identity and Collective Image: The case of Ankara

- 856 *Ayşen Çelen Öztürk*
Eskişehir'in Geçmişteki ve Bugünkü Kent Belleğinin Zihin Haritaları Üzerinden Okuma Denemeleri
A Reading Attempt of the Past and Present Urban Memory of Eskişehir via Cognitive Mapping
- 881 *Sezen Aslan - Perihan Kiper*
Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi
Urban Identity and Memory Problems: The Evaluation of Opportunities and Threats in Case Study of Amasra
- 906 *Nevin Turgut Gültekin*
Kültürel ve Endüstriyel Miras Olarak Ankara Şeker Fabrikası
Ankara Sugar Factory as a Cultural and Industrial Heritage
- 936 *Ayşe Nur Şenel Fidangenç*
Yereli Korumak ve Türkiye'de Kent Müzeleri
Local Preservation and the City Museums in Turkey
- 966 *Burcu Arıkan - Gülçin Pulat Gökmen*
Kentsel Mekânın Fiziksel Katmanları, Konut Dokusunun Oluşumu ve Feneryolu Mahallesi'nin "Risk"li Dönüşümü
Physical Layers of Urban Space, the Formation of Housing Tissue and the "Risky" Transformation of Feneryolu Neighborhood

Söyleşi/Interview

- 999 *Açalya Alpan*
Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy İle "Europa Nostra" üzerine bir söyleşi
An Interview with Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy on "Europa Nostra"

Kitap İnceleme/Book Review

- 1008 *Kamil Yeşil*
Bir Devlet Adamından Medeniyet Manifestosu: Medeniyetler ve Şehirler

Takdim

UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin 40. Toplantısı'nın ve ICOMOS'un Yıllık Genel Kurulu'nun 2016 yılında Türkiye'de gerçekleştirilmiş olması vesilesiyle İdealKent'in "Bellek ve Kentsel Koruma" konusuna ayrılmış olan ikinci sayısında yeniden birlikteyiz. 19. Sayıda (Bellek ve Kentsel Koruma I) olduğu gibi bu sayıda da koruma disiplini ve pratiği güncel kavram, yaklaşım ve zorluklar üzerinden irdelenecek; bu ana tema kapsamında uluslararası, ulusal ve yerel farklılıklara değinilecektir.

Bellek ve Kentsel Koruma I temalı özel sayının davetli açılış yazıları Roma Tre Üniversitesi'nden emekli kentsel koruma Profesörü Giorgio Piccinato ile UNESCO Kültür Birimi Genel Başkan Yardımcısı ve Doç. Dr. Francesco Bandarin tarafından yazılmıştı. Bu sayıda ise açılış yazısı olarak, 1964 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Restorasyon Bölümü'nü kurarak Türkiye'de korumanın gelişmesine önemli katkıda bulunmuş, 1981-1988 yılları arasında ICCROM'un genel müdürlüğü görevini yürütmüş değerli hocamız Prof. Dr. Cevat Erder'in vaktiyle kaleme almış olduğu ICOMOS adlı kısa yazısını sizlerle paylaşıyoruz.

**

İlk makede Safa Avcıoğlu, Türkiye'nin tarihi kentsel çevrelerdeki uygulamalarını yönlendiren yasal ve yönetsel çerçeveyi ele alarak; kentsel koruma ve yenileme tanımlamalarının ülkemizde yapılan uygulamalardaki karşılığını değerlendiriyor. Ayrıca makale konuya ilişkin yasal mevzuat ve

karar verme süreçlerinin değişimini ve bu çerçevede tarihi çevreler ve bu alanlarda yer alan kültür ve tabiat varlıklarına yönelik ülkemizde yaşanan süreçler, yasal çerçeve açısından ele alınarak gelinen aşamanın ve bu aşamaları etkileyen kırılma noktalarının ekonomik, siyasi ve yasal boyutlarını da tartışmaktadır.

Doç. Dr. Müge Akkar Ercan çalışmasında, zaman-mekân sürekliliği içerisinde sürekli evrilen kentlerde ve toplumlarda yer kimliğinin nasıl korunabileceğini tarihi ve kültürel miras alanları bağlamında tartışmayı amaçlamaktadır.

Prof. Dr. Zeynep Uludağ ve Hilal Ayıcı birlikte hazırladıkları çalışmalarında kolektif bellek kavramını, kentsel kimliğin ve kültürel mirasın ayrılmaz bir parçası olarak ele almakta ve bu bağlamda erken cumhuriyet dönemi Ankara'sının kent peyzajını değerlendirmektedir.

Dr. Suat Apak, Yüksek Mimar Hande Apak ve Mimar E.İpek Öztürk tarafından hazırlanan makale, tarihi kentlerin görsel ve estetik boyutunu ele almakta ve tarihi kentsel peyzajlarda kurum kimliklerinin cepheye ilişkin görsel sonuçlarını tartışırken fiziksel boyutta zorluklarla ortaya çıkan kentsel kimliğin algısını zayıflatan kurumsal kimlik anlayışının ne olduğuna ve uygulamaların kentsel kimlik üzerindeki negatif etkilerine vurgu yapmayı da amaçlamaktadır.

Pınar Yurdadön Aslan, Dr. Duygu Özkır ve Yasemin Oflluoğlu, bir Dünya Mirası kenti olan Bursa örneğinde anıt ağaçların rolüne odaklanarak anıt ağaçların toplumsal ve mekânsal üretimde hem özne hem de nesne olarak konumlandırılması ile kentsel kimliğin anıt ağaçlarla ortak var edilişi üzerine kavramsal ve deneysel bir tartışma yürütmektedir.

Dr. Zeynep Eraydın makalesinde, Ankara örneğinde kentsel markalaşma stratejilerini kentsel bellek açısından ele alırken, bir diğer makalede Doç. Dr. Ayşen Çelen Öztürk, zihin haritaları üzerinden Eskişehir'deki bellek değişimini tartışmaktadır. Sezen Aslan ve Dr. Perihan Kiper ise Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve

Tehditlerin Değerlendirilmesi başlıklı çalışmada Amasra örneğinde kent kimliği ve belleğin korunmasındaki problemlerini ele değerlendirmektedir.

Doç. Dr. Nevin Turgut Gültekin ise Kültürel ve Endüstriyel Miras Olarak Ankara Şeker Fabrikası başlıklı çalışmasında; bugüne ulaşan yerleşke düzeni, mevcut yapıları, üretim düzenekleri ve kent belleğindeki izleri ile Türkiye’de endüstride, teknolojiye ve sosyal gelişmede şeker üretim endüstrisinin yerini ve 1960lı yılların endüstri mimarisini tanımlayan ancak bu süreçte kaybedilmek üzere olan endüstri mirası olarak görülebilecek olan Ankara Şeker Fabrikasını belgelemeyi amaçlamaktadır.

Ayşe Nur Şenel Fidangenç, Yereli Korumak ve Türkiye’de Kent Müzeleri başlıklı makalesinde kent müzelerinin kentin belleğine katkısını farklı örnekler üzerinden ele alarak kültürel mirasın kentsel bellek üzerine bıraktığı izdüşümü analiz etmektedir.

Burcu Arıkan, Kentsel Mekânın Fiziksel Katmanları, Konut Dokusunun Oluşumu ve Feneryolu Mahallesi’nin “Risk”li Dönüşümü başlıklı çalışması ile kentin konut dokusunun, yenileme projeleri çerçevesindeki değişimini İstanbul Feneryolu Mahallesi örneği üzerinden tartışarak konutun çevresi ile ilişkisine tarihsel bir bakış açısı getiriyor.

Bu sayımızda koruma alanının önemli isimlerinden Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy ile “Europa Nostra” üzerine bir söyleşi gerçekleştirirken kitap incelemesi olarak Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu’nun Medeniyetler ve Şehirler kitabı hakkında, bir kültür ve düşünce adamı olan Kamil Yeşil değerlendirme yazısı kaleme aldı.

Keyifli okumalar.

Sayı Editörleri

Dr. Açılya Alpan ve Emir Osmanoğlu

Invited Opening Article

ICOMOS

*

Cevat Erder¹

ICOMOS has very much influenced my work, my missions and especially the content of my courses at the Middle East Technical University in Ankara as well as my courses in ICCROM on architectural conservation. Thus, I have learned the multidisciplinary facets of conservation of cultural property - the importance of dialogue between owners and historians, archaeologists, art historians, scientists and technicians of conservation and that is what makes our profession challenging, attractive and dynamic. But what I have learned above all is that in order to establish the right balance and right dialogue, one should always keep in mind that an understanding of the attitudes of people towards their own heritage is fundamental. Only in this way can one correctly diagnose and cure the ailments affecting cultural heritage.

A wider world is in front of us. Nations that we thought would never come together only a few years ago are now joining forces for a more peaceful world. But curiously enough, at the same time, there is a sort of disintegration. Disintegration may not be the right word, but there certainly is an evident wish for separation from long-term bonds, a long-time dominance of a cultural policy, which seems to be the reason behind a new trend. A search for identity and reassessment of cultural values is strikingly strong in numerous places all over the world. New borders are requested, suggested and planned, and sometimes force is used to implement these ideas. Manifestations of a search for identity are bringing about new values concerning cultural property. The world is revising its concepts. Let's hope that this will be beneficial for all of us.

---

¹ Emeritus Professor, Middle East Technical University (METU)

It is obvious that the ease of communication today is one of the factors. This facility of communication affecting cultural properties is a tempting one. Those responsible for conservation should be aware of the danger of the ease of this movement which is bringing and has already brought uniformity to many aspects of our lives. This could easily bring about the uniformity of cultural values, thereby impairing their richness and variety.

Here, I think we should review the famous discussion on conservation, especially for those who think that conservation is basically and merely a scientific problem. I am thoroughly opposed to this belief, and take the side of those who think that conservation is above all a cultural issue. We should always remember that conservation means self-respect. It is respect for oneself, of one's own achievements, and thus it is respect for the achievements of others. Differences between human beings and societies as well as their cultural heritage should receive the same respect. In this world of fast communication, we should tight so as not to lose this respect by understanding the differences in cultures. We should try to understand that each culture has its own way of evaluating and conserving its cultural property.

ICOMOS has long years of experience and accumulated knowledge from which many lessons can be drawn. This knowledge, when properly used, can create miracles. It should be used towards protecting valuable objects and treasures and not towards imposing uniformity. Science and technology should be applied as services for culture in a world that is all too quickly losing its heritage and where ugliness seems to have become a virtue. In other words, one should always remember that conservation of cultural property is a very sensitive issue and it is not a "fast food" service. ICOMOS is the right place.

Cevat Erder,

ODTÜ emekli öğretim üyesi. Klasik arkeoloji kökenli Prof. Dr. Cevat Erder, 1964 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ODTÜ Tarihi Anıtların Bakım ve Onarımı- Restorasyon Bölümünü kurdu. 1965-74 yılları arasında ICOMOS Yürütme Komitesi üyeliği yaptı. 1981-1988 yılları arasında ICCROM'un genel müdürlüğü görevini yürüttü. 1986 yılında Aga Han Mimarlık Ödülü'nü, 1997'de ICCROM Ödülü'nü, 2003 yılında da ICOMOS'un Pietro Gazzola Ödülü'nü kazandı.

- Emeritus Professor, METU. Trained in classical archaeology, Prof. Cevat Erder founded Department of Conservation of Historic Monuments at Middle East Technical University (METU). He was a member of the Executive Council of ICOMOS from 1965 to 1974. He was appointed as the Director-General of ICCROM between 1981 and 1988. He was honored with the Aga Khan Award for Architecture in 1986, "ICCROM Award" in 1997 and Pietro Gazzola Award of ICOMOS in 2003.

Tarihi Çevrelerde Kentsel Koruma ve Kentsel Yenileme Eğilimleri: Yasal ve Yönetmelik Çerçeve

*

Safa Avcioğlu
Yıldız Teknik Üniversitesi

Öz

Tarihi çevreler, buldukları yerleşimlerin merkezleri olduğu için tarihsel süreç içerisinde gelişmiş ve büyümüşlerdir. Bu alanların içerisinde yer alan kültür ve tabiat varlıkları olarak tanımlanan değerler her dönemde toplumların ilgisini çekmiştir. İnsanoğlu kendinden önceki dönemlerin toplumlarını, bu toplumların yaşam biçimlerini ve bu yaşam biçimlerinin mekâna yansımaları olan yapı ve yerleşimleri öğrenmek, öğrenmek, ders çıkarmak ya da merakını tatmin etmek için çeşitli çabalar harcamıştır.

Toplumların geçmişten günümüze değin birikimlerinin toplandığı miras alanları olarak da tanımlayabileceğimiz tarihi çevreler, zaman içerisinde ağırlıklı olarak sosyal ve ekonomik etkenler sebebiyle cazibelerini kaybetmekte; buna bağlı olarak toplumsal (kolektif) bellekteki yeri ise zayıflamaktadır. Genel olarak kent merkezleri içinde kalan bu alanların korunması, kente ve kentlilere yeniden kazandırılmasına yönelik çabalar aynı zamanda geçmişten itibaren oluşan kent kimliğinin gelecek nesillere "anlamını kaybetmeden" aktarılması açısından önem arz etmektedir.

Uluslararası literatürde tanımlanan korumanın kavramsal yapısı ve korumanın uygulamada nasıl gerçekleştirileceğine dair yol haritaları bulunduğu ülkenin koşullarına göre uyarlanırlar. Koruma alanının sosyal, ekonomik, kültürel özelliklerinin ele alınması ve korumanın uygulama boyutları ise yasa yapıcılar tarafından düzenlenen yasal sistemle hayata geçmektedir. Ülkemizde korumaya yönelik algı ve anlayışı tartışabilmek için ülkemizde yer alan yasal düzenlemeleri incelemek gerekmektedir.

Bu çalışmada; kentsel koruma ve yenileme tanımlamalarının ülkemizde yapılan uygulamalardaki karşılığı değerlendirilerek; konuya ilişkin yasal mevzuat ve karar verme süreçlerinin değişimi tartışılacaktır. Tarihi çevreler ve bu alanlardaki yer alan kültür ve tabiat varlıklarına yönelik ülkemizde yaşanan süreçler, yasal çerçeve açısından ele alınarak gelen aşamanın ve bu aşamaları etkileyen kırılma noktalarının ekonomik, siyasi ve yasal boyutları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Koruma, Tarihi Çevre, Kentsel Yenileme, Kentsel Koruma, Yasal Çerçeve

Urban Conservation and Urban Renewal Approach in Historic Sites: Legal and Administrative Framework

*

Safa Avcioğlu
Yıldız Technical University

Abstract

Historic sites have been developed and grown within historical timeline as they are the core of the settlements in which they have flourished. These areas which we define as cultural and natural assets have attracted the interest of society every time. Man has shown great effort in order to find out more about previous societies; how these societies have lived, and have also tried to find out about, learn from or just to satisfy his curiosity about buildings and settlements, which are reflections of these life styles.

Historic sites, which we can also define as heritage sites where accumulations of societies from past until today are collected, lose their attraction in time, especially due to social and economic factors. As a result of this, their place in the collective memory of the society weakens. Generally, protection of these sites which are left within city centres, efforts to recuperate them for the city and for citizens is also important for passing on the identity of the city, which has been formed starting from past without losing its meaning. According to international literature and regulations road maps of conceptual definition of conservation and applications are defined and adapted to the condition of each country. Concept of conservation which contains dimensions of social, economic, cultural and application procedures is defined by legal regulations. In order to understand and discuss the perception and mentality of conservation we need to criticise legal regulations in our country.

In this study, definitions of urban conservation and renewal will be discussed based on implementations in Turkey. In order to achieve this; changes on regulations and procedures will be criticized in order to follow the transformation. Processes and procedures which affect historic sites and cultural assets will be discussed in line of legal regulations as they have changed from past until today. According to this collection, breaking points and switches that affected from economic, political and legal dimensions will be defined.

Keywords: Conservation, Historic Site, Urban Renewal, Urban Conservation, Legal Framework.

1. Tarihi Çevrede Koruma Sorunsalı

Tarihi çevreler, toplumların geçmişi ve bugünü arasında bağlantı kuran kültürel varlıklardır. Bu kültür varlıkları toplumların yaşadığı dönemlere ait ipuçlarını bünyesinde barındırarak geçmişin yaşanan zaman diliminde anlaşılmasını sağlamaktadır. Tarihi çevreler, geçmişten günümüze kadar varlıklarını sürdürmüş, bulunduğu dönemin tanıklığını yapmış, tarihi bir belge niteliğinde olan değerlerdir. Tarihi çevreler insan ölçüsüne göre düzenlenmiş mekânlar olarak geçmişte nasıl bir çevre içinde yaşandığını gösteren açık hava müzeleri olarak önem teşkil ederler (Ahunbay, 2004, s. 116). Sağsöz, Araz ve Tavsan (1993)'a göre toplumların geçmişlerine ait mimari, toplumsal, ekonomik, teknolojik, kültürel verilerini ve yapıldıkları devirlerin duygu, düşünce, eğitim, sosyal yaşam, deneyim ve birikimlerini bugüne aktararak kentlerin algılanabilirliğini artıran tarihi çevreler, kentin fiziksel ve sosyal yapısı içinde birer düğüm noktalarıdır (Sağsöz, Araz ve Tavsan, 1993, s. 209).

Toplumların geçmişten günümüze değin birikimlerinin toplandığı miras alanları olarak tanımlayabileceğimiz tarihi çevreler zaman içerisinde ağırlıklı sosyal ve ekonomik etkenlerin etkisiyle cazibelerini kaybetmekte; buna bağlı olarak toplumsal (*collective*) bellekteki yeri zayıflamaktadır. Çoğunlukla kent merkezleri içinde kalan bu alanların korunması, kente ve yaşayanlara yeniden kazandırılmasına yönelik çabalar, aynı zamanda geçmişten itibaren oluşan kent kimliğinin gelecek nesillere anlamını kaybetmeden aktarılması açısından önem arz etmektedir. Tarihi dokuların korunmasında ve yeniden canlandırılmasında kültürel mirasın gelecek nesillere anlamını kaybetmeden geliştirilerek aktarılması amaçlanarak bu alanların kentsel alan içerisinde korunması yeni oluşacak kentsel bölgelerle uyumunun sağlanması ile mümkün olmaktadır. Koruma ve kullanma arasında birbirini besleyen bir ilişki olduğu dikkate alındığında koruma kavramını "kullanmama" ya da "saklama" olarak değerlendirerek bu bakış ile kentleri ve genel anlamda koruma düşüncesini anlamaya çalışmak günümüz koşullarına ters bir bakış açısıdır.

Koruma kavramı; toplumun geçmişteki sosyal ve ekonomik koşullarını ve kültürel değerlerini yansıtan fiziksel yapısını günümüzde yaşanan değişim, gelişim ve ihtiyaçlar nedeniyle yok olmasını engellemek, kentsel dokuyu çağdaş yaşamla bütünleştirmek, kültürel varlıklarını topluma faydalı, ekonomik ve işlevsel koşullarla sağlıklılaştırmak şeklinde tanımlanmaktadır (Polat ve Dostoğlu, 2007, s. 63). Tarihi çevre içinde yer alan kültür ve tabiat varlıklarının korunması konusu, 19. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır. Feilden (1982)'e

göre korumanın bozulmanın önlenmesine yönelik bir eylem olduğundan bahsetmiş, doğal ve kültürel çevrede geçmişten gelen mesajların geleceğe aktarılmasını sağlayan maddi ve manevi değerleri korumak olduğunu belirterek “koruma” ile tarihten süregelen yaşam biçimi ve kültürel birikimin yaşandığı zaman dilimi içinde ya da gelecek zaman dilimleri için sonraki nesillere hem soyut hem de somut değerleri ile aktarılmasının amaçlandığını belirtmiştir (Feilden, 1982, s. 10). Kuban ise koruma kavramını “kültürel mirasın özü” üzerinden tanımlayarak geçmişten günümüze kadar yaşamış toplumların yarattığı maddi ve manevi değerlerin, bu değerlerden istifade edilmesinin ve gelecek olan toplumlara da aktarılmasının önemini vurgulamıştır (Kuban, 1994, s. 75).

20. yüzyılın son çeyreğinde tarihi çevrelerin kimliğinin korunması, tarihi kentsel dokunun yeniden canlandırılması, sosyal/ekonomik ve fiziki mekânların bütüncül olarak ele alınması ve planlanması anlayışı çağdaş koruma anlayışının çerçevesini çizmiştir. Bu çerçeveye ile planlamanın mekânsal ölçeğinin yanı sıra uygulama için finansal araçların oluşturulması, aktörlerin ortaya çıkarılması ve etaplara bölünmesi gündeme gelmiştir. Genel anlamda bakıldığında koruma politikaları; yerel ve ulusal politikalar içerisinde önemli bir araç durumuna gelmiştir. Ulusal düzeyde bakıldığında ise birçok ülke mevcut kent politikalarını gözden geçirerek yasal sistemlerdeki eksik ve sorunlu kısımları düzeltme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda öncelikle yasal ve yönetsel çerçeve ele alınarak tarihi çevrelerde koruma sorunlarının çözümüne yönelik yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerde “koruma” olgusu mevcut tanımından çıkarılarak tarihi çevrelerin kente kazanımına yönelik yeni kavramlar gündeme gelmiştir.

Bu noktada ortaya çıkan kentsel yenileme / yeniden canlandırma vb. tanımlamalar, Ng, Cook ve Chui (2001)'a göre söz konusu alanlarda yapılan ve yapılacak olan çalışmalarda alanın özgün karakterinin ön plana çıkarılması ve bu karakterinin korunarak geliştirilmesini amaçlamakta; aynı zamanda sadece tek yapının fiziksel müdahaleler ile iyileştirilmesini değil, ekonomik kalkınma sağlayarak yaşayan halkın yaşam standartlarını iyileştirici etkiyi hedeflemektedir (Ng, Cook ve Chui, 2001, s. 172). Türkün (2014) kentsel dönüşümün uygulama niteliğine göre farklı biçimler alabildiğinden bahsederek bu biçimleri kentsel yenileme (*urban renewal*), sağlıklaştırma/iyileştirme/ishah (*rehabilitation/ improvement*), koruma (*preservation-conservation*) ve yeniden canlandırma (*regeneration*) olarak sınıflandırmakta ve her birinin uygulama alanı ve gerekçelerinin farklı olduğundan bahsetmektedir (Türkün, 2014, s. 5).

Tarihi çevrelerde koruma ve yeniden canlandırma faaliyetlerinin hayata geçirilmesinde en önemli araçlardan biri kentsel yenilemedir. Kentsel yenileme;

içerisinde barındırdığı fiziksel, sosyal ve ekonomik özelliklerin koruma ve kullanma dengesinde birleştirilerek bulunduğu mekâna, yakın çevresine ve kullanıcılara yönelik iyileştirmelerini içermektedir. Bu kavram; sadece bir yapının fiziksel müdahaleler ile iyileştirilmesi değil, aynı zamanda yakın çevresinin tarihi ve kültürel değerleri ile sosyal özelliklerini iyileştirmesinin yanı sıra ekonomik kalkınma sağlayarak yaşayan halkın yaşam standartlarını iyileştirici etkiyle de genel bir kavramdır. Tarihi alanlarda yapılan yenileme, koruma yaklaşımlarından farklı olduğu için tartışmaya açık bir konudur. Hasol (1998)'a göre, kentsel yenileme “mevcut şehirleri ve merkezleri düzeltmek ve günün gereklerine uydurmak amacıyla yeniden planlama ve bunu uygulama” olarak anlam bulurken, Roberts (2000)'e göre belirli bir kentsel alanda belirli bir zaman dilimindeki bozulmaya karşı bir cevap niteliği taşımasıdır. İki tanım arasındaki en önemli fark zaman kavramıdır. Bunun yanında Roberts (2000), kentlerin genel olarak aynı problemlere sahip olduklarını fakat bu aynılığın farklı çözüm yolları geliştirilerek farklı uygulamaları doğurması gerektiğini de savunmaktadır.

Yukarıdaki tanımlara bakıldığında, kentsel yenileme eyleminin değişim, dönüşüm, eskiyenin yerine yenisinin gelmesi, günün şartlarına göre düzenleme gibi anlamları barındıran özelliğinden bahsedilmekte ve tarihi çevrelerde kentsel yenilemeye yönelik müdahalelerin hem fiziki hem de ekonomik açıdan bütüncül bir iyileştirme sağlaması beklenmektedir. Günümüzde ihtiyaçlara cevap veremez duruma gelen koruma ve yenileme politikaları yerel yönetimler ve planlı alanlar önemli problemlerinden biridir. Bilimsel ve teknik açıdan müdahale edilmesi gereken konut stokları ve yasadışı gelişen gecekondu bölgeleri ile tarihi dokuyu barındıran doğal ve kentsel alanlar; ülkemiz özelinde çeşitli yasal araçlar ile farklı kurum ve kuruluşların yetkisi altına girerek karar alma ve uygulama süreçlerinde miras kaybının yaşandığı alanlar haline gelmiştir.

Her ne kadar uluslararası mevzuatın getirmiş olduğu tanımlar ve yaptırımlar doğrultusunda ulusal mevzuatta yapılan düzenlemeler ile ülkemizde kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına ve yenilenerek kente kazandırılmasına yönelik gelişmiş bir mevzuatın olduğu düşünülse de ülke genelinde gerçekleştirilen yenileme uygulamaları yasal-yönetmelik çerçevesinin tekrar tartışılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

2. Yasal Ve Yönetmelik Çerçeve

Ülkemizde yer alan kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin yasal-yönetmelik çerçevenin temelleri ilk kez 19'ncü yüzyılın ortalarında Tanzimat fermanının ilanı ve onu takip eden sürece uzanmaktadır (Gülersoy, 2002, s. 8). **Birinci Asar-ı Atika Nizamnamesi** ile başlayan bu çerçeve takip eden nizamnameler ile değişikliğe uğrayarak gelişmiştir. 23 Nisan 1906 tarihinde çıkarılan **IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi**, 1912 tarihli **Muhafaza-i Abidat Kanunu** ve 13 Mart 1912 tarihli **"Esvar ve Kala-ı Atikadan Belediyelere, Vilayete Terk Olunacak Yerler Hakkında Kanun"** Cumhuriyet döneminde de kullanılmıştır (Ahunbay, 2004, s. 136). IV. Nizamname, 1972 yılına kadar koruma ve koruma uygulamaları konusunda yürürlükte kalan en uzun düzenleme olmuştur. Bu nizamnamede, köşk, yalı, konak ve evlerin korunması gerekliliği açıklanmış olmasına karşın, günümüz koruma anlayışından farklı olarak anıtsal nitelikli yapılar hariç sivil mimarlık örneği yapılar için aktif olarak kullanılmamıştır. Bununla birlikte 1950'li yıllardan itibaren yaşanan hızlı kentleşme, taşınmaz olan eski eserlerin mevcut sorunlarını ve bu eserlerin korunmasının denetlenmesi, yaşanan sorunların çözülmesi için özel bir kurumun oluşturulması gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Ahunbay, 2004, s. 136).

1951 yılında yürürlüğe giren **5805 sayılı "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkilî ve Vazifelerine Dair Kanun"**la yurtiçinde korunması gereken mimari ve tarihsel özelliklere sahip anıtların ve diğer taşınmaz eski eserlerin korunma, bakım, onarım ve restorasyon işlerinde uygulanacak ilkeleri ve programları saptamak, saptanan ilke ve programların uygulanmasını izlemek ve denetlemek, anıtlar ve taşınmaz eski eserlerle ilgili konularda bilimsel görüş bildirmek üzere **"Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu"** oluşturulmuştur (Gülersoy, 2002, s. 10).

1956 yılında yürürlüğe giren **6785 sayılı "İmar Kanunu"**, tarihi yapılarla ve arkeolojik sahalara yakın yapılacak binaların mesafelerinin hazırlanacak tüzüklerle belirlenmesine ilişkin hükmü ile planlama/koruma ilişkisini gündeme getiren ilk düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihe kadar yapılan düzenlemeler ve çıkarılan kanunların yerel yönetim ve merkezi yönetim arasındaki işbirliğini sağlamaması, mali ve teknik sebeplerden dolayı taşınmazların sahipsiz kalması ve koruma ölçeğinin yapı ölçeğinden alansal ölçeğe geçmesinin zorunluluğu gibi konuları çözümsüz bırakmasından dolayı yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur.

Türkiye’de tarihi çevreyi bir bütün olarak koruyabilmek için gerekli yasal çerçeve ancak 1970’li yılların başlarında yürürlüğe girmiştir. Avrupa’daki gelişmelerin Türk kamuoyuna aktarılması ve tarihi çevre koruma konusunda bilinçlenmenin artmasında üniversite öğretim üyelerinin yayınları, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun kararları, UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi gibi kuruluşların kampanyaları da etkili olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak, 1973’de **1710 sayılı Eski Eserler Kanunu** çıkarılmış; Türkiye’de tarihi çevrelerin bir bütün olarak tescil edilip yasal koruma altına alınmaları ancak bu tarihten sonra mümkün olabilmektedir (Ahunbay, 2004, s. 136).

6 Mayıs 1973 tarihinde yürürlüğe giren **1710 sayılı “Eski Eserler Kanunu”** ile ülkemiz sınırları dâhilinde arkeolojik, doğal, tarihi ve kentsel sit alanları “koruma” kapsamı içerisine girmiştir. Bu yasa ile eski eser kavramı yenilenmiş, tek yapı ölçeğinde görülen koruma kavramı yapı adası ölçeğine genişleyerek anıt, külliye ve sit gibi tanımlar hayata geçirilmiştir. Söz konusu yasa ile tanımlanan sit alanları ve bu alanların ilanı günümüzde olduğu gibi kamuoyunda ve yerel halkın gözünde olumlu olarak karşılanmamış, politik baskılarla bu kararların kapsamlarının değiştirilmesi talep edilmiştir. Bu sebeple yasa 10 yıl yürürlükte kalmıştır.

1710 sayılı yasanın getirdiği yenilikler şu başlıklar altında özetlenebilir:

- Korunması gerekli eser tanımı tek yapı ölçeğinin dışına çıkarılmış ve "sit" kavramı getirilmiştir. Buna ek olarak, çevre ölçeğinde korumanın, planlama ile gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir.

- Eski eser envanteri ve tescil ile başlayan koruma süreci netleşmiştir.

- Eski eserlerin bakım ve onarımından sorumlu, karar alıcı ve uygulayıcı kurum ve kuruluşlar belirlenmiştir.

- Eski eser sahiplerine vergi, harç ve benzeri vergi kalemlerinden muafiyetler tanınmıştır.

- Devletin çeşitli mekanizmalar oluşturarak, eski eser sahiplerine finansal, malzeme ve teknik yardım yapması öngörülmüştür.

1980 sonrası korumaya yönelik ilkelerin belirginleşmesi ve küresel açıdan dünyada yaşanan gelişmeler mevcut yasal zeminin bu konuda yeterli olmadığı gerçeğini ortaya koymuştur. 1979–1983 yılları arasında kapsayan **“Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”**nda kültürel mirasın korunması ilkelerine önceki kalkınma planlarına oranla uluslararası girişimlerin de etkisiyle daha çok yer verilmiştir. Bu duruma ek olarak 1982 yılında yürürlüğe giren Yeni Anayasa ile kültür ve tabiat varlıklarının korunması konusu belirtilmiş, 63. maddede ‘Devlet; tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar ve bu amaçla teşvik edici tedbirleri alır.’ hükmüne yer verilmiştir.

1983 yılına gelindiğinde koruma konusunda ikinci bir dđnüm noktası olarak yeni bir yasa çıkarılmıştır. 21 Temmuz 1983 yılında yürürlüğe giren **2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”** ile başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarına ve özel kişilere önemli görev ve sorumluluklar verilmiştir. Bunun yanında kültür ve tabiat varlıklarının devlet malı niteliğinde olduğu kabul edilmiş, sit kavramı yeni bir tanıma kavuşturulmuştur. Kanun ile eski eser koruma politikası, taşınmaz kültür varlığı koruma politikası haline getirilerek bu alanda ağdaş koruma politikalarına bir adım daha yaklaşılmıştır. Bu yasa ile **“Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu”** kaldırılarak yerine merkez teşkilatı olarak **“Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu”** ve görev ve yetki alanları taşra teşkilatı olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenen **“Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları”** oluşturulmuştur.

Kanunda yer almayan kentsel sit tanımı, sit tanımlamalarında tarih şartının aranması, 19. yüzyıldan önceki eserlerin de eski eser kabul edilmesi yasayı kendinden önce yapılan düzenlemelerin gerisine dşrmştir. Başka bir deyişle, 20. yüzyıl başında yapılmış Art Nouveau yapılar, I. Ulusal Mimarlık Akımı rnleri ve Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı zaman açısından koruma kapsamı dışına bırakılmıştır (Ahunbay, 2004, s. 137). Kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında devletin imknları dâhilinde belirli sayıda kültür varlığının korunması şeklinde ifadenin yer alması da mevcut kanunun “koruma” konusuna bakış açısını sergilemektedir. 2863 sayılı yasa, evre ölçeğindeki korumanın bir planlama sorunu olduğundan bahsederek, ilk kez **‘Koruma İmar Planı’** tanımını getirmiş, 1951 yılından itibaren kullanılan merkezi denetim örgütünün yerel ölçeğe taşınmasını ve ikili bir denetim mekanizması oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca yasa, koruma ölçütlerine kesin bir zaman sınırı getirerek yapılması gereken uygulamalara ivedilik kazandırmıştır.

Koruma amaçlı imar planı; 2863 sayılı kanunda sit alanlarında alanın etki-leşim-geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla mekânsal, sosyo-ekonomik ve tarihi çevreye yönelik araştırmaları içeren, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklaştırma/yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, üstyapı ve altyapı sistemlerine yönelik çalışmalarını, katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan hedef/araç/strateji ve plan kararlarını içeren plan notları ve açıklama raporu ile bütün olan belirli lektteki planlar olarak tanımlanmıştır.

2863 sayılı yasanın bazı maddeleri, 1987 yılında **3386 sayılı yasa** ile değiştirilmiştir. Bu değişiklikler incelendiğinde daha çok biçime yönelik olduğu ilke

ve temel yaklaşımlar konusunda bir yenilik getirmediği anlaşılmaktadır. Bu düzenlemeler; yerel yönetimlerin koruma sürecine doğrudan katılması ve koruma konusunda karar alma ve denetlemenin merkezden yerel koruma kurumlarına devredilmesi şeklindedir.

1980'li yıllarda, korumayla dolaylı olarak ilgilenen yasal düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. 1982 yılında yürürlüğe giren "**Turizm Teşvik Yasası**", 1983 yılında yürürlüğe giren "**Çevre Yasası**" ve "**Milli Parklar Yasası**", 1985 yılında yürürlüğe giren "**İmar Kanunu**" ve 1990 yılında yürürlüğe giren "**Kıyı Yasası**" içerisinde doğal ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik müdahaleler ve uyulması gereken ölçüleri ortaya koyan, yeni tanımları yasalaştıran düzenlemelerdir.

Bu düzenlemelere ek olarak 1982 yılında yürürlüğe giren **2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası** turizm sektörüne ilişkin gerçekleştirilen en kapsamlı düzenlemedir. Bu yasa turizm bölge, alan ve merkezlerinin belirlenmesi ve bunların geliştirilmesi, turizm yatırım ve işletmelerinin teşvik edilmesi ve düzenlenmesine ilişkin hükümleri kapsamaktadır. Söz konusu yasa ile doğal turizm kaynaklarının korunması ve kullanılması, imar planlarının İmar ve İskân Bakanlığı'nca onaylanması, turizm bölge, alan ve merkezlerinde bakanlığın talebi üzerine imar planları yapılmış ve turizme ayrılmış alanlardaki taşınmazlardan, hazine ve kamu kuruluşlarına ait yerler ile ormanların ilgili kuruluşlarca bakanlığa tahsis edilmesi gibi temel hükümler karara bağlanmış olsa da Türkiye'nin herhangi bir yerinde yer alan bir sit alanında turizm merkezi ilan edilebilmesinin önünü açmıştır. Bu durum sit alanlarının parçalanmasına, farklı planlar ve farklı kullanımlar ile mevcut dokunun bozulmasına ön ayak olmuştur. Bu durum ülkemizde yasalar yoluyla gerçekleştirilen *parçacıl planlama* anlayışına ilk örnek olarak değerlendirilmektedir.

1982 yılında kabul edilen "**Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasına Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun ve Sözleşme**", 1989 yılında kabul edilen "**Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun ve Sözleşme**" ve 1999 yılında kabul edilen "**Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun**" evrensel tanım ve politikalar açısından ülkemiz koruma politikasına yön veren önemli belgelerdir. Koruma ve koruma mevzuatı ile en son değişiklikler 2000'li yılların başlarında gerçekleşmiştir.

2004 yılında yürürlüğe giren **5226 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”** ile koruma alanında mevcut olan örgüt yapısının güçlendirilerek, yürürlükteki mevzuatın uluslararası kıstaslara uygun hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bu kanun ile 2863 sayılı kanundan farklı olarak ülkemizde koruma planlaması ve uygulamalarına ilişkin farklılıklar getirmiştir. Bu yasa ile Koruma Amaçlı İmar Planı, Yönetim Alanı, Yönetim Planı, Bağlantı Noktası, Katılımcı Alan Yönetimi gibi önemli araç ve kavramlar tanımlanmıştır. Anıt eserler ve müzeler için kurulların oluşturulmasının yanı sıra yukarıda tanımlanan araçlarla planlamanın uygulama araçları ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir süreç olduğu ortaya konmuştur. Uluslararası düzenlemelerle tanımlanan korumanın bu kanun ile teşkilatlanmaya ilişkin yasanın getirdiği yeniliklerde olumlu olarak değerlendirilmektedir. Bu yasaya eklenen yeni kavramlar, yönetim ve uygulama alanındaki yenilikler koruma mevzuatının uluslararası düzenlemeleri yakalamasına yardımcı olmuştur. Son dönemde yaşanan gelişmeler ise bu yasanın getirdiği kazanımların kaybedilme aşamasında olduğunu göstermektedir. Bahsedilen kanun ile koruma eylemlerine yönelik yeni parasal kaynaklar yaratılması, koruma alanına para aktarmayı düşünen kurum ve kuruluşlar için teşvik getirmesi, mevcut örgütsel sistem dâhilinde yeni örgütlemeler getirmesi ve karar süreçlerini hızlandırmak için çözümler üretilmesi olumlu gelişmeler olarak değerlendirilse de yukarıda bahsedilen ve önceki kanunlarla tanımlama ve kriterlere yönelik devam eden belirsizlik ve eksiklikler giderilmemiştir.

2005 yılında ise, **5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”** kabul edilmiştir. Söz konusu kanunun 1. Maddesinde

...yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş, ...bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır.

olarak açıklanmıştır. Yukarıda belirtilen hedefler doğrultusunda belirlenecek yenileme alanlarının tespiti, teknik altyapı ve yapısal standartların belirlendiği projelerin oluşturulması ile denetim ve yönetim mekanizmasının detaylandırılması gibi esaslar kanunda belirtilmeden/açıklanmadan bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yayımlanan yönetmelikte belirtilmiştir. Bu yasa ile yerel yönetimlerin tarihi çevrelerin korunmasına yönelik görev ve yetki çerçeveleri artırılarak genişletilmiştir.

5366 sayılı yasa ile getirilen en önemli farklılık; koruma alanları için getirilen 'yenileme alanı' tanımlamasıdır. Bu alanı belirleyen yetkili idareler, İl Özel İdareleri'nde İl Genel Meclisi, Belediyelerde ise, Belediye Meclisi'dir. Son onay ise, Bakanlar Kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu onay sürecinde ilgili Koruma Bölge Kurulları'na danışma veya karar alma konusunda yetki verilmiştir. Yapılacak olan projeler ve uygulamalar için Belediyeler veya İl Özel İdareleri yetkili kılınmıştır. Kanunu farklı kılan diğer bir özellik ise Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın bu alanlarda proje ve uygulama yapabilecek olmasıdır.

Tarihi çevrelerde yenileme kavramı 05 Temmuz 2005 tarihli **5366 sayılı yasa** ile gündeme girmiştir. Kanunda koruma-yenileme ikilisinden ziyade yenilemeye yer verilerek koruma olgusu arka planda bırakılmıştır. 2863 sayılı Koruma Kanunu'nda belirtilen plan hiyerarşisini göz ardı ederek plansız olarak gerçekleştirilecek projelere yasal zemin oluşturmuştur. Kanundaki düzenlemelere dayalı olarak uygulanan yenileme projelerine örnek olarak Sulukule Yenileme Projesi, Tarlabası Yenileme Projesi ve Süleymaniye Yenileme Projesi örnek olarak gösterilebilir. Kanunda tarihi alanlar için sadece yenilemeden bahsedilerek kentsel yenileme ve kentsel korumanın birbirlerinden farklı iki olgu olduğu kabul edilmiştir. Koruma kavramı her müdahalenin üstünde yer alırken yasaya baktığımızda kent içerisinde ve özellikle tarihi çevreler yer alan sit alanlarında belirlenecek alanlara ilişkin bilimsel kriterler ortaya konmamıştır. Hangi alanların yenileme alanı olabileceği ve hangi alanların olamayacağı gibi ölçütlerin aksine mevcut harita ve kadastro verileri gibi bilgi ve belgelerin derlenerek karar altına alındıktan sonra uygulamaya geçilmesi şeklinde tanımlamalar yer almıştır. Bu düzenlemeye ek olarak yenileme alanlarında uygulanacak projelere finansman sağlamak amacıyla 2005 yılında "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik" çıkarılarak kültür varlıklarının korunmasına katkı payının il özel idareleri tarafından açılacak hesaba aktarılarak yönetmelikte belirlenen şartlar dâhilinde proje ve uygulamalar için kullanılmasının yolu açılmıştır.

5366 sayılı kanun ile sit ve koruma alanlarında Belediyeler ve İl Özel İdareleri 'kentsel yenileme' uygulaması yapma hakkına sahip olmuştur. Kanun ile yetkili idarelere verilen katkı payından kullanma olanağı ile yenileme alanlarında yapılacak projeler, uygulamalar ve kamulaştırma işlemleri için finansman sorunu ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını koruma Kanunu'na tabi sit alanlarında planlama çalışmaları hayata geçirilmiş iken 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun kapsamına alınan ve sit alanları içerisinde parçacıl

olarak belirlenen bu alanlarda planlama ve uygulama açısından aksaklıkların ortaya çıkması doğan yetki karmaşasından dolayı sit alanı ve içerisinde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının korunarak yaşatılması için uygulama ölçeğindeki kararların alınması gecikmeye uğramıştır. 5366 sayılı yasa ve uygulama yönetmeliğinde yer alan kavramlar planlama literatürü açısından değerlendirildiğinde, projelendirme süreci içerisinde önemli bir dönüm noktası olan “avan proje” ve “uygulama projesi” kavramlarının mevcut literatürde yer almadığı aksine yürürlükte yer alan mevzuat içerisinde bile kısıtlı bir anlama sahip olduğu görülmektedir. Bu duruma ek olarak 5366 sayılı yasa planlama hiyerarşisine yönelik hiçbir atıfta bulunulmadığı, Koruma Bölge Kurulları’nda değerlendirilecek avan ve uygulama projelerinin hangi üst ölçekli plan kararına uyması gerektiği şaşırtıcı bir şekilde yer almamaktadır. Bahsedilen yasanın yönetmeliğinin içerisinde geçen “katılım ve kamuoyunun bilgilendirilmesi”, “anlaşma, satın alma ve kamulaştırma uygulamaları” ve “kamulaştırma” konusundaki hükümlerin mevcut yasalarda tanımlanan süreçlerden farklı olarak yorumlanmış olması bu getirilen yeniliklerin bilimsel kriterlere dayanmadığını göz önüne sunarak kamu yararına uygun olmadığı tezini güçlendirmektedir. Kanunda tanımlanmayan hususlar 5366 sayılı yasanın 17.11.2005 tarihinde yayımlanan Uygulama Yönetmeliği’nde açıklanmıştır. Bu durum ise hukuki hiyerarşi içerisinde olumlu görülmeyen yaklaşımlardandır. Bu yönetmeliğin ilk halinde yer alan acele kamulaştırmaya yönelik hükümler kamuoyunda endişe ile yaklaşılacak hükümlerden biri olup bu madde Danıştay’ın 11.10.2012 tarih E.:2008/1791 ve K:2012/1531 sayılı kararı ile iptal edilmiştir.

Ülkemizde Türkün (2014)’ün sınıflandırdığı kentsel dönüşüm, uygulama biçimlerine göre bu süreçlerin temeli 13 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu’na dayanmaktadır (Türkün, 2014, s. 5). Belediye Kanunu’nun “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı” başlıklı 73. Maddesinde dönüşüm adı altında yeni düzenlemeler yer almaktadır. Bu kapsamda yasal düzenleme 5998 sayılı “**Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun**” adı ile 24.06.2010 tarihinde yürürlüğe girerek ülkemiz yasal mevzuatında yetki ve yönetime ilişkin değişiklikler getirmiştir. Bu düzenlemeye yönelik en büyük eleştiri büyükşehir belediyelerine verilen geniş yetkililerdir. Kanunda yer aldığı üzere büyükşehir belediyelerine “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı” belirleme yetkisinin yanında bu alanlarda plan ölçeğinden başlayarak ruhsat aşamasına kadar çok geniş yetkilerin verilmiş olması ilçe belediyelerinin yetkilerinin azaltılması eleştirilerinin sebebidir. Bu duruma ek olarak ilçe belediyelerinin kendi yetki sınırları içerisinde bahsedilen kanun

kapsamında proje uygulayabilmesi de büyükşehir belediye meclislerinin yetkisine bırakılmıştır. Bu durum yönetsel açıdan bir idari vesayet denetimi olarak değerlendirilmektedir.

17.09.2011 gün tarihinde yürürlüğe giren **648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname** ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları yeniden düzenlenerek Kültür ve Turizm Bakanlığı'nun bünyesinde Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nun bünyesinde ise Tabiat Varlıkları Komisyonları oluşturulmuştur. Ayrıca söz konusu kararname ile 2863 sayılı yasada da Koruma Planları'nın hazırlanmasına ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenleme ile 2863 sayılı yasada tanımlanan "Kültür ve Tabiat Varlıkları" ikiye ayrılarak Kültür Varlıklarına ilişkin yetki Koruma Bölge Kurulları'na Tabiat Varlıklarına ilişkin yetki ise Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonlarına devredilmiştir. Bu kararname ile taşınır tabiat varlıkları hariç tabiat varlıkları, doğal sit alanları ile bu alan ve varlıklara ilişkin konular hakkında iş, işlem ve karar alma yetkisi bütünüyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na devredilmiştir. Bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığının yetki ve sorumluluğunda olan doğal mirasın Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na devredilmesinden dolayı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Bölge Kurulları adından Tabiat kelimesi çıkarılmıştır. Bu düzenleme neticesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde görev ve yetki alanları Bakanlıkça belirlenen "Tabiat Komisyonları" oluşturulmuştur. Uluslararası düzenlemeler de dikkate alındığında, 648 sayılı KHK ile yapılan bu düzenlemelerin ülkemizde yer alan korunması gerekli doğal alanlar, tabiat varlıkları ve bunlara bağlı özel çevre koruma bölgeleri gibi alanların mevcut denetim ve yönetim yapısının bozularak yeni bir yapının oluşturulmasının koruma faaliyetlerini zayıflatacağı, denetimi zorlaştıracığı ve geri dönülemez hasarlara sebep olacak uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olacağı düşünülmektedir. Uluslararası düzenlemelerin ortak olarak savunduğu bütüncül yaklaşıma tamamen aykırı olan bu durum ulusal mevzuat içerisinde bir açıklık olarak karşımıza çıkmaktadır. 648 sayılı KHK ile merkezin yönetimin koruma sürecinde yerel yönetimleri süreç dışı bırakan bir yaklaşım mevzuata hakim olmuştur.

648 sayılı KHK ile Koruma Amaçlı İmar Planının hazırlanması için 5226 sayılı yasayla 2 yıl olarak belirlenmiş olan süre 3 yıla çıkarılmış, değişiklik öncesi zorunlu hallerde koruma amaçlı imar planlarının hazırlanamadığı durumlarda sürenin 1 yıl uzatılabileceği ifadesi kaldırılarak koruma bölge kurullarına bu süreyi sınırsız biçimde uzatma yetkisi tanınmıştır. Bu durum Koruma Amaçlı İmar Planlarının üretim, onay ve uygulama aşamaların sekteye uğramasına sebep olacağı gibi sit alanlarının bütüncül planlama anlayışından uzak

bir şekilde yönetilmesine sebep olacaktır. 5226 sayılı yasada yer alan bütünleşik koruma ve koruma sürecine halkın katılımı bu kararname ile değiştirilerek bütünleşik koruma yaklaşımından uzaklaşan proje esaslı yaklaşımlar (*as built*) ile geliştirilen parçacıl planların gelişmesinin önü açılmıştır. Söz konusu kararname ile koruma amaçlı imar planı hazırlama sürecinde ön araştırma, halkın katılımı ve STK'nın katılımı gibi planlama yaklaşımları terkedilmiş ve yerel halka rağmen plan hazırlaması süreci aktif hale getirilmiştir.

Büyük bölümü deprem kuşağında yer alan ülkemizde depremin olası zararlarını önleme amacıyla 31 Mayıs 2012 tarihinde **6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun** yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile başta deprem olmak üzere tabii afetler sebebiyle meydana gelmesi muhtemel can ve mal kayıplarının önüne geçilerek sosyal devlet anlayışı çerçevesine kaynakların sağlıklı ve verimli kullanılması hedeflenmiştir. Bahsedilen bu gerekçe korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının da maruz kalabileceği tehditlerin başında gelmektedir. Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından 04.08.2012 tarihinde Uygulama Yönetmeliği yayımlanmış, 15.12.2012 tarihinde ise bu yönetmeliğin tamamına yakını yeni Uygulama Yönetmeliği ile değiştirilmiştir. Bu gerekçe dikkate alındığında kanunun aslında bütüncül bir yaklaşım ile hareket ettiği varsayılmaktadır. Yasa koyucunun mülk sahiplerinin hazırlanacak projelere katılımını artırmak için özellikle zorlayıcı idari tedbirler ortaya koyması, dönüşüm kelimesini kullanmak yerine afet riskini ön plana çıkararak mülkiyeti kısıtlayıcı uygulama araçları tanımlaması ise kamuoyunca samimi bulunmamaktadır. Bu kanunla ortaya atılan Riskli Alan ve Riskli Yapı tanımlarının ve yapılacak olan düzenlemelerin açık ve ayrıntılı olarak düzenlenmemesi sebebiyle keyfi müdahale riski oluşturmaktadır. Kanunda can ve mal kaybı riski ağırlık kazanarak mevcut yapı stokunun öncelikli olarak bu risk üzerinden değerlendirmeye alınacağı belirtilmektedir. Kanun düzenlemesinde sadece can ve mal riski değerlendirmesinin yapılmayacağı bununla birlikte ekonomik ömrün de dikkate alınacağı vurgulanmaktadır.

Bir yapının ekonomik ömrünün ne olduğu konusu göreceli bir kavram olup, yapıda kullanılan malzemeye, yapım tekniğine, iklim koşullarına ve kullanım şekli gibi unsurlara bağlı olarak değişebilmektedir. Kaldı ki korunması gerekli kültür varlıkları açısından bu durum daha farklıdır. Çünkü bu yapıların miras değeri vardır. Kanunda riskli yapı tanımının genel ifadeler kullanılarak bilimsel ve teknik kriterler esas alınmadan istisnai durumların tanımlanmadan açıklanması, ulusal sınırlar içerisinde bu tanımın içerisindeki şartları sağlayan her yapının bu kanun kapsamında riskli olarak değerlendirilebileceği gerçeğini

göz önüne çıkarmaktadır. Kanunun bu değerlendirmesi kültür varlığı yapı stokunun ekonomik ömür veya teknik gerekçelerle yıktırılabilmesinin ve yapıların özgün halinin ortadan kaldırılarak yeniden yapım/rekonstrüksiyon süreçlerinin önünü açmaktadır. Bu mevcut kültür varlığı yapı stoku için büyük bir tehlikedir. Kanunun riskli yapı statüsüne alınmış yapılarda muafiyetler sağlanmış olması (bazı harç ve vergilerin alınmaması) uygulama aşamasını daha cazip hale getirmektedir. Bu kapsamda 6306 sayılı kanun, doğal afet risklerinin azaltılması çerçevesinde bütüncül mevzuat eksikliğinin giderilmesine yönelik atılan önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Genç, 2014, s. 29).

6306 sayılı kanunun riskli alan tanımı içerisinde genel ibarelerin kullanılması ülke ölçeğinde herhangi bir sit alanının -ki bu alanlara tarihi çevreler de dâhil olmak üzere- anılan kanun kapsamında Riskli Alan ilan edilmesinin sağlanması kanunun 9. maddesinde belirlenmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin iptalinden önceki metinde 6831 sayılı Orman Kanunu, 2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 4342 sayılı Mera Kanunu, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun gibi belirleyici özel kanunların bu kanuna aykırı hükümlerinin uygulanmayacağı belirtilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 1/3/2014 tarihli ve 27/2/2014 tarihli E.: 2012/87 ve K.:2014/41 sayılı kararı ile bu hüküm ortadan kaldırılmış ve korunması gerekli kültür varlıkları yapı stokuna yönelik büyük tehdit içeren bu düzenleme ortadan kaldırılmıştır. Koruma faaliyetlerine sekte vurabilecek riskli yapı tanımı ise kanunda ilk düzenleme yapıldığı haliyle yürürlükte olduğu için halen bir tehdit olarak karşımıza çıkmakta olup uygulama bütünlüğü bakımından riskli yapılar dışında kalan yapılardan Bakanlıkça gerekli görüldüğü takdirde herhangi bir yapının bu kanun hükümlerine göre değerlendirebilecek olması kültür varlığı stoku için tehdit olarak yer almaktadır. Buna ek olarak 6306 sayılı Kanun uyarınca tesis edilen idari işlemlere karşı otuz gün içinde İdari Yargılama Usulü Kanunu'nca dava açılacağı ancak bu davalarda yürütmenin durdurulmasına karar verilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. İdarenin denetim yollarından olan yargısal denetimin devre dışı bırakılmasına sebep olan bu hüküm Anayasa Mahkemesi'nin 1/3/2014 tarihli ve 27/2/2014 tarihli E.: 2012/87 ve K.:2014/41 sayılı kararı ile iptal edilmiştir.

Sonuç

Tarihi çevreler sürdürülebilir olduğu ve kentin gelişimi – değişimi ile uyumlu bir bütünleşmeyi sağlayabildikleri ölçüde kentsel çevreye önemli katkıları olan özel alanlardır. Bu alanlara yapılan müdahaleler ya fiziki değeri öne çıkararak geri dönüşü olmayan fiziki müdahaleyle kullanımın kısıtlanması ya da kullanımı öne çıkararak geri dönüşü olmayan fiziki müdahaleyle kullanım çeşitlerinin yönlendirilmesi biçimlerini almaktadır (Bademli, 2005, s. 20).

Koruma kavramının ülkemizdeki uygulama boyutunda çok yetkililiğin neden olduğu sorunlar gelecek için geri dönülemez kayıplara sebep olacaktır. Uygulamada görülen parçacıl ve proje esaslı anlayışın neticesinde tarihi çevrelerde geri dönülemez kayıplar yaşanmaktadır. Bu durum ise ülkemizde yer alan koruma esaslı yasal mevzuatın birçok farklı kurum ve kuruluşu yetkili kılması, diğer kurum ve kuruluşların hangi aşamada koruma sürecine dâhil olacağını açıkça belirtmemesinin sonucudur. Yetki, sorumluluk ve yaptırımların açık olarak tariflendiği güçlü bir koruma mevzuatının oluşturulmaması koruma-kullanma dengesi ile planlama ve uygulama süreçleri açısından bir risk taşımaktadır. 2863 sayılı yasa kapsamı ve 5226 sayılı yasa ile geçirdiği değişiklikler açısından başarılı koruma çalışmaları gerçekleştirebilecek niteliktedir. Barındırdığı araçların doğru ve etkin kullanılması ülkemizde var olan başarılı örneklerde de olduğu gibi çağdaşı kanunlar ile uyumludur. Bu yasa 2005 yılına kadar geçirdiği değişiklikler ile çağdaşı uluslararası düzenlemelerle paralel bir gelişme göstermiş fakat 5366 sayılı yasa, 648 sayılı KHK ve 6306 sayılı yasa ile bu kazanımlarını yitirerek korumanın güncel sorun ve sistematikiğinden uzaklaşmıştır. Bu yasaların soylulaştırma ve dar gelirli grupların yerinden edilmesi için bir bahane olmaması ve rant amacı taşıyan projelerin hayata geçirilmesi için bir araç olarak kullanılmaması kamuoyunun beklentileri arasındadır.

Koruma alanında yapılan bu değişiklikler incelendiğinde; 2004 yılına kadar gelinen süreçte koruma ve planlama alanında kazanımlardan bahsedilirken ve 2005 ve sonrası dönemde bu kazanımların çıkarılan özel kanunlarla zamanla kaybedildiği, gelinen noktanın ise parçacıl planlama anlayışının egemen olmasına sebep olduğu görülmektedir. 2863 sayılı yasa ile başlayan süreçte koruma altına alınacak varlıkların taşıdığı “değer” üzerinden vurgu yapılırken 5366 sayılı yasa ve sonrasındaki düzenlemelerde bu varlıkların kullanım değerinin “kaynak” ve “risk” açısından değerlendirilmesi ön plana çıkmıştır.

Toplumların geçmişı ve bugünü arasında bağlantı kuran tarihi çevrelerin kente yeniden kazandırılması ve bu kapsamda eskiyen dokulara müdahale edilmesi bir ihtiyaç olup tarihi eserler ile korunması gerekli yapı stokunun –

anıt eserler ve sivil mimarlık örnekleri- korunarak geliştirilmesi, muhtemel afet risklerine karşı güçlendirilmesi gerekmektedir. Ancak bu gerekliliğin farklı bir kanun içerisinde zikredilerek gerçekleştirilmesinden önce bu yapılaraya yönelik özel kanun düzenlemeleri yapılmalıdır. Ayrıca bütünlük planlamanın faydalarını göz önüne aldığımızda bütünlük bir yasal sisteme her zaman için ihtiyaç duyulmaktadır.

Günümüze kadar yapılan uygulamalar ve bu uygulamalara zemin teşkil eden yasal düzenlemeler değerlendirildiğinde; uygulamaların/projelerin merkezi yönetimin önderliğinde/işbirliğinde yerel yönetimler tarafından gerçekleştirildiği fakat kent parçalarına yönelik noktasal olan bu uygulamaların doğal ve tarihi çevreler için geri dönülemez hasarlara sebebiyet verdiği aşikârdır. Oysaki yapıları koruyacak ve yaşatacak olanların öncelikle bireyler olduğu düşünüldüğünde; yapılacak her düzenlemenin ve alınacak her kararın doğru okunabilmesi gerekmektedir.

Extended Abstract

Urban Conservation and Urban Renewal Approach in Historic Sites: Legal and Administrative Framework

*

Safa Avcıoğlu¹

Historic settlements are cultural assets which bind the past and present of societies. These cultural assets keep clues of the past societies within themselves, thus maintaining that the past can be comprehended today. Historic settlements have historical document value, which have witnessed the time that they have existed in.

Historic settlements, which we can define as heritage sites where all that a society has possessed has accumulated in until present, have lost their attraction in time, especially as a result of social and economic factors. Preserving, sustaining and providing their continuation for the coming generations is very important for transmission of heritage, but harmonization of these areas with the newly established urban areas is also of utmost importance. When considering the concept of “preservation”; giving this concept the meanings; “not using” or “conservation”, and even trying to understand cities and concept of preservation with this point of view, is a perspective which is incoherent with contemporary planning practices.

Conceptual structure of preservation and roadmaps on how preservation will be achieved during implementation which are defined in national and international literature; are redefined in accordance to conditions of the country where they will be applied. Social, economic and cultural properties of the protected site and the implementation stage of preservation is realized with a legal system which is designed by decision makers. In order to be able to discuss how preservation is perceived in Turkey, national legal framework for preservation should be analyzed.

---

¹ Yıldız Technical University, Department of Urban and Regional Planning, Ph. D. Candidate

Within this concept, the main framework of the paper which is; urban conservation and urban renewal approach in historic sites is studied in connection with valid legal framework in Turkey. In the first part of this paper, the conceptual dimension of preservation is discussed and definitions in academic literature are studied. In the last quarter of 20th century, contemporary understanding of preservation for revitalizing and sustaining historic settlements have started to take its place in local and national policies. This issue has been discussed and some implementations which are done under the main heading of “transformation” are explained.

In the second part of the paper; the transformations of legal and administrative framework in Turkey are studied based on laws came into effect until today. Subjects and approaches of the legal system which has developed in the process are defined, and developments which have caused these changes are explained. Also global developments are given, explaining their reflections on national legislation. In this section, main emphasis is on the time span between 1980 and 2000, and on the period after the year 2000, as these are the two periods where we observe most radical changes in national legislation. National and global developments during these two periods have been studied. The most criticized sections of the legislation which came into effect between years 1980 and 2000 is the extremes of bureaucratic procedures that it causes and its inefficiency. This criticism has especially been evaluated as the starting point of the legislation which has come into effect after 2000’s, radical changes in the legislation which have started in 2004 have been studied with regard to positive and negative aspects of its effects on projects concerning historic settlements.

In this section, first of all changes made in law no 2863 in 2004 are studied. This law is known as the Law of Preservation of Cultural and Natural assets and these changes have been looked on as positive. Then Law no 5366 which came into effect in 2005, and which is known as Law of Regeneration have been studied especially with its structure which directs projects to be implemented in historic settlements. New definitions and implementation tools that this law possesses have been discussed and studied.

During the ongoing process, changes that are made in the decision making process concerning cultural and natural assets with Decree no 648 dated 2011 have been studied and possible effects of these new arrangements on historic settlements have been discussed. Effects of the changes that are made with some of the articles of this new arrangement on the changes that are made in 2004 on Law no 2863 on present legislation system have especially been studied.

At the end of the section, Law no 6306 which came into effect in 2013, and which is known as the Law of Disaster have been studied, with regard to new definitions and arrangements that it brought in our legislative system. This study considers the pressure of the expected economic value which will be created through these new arrangements on the building stock which should be preserved. Articles of the Law that gives scientific and technical criteria for risked sites and risked structures are mentioned, and especially the fact that the heritage value of cultural heritage are not mentioned has been emphasized. The articles of this Law which have been cancelled by jurisdiction have been studied, thus articulating the probable risk that the decision maker has created for cultural assets in historic settlements, while handling risks of structures causing life and economical loss. Articles which took place in the first text of the Law and which have been cancelled by the Supreme Court have been studied in terms of their place in legal hierarchy, while articulating the risk that it still poses on cultural assets because there is still no new arrangement for the definitions within the text of the Law.

In the last section, legislation for historic sites have been evaluated over concepts and legislation which have been explained in previous sections, and the positive and negative aspects of the system have been commented on. The fact that historic sites are sustainable, and that they are private zones which have important contributions to urban sites, provided that they can be integrated in harmony with the development – transformation of the city has been stressed on, and the legislation of Turkey has been criticized. The fact that in the existing legal system there is no efficient preservation legislation where authority, responsibility and sanctions are defined clearly has been discussed, however the fact that there are successful examples where tools within existing legislation have been used correctly and efficiently is also stressed.

Kaynakça/Bibliyografya

- Ahunbay, Z. (2014). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*, İstanbul: YEM Yayınları.
- Bademli, R. (2005). *Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması*, Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Ng, M. K., Cook, A., ve Chui, E. W. T. (2001). *The road not travelled: A sustainable urban regeneration strategy for Hong Kong*. *Planning Practice and Research*, 16(2), 171-183.
- Feilden, B. M. (1982). *Conservation of historic buildings*. London: Butterworth and Co.
- Genç, F. N. (2014). *Gecekonduyla mücadeleden kentsel dönüşüme Türkiye’de kentleşme politikaları*. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 15-30.
- Gülersoy, N. Z. (2002). *Sit koruma ders notları*, İstanbul: İTÜ Matbaası.
- Hasol, D. (1998). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kuban, D. (1994). *Türkiye’de tarihi çevre korumanın kültürel boyutları, tarihi kentlerde planlama/düzenleme sorunları*. Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Matbaası.
- Polat, S. ve Dostoğlu, N. (2007). *Kentsel dönüşüm kavramı üzerine: Bursa’da kü-kürtlü ve Mudanya örnekleri*. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 61-76.
- Roberts, P. (2000). *The evolution, definition and purpose of urban regeneration, Urban Regeneration a Handbook*. London: Sage Publications.
- Sağsöz, A., Araz, U. A. ve Tavşan, F. (1993). *Koruma olgusu içinde mimari tasarım süreci: Kavramsal, Kuramsal, felsefi yaklaşımlar*. Çubuk, M. (Der.), 1. *Kentsel Koruma ve Yenileme-Uygulamalar Kolokyumu, Koruma Planlaması: Yöntemler-Politikalar-Teknikler ve Uygulama Amaçları*, (208-216). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Türkün, A. (2014). *Kentsel ayrışmanın son aşaması olarak kentsel dönüşüm*. Türkün, A. (Editör). *Mülk, mahal, insan: İstanbul’da kentsel dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- 5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkilî ve Vazifelerine Dair Kanun, (1951). T.C. Resmi Gazete, 7853, 09 Temmuz 1951.
- 6785 sayılı İmar Kanunu, (1956). T.C. Resmi Gazete, 9359, 16 Temmuz 1956.
- 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, (1973). T.C. Resmi Gazete, 14527, 06 Mayıs 1973.
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1978). T.C. Resmi Gazete, 16393, 12 Aralık 1978.
- 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, (1983). T.C. Resmi Gazete, 18113, 23 Temmuz 1983.
- 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası, (1982). T.C. Resmi Gazete, 17635, 16 Mart 1982.
- 3194 Sayılı İmar Kanunu, (1985). T.C. Resmi Gazete, 18749, 09 Mayıs 1985.
- 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, (2004). T.C. Resmi Gazete, 25535, 27 Temmuz 2004.

- 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, (2005). T.C. Resmi Gazete, 25866, 05 Temmuz 2005.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu, (2005). T.C. Resmi Gazete, 25874, 13 Temmuz 2005.
- 5998 Sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, (2010). T.C. Resmi Gazete, 27621, 24 Haziran 2010.
- 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, (2011). T.C. Resmi Gazete, 28028, 17 Ağustos 2011.
- 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, (2012). T.C. Resmi Gazete, 28309, 31 Mayıs 2012.
- 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği, (2012). T.C. Resmi Gazete, 28498, 15 Aralık 2012.

Safa Avcıoğlu,

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü mezunu olan yazar, Tarihi Çevrelerde Kentsel Yenileme Eğilimleri: Tuzla Köyü Örneği başlıklı tez ile Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yüksek Lisans Programından mezun olmuştur. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda Doktora Tezine devam etmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nde Kültür ve Turizm Uzmanı olarak görev yapan yazar iyi derecede İngilizce bilmektedir. Coğrafi bilgi sistemlerine ilişkin yazılımlar, Microsoft Office programları ile tasarım programlarına profesyonel düzeyde hakimdir.

- The author is graduated from Istanbul Technical University Faculty of Architecture Urban and Regional Planning department. He has had MSc degree from Gebze High Technology Institute Graduate School of Natural and Applied Sciences Institute City & Regional Planning Master Programme according to master thesis based on Urban Renewal and Conservation named Urban Renewable Approach in Historic Sites: Tuzla Intravillage Case Study. Author is still PhD scholar of Yıldız Technical University Graduate School of Natural and Applied Sciences Institute City & Regional Planning Doctorate Programme and working on PhD thesis. Author has been working as Culture and Tourism Expert at Ministry of Culture and Tourism İstanbul 1st Urban Renewal Areas Regional Conservation Board for Culture Heritage and speaks English fluently. Author is good at GIS programmes, MS Office programmes and design programmes.

E-mail: safaavcioglu@gmail.com

Tarihi ve Kültürel Miras Alanlarında Devingen ve Evrimsel Bir Yer Kimliği Kavramsallaştırması

*

Müge Akkar Ercan
ODTÜ

Öz

Küreselleşme ve neoliberal kentleşme politikalarının etkisi altında, 30 yılı aşkın bir süredir kentler ekonomik, toplumsal ve mekânsal olarak yeniden yapılanmaktadır. Endüstri-sonrası kentlerde süregelen bu yapılanma, bir taraftan kentlerin postmodern yüzlerinin gelişmesine ve küresel bir kentsel kimliğin ortaya çıkmasına neden olurken, diğer taraftan ‘yerellikler’e ve ‘yer kimliği’ne yeni tehditler oluşturmaktadır. “Yerin kendisine ve kültürüne dayanan ve o yeri ‘yer’ yapan özelliklerin yok olması” olarak tanımlanan “yersizlik” kavramı, son yıllarda, kentlerde gözlemediğimiz tektipleşme, standartlaşma ve melezeleşmenin ürünüdür. Endüstri-sonrası kentlerin kimlik sorununu yersizlik kavramı bağlamında tartışan birçok çalışma, tarihi ve kültürel miras alanlarının müzeleştirilerek ya da yok edilerek, ‘yer kimliği’ açısından yoksunlaştırıldığına dikkat çekmektedir. Bu araştırma, zaman-mekân sürekliliği içerisinde sürekli evrilen kentlerde ve toplumlarda yer kimliğinin nasıl korunabileceğini tarihi ve kültürel miras alanları bağlamında tartışmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın birinci bölümü, endüstri-sonrası kentlerin kimlik probleminin arkasındaki nedenleri ve yer kimliğinin önemini incelemektedir; tarihi ve kültürel miras ve yer kimliğine yönelik temel problem ve çelişki alanlarını tanımlamaktadır. Araştırmanın ikinci bölümü, ‘yer kimliği’ni, mekân-yer yazını bağlamında, E. Relph’in ‘fiziksel çevre’, ‘etkinlikler’ ve ‘anımlar’ üçlemesiyle ilişkilendirerek, evrimsel ve bağlamsal perspektifler ışığında kavramsallaştırmaktadır. Araştırmanın üçüncü bölümü, zaman-mekân sürekliliği içinde, sürekli evrilen yer kimliğinin devingenliğiyle kültürel miras alanlarında idealize edilen durağanlığı arasındaki temel çelişkinin nasıl yeniden kurgulanarak, uzlaştırılabileceğini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi ve kültürel miras, Yer kimliği, Kentsel koruma, Endüstri-sonrası kentler, Devingen, Evrimsel, Bağlamsal

A Dynamic and Evolving Conceptualisation of Place Identity in Historic and Cultural Heritage Sites

*

Müge Akkar Ercan
METU

Abstract

Under the impacts of the globalisation and neoliberal urbanism, contemporary cities have undergone a significant economic, social and spatial restructuring over more than three decades. While this change has led to the generation of post-modern face of many cities with a global urban identity, it brings about a significant and often detrimental impact upon localities, and their identities. 'Placelessness', defined as "the displacement or loss of 'authentic' forms of culture –made from and making, local distinctiveness- by mass-produced commercial forms imposed on the locality", is the ultimate outcome of the homogenisation, standardisation and hybridization of urban space. A number of studies, which discuss the identity crisis of historical and cultural heritage sites in relation with the notion of placelessness, call attention to the impoverishment of the place identity by either museumisation or eradication of these sites. In a space-time continuum where cities and societies incessantly evolve, this research aims to discuss how to conserve 'place identity' in historical and cultural heritage sites. The paper first examines the factors which have brought about urban identity problems of post-industrial cities, describes the significance of urban identity for individuals, societies and cities, as well as the threats and conflicting areas resulted from the urban identity crisis of contemporary cities. Second, referring to the literature on the space-place debates, it conceptualizes the notion of 'place identity' in relation with the E. Relph's triad of 'physical setting or appearance', 'activities' and 'meanings', as well as its contextual and evolutionary aspects. Last but not least, the third part seeks to discuss and find answers to the questions of how the stability of idealised conservation of place identity can be reconciled with the dynamics of place identity with its continuously evolving nature in the space-time continuum.

Keywords: Historic and cultural heritage, Place identity, Urban conservation, Post-industrial cities, Dynamic, Evolutionary, Contextual

Giriş

Endüstri-sonrası kentin 'kimlik' problemi

Küreselleşme ve neoliberal kentleşme politikalarının etkisi altında, 30 yılı aşkın bir süredir kentler ekonomik, toplumsal ve mekânsal olarak yeniden yapılanmaktadır (King, 1995; Graham, 1998; Madanipour, 2013). Kentlerde süregelen bu yapılanma, bir taraftan kentlerin postmodern yüzlerinin gelişmesine ve küresel bir kent kimliğinin ortaya çıkmasına neden olurken, diğer taraftan 'yerellikler'e ve 'yer kimliği'ne tehdit oluşturmaktadır (Carmona vd, 2010; Pieterse, 2006) (Şekil 1). Kentsel nüfusun homojen bir yapıdan heterojen, çok-kültürlü ve etnik kökenli bir yapıya bürünmesi, dünyadaki Avrupa Birliği gibi uluslarüstü nitelikte örgütlenmelerin ve ağların gelişmesiyle birlikte ulusal kimliklerin zayıflaması, küreselleşme ve teknolojik gelişmelere paralel olarak, seri üretim ve kitlesel tüketime dayalı bir 'kitle kültürü'nün gelişmesi, kentsel kimlik krizinin arkasındaki başlıca nedenlerdir (Castells, 1993; Gillis, 1994; King, 1995; Hall, 1995; Graham, 1998; Carmona vd. 2010). Büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri öncülüğünde gelişen ve hızla üretilen postmodern mekânlar, kentsel mekânın bir taraftan tektipleşmesine ve standartlaşmasına, diğer taraftan melezleşmesine tanıklık etmektedir. Yerel kültürlerin ve kimliklerin gözardı edildiği, bulanıklaştığı ve hatta tahrip edildiği bu süreçte, kentler, yerler, gelenekler ve davranış kalıpları birbirine benzer hale gelerek, kentsel kimlik krizinin artmasına neden olmaktadır (Bentley, 1999; Christensen, 1999; Forrester ve Snell, 2007; Massey ve Jess, 1995).

Pieterse'e (2006) göre, kentsel mekânın melezleşmesi, yer kimlikleri açısından risk oluşturmaktadır. Alışveriş merkezlerine, sanat galerilerine, pahalı dükkanlara, otellere ya da lokantalara dönüştürülen tarihi binalar, müzeler, kafeler, sanat atölyeleri, konut veya ofis alanları haline getirilen eski sanayi depoları, antrepolar, tarihi mekânların kopyalarının inşaa edildiği ya da belirli temalara bağlı geliştirilen ticaret alanları, günümüz kentlerinin melez mekânlarına örneklerdir. Marc Augé (1995), modern yaşamda insanların yoğunlukla kullandığı havaalanları, tren istasyonları, alışveriş merkezleri, süpermarketler, oteller gibi tektipleşen mekânları 'yer-olmayanlar' (non-places) olarak tanımlamaktadır. Augé'ye göre, dolaşım, tüketim ve iletişim mekânları olarak, geleneksel mekânlardan farklılaşan bu alanlar, kısa ömürlü, anlık görüntülerin ve geçiciliklerin yaşandığı, 'yer' olarak görülmeyen ve yer kimliği sorunlarının ortaya çıkış alanlarıdır. 'Uzlaşma ve taviz alanları' olarak da adlandırılan bu tür melez mekânlar, genelde ekonomik ka-

zanç elde etme motivasyonu ile ortaya çıkmaktadır (Sepe, 2013). Fiziksel, işlevsel, toplumsal, ekonomik ya da ekolojik dönüşümle birlikte, kentsel mekân, birbiriyle içiçe geçen yeni bir kentsel örüntü haline gelirken, beraberinde birçok yeni problemi getirmektedir. Yersizlik, bu çok boyutlu ve karmaşık dönüşümün ürünüdür. Relph'in (1976) "yerin kendisine ve kültürüne dayanan ve o yeri 'yer' yapan özelliklerinin yok olması" olarak tanımladığı "yersizlik" kavramı, kentlerde gözlemlendiğimiz tektipleşme, standartlaşma ve melezleşmenin ürünüdür (Augé, 1995; Ritzer 2004; Carmona vd. 2010).

Şekil 1. Ankara kentinin 2000'lerin başından itibaren hızla değişen postmodern yüzü. Eskişehir yolu üzerindeki gökdelenlerin hemen hemen hepsi 2000 yılı sonra inşa edilmiştir. (Tolga Sönmez, 2015)

Yer kimliğinin önemi... Tarihi ve kültürel mirasın yer kimliğine katkısı...

Yer kimliği, insanlar, toplumlar ve kentler için son derece önemlidir (Lynch, 1972; Proshanky vd., 1983; Lowenthal, 1985; Korpela, 1989; Lang, 1984). Günümüz toplumlarında insanlar, değişimin, belirsizliğin ve güvensizliğin hızla arttığı bir dünyada yaşadıklarını, her gün biraz daha fazla hissetmektedirler. Massey'e (1995) göre, küreselleşmeyle birlikte, bu algı kendi başına değişim göstermeyen, kimliğini istikrarlı bir biçimde koruyan mekânlara karşı ihtiyacı artırmaktadır. İnsanlar kendi çevrelerinde yer kimliğini sunacak referanslar aradıkları için, yer kimliği, istikrar ve süreklilik hissi sağlayarak, insanların kendi kimliklerini inşa etmeleri ve korumalarına yardımcı olur (Massey, 1995; Huigen ve Meijering, 2005). Örneğin Lang (1994), eski binaların insanlara tarih ve süreklilik hisleri verdiğini, böylece insanların kendileriyle zaman-mekân ilişkilerini kurmalarına yardımcı olduğunu gözlemlemiştir. Yer kimliği, bireyin yaşadığı mekânsal çevre hakkındaki algısını ve bilincini oluşturan, kendi kimliğinin bir alt parçası olarak tanımlanabilir (Proshanky vd., 1983). Bu mekânsal çevrenin merkezinde, bireyin 'çevresel geçmişi' –bir başka deyişle, yerlerin, mekânların ve onların özelliklerinden oluşan bir geçmiş- bulunmaktadır. Bu geçmiş, bireyin biyolojik, psikolojik, toplumsal ve kültürel ihtiyaçlarını araçsal olarak karşılamasına yardımcı olur (Proshanky vd., 1983). Böylece, bireyin yere verdiği

değer ve kendini yerle özdeşleştirme derecelerine bağlı olarak, 'o yer'e bağlanır ve kendini 'o yer'e ait hisseder (Altman ve Low, 1992).

Hızlı değişen kentlerde, tarihi mekânlar, yer kimliğinin yaratılmasına, güçlendirilmesine ve tanıtımına önemli düzeyde katkıda bulunurlar. Lowenthal'e (1985) göre, tarihi mekânlar, kentin geçmişi ve geleneklerine çağrışımlar yaptıran, idealize edilmiş bir geçmişin inşa edilmiş bir anlatımıdır; tarihi alanlar, öyküsellikleriyle 'bilinmeyen', 'bilinen' haline getirirler. Geçmişe dair değişmeyen referanslarla, bu mekânlar süreklilik ve yer hislerinin ortaya çıkmasını sağlarlar; bir tür 'zaman kolajı' sunan referanslarla, geçmiş, günümüze ve geleceğe bağlamamıza aracı olurlar (Lynch, 1972). Al-Sayyad'a (2001) göre, tarihi kentler ve çevreler, kültürel çeşitliliği anlamak, yer hissini yaratmak, toplumsal birlikteliği ve ulusal kimliği inşa etmek açısından zengin kaynaklardır. Anderson (1983), 'ulus' kavramının "hayal edilen topluluk" fikrinden ileri geldiğini ve bu topluluğun, belirli bir mekânsal satıh üzerinde, insanlar, pratikler ve söylemler arasındaki bağlantı ve ilişkiler yoluyla üretildiğini öne sürer. Dolaylı ilişkilerle veya etkileşimlerle birbirine bağlanan bireyler arasında daha geniş topluluğa karşı aidiyet hissini yavaş yavaş aşılatabilmek için elle tutulur (*tangible*), somut anımsatıcıların olması gerekir. Bu nedenle, tanımlı ve sınırları belirgin bir alanın (*territory*) varolması, ulus-devleti oluşturan ana bileşenlerden biridir. Bu mekânsal satıh, aynı zamanda, ulus kimliğinin ve buna bağlı gündelik yaşamın farklılıklarının oluşumunda ve varoluş mücadelesinde son derece belirleyicidir. Butina Watson ve Bentley'e (2006) göre, tarihi mekân formu üzerinden okunan anlamlar, hiç değişmeyecek diye hayal edilen topluluğu ve kendi kimliğimizin hiç değişmeyecek boyutlarını inşa etmek için gereklidir. Gospodini'ye (2004) göre ise, tarihi çevreler, diğer kentsel alanlardan farklı ve özgün olmalarının yanı sıra, mekânsal olarak farklı toplumsal, kültürel ve ekonomik grupları biraraya getirerek, yeni toplumsal birlikteliklerin yaratılmasına aracı olurlar.

Kentlerin kimlik problemlerine çözüm bulmak için yerel yönetimlerin sıkça başvurdukları yollardan biri, tarihi ve kültürel mirasın yer kimliğini güçlendirici bir unsur olarak etkin bir biçimde kullanılması ve ön plana çıkarılmasıdır (Şekil 2). Günümüz kentlerinde yerel yönetimler, tarihi ve kültürel mirasın somut ve somut olmayan tüm bileşenlerini koruyarak, yerin markalaşması ve pazarlanmasında kullanılmaktadırlar; kültür endüstrilerinin geliştirilmesini desteklemektedirler; diğer kentlerden farklılıklarını ön plana çıkararak, ekonomik gelişim için gerekli olan hareketli sermaye ve yüksek kalitede emek gücü, turist ve ziyaretçileri çekmeye çalışmaktadırlar (Hewison, 1987; Ashworth ve Tunbridge, 1990; Vanneste, 1996; Gospodini, 2004; Yuen, 2005). Bütün bunlar,

kentlilerin kendi kentleriyle gurur duymalarını ve toplumların kendilerine güvenlerini ve yapabilirliklerini (*empowerment*) artırmaktadır (Hewison, 1987; Ashworth ve Tunbridge, 1990; Yuen, 2005).

Şekil 2. Shanghai tarihi merkez, önemli dünya markalarını bir araya getiren turizm çekim merkezlerinden biridir (Yazar arşivi, 2013)

Gospodini (2004), post-modern toplumlarda tarihi mirasın, yer kimliğini üretme aracı olarak, iki biçimde kullanıldığını öne sürer. Birinci olarak, ulus-devlet anlayışının hakim olduğu toplumlarda, tarihi ve kültürel miras aracılığıyla, ulusal kimliğe ve kentlerin özgünlüklerine, geleneklerine, farklılıklarına referanslar verilerek, bireyler arasında birliktelik, bütünlük gibi ortak hisler yaratmak amaçlanır. Böylece, ulusal kimlik, belirli bir mekân aracılığıyla, toplumdaki farklı birey ve gruplar arasındaki birlik ve bütünlüğün kurulmasında bir araç haline getirilir. İkinci olarak, tarihi ve kültürel miras, ayırt edilebilen, kendine özgü fiziksel biçim ve dış görünüş (*physiognomy*) aracılığıyla, turizm ve yatırım odakları haline getirilir; kentlerin ekonomik gelişiminin desteklenmesi için kullanılır. Başka bir deyişle, tarihi mekânlar, ekonomik beklentilere dayalı olarak gelişen toplumsal birlikteliği ortaya çıkaracak araçlar haline getirilerek kullanılırlar.

Tarihi ve kültürel miras ve yer kimliğine yönelik tehditler ve çelişkiler

Endüstri-sonrası kentlerde geçmişin idealize edilmesini sağlayan yer kimliği içsel çelişkiler ve tehditler taşımaktadır. Kentsel mekânda iki temel eğilim aynı anda yaşanmaktadır: tarihi mekânlar ya mummyalanarak müze haline getirilme ya da küresel kapitalizmin baskısı altında yıkılıp yok edilme tehlikesi altındadır (Handal, 2006). Bazı araştırmalara göre (bknz: Tunbridge ve Ashworth, 1996; Graham, 1998; Graham vd., 2000), özellikle Avrupa kentlerinde, tarihi miras alanlarındaki koruma uygulamaları, tarihi mekânların, 'ulus'la özdeşleşmiş olmasına karşın, fiziksel biçim ve dış görünüş olarak stan-

dartlaşmasına neden olmaktadır; dolayısıyla, tarihi ve kültürel miras, çok-kültürlülüğe ve etnik çeşitliliğe dayanan post-modern toplumlarda yer kimliğinin geliştirilmesinde yetersiz araçlar haline getirilmektedir. Ashworth'a (1998) göre, Avrupa kentlerinin özellikle tarihi mekânları, bilinçli ya da bilinçsiz, doğal ya da doğal olmayan yollarla, 'yok edilerek' (*eradification*) ya da 'müzeleştirilerek' (*museumisation*), uzun süreçler sonucunda sahip oldukları değerlerin büyük bir kısmını yitirmektedirler; bugün gelinen noktada, tarihsel ve kültürel anlamları ve değerleri indirgenmiş kentsel alanlar haline getirilmektedirler.

Diğer taraftan, küreselleşmeyle beraber gelişen, yerel üretim ve tüketime dayalı yeni rekabet odaklarında, tarihi mekânlar ve değerler hem metalaştırılmaktadır; hem de kültürel ve ekonomik tüketim araçları haline dönüştürülmektedir (Massey, 1984; Cooke, 1989; Handal, 2006) (Şekil 3). Robinson'a (2001) göre, turizm ve kültür endüstrileri, genelde yerel kültürleri, inanç ve tarihsel değerleri ya bedava pazarlanacak, ya da paketlenip tüketilebilecek metalar olarak görmektedir. Geleneklerin, adetlerin, inanç ve yaşam biçimlerinin bu şekilde markalaştırılarak pazarlanması, turistlere, ziyaretçilere ve tüketicilere satılabilir metalar haline getirilmesi, tarihi mirasın ticarileşmesine ve tüketim araçları haline gelmesine neden olmaktadır (Cohen, 1987) (Şekil 4). Handal'a (2006) göre, tarihi mirasın metalaştırma ve ticarileştirme süreçlerini kontrol eden aktörlerin, tarihi mirasın tarihselliği ve anlamları hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı durumlarda, metalaştırma süreci etnik grupları, kültürel pratikleri ve bu pratiklerin tarihselliklerinin önemsizleştirilmesine yol açmaktadır; hatta, yerel kimliğin mülkiyeti ve temsili üzerinden kültürel çatışmaları tetiklemektedir.

Şekil 3. Xi'an, tarihi binaların kopyalarının ticaret alanları haline getirildiği önemli Çin kentlerinden biridir. (Yazar arşivi, 2015)

Küreselleşen dünyada, tarihi miras alanlarına yönelik yönetim yaklaşımları, yer kimliğinin korunması, yönetimi veya yeniden inşa edilmesinde önemli roller oynamaktadır (Handal, 2006). Merkeziyetçi, katı bir hiyerarşik yapıya sahip yönetim sistemlerinde, tarihi alanlara yönelik ana kararlar ulusal ve uluslararası düzeydeki güç merkezleri tarafından alınmaktadır; bunun sonucunda, tarihi miras alanlarına yönelik planlama kararları, yerel toplulukların faydalarından çok, merkezi yönetimlerin ve güçlü ekonomik aktörlerin

(yatırımcıların, gayrimenkul ve inşaat şirketlerinin, finans sektörünün gb) çıkarlarına hizmet etmektedir (Hamdi ve Goethert, 1997). Genelde mekanik planlama ve tasarım yaklaşımlarıyla, yerel topluluklar karar alma süreçlerine dahil edilmemektedir. Bütün bunların sonucunda, sürdürülebilir bir biçimde yerel kimliğin korunması, kültürel sürekliliğin sağlanması, aidiyet ve sahiplilik hislerinin geliştirilmesi ve beslenmesi için, tüm aktörlerle birlikte uzlaşma ve işbirliğine dayalı ortaklıklar kurularak, tarihi mirasın korunması ve yönetimi gerçekleştirilmemektedir (Handal, 2006). Bugün birçok kentte, tarihi yapıları çevre yalnızca ‘turistin gözünden’ bakılarak belirlenen ihtiyaçlar ve beklentilere cevap verecek biçimde dönüştürülmektedir (Urry, 1990). Buna karşılık, tarihi miras alanlarında, ‘yer’in sürekliliği, istikrarı ve aşinalığı gibi mekânsal nitelikler aşındırılmaktadır; tarihi dokuların mülkiyet yapıları radikal değişimler geçirerek, soylulaştırılırken, bu alanlarda uzun zaman yaşayan yoksul ve yoksun gruplar mülksüzleştirilmektedir, yersizleştirilmektedir.

Bütün bu sorunlar yumağı içerisinde sürekli devinim gösteren endüstri-sonrası kentlerde, özellikle tarihi ve kültürel miras alanlarında yer kimliğini korumak mümkün müdür? Bu soruyu yanıtlamak için, öncelikle yer kimliğini ve çok boyutlu özelliklerini tanımlamak gerekir.

Şekil 4. M.Ö.210 yılında yapılmış Toprak Ordusu (Terracotta Warriors), Xi’an kentine her yıl binlerce turist gelmesini sağlayan tarihi ve kültürel miras alanında, bu askerlerden birkaç tanesinden uygun fiyatlarla satın alabilmek mümkündür (Yazarın arşivi, 2013)

‘Yer Kimliği’ Nedir?

‘Kimlik’, bir kişiyi, cismi veya mekânı, türdeşlerinden farklılaştıran, ayırt edici özelliğidir (Erikson, 1959; Relph, 1976). ‘Yer kimliği’, bir yerin diğer yerlerden ayrışmasını sağlayan özgün ve farklı özellikleri anlamına gelir (Lynch, 1960). Edward Relph, *Place and Placelessness* kitabında, yer kimliğini ‘fiziksel çevre’, ‘etkinlikler’ ve ‘anımlar’ olmak üzere üç temel ölçüt aracılığıyla tanımlamıştır. ‘Fiziki çevre veya dış görünüm’,

bir yerin doğal veya insan eliyle üretilmiş özelliklerinden oluşur; bu özellikler, o yerin insanlar tarafından 'okunabilirliği'ni (*legibility*) artırarak, kolayca tanınabilir; düzenlenebilir ve içinde rahatlıkla dolaşabilir hale getirir (Ujang 2010; Sepe 2013). 'Etkinlikler', bir yerin kullanılması sonucu ortaya çıkan gözle görünür işlevlerdir (Relph, 1976). 'Anlam' ise, "bir yerin ya da kentsel çevrenin insanlar için ne ifade ettiğini ve neler hissettirdiğini" gösterir (Carmona vd. 2010, 92).

Yer, kişinin mekân ile kurduğu ilişki ve etkileşim sonucu ortaya çıkan anlama sahip coğrafi bir konumdur (Speller, 2000). Bireyin mekân algısı (dolayısıyla, yer kimliği algısı), mekânın somut veya somut olmayan niteliklerini tanımladığı ve değerlendirdiği duyumsal (*sensation*) ve algısal (*perception*) süreçlerle oluşur² (Proshansky vd., 1983). Bu niteliklerin birçok kaynağı vardır. Yer kimliğine dair nitelikler, o yerin geçmişinden, içinde bulunulan zaman diliminden veya geleceğe dair öngörülen fiziki özelliklerinden kaynaklanabilir (Proshansky vd., 1983). Bu nitelikler, ayrıca, bireyin yer hakkındaki duyumsal ve algısal değerlendirmeleriyle ilişkilidir. Rollero ve Piccolo (2010), Scott (2003) ve Hague (2005), yerin özgün özellikleri hakkında insanların duygusal değerlendirmeleri, tutumları, tanımlamalarının önemine dikkat çekerken, Cheshmehzangi ve Heat (2012), bireysel deneyimlerin, hatıraların ve algıların oluşturduğu bir ağın etkili olduğunu belirtir. Mekân algısı (dolayısıyla yer kimliği), bireyin duyguları, deneyimleri, hatıraları, o mekânda yaptığı gündelik veya özel hareketler ve o mekâna verdiği anlamlar gibi kişisel faktörlere dayalı olarak bilişsel süreçlerden geçerek oluşur (Hague, 2005: 7). Yer kimliği, aynı zamanda, toplumsal bir üründür; yer kimliğinin inşası, hem bireysel, hem de toplumun değerlerinin yansıtıldığı toplumsal ve kültürel süreçlere dayanır (Groote vd. 2000; içinde Huigen ve Meijering, 2005; Gustafson, 2001; Wallwork ve Dixon, 2004; Hague ve Jenkins, 2005). İnsan, kendisine, başkasına veya yere ait kimlikleri, ailesi ve arkadaşlarıyla kurduğu ilişkilerin yanı sıra, gündelik yaşamda etkileşim içine girdiği organizasyonlar, kurumlar veya medya aracılığıyla farke-der, öğrenir ve inşa eder. Cinsiyet veya cinsiyet eğilimi, yaş, toplumsal sınıf, ırk ve etnik köken gibi bireyin kimliğine dair temel özellikler, o kişinin dünyayı nasıl algıladığının ve deneyimlediğinin belirlenmesinde önemli rol oynar. O halde, yer kimliği, kişinin yer hakkındaki algı ve deneyimlerinden kaynaklansa da, yer kimliğini türeten kişinin içinde bulunduğu kültürel ve toplumsal çevre, bu algının şekillenmesinde etkilidir.

'Yerin anlamı', bireyin zihninde, yer hakkındaki düşünce ve duygularının bütünsel bir toplamı olan 'yer imge'leri olarak yaratılır (Kotler, Haider ve Rein, 1993). Bu imgeler, yerin tüm özelliklerini kapsamayabilir ve yer hakkında tüm bilgileri içermeyebilir; başka bir deyişle, kısmî ve basitleştirilmiş olabilir (Procock ve Hudson, 1978, 33). Bütün bunlardan dolayı, yerin anlamı kişiye özeldir; çünkü yer imgeleri, özne tarafından değiştirilmiş ve yerin kendi nesnel gerçekliğinden kopartılmış olabilir (Procock ve Hudson, 1978, 33).

Yer imgesinin ve kimliğinin inşası konusunda iki bakış açısı bulunmaktadır; birincisi 'vericiler' nin (*senders' perspective*), ikincisi ise 'alıcılar'ın (*receivers' perspective*) bakış açısıdır (Florek, Insch and Gnoth 2006). Yer kimliği, vericilerin bakış açısıyla tanımlanırken, yer imgesi alıcıların bakış açısını yansıtır; ve nihâî olarak, bütün bunlar belirli bir iletişim veya dil aracılığıyla gerçekleşir (Florek, Insch ve Gnoth, 2006). Yer imgesi, bireysel alıcılar arasında değişebilir; ancak, ortak kültür ve zihniyete sahip çok sayıda bireysel alıcının belirli bir yer hakkında aynı zihinsel imgeler oluşturduğu saptanmıştır; bu zihinsel imgelere, 'kamusal imgeler' (*public images*) denir (Lynch, 1960; Relph, 1976; Carmona vd. 2010). Lowenthal (1961, içinde Relph 1976, 57), bu tür imgeleri, bir 'yere ait grup veya topluluk imgeleri' (*group or community images of place*) olarak adlandırır. Benzer şekilde, Relph iki tür ortak kimlik tanımlar. Birincisi, 'kamusal kimlikler'dir. Kamusal kimlikler (*public identities*), toplumun farklı grupları tarafından kabul edilmiş ve uzlaşmış bir yerin hem ortak, hem de ayrıştırılabilir fiziksel özellikleridir. Bu tür kimlikler, grupların ve bireylerin deneyimleri ve özgür düşüncelerinin uzlaşısı sayesinde gelişir (Relph, 1976). İkincisi ise, bir yerin 'kitlese kimliği'dir. Bir yerin kitlese kimliği (*mass identity*), bireylerin ve grupların özgür düşüncelerinden çok, daha önceden bir kişi veya grup tarafından üretilmiş fikir, inanç ve duyguların toplumun geneline benimsettirilmesiyle oluşur. Kitlese kimliği oluşturmak için, reklam gibi kitlese medya araçları kullanılarak, yere ait seçici bir kimlik yaratılmaya çalışılır. Relph'in kamusal kimlikler olarak tanımladığı kavram, kamusal imge kavramının tanımına çok yakındır; alıcının bakış açısını yansıtır; buna karşılık, kitlese kimlik, yer kimliği kavramına karşılık gelmektedir; vericinin bakış açısını yansıtmaktadır.

Yerin anlamı, nesneye ve özneye göre değişir. Knox'a (1984, italikler eklenmiştir) göre, yapılı çevrenin toplumsal anlamı, tasarımcısı aracılığıyla (*özel/kamu*) mülk sahibine, müteahhite ve/veya mekân üreticisine (*vericiye*) ve mekân kullanıcılarına/tüketicilerine (*alıcıya*) bağlıdır. Vericiler, mekâna yüklenecek sembolleri ve simgeleri, böylece "*(algılanması)* istenilen mesajları" belirleyerek, mekânın biçimlenmesinde önemli bir güce sahip olurlar;

buna karşılık, alıcılar, mekânı deneyimleyerek “algılanan mesaj” olarak adlandırılan birçok mesajı algırlar (Knox ve Pinch, 2010). Knox ve Pinch (2010), mimarlık ve mimari (çevresel) sembolizm açısından, algılanması istenilen mesaj ile algılanan mesaj arasında her zaman bir boşluk olduğunu tespit etmiştir. Barthes’e (1968, italikler eklenmiştir) göre, bir imge, kelime, nesne (*veya mimari bir eser*) onun yazarı (*onu üreten yada yaratan, verici*) için sabit bir mesaj taşıırken, okuyucu, okuma sürecinde, yeni bir metin inşa eder. Dolayısıyla, bir çevrenin veya mekânın okunması, farklı insanlara ne anlamlar ifade ettiğini ve bu anlamın nasıl değiştiğini anlamayı içerir. Bunun gibi, sosyo-ekonomik örgütlenme ve yaşam stillerinin değişimine paralel olarak toplumsal değerler evrildikçe, yapıcı çevreye yüklenen anlamlar da değişir (Knox, 1984). Sonuç olarak, yerin anlamı, zaman-mekân sürekliliği içerisinde duygusal ve ussal güçler tarafından tekrar tekrar inşa edilir (Handal, 2006, 51). Bir sonraki bölüm, yer kimliğinin zaman-mekân sürekliliği içerisinde bağlamsal ve evrimsel özelliklerine dikkat çekmektedir.

Yer Kimliğinin Bağlamsallığı ve Evrimselliği

Kentsel mekânda değişim kaçınılmaz olduğuna göre, yer kimliğine dair nitelikler zaman içerisinde yerel ve küresel bağlamlarla ilişkili olarak değişerek evrilirler. Bu varsayım, yer kimliğinin zaman-mekân sürekliliği içerisinde iki özelliğine dikkatimizi çeker: bağlamsallık ve evrimsellik. Yer kimliğinin belirlenmesi bağlamsaldır; yere ait farklı bağlamlar ve bu bağlamların bir kentten diğerine nasıl değiştiği, yer kimliğinin niteliklerini belirler (Groote vd. 2000, içinde Huigen ve Meijering 2005). Söz konusu bağlamları, mekânsal ya da konumsal bağlam, siyasal ekonomik bağlam ve tarihsel bağlam olmak üzere üç başlık altında sınıflamak mümkündür. ‘*Mekânsal ya da konumsal bağlam*’, bir yerin bulunduğu coğrafya içerisinde sahip olduğu konum, coğrafi veya kentsel çevrenin nitelikleri, morfolojik ve doğal dokusuna yönelik özellikleridir; söz konusu bağlam, o yeri, türdeşlerinden farklılaştıran, ayırt edici hale getiren özelliklerini belirler. Kapadokya’nın ‘peri bacaları’ olarak adlandırılan, yüzyıllardır Erciyes, Hasandağı ve Güllüdağ’ın püskürttüğü lav ve küllerin oluşturduğu yumuşak tabakaların yağmur, rüzgar gibi doğal olaylarla aşındırılmasıyla ortaya çıkan ‘ay yüzeyini andıran’ coğrafi yapısı, bu bölgenin mekânsal ya da konumsal bağlamına göre yer kimliğini tanımlamamıza örnek oluşturur (Şekil 5). Yer’in ‘*siyasal ekonomik bağlamı*’, geçmişin ve içinde bulunulan zamanın devlet siyaseti –ideolojik söylem, politikalar ve nihai olarak oluşan yer siyaseti- yer kimliğini belirleyen ikinci önemli bağlamdır. Toplumsal ve ekonomik değişimlere eşlik eden, kentin farklı tarihsel dönemlerine ait baskın siyaset yer kimliğinin niteliğinin şekillenmesinde önem

taşıır. Bu bağlam, yerin fiziksel formunun gelişimini, yönetimini, kontrolünü ve kullanımını etkiler (Carmona 2014). Erken Cumhuriyet döneminde, Atatürk ve Kemalistler'in modern, batılı ve laik bir devletin başkenti olarak Ankara'yı seçmeleri ve bütün ülkeye örnek olacak çağdaş kent kimliğini geliştirmesi, o dönemin siyasal ekonomik bağlamın bir ürünüdür. Benzer biçimde, günümüzde başkentin önemli sembol mekânları ve bu alanların kimliklerine dair alınan temel imar kararlarının arkasında siyasal ekonomik bağlamın rolü büyüktür. Son olarak, yer kimliğinin nitelikleri '*tarihsel bir bağlam*' içerisinde oluşur; ve zaman içerisinde farklı tarihsel bağlamlarla dönüşürler; bu nitelikler, tarihsel bağlamları üzerinden yorumlanırlar; ve tarihsel süreç içerisinde, bireyler ve toplumlar arasında önemli iletişim araçları haline gelirler. Carmona'nın (2014, 11-12) dile getirdiği gibi, kentsel tasarım süreci, bugün hayal edilen proje önerilerinden çok önce başlayan bir süreçtir; ve bu öneriler, zaman içerisinde değişim süreçleriyle sürekli beslenerek bugüne gelebilirler. İşte bu yüzden yer kimliği, geçmişe bir bakışla başlayan, tarihsel bir süreklilik olarak tanımlanmalıdır. Yer kimliğinin nitelikleri, yerel ve küresel bağlamlara bağlı ve birikimsel olarak, tarihsel deneyimler ve pratikler tarafından sürekli şekillenir ve değişir. Küreselleşmeye rağmen, bu değişim bazen daha çok yere bağımlı olabilir. Bu nedenle, yer kimliğinin niteliklerini tarihsel olarak incelemek çok önemlidir.

Şekil 5. Kapadokya'nın ay yüzeyini andıran ve Peri Bacaları olarak adlandırılan coğrafi yapısı (sol) (Yazar arşivi, 2005)

Yer kimliği, aynı zamanda, evrimseldir; sürekli evrilen bir sürece sahiptir. Relph'in de (1976, 45) bahsettiği gibi, kimlik, statik, değişmeyen, farklılaşmayan bir olgu değildir; tam tersi, koşullar ve durumlar değiştikçe değişir. Kimlik kavramının, birçok bileşeni ve şekli vardır. O halde, yer kimliği devingen (*dynamic*) bir kavramdır; insanlar ve zaman içerisinde sürekli değişen toplumsal ilişkiler tarafından tekrar tekrar inşa edilir (Massey, 1995; Madanipour, 1996; Ashworth ve Graham 2005). Yer kimliği sürekli devinirken,

aynı zamanda, bu kimliğe ait bazı unsurlar kökleşir (Huigen ve Meijering 2005; Carmona vd. 2010).

Yer kimliği, aynı zamanda, mekân-zaman sürekliliğinde 'çoğul' olarak kavranılmalıdır (Madanipour 1996; Barker ve Galasinski 2001; Ashworth ve Graham, 2005). Farklı aktörler yerin temsillerini farklı biçimlerde yorumladıkları için, aynı yer hakkında birbirinden farklılaşan kimlikler olabilir. Yerin çoğul olma özelliği, yer imgelerinin zaman içerisinde 'kullanıcı tarafından belirlenen' (user-determined), 'çok anlamlı' (polysemic) ve 'değişken' (unstable) hale gelmesini sağlar (Ashworth ve Graham, 2005). Yer kimliğini tekrar tekrar inşa etme süreci, zaman içerisinde belirli bir yol veya yörünge izler. Bu yörünge üzerinde, kronolojik olarak bir çok tabaka, kimliği belirleyen işaretler, özellikler, nesnelere ve olaylar vardır; bütün bunlar, yer kimliğinin evrimini tanımlar (Huigen ve Meijering, 2005, 23).

Özetlemek gerekirse, kent, salt bir sonuç, nihai bir ürün değildir; tam tersi, kendisinin ve yer kimliğinin sürekli inşa edildiği bir yerdir. Bu inşa sürecinde, bağlamsal ve evrimsel olarak tanımlanabilecek çoklu etmenlerin etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla, yer ve yer kimliği, zaman-mekân sürekliliği içinde, bağlamlarına, tarihsel formasyonlara, rastlantılara, ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan durumlara bağlı olarak evrilir.

Yer kimliğinin sürekli devinimi doğal bir olgu ise, kentsel koruma ile yer kimliğinin devingen yapısı arasında içsel bir çatışma veya çelişki mi bulunmaktadır? Bu çatışmayı uzlaştırıcı bir koruma yaklaşımının nasıl olabileceği bir sonraki bölümde cevaplanmaya çalışılmaktadır.

Tarihi ve Kültürel Miras Alanlarında Yer Kimliğinin Devingenliği Yeniden Nasıl Kurgulanabilir?

Yer kimliğinin değişimi kaçınılmazdır. Ancak, aşağıda da belirtildiği üzere, belirli bir zaman aralığında, bir yerin kimliğine dair sabit öğeler bulunur:

"Stabilitas loci, insan yaşamı için gerekli bir koşuldur. O halde, değişimin devingenliğiyle uyumlu bir değişmezlik olabilir mi? Herşeyden önce, belirli sınırlar içerisinde, her yerin farklı 'içerikler' edinme 'kapasitesi' olması gereklidir. Yalnızca belirli bir amaca hizmet eden bir yer, zaman içerisinde işe yaramaz hale gelir. İkinci olarak, bir yer farklı biçimlerde 'yorumlanabilir'. Bir yerin 'genius loci' sini korumak, yeni tarihsel bağlamlar içerisinde, her seferinde, yerin özüne ait öğeleri somutlaştırmak demektir." (Norberg-Schulz, 1980: 18).

Kentsel mekânda değişim kaçınılmaz olduğuna göre, yer kimliğine dair bazı niteliklerin zaman içerisinde somutlaşarak köklenmesi, ama bazı öğelerin zaman içerisinde yerel ve küresel bağlarla ilişkili olarak değişmesi; nihai olarak, yerin ve yer kimliğinin evrilmesi de doğal bir olgu olarak kabul edilmelidir. Carta'ya (1999, 112; içinde Sepe, 2013: 21) göre, 'yerin değişmeyen öğeleri'ni –özgün olan ve özünde bulunan değerlerini- bulmamız ve bunları çağdaş durumlara ve koşullara uyumlu hale getirmemiz gerekir. Yerinde değişmeyen öğelerine (tarih, kültür, doğa) yönelik sürdürülebilir ve yerel yenilikçi süreçler yerleştirilebilirse, o zaman bu değerler, ortak kimliğin kaynağı, nesiller arasında iletişimin bir aracı olabilir (Carta, 1999; içinde Sepe, 2013: 21). O halde, yerin olmazsa olmaz ve değişmez yönlerini bilmeden, yer kimliğini korumak mümkün değildir. Yer kimliğinin bu tür özelliklerini anlayabilmek için, 'yer'le ve o yerin doğal evrimine tanıklık eden gündelik yaşamla çok yakın bir ilişki kurulması gerekir.

“... (mekândaki) değişimler ve uyumlulaştırmalar, yer kimliğini bozan, sağlıklı gelişimin işaretleri olarak nitelendirilirken, tasarım bütünlüğü (*design integrity*), sağlıklı bir kimliğin işareti olarak görülebilir. Yer kimliği, salt özgün (mekân/yer) biçiminin korunması anlamına gelmediği için, (yer) kimliğinin (*in*) değişimini korumak, aslında, çok karmaşık bir çaba gerektirir. Yerinde özünü koruyan, ama toplumsal, ekonomik ve kültürel süreçleri dikkate alarak, kentlerin, mahallelerin başarılı bir biçimde evriminin yönetimini, değişimlerine izin vererek bu alanların geleceğin koşullarına uyum sağlamalarını sağlayacak bir yaklaşıma ihtiyaç bulunmaktadır. Böylece, tasarımlarımızla güçlenen ve yer kimliğinin korunduğu, daha iyi imgeselleştirebileceğimiz ve daha sürdürülebilir mekânlara sahip olabiliriz.” (Southworth ve Ruggeri, 2010: 507-508, *italikler ektir*)

Endüstri-sonrası kentlerin kimlik krizi, özellikle tarihi ve kültürel miras alanları bağlamında incelendiğinde karşılaşılan en temel sorun, yer kimliği sarkacının, ya tarihi mekânları mumyalanarak müzeleştirilmesine ya da küresel kapitalizmin baskısı altında yıkıp yok etmesine kilitlenmektedir. Her iki durum da, çağdaş kentleşmenin olumsuz sonuçları olarak görülmektedir. Halbuki, yukarıdaki kavramsallaştırma bağlamında, toplumların değiştiği ve dönüştüğü zaman-mekân sürekliliği içinde, çağdaş ve geleceğe yönelik koşullara ve durumlara uyum sağlayacak bir mekân değişimine izin verilerek, yerin vazgeçilmez yönlerinin veya değişmeyen öğelerinin korunması mümkün olabilir. O halde, ideal olan durum, eskiyle yeninin bir arada birikiminin sağlanmasıdır; kentsel mekânın özgün ve değişmemesi gereken özellikleri korunurken, yeni özelliklerin oluşum olasılıklarına izin verilmesidir. Eğer yerinde özgün değerleri korunurken, kentleşmenin, toplumun ve toplulukların

yeni ihtiyaçlarıyla uyumlu olarak yeni değerlerin oluşumuna izin verilebilirse, işte o zaman, yerin ve yer kimliğinin evriminin sürdürülebilir ve adil bir yörünge üzerinde olması sağlanabilir. Bu tür bir bakış açısı, yer kimliğini tarihi ve kültürel miras alanlarında da dinamik bir kavram olarak kavramsallaştırmamızı sağlar.

Kentsel koruma pratiğinin biçimlenmesinde, yazında özellikle vurgulanan ekonomik ve toplumsal faktörlerin yanı sıra, siyasal motivasyonların çok önemli etkisi bulunmaktadır. Ashworth ve Graham'a (2005) göre, tarihi ve kültürel miras, özellikle iktidarın meşruiyetiyle ilgili konuları içerdiği zaman, karmaşık, çoğunlukla çelişkili bir dizi potansiyel çatışmayı beraberinde getirir. Bu nedenle, tarihi ve kültürel miras, siyasal olarak nitelendirilebilecek kaynaklar olarak da tanımlanır. Yerel ya da merkezi yönetimde siyasi gücü elinde bulunduran erk, siyasal görüşleri veya ideolojik duruşlarıyla bir yerin kitlesel kimliğini değiştirme gücüne sahip olur. Bu anlamda, tarihi ve kültürel miras alanlarının ya da kentlerin geçmişinin hangi yönlerinin, özelliklerinin ne kadar korunacağı, aslında iktidardaki siyasi erkin kararlarına bağlıdır. Kentsel korumada, politikacıların, mülk sahiplerinin ve mekân üreticilerinin tasarımcılar aracılığıyla önemi büyüktür. Bu aktörler, ekonomi politik, mekânsal ve tarihsel bağlamın da etkisiyle, 'kitlesel yer kimliği'nin ne kadar korunacağını ya da değişeceğinin kararını verirler. Bu şekilde, yerin değişmemesi beklenen mimari ve işlevsel özelliklerinin, tasarım detaylarının değişme, manipüle etme ihtimalleri ortaya çıkar. Mekânda yapılan bu tür müdahaleler, kitlesel yer kimliğini değiştirmese veya ufak değişikliklere uğratsa da, mekânın kamusal kimliğinde değişimlere yol açar. Çünkü bu müdahaleler, bireylerin, grupların, ve nihai olarak toplumun anlam ve değer yüklediği, sembolleştirdiği, değişmemesi gereken mekânsal öğelere ve sembollere yönelik yapılabilir.

Tasarlanmış mekân, sembolleri ve taşıdığı anlamlar ve değerlerle birlikte, toplum, siyaset ve çevre arasındaki ilişkide önemli bir rol oynamaktadır. Tarih boyunca, sembolizmin kaynağı değişse de, sembolizmin amacı değişmemiştir: mekânsal formlar ve bu formlara yüklenen duygular, anlamlar aracılığıyla, belirli bir ideolojiyi ve güç (iktidar) sistemini meşru kılmak (Knox, 1984). O halde, yer kimliği, mimari veya çevresel sembollerin, ve bu sembollere yüklenen değer ve anlamların (yani, kamusal yer kimliklerinin) tekrar tekrar formüle edilmesi ve birbirleriyle çatışması ve yarışması sürecinde yaratılır; değişir ve/veya yok olur. Söz konusu bu değişim, farklı siyasi ideolojiler arasındaki iktidar çatışmaları ve yarışmaları aracılığıyla olur. Even-Zohar'ın (2011) da söylediği gibi, kimliklerin değerlendirilmesi (başka deyişle, kimliklere değer biçilmesi), prestij ve statü üzerinden gruplar arası süregelen

yarışmanın bir parçasıdır ki, son tahlilde, bu da kaynaklara erişime yönelik bir yarış anlamına gelmektedir.

Ancak, unutulmamalıdır, mimari veya çevresel sembollerin arkasında tarihsel bir anlatım (*narration*) vardır. Söz konusu sembollerin yok edilmesi veya kaybı, tarihin belirli bir parçasının bilinçli ya da bilinçsiz olarak yok edilmesi anlamına gelmektedir. Siyasi erk, gelecekte yaratmak istediği topluma erişebilmek için, varolan toplumun değer verdiği sembolleri yok ederse, heterojen bir toplum yapısına sahip olan endüstri-sonrası kentlerde, toplumsal ahengin, birlikteliğin bozulmasına neden olabilecek riskler yaratabilirler. İstanbul'da Gezi Parkı örneğinde olduğu gibi, iletişim teknolojilerinin ve sosyal ağların geniş kesimler tarafından kullanıldığı bugünün kentsel mekânında, örgütlenme kapasitesi yüksek olan toplumsal kesimler, iktidarın beklemediği toplumsal hareketlerin oluşmasına, kamusal düzene zarar verici toplumsal tepkilerin gelişmesine neden olabilir. Nitekim, 27 Mayıs 2013 tarihinde İstanbul'da Taksim Gezi Parkı'nın yıkılarak yerine tarihi Topçu Kışlası'nın yeniden inşa edilerek ticaret ve eğlence alanı haline getirilmesi yönündeki proje, büyük ölçüde sosyal medya aracılığıyla örgütlenilerek, geniş bir kesim tarafından protesto edilmiş; Taksim Gezi Parkı işgali günlerce sürmüştür (Kuyumulu, 2013). Protestolar, İstanbul yanı sıra, Ankara ve İzmir'de de devam etmiştir (Batuman, 2015). Bu nedenle, siyasi iktidarın, kentlerde özellikle tarihi ve kültürel mirasın içinde barındırıldığı bu tür sembolleri ve onların taşıdığı yüksek değer ve anlamları manipüle ederek değiştirme konusunda çok bilinçli ve duyarlı olması gerekmektedir.

Yukarıdaki bu tartışma, bizi tarihi ve kültürel miras alanları açısından bir başka tartışma alanı olan yönetim konusuna yönlendirmektedir: Tarihi ve kültürel miras alanlarının korunmasında yönetim nasıl sağlanmalıdır? Yerel ve küresel düzeyde ekonomik, toplumsal, kültürel ve tarihsel faktörler yanında, tarihi alanların yer kimliğinin değişimi ya da korunması, aslında etkin ve sürdürülebilir bir yönetim sürecinin sonucudur. Daha önce de bahsedildiği üzere, bir yerin özünde olan ve değişmemesi gereken unsurlarını bilmeden yer kimliğini korumak mümkün değildir. Tarih, arkeoloji, koruma planlaması, restorasyon gibi alanlarda uzman olan profesyonellerin, bilim insanlarının, araştırmacıların incelemeleri, düşünceleri ve yorumları, yer kimliğinin hangi unsurlarının korunacağı ve nasıl korunacağını tespiti açısından çok önemlidir. Yuen'e (2005) göre, insanların yer duyarlılıkları ve planlama süreçlerine dahil oluşları, yer-yaratma yönteminin özünü oluşturan temel unsurlardan biridir. Kentsel miras konularında uzmanların görüşlerinin yanı sıra, tarihi alanlarda yaşayan, çalışan kullanıcı grupları, mülk sahipleri gibi

uzman olmayan paydaş grupların da düşüncelerine, isteklerine ve ihtiyaçlarına yer verilmelidir (Gonzáles ve Healey, 2005; Swynghedow, 2005; Shipley ve Kovacs, 2008). Bu anlamda, planlamada katılım, zaman ve enerji olsa da, yapıyı çevre ile toplumsal yaşamın daha uyumlu hale getirilmesi için temel bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Yer imgelerinin ve anlamlarının katılım yoluyla aşağıdan yukarıya geliştirilmesine izin verildiği sürece, yerin tasarlanması ve geliştirilmesinde daha fazla katılım ve topluluk temelli süreçlerin teşviği sağlanarak, yerel aidiyet ve tolerans hislerinin güçlendirilmesi mümkündür (Yuen, 2005). Bu anlamda, demokratik ve kapsayıcı kamusal alanları³ oluşturacak, karar alma süreçlerine geniş bir yelpazede toplumsal grupların katılımını sağlayacak ara yüzlere ihtiyaç bulunmaktadır. Böylece, hem farklı toplumsal grupların yerin kimliğine dair değerlerini ve anlamlarını öğrenme, tanıma, hem de tarihi mirasın değişmemesi gereken, özgün unsurları ortaya çıkartma fırsatı bulunur. Bu noktada, en kritik konulardan biri, planlamada yönetimi sağlayacak, yenilikçi iletişim mekanizmalarının⁴ bulunması ve geliştirilmesidir. Bilişim teknolojilerinin etkin bir biçimde kullanılabileceği sosyal medya ve mobil uygulamalar, dijital platformlar, karar destek sistemleri bu çerçevede geliştirilerek kullanılabilir. Ancak, bu şekilde, koruma planlaması sürecine çok geniş bir yelpazede kamusal grupların katılımını sağlayabiliriz. Aynı derecede önemli olan diğer bir konu ise, bu tür kapsayıcı politika ve uygulamaların kurumsal hale getirilmesidir (Crane, 1999, 13). Birden ortaya çıkan siyasi baskılar altında, bu tür yapıların ortadan kaldırılmaması gerekir (Crane, 1999, 13).

Altı çizilmesi gereken diğer bir konu ise, tarihi mirasın planlanmasında karar alma süreçlerinde kamunun tüm kesimlerinin katılımını sağlayacak ve katılımcı mekanizmaların çalışmasını garanti altına alacak siyasi bir erkin olmasıdır. Bu tür demokratik ve eşitlikçi kamusal alanlar ve bu alanların etkin bir biçimde kullanılmasını sağlayacak siyasi iktidar iradesi olmadığı sürece, endüstri-sonrası kentlerde tarihi ve kültürel mirasın çok katmanlı kimlik özelliklerinin korunması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, yerel yönetimlerin demokratik ve katılımcı yaklaşımları ve uygulamalarının tarihi ve kültürel alanlarda yer kimliğinin korunması açısından önemi büyüktür. Böylece, bu alanlarının çoklu değerlerinin, anlamlarının, imgelerinin ve dolayısıyla ortak hafızanın (yer kimliği/ingelerinin), yer aidiyeti hislerinin kaybolması engellenebilir. Demokratik katılımcı yaklaşımlar, aynı zamanda, tarihi ve kültürel miras alanlarında uzlaşma, işbirliği uygulamalarının gelişmesine; dini inançlar, kültürel ve siyasi çağrışımlar üzerinden gelişen toplumsal ve mekânsal ayrışmaların uzlaşması ve barışmasına fırsat yaratır.

Notlar

¹ Ashworth (1998) defines eradication as the destruction or disappearance of artefacts, spaces, buildings and elements that has occurred either involuntarily (e.g. due to war or natural disasters) or voluntarily (e.g. due to modernization, change of political regime or change of cultural paradigm). By museumisation, he means changes in the functional dimension and/or formal dimension of artefacts, spaces, buildings and elements that have occurred on purpose in order to transform the meaning of the conserved schemata and use them as tourism/economic resources.

² Çevresel ya da mekânsal algı, aynı anda süregelen 'duyumsal' ve 'algısal' süreçlerle oluşur. Mekânın duyu organları (yani, görme, işitme, koklama ve dokunma) aracılığıyla hissedilmesi ve yorumlanmasını içeren sürece, 'duyumsal süreç' olarak adlandırılır. Bir çevre hakkında anlam üretebilmek için, o çevre hakkında bilgilerin toplandığı, organize edildiği ve yorumlandığı süreçler, 'algısal süreç' olarak tanımlanır. Algısal süreç, bilişsel (*cognitive*), duygusal (*affective*), yorumlama (*interpretative*) ve değerlendirme (*evaluative*) olarak aynı anda ortaya çıkan alt fazlara bağlı olarak oluşur (Ittelson, 1978).

³ Burada kullanılan 'kamusal alan' kavramı, 'public sphere' anlamındadır.

⁴ Yenilikçi iletişim araçları, yenilikçi yönetim kavramı bağlamında geliştirilmektedir. 'Yenilikçi yönetim modelleri, yatayda örgütlenmiş kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum aktörlerinin işbirliklerini yenilikçi öğrenme ortamlarıyla nasıl destekleyeceğine yönelik araçlar arayan, bu işbirliklerin sonucunda kamusal değerler yaratabilen, toplumlara çözüm odaklı ve girişimci çözümleri buldurmayı amaçlayan, ortak üretim ve müzakereci demokrasiyi hayata geçiren, süreç yönetiminde akıllı çözümler ve sürdürülebilir öğrenme çıktıları sağlayan modellerdir (González ve Healey, 2005; Swyngedow, 2005).

Extended Abstract

A Dynamic and Evolving Conceptualisation of Place Identity in Historic and Cultural Heritage Sites

*

Müge Akkar Ercan
METU

Under the impacts of the globalisation and neoliberal urbanism, contemporary cities have experienced a significant economic, social and spatial restructuring over more than three decades. While this change has caused the generation of postmodern face of many cities with a global urban identity, it brings about a significant and often detrimental impact upon localities and their identities. The rising identity crisis of contemporary cities is claimed to be rooted from two major changes: first, the transformation of homogenous urban population to heterogeneous, multi-ethnic and multi-cultural societies (King, 1995; Hall, 1995; Graham, 1998); and second, the weakening of national identities along with the rising of supra-nationality in the world, such as the European Union (EU) (Castells, 1993; Gillis, 1994; Graham, 1998). Having brought 'mass' culture, globalization and technological advances have exacerbated the urban identity crisis by either homogenizing, standardizing or hybridization of cultures and places and have had a detrimental impact on local cultures and place identities (Carmona et al., 2010; Pieterse, 2006). The result is 'placelessness', defined as "the displacement or loss of 'authentic' forms of culture –made from and making, local distinctiveness- by mass-produced commercial forms imposed on the locality" (Carmona et al., 2010: 124-125).

Place identity however is critical for people, societies and cities (Lynch, 1972; Proshanky, Fabian and Kaminoff, 1983; Lowenthal, 1985). In an increasingly unstable and uncertain world, place identity can help people construct and preserve their own identity and create a sense of attachment

to a place by providing stable references and senses of stability and continuity (Proshanky, Fabian and Kaminoff, 1983; Massey, 1995; Yuen, 2005). Built heritage in particular greatly contribute to the generation, enhancement and promotion of local identity. As a constructed narrative linked to an 'idealised' past, it somehow evokes the city's past and traditions and reduces the unfamiliar environment to the familiar (Lowenthal, 1985). Acting as stable references from the past, present and future, historic environments help people create senses of continuity and place attachment (Lynch, 1972). They are rich sources for understanding cultural diversity, creating a sense of place, and building social solidarity and national identity (Al-Sayyad, 2001). The 'nation' as an 'imagined community' is produced through the interconnection and circulation of people, practices and discourses across a territory (Anderson, 1983). Built heritage, containing tangible and intangible reminders of those interconnections in a distinct or unique urban landscape, instils a sense of belonging to a broader community of individuals connected through vicarious interactions. The meanings read into historic built form are most likely to be drawn on "for constructing imagined communities of the most stable, 'deepest' kind; to which some of the most stable, deepest aspects of our own identities relate" (Butina Watson and Bentley, 2006: 9). Therefore, historic environments synchronize spatially all of the different social, cultural and economic groups and help generate new social solidarities among inhabitants related to their common and/or individual future (Gospodini, 2004).

One of the responses to the identity crisis of cities is the resurgence of interest in cultural heritage as a strong agent to reinforce place identity. City governments in the world have effectively used 'heritage' as a means of place-branding and marketing to increase their competitive capacities in global markets, attract mobile capital, professional workers, tourists and visitors for economic growth, generate civic pride and foster a sense of empowerment (Hewison, 1987; Ashworth and Tunbridge, 1990; Harvey, 2005). Gospodini (2004) claims that, in the era of post-modern societies, built heritage is used as a place identity generator to create a sort of social solidarity among members of a nationstate-oriented urban society by referring to both the national identity and the city's tradition and to promote the economic development of cities as tourism places and/or entrepreneurial centres by adding to the city's landscape physiognomy. Thus, heritage is used and promoted as a place identity generator grounded in economic prospects to create a sort of social solidarity among individuals.

Place identity derived from heritage as an idealisation of the past in contemporary cities embodies internal contradictions. First, historic environments are at risk of either being mummified and turned into museums or being replaced with the monotony of global capitalism (Handal, 2006). As many scholars (see: Tunbridge and Ashworth, 1996; Graham, 1998) claim, in our post-modern, multi-ethnic and multi-cultural urban societies, manipulations in the production of built heritage, especially in European cities, have rendered the conserved urban landscape as an entity that is, in most cases, nationally identified and even morphologically standardized, and, therefore, insufficient as a means of establishing and consolidating place identity. A number of studies, which discuss the identity crisis of historical and cultural heritage sites in relation with the notion of placelessness, call attention to the impoverishment of the place identity. For instance, Ashworth (1998) notes that by 'eradication' and 'museumisation', built heritage in contemporary cities has been 'filtered' over a long-period of time, and consequently much of what exists as conserved urban landscape is reduced in meaning. Second, historic sites and values that are turned into means of cultural and economic consumption via strategies of economic regeneration and place promotion, are commodified and commercialized (Massey, 1984; Cooke, 1989; Handal, 2006). Commercialization and commodification processes whereby traditions, rituals, beliefs and 'ways of life' are packaged, imagined and transformed into saleable products for tourists, visitors and consumers, brings along not only trivialization of cultural heritage elements (ethnic groups, their cultural practices and traditions) but also intercultural conflicts (Handal 2006).

In a globalised world, governance approaches to heritage sites also play significant role in (re)building, managing or conserving the place identity (Handal, 2006). In centralized and hierarchical systems, major decisions are made at national or international levels in centres of power and investment to mainly serve the needs of governments and the vested interests of powerful individuals, development experts and large commercial enterprises, while excluding the array of local community groups from the decision making process (Hamdi and Goethert, 1997). The consequence of centralist, hierarchical and highly exclusive governance of heritage sites is the missing opportunity to negotiate, to co-operate, to build incrementally, and to express cultural/religious beliefs and political associations in urban forms and lifestyles, which is vital to the health and survival of identity, sense of belonging, ownership and cultural continuity

of those communities (Handal, 2006). In reproducing the built heritage to meet the expectations and preferences of the 'tourist gaze' (Urry 1990), the elements of placeness, continuation, evolution, stability and familiarity are eroded, thereby bringing about gentrification and changing property ownership.

Following the recent debates on the identity crisis of contemporary cities, this research primarily aims to discuss how to conserve 'place identity' in historical and cultural heritage sites in a space-time continuum where cities and societies incessantly evolve. The paper first examines the factors which have brought about urban identity problems of post-industrial cities, describes the significance of urban identity for individuals, societies and cities, as well as the threats and conflicting areas resulted from the urban identity crisis of contemporary cities. Second, referring to the literature on the space-place debates, it conceptualizes the notion of 'place identity' in relation with the Edward Relph's triad of 'physical setting or appearance', 'activities' and 'meanings', as well as its contextual and evolutionary aspects. Last but not least, the third part seeks to discuss and find answers to the questions of how the stability of idealised conservation of place identity can be reconciled with the dynamics of place identity with its continuously evolving nature in the space-time continuum.

Kaynakça/Bibliyografya

- Al Sayyad, N. (2001) 'Global norms and urban forms in the age of tourism, manufacturing heritage, consuming tradition', içinde: *Consuming tradition manufacturing heritage, Global norms and urban forms in the age of tourism*, Al Sayyad, N. (der.), London: Routledge, 1-34.
- Altman, I. & S. Low (der.). (1992) *Place attachment*. New York: Plenum Press.
- Anderson, B. (1983) *Imagined communities*. London: Verso.
- Ashworth, G.J. (1998) 'The conserved European city as cultural symbol: the meaning of the text', içinde: *Modern Europe. Place, Culture, Identity*, B. Graham (der.), London: Arnold, 261-286.
- Ashworth, G.J. & J.E. Tunbridge (1990) *The tourist historic city*. London: Belhaven.
- Ashworth, G.J. & B. Graham (2005) *Senses of place: Senses of time*. Aldershot, Burlington: Ashgate.
- Augé, M. (1995) *Non-Places: An introduction to supermodernity*. J. Howe (çev.) London, New York: Verso.
- Barker, C. & D. Galasinski (2001) *Cultural studies and discourse analysis: A dialogue on language and identity*. London: Sage.

- Barthes, R. (1968) "The death of the author", *Image-Music-Text*, Roland Barthes (1977), London: Flamingo. 142-148.
- Batuman, B. (2015) "Everywhere is Taksim": The politics of public space from nation-building to neoliberal Islamism and beyond. *Journal of Urban History*. 41(5): 881-907.
- Bentley, I. (1999) *Urban transformations: Power, people and urban design*, London: Routledge.
- Butina Watson, G., & I. Bentley (2006) *Identity by design*, London: Architectural Press.
- Carmona, M., T. Heath, T. Oc & S. Tiesdell (2010) *Public places – Urban spaces*. 2nd ed., Oxford: Architectural Press.
- Carmona, M. (2014) "The place-shaping continuum: A theory of urban design process." *Journal of Urban Design* 19(1): 2-36.
- Castells, M. (1993) European cities, the informational society, and the global economy, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 84, 247–257, tekrar yayın: *New Left Review*, 204 (1994), 18–32.
- Cheshmehzangi, A. & T. Heat (2012) Urban identities: Influences on socio-environmental values and spatial inter-relationships". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 36: 253–264.
- Christensen, K.S. (1999) *Cities and Complexity*, Thousands Oaks, CA: Sage Publications.
- Cohen, E. (1987) Authenticity and commoditization, *Annals of Tourism Research*, 15(3): 371–86.
- Cooke, P. (der.) (1989) *Localities*, London: Unwin Hyman.
- Crane, P. (1999) "Young people and public space: Developing inclusive policy and practice." Paper presented at *International Conference on Young People and Social Exclusion*. Glasgow, September 10.
- Erikson, E. (1959) *Identity and the Life Cycle*, selected papers, New York: International Universities Press.
- Even-Zohar, I. (2011) "The market of collective identities and legacy work", içinde: *Cultural Heritage and Identity Politics*, R. During (der.), Wageningen: Silk Road Research Foundation, 31-38.
- Florek, M., A. Insch & J. Gnoth (2006) City Council websites as a means of place brand identity communication. *Place Branding*. 2(4): 276-296.
- Forrester, J. & C. Snell (2007) Planning inclusive and sustainable urban regeneration: Balancing a visitor-based economy with local needs in the city of York, UK, *Journal of Urban Regeneration and Renewal*, 1(1): 69-82.
- Gillis, J.R. (1994) Memory and identity: the history of a relationship, J. R. Gillis (der.) *Commemorations: The Politics of National Identity*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 3–24.
- González, S. & P. Healey (2005) A sociological institutionalist approach to the study of innovation in governance capacity, *Urban Studies*, 42(11): 2055-69.

- Gospodini, A. (2004) Urban morphology and place identity in European cities: Built heritage and innovative design. *Journal of Urban Design*. 9(2): 225-248.
- Graham, B. (1998) The past in Europe's present: diversity, identity and the construction of place, içinde: *Modern Europe. Place, Culture, Identity*, B. Graham (der.), London: Arnold, 19-49.
- Graham, B., G.J. Ashworth & J.E. Tunbridge (2000) *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*, London: Arnold.
- Gustafson, P. (2001) "Meanings of place: everyday experience and theoretical conceptualisations". *Journal of Environmental Psychology*. 21(1): 5-16.
- Hague, C. & P. Jenkins (der.) (2005) *Place Identity, Participation and Planning in Europe*. Oxfordshire: Routledge.
- Hague, C. (2005) "Planning and place identity", içinde: *Place Identity, Participation and Planning in Europe*, C. Hague and P. Jenkins (der). Oxfordshire: Routledge, 3-19.
- Hall, S. (1995) 'New cultures for old', içinde: *A Place in the World? Place, Cultures and Globalization*, D. Massey, P. Jess (der) Oxford: Open University/Oxford University Press, 176-211.
- Hamdi, N. & R. Goethert (1997) *Action planning for cities: A guide to community practice*. Chichester, John Wiley.
- Handal, J. (2006) 'Rebuilding city identity through history: The case of Bethlehem-Palestine', içinde: *Designing Sustainable Cities in the Developing World*. G. Butina Watson, R. Zetter (der.), Ashgate: Abingdon, Oxon, 51-68.
- Harvey, David. 2005. *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hewison, R. (1987) *The heritage industry*. London: Methuen.
- Huigen, P.P.P. & L. Meijering (2005) 'Making places: A story of de Venen', içinde: *Senses of place: Senses of time*. G.J. Ashworth, B. Graham (der). Aldershot, Burlington: Ashgate, 19-30.
- Ittelson, W.H. (1978) Environmental perception and urban experience, *Environment & Behaviour*. 10: 193-213.
- King, R. (1995) 'Migrations, globalization and place', içinde: *A Place in the World? Place, cultures and globalization*, D. Massey & P. Jess (der) Oxford: Open University/Oxford University Press, 6-44.
- Knox, P.L. (1984) Styles, symbolism and settings: the built environment and imperatives of urbanised capitalism. *Architecture et Comportment*. 2: 107-122.
- Knox, P. & S. Pinch (2010) *Urban social geography: An Introduction*. 6th edition. Essex: Prentice Hall.
- Korpela, K.M. (1989) Place-identity as a product of environment self-regulation. *Journal of Environmental Psychology*, 9, 241-256.
- Kotler, P., D. Haider & I. Rein. (1993) *Marketing places*. New York: Free Press.
- Kuymulu, M.B. (2013) Reclaiming the right to the city: Reflections on the urban uprising in Turkey. *City*, 17(3): 274-278.
- Lang, J. (1994) *Urban design*. USA: Wiley.

- Lowenthal, D. (1985) *The Past is a foreign country*. Cambridge: Cambridge Press.
- Lynch, K. (1960) *The Image of the city*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Lynch, K. (1972) *What time is this place?*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Madanipour, A. (1996) *Design of urban space: An inquiry into a socio-spatial process*. Chichester, New York, Brisbane: Wiley & Sons.
- Madanipour, A. (2013) 'The identity of the city', içinde: *City Project and Public Space*, Silvia Sereli (der.), *Urban and landscape perspectives 14*, Dordrecht: Springer Science+Business Media, 49-63.
- Massey, D. & P. Jess (der.) (1995) *A Place in the world? Place, cultures and globalization*, Oxford: Open University, Open University Press.
- Massey, D. (1995) 'The conceptualization of place', içinde: *A Place in the World? Places, Cultures and Globalization*, D. Massey & P. Jess (der.), Oxford: Oxford University, Open University Press, 45-85.
- Massey, D. (1984) *Spatial divisions of labour: Social structures and geography of production*, London: Macmillan.
- Norberg-Schulz, C. (1980) *Genius Loci: Towards a phenomenology of architecture*, New York: Rizzoli.
- Pieterse, J.N. (2006) 'Globalisation as hybridization', içinde: *Media and Cultural Studies*, M.G. Durham and D.M. Kellner (der), Oxford: Blackwell Publishing, 658-681.
- Procock, D. & R. Hudson. (1978) *Images of the urban environment*. London: Macmillan.
- Proshansky, H.M., A.K. Fabian & R. Kaminoff (1983) Place identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*. 3: 57-83
- Relph, E. (1976) *Place and placelessness*, London: Pion.
- Ritzer, G. (2004) *The McDonaldization of society*, Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
- Robinson, M. (2001) 'Tourism encounters: Inter- and Intra-cultural conflicts and the World's largest industry', içinde: *Consuming Tradition, Manufacturing Heritage: Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism*, Al Sayyad, N. (der.), London: Routledge, 34-68.
- Rollero, C. & N. De Piccoli (2010) Place attachment, identification and environment perception: An empirical study. *Journal of Environmental Psychology*. 30(8): 198-205.
- Scott, M. (2003) "Strategic spatial planning and contested ruralities: insights from the republic of Ireland". *European Planning Studies*. 14(6): 811-829.
- Sepe, M. (2013) *Planning and place in the city*. London, New York: Routledge.
- Southworth, M. & D. Ruggeri (2010) Beyond placelessness, place identity and the global city, içinde: *Companion to urban design* T. Banerjee and A. Loukaitou-Sideris (der.). London, New York: Routledge, 495-509.
- Speller, G. (2000) A community in transition: A longitudinal study of place attachment and identity process in the context of an enforced relocation. Unpublished PhD thesis, University of Surrey, Guildford, England.

- Shipley, R. & J.F. Kovacs (2008) Good governance principles for the cultural heritage sector: lessons from international experience", *Corporate Governance: The international journal of business in society*, 8(2): 214 – 228.
- Swyngedouw, E. (2005) Governance innovation and the citizen: the Janus face of governance-beyond-the-state, *Urban Studies*, 42(11): 1991-2006.
- Tunbridge, J.E. & G.J. Ashworth (1996) Dissonant heritage: The management of the past as a resource in conflict. Chichester: Wiley.
- Ujang, N. (2010) Place attachment and continuity of urban place identity. *Asian Journal of Environment-Behaviour Studies*. 5: 61-76.
- Urry, J. (1990) *The tourist Gaze: Leisure and travel in contemporary societies*, London: Sage.
- Vanneste, D. (der.) (1996) Space and place: Mirrors of social and cultural identities? *Acta Geographica Lovaniensia*, vol. 35. Belgium: Institute of Geography, Catholic University of Louvain
- Wallwork, J. & J.A. Dixon (2004) Foxes, green fields and Britishness: on the rhetorical construction of place and national identity. *The British Journal of Social Psychology*. 43(1): 21.
- Yuen, B. (2005) Searching for place identity in Singapore. *Habitat international*. 29: 197-214.

Müge Akkar Ercan,

1994 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden lisans, 1997 yılında aynı üniversitenin Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı'ndan yüksek lisans, 2003 yılında University of Newcastle'dan 'kentsel tasarım' alanında doktora derecesi almıştır. 1995 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak akademik kariyerine başlayan Dr. Akkar Ercan, halen aynı Bölümde öğretim üyesi olarak görev almaktadır. İlgi alanları arasında kentsel tasarım, kamusal mekân, kentsel dönüşüm ve koruma, topluluk-odaklı planlama, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir topluluk gelişimi bulunmaktadır.

- She graduated from Middle East Technical University (METU) Department of City and Regional Planning in 1994. She got her Master of Science degree in Urban Policy Planning and Local Governments at METU in 1997 and her PhD degree in Urban Design at University of Newcastle in 2003. She has been a faculty member of Department of City and Regional Planning, METU since 1995. Her academic interests are urban design, public space, urban regeneration and conservation, community-based planning, sustainability and sustainable community development.

E-mail: akkar@metu.edu.tr

Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci

*

Zeynep Uludağ
Gazi Üniversitesi

Hilal Aycı
Gazi Üniversitesi

Öz

Bu çalışma kolektif bellek kavramını, kentsel kimliğin ve kültürel mirasın ayrılmaz bir parçası olarak ele almakta ve bu bağlamda erken cumhuriyet dönemi Ankara'sının kent peyzajını değerlendirmektedir. Modern başkentin kurulması sürecinde cumhuriyet ideallerini temsil eden mekânlar ve burada oluşan mekânsal pratikler yeni bir toplumsal hafızanın da yaratılmasını sağlamıştır. Erken Cumhuriyet döneminin önemli peyzaj alanları Atatürk Orman Çiftliği ve Gençlik Parkı'nın Ankara'nun tarihsel sürecindeki yeri, kentsel belleğin inşası, sürekliliği ve zaman içerisindeki kopuşu üzerinden tartışılmaktadır. Başkentin modern Türkiye'nin sembolü olarak inşası süreci, yalnızca kentsel/mekânsal değil aynı zamanda sosyal/kültürel bir projedir ve kolektif belleğin inşasıdır. Bellek, bireyin ait olduğu sosyal gruplar içinde yaşadığı deneyimlerle oluşur ve belirli bir zaman ve mekân ilişkisi içerisinde sürdürülür. Atatürk Orman Çiftliği ve Gençlik Parkı kentsel belleği oluşturan deneyimlerin yaşandığı kamusal mekânlar olmuşlardır. Bu mekânlar sadece modern kenti temsil eden parklar veya çiftlikler değil, modern yaşantının oluşması ve sürdürülebilmesi için gerekli olan kamusal alanlardır. Tarihsel süreçte Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yapısında meydana gelen değişimler kentlerin hem mekânsal hem de kamusal anlamda dönüşümüne neden olmuştur. Bu dönüşüm süreci Ankara'nın kamusal alanlarını, bu alanlardaki kentsel yaşantıyı ve kolektif belleğin sürekliliğini de etkilemiştir. Toplumun farklı katmanlarında, farklı sosyal ve mekânsal pratiklerin sürdürülmesi mekânların temsiliyetini ve kullanım biçimini değiştirmiştir. Günümüzün Ankara'sında cumhuriyetin rekreasyon alanları yok olurken toplumun hafızasını oluşturan sosyal ve mekânsal pratikler de unutulmaktadır. Kentin hafızasını, kültürünü ve kimliğini barındıran bu mekânların tahribi toplumsal değerlerin ve anlamların gelecek nesillere iletilmemesi demektir. Zaman içerisinde değişen idealler, anlamlar, sosyal ve mekânsal pratikler, kent mekânındaki izlerin silindiğini ve kentsel belleğin unutulduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Ankara, kent peyzajı, kolektif bellek, toplumsal unutma.

Constitution of the Collective Memory on the Impressive Stage of Modernity in Ankara in the Early Republican Period and the Process of Social Amnesia

*

Zeynep Uludağ
Gazi University

Hilal Aycı
Gazi University

Abstract

This study considers the concept of collective memory as an integral part of urban identity and cultural heritage and evaluates the urban landscape of the Early Republican Period Ankara in this context. In the process of the establishment of modern capital, spaces representing the ideals of the republic and spatial practices developed in these places helped the creation of a new collective memory. The place of important landscape areas in the Early Republican Period, such as Atatürk Forest Farm and Youth Park, in historical process of Ankara is discussed through the construction of urban memory, its continuity and disengagement in time. The process of establishment of the capital as the symbol of modern Turkey was not only urban/spatial but also social/cultural project and it was the construction of collective memory. Memory occurs through the experiences of an individual in a social group and maintains within a certain time and space relationship. Ataturk Forest Farm and Youth Park were the urban spaces where public experiences developed to create urban memory. These places are not only parks and farms that represents modern city but also they were the public spaces where modern living patterns developed. Changes happened in Turkey's political and economic structure in historical process induced the transformation of cities in both spatial and public realms. Different social and spatial practices developed in the city changed the representation and continuity of these spaces. In today's Ankara, the social and spatial practices that form collective memory are being forgotten as recreational areas and are being destroyed, and the destruction of these spaces, as holders of the city's memory, culture and identity, means that social values and meanings will not be able to be transferred to future generations. The changing ideals, meanings, social and spatial practices in time have shown that their traces in urban space have been erased and urban memory has been forgotten.

Keywords: Early Republican Period, Ankara, urban landscape, collective memory, social amnesia.

Giriş: Modern Toplum ve Kolektif Belleğin Rolü

Toplumsal yaşantının vazgeçilmez bir parçası olan *kolektif bellek* kavramı tarihsel, sosyolojik, psikolojik, politik, coğrafi, kentsel ve mekânsal pek çok araştırmanın ortak nesnesi olmuş ve disiplinler arası bir kavram olarak ele alınmıştır. Günümüzde kent araştırmalarının en çok tartışılan konularından biri olan kentsel sürdürülebilirlik, *kolektif bellek* sorgulanmadan ele alınamaz. Bu sorgulama bizi doğrudan sosyal ve mekânsal pratiklerin üretim sürecine ve üretim mekânına yani *kentin kamusal alanına* götürecektir. Bu çalışmanın amacı kentsel sürdürülebilirliği, *kentsel belleğin* inşası, sürekliliği ve zaman içerisindeki kopuşu üzerinden tartışmaktır. Tartışmanın mekânsal zemini ise erken cumhuriyet dönemi Ankara'sıdır. Yeni başkentin modern Türkiye'nin sembolü olarak inşası süreci, yalnızca kentsel/mekânsal değil aynı zamanda sosyal/kültürel bir projedir. Bu projede *kolektif belleğin* rolü, cumhuriyet ideolojisinin temsil mekânları ve mekânsal pratikleri ile ortaya çıkan ve toplumsal olarak paylaşılan anlamlar üzerinden okunabilir. Bu kavramsal okumada anlamlar, kent kültürünü ve milli belleği oluşturan değerler olarak da deşifre edilebilir.

Kolektif bellek, Maurice Halbwachs (1980)'a göre mekânsal ve toplumsal bir oluşum olup temeli bireye dayanmaktadır. Toplum hatırlama eylemini, mekânsal olarak kentsel semboller ve bireysel olarak tekrarlanan sosyal pratikler aracılığıyla gerçekleştirir. Basa (2015)'nin vurguladığı gibi (Basa, 2015, s. 29) hafızanın taşıyıcısı bireyler, toplum ve zaman olduğu kadar, mekândır da. Dolayısıyla kent mekânı, bireylere ait mekânsal pratikler ve taşıdığı anlamlar bağlamında toplumsal bellekte yerini alır, bu da kentsel kültürün temelidir. Kentsel kültür paylaşılan ortak değerler, ortak eylemlerdir. Bu değerler toplumu bir arada tutan, paylaşıldıkça yeniden hatırlanan, yeniden düzenlenen ve yerleşen hatıralardır. Gelecek nesillere aktarılan kültürel ve sosyal değerlerin temelidir.

Bireyler, gündelik faaliyetlerini geçen zaman ve değişen mekân içerisinde kişisel olarak ya da *kolektif* olarak oluşturan öznelardır. Bireylerin biyografileri, günlük hareket kalıbından (evden işyerine, alışverişe, okula gidiş ve yenden eve dönüş gibi) başlayarak bir hayat süresinin çeşitli evreleri boyunca göç hareketlerine (örneğin kırsal bölgede geçen bir gençlik, büyük kentte mesleki eğitim, evlilik ve altkente taşınma, emeklilikte kırsal bölgeye çekilmeye) kadar uzanan bir yelpazede "zaman-mekân içinde hayat patikaları" olarak izlenebilir. (Harvey, 1990/1999, s. 238) Bireylerin yani aktörlerin toplum içerisinde ideolojik, politik, sosyal ve kültürel rolleri ve konumları, top-

lumsal hayatı oluşturan ve yeniden üretilmesini sağlayan ilişkileri de barındırır. Aktörler, bireysel ya da birlikte davranışlarıyla toplumu yeniden üretirler. Değişen zaman ve mekân içerisinde kodlar ve sosyal pratikler, alışkanlıklar ve rutinlerle birlikte yeniden üretilirler. Dolayısıyla toplum bireylerin eylemliliklerinin bir ürünüdür. Birey ise bir toplumsal üründür.

Burada Lefebvre'in (Lefebvre, 1974/2005, s.40-41) mekânın üretimi üzerine yaptığı kavramsallaştırma bize yol gösterecektir. Mekânı çok boyutlu bir olgu olarak ele alan Lefebvre, onu hem soyut-zihinsel, kavramsal ve toplumsal, hem de somut-fiziksel yönleriyle açıklar. Mekânı üç bileşeniyle; algılanan (perceived), tasarlanan (conceived) ve yaşanan (lived) bir olgu olarak tanımlar. Doğru bir mekânsal çözümleme için bu üçlü arasındaki ilişkinin kodlar, kavramlar ve pratikler çerçevesinde kurulması gerekir. Diğer bir deyişle bu üçlü diyalektikte mekânın üretimi; mekânsal pratikler (spatial practices), mekân temsilleri (representations of space), temsil mekânları (representational spaces) olarak açıklanır. Mekânsal pratikler gündelik yaşam içinde, toplumsal pratiklerin üretildiği ve yeniden üretildiği, topluma ait yer ve mekânsal oluşumları kapsar. Mekân temsilleri mekânın üretiminde, üretim ilişkilerine, bilgiye ve ideolojiye sahip kodlar ve işaretleri barındırır. Temsil mekânları semboller, anlamlar ve kodlarla yaşanan toplumsal mekânlardır. Yazı, bu kuramsal çerçevede, mekânsal pratikler, sosyal ilişkiler ve anlamlar bağlamında Ankara'nın başkent olarak ilan edilmesinden sonra açılan iki önemli rekreasyon alanının; Gençlik Parkı ve Atatürk Orman Çiftliğinin kamusal alandaki temsiliyetini, toplumsal bellekteki yerini ve günümüzde değişmekte olan sosyal pratikleri sorgulayan deneysel bir çalışmadır.

Ankara'nın modern başkent olarak inşası, sosyal ve mekânsal pratiklerin gelişmesi için temsili mekânların yaratılması ile başlar. Gençlik Parkı ve Atatürk Orman Çiftliği gibi cumhuriyetin modernleşme projesinin parçası olan iki büyük alan bu süreçte oluşmuş ve kentin gündelik yaşamını değiştirmiştir. Bu bağlamda Ankara'nın modern kent peyzajını oluşturan bu mekânların kolektif belleğin/kentsel kimliğin inşasındaki rolü ideal kent tartışmalarında önemli yer tutar. Modern toplum ve modern başkent hedefiyle planlanan kent, yeni mekânsal pratiklerin yerleşmesine ve yeni anlamların üretilmesine sahne olacaktır. Bu durumda başkent; hem modernin güçlü sahnesi, hem de Anadolu için bir model olma misyonu taşır. Kent kültürünün inşa edildiği bu süreçte *kentsel bellek* de oluşmaya başlar.

Ancak toplumsal yaşantının modernleşmesi kent mekânının dönüşmesinden ve modernleşmesinden çok daha yavaş ilerleyen ve uzun zamana ihtiyaç duyan bir olgudur. Modern yaşantı kalıplarının yerleşeceği, mekânsal

pratiklerin gelişeceği kentsel planlama yapıldıysa da *kolektif bellek* in, toplumun tümü tarafından paylaşılan ortak değerler üzerinden inşası gerekmektedir. Ortak değerlerin paylaşılması toplumun gündelik yaşamda kendini yeniden üretmesi ve bu üretim ilişkilerinin kendi mekânını oluşturması demektir. Mekânsal pratikler hem yaşamı, hem de mekânı düzenlerler. Bu süreçte mekân toplumsal olarak üretilirken zaman içerisinde değişen toplumsal ilişkiler de kendi dinamikleri çerçevesinde yeniden üretilir (Lefebvre, 1974/2005). Bu üretim süreci kentsel kamusal mekânın paylaşılmasına ve sürdürülmesine neden olur. Batuman'ın belirttiği gibi kamusal alan çeşitli sosyal kimliklerin hem söylemsel hem sosyal düzeyde üretildiği, meşru ve görünür olarak karşılaştığı ve etkileştiği bir alan olarak ortaya çıkar (Batuman, 2002, s.45). Dolayısıyla *kolektif bellek* babadan oğula geçen söylemlerle üretilen ritüellerin birikimi değil, kolektif olarak toplumun her parçası tarafından paylaşılan değerlerin ve mekânsal hafızanın bütünüdür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında modern kent yaşantısı tüm kentli için yeni bir toplumsal deneyim, yeni gündelik yaşam pratikleri demektir. Burada inşa edilmek istenen kent yaşantısı yalnızca belli bazı grupların yaşam pratiklerini dönüştürmek değil tüm kentlinin yaşantısını dönüştürmek üzere kurgulanıyordu. Bunun yalnızca bazı kesimlerin yaşantısını dönüştürme çabası olduğunu düşünen araştırmacıların yanıldığı durum devrimlerin toplumsal ayırım yapmadan gerçekleşmesi ve çağdaşlaşma mücadelesinin ulusal bir dava olarak toplumun her kesimi tarafından benimsenmiş olmasıdır. Başkent Ankara yalnızca modern bir Türk şehri örneği değil aynı zamanda çağdaş kent yaşamının da örneği olmak durumundadır. Modernleşme projesinin bu ilk büyük kenti yalnızca yapılan örnekler açısından değil, sembolize ettiği değerler açısından da cumhuriyet tarihi ve kültürü için çok önemlidir. Ancak, çok boyutlu bir tarihsel sorgulama, cumhuriyet ideolojisinin kamusal alandaki mekânsal oluşumlarını ve bunların kent peyzajı içindeki yerini deşifre etmeye, temsil edilen kodları ve anlamları çözmeye yardımcı olabilir.

Ankara'nın ilk büyük kent parkı olan Gençlik Parkı ve modern tarımsal alanı Atatürk Orman Çiftliği bu bağlamda bize Atatürk Cumhuriyeti'nin manzarasını, rejimin ideolojisini ve toplumun ruhunu yansıtabilecek eserlerdir. Bu mekânlar, topluma yeni bir sosyal bağlam, yeni alışkanlıklar yeni rutinler kazandırarak kentlinin geleneksel gündelik yaşantı kalıplarını değiştirmişlerdir (Uludağ, 1998b, s. 74).

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan kültürel peyzaj ilerleyen yıllarda değişen değerler sistemine bağlı olarak yeni anlamlar kazanmış ve kentin hafıza mekânları olmuştur. Kentsel hafızanın sürdürülebilirliğinin önemli koşutu

zaman içerisinde gerçekleşen sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik değişimlerin kendi dinamikleriyle sosyal pratikleri ve bununla birlikte mekânsal pratikleri dönüştürmesidir. Bu durum, içinde toplumsal sahiplenme ve aidiyet içgüdüsünü barındırır. Sosyal sürdürülebilirliğin koruyucusu planlama politikaları ya da yasalar değil toplumun kendi ilişkileri, kendi içgüdüleri olmalıdır. Basa (2015, s.32)'nın da vurguladığı gibi siyasi ya da yerel otoriteden soyutlanmış bir kentsel sahiplenme en güçlü olanıdır. Çünkü kendini gündelik yaşamın dinamiklerinde var eder. Gündelik yaşam, sıradanlığı, olağanlığı ve doğallığıyla kültürel değerlere sahip çıkarsa, kentsel hafızayı korur ve gelecek nesillere aktarır.

Sahiplenme kentin farklı sosyal katmanları tarafından kentlilik bilinciyle benimsenmedikçe, koruma bilinci de gelişmeyecektir. Sosyal ve kültürel değerlerini korumak ve sürdürmek bilincinden yoksun bir toplum kentlilik haklarının da mücadelesini veremez. Bu durumda yaşadığı kent üzerinde söz söyleme hakkını sorgusuz devretme refleksini geliştirir (Basa 2015, s.33). Siyasi ya da yerel otoritenin yaptırımcı gücü ile değiştirilen mekânlar ve mekânsal pratikler, kentsel hafızayı tahrip ettiği gibi kentin nitelikli değerlerinin de kaybolmasına neden olur. Bu bağlamda kentin hafıza mekânlarının kentlinin gündelik yaşam pratiklerinden kopması ve anlamlarını sürdürmemesi "toplumsal unutma"yı (social amnesia) da beraberinde getirir. Bugün Cumhuriyetin hafıza mekânları olan, Atatürk Orman Çiftliği, Gençlik Parkı, Güven Park gibi kültürel peyzajın önemli öğelerinin maruz kaldığı mekânsal tahribin sonucu "toplumsal unutma"dır. Bu durum *kolektif belleğin* sürdürülmemesi ve kültürel mirasın kesintiye uğraması demektir ki bu da ortak toplumsal değerlerin paylaşılmadığı bir gündelik hayata işaret eder. Oysa tahrip edilen *kolektif bellek*, sağlıklı bir toplumsal yaşantının temelidir. Çünkü ortak hafıza kentin kazanımıdır. Yeni anlamlar ve mekânlar onunla birlikte gelişir ve büyür. Mekânsal ve zihinsel tahrip yeni bir hafıza inşa edilemez.

Popülist siyasetin sürdürdüğü politikalarla kültürel mirasın yönetilmesi her zaman tahrip üstünden olmuştur. Anlamların ve değerlerin paylaşılması sürdürülen dinamik bir süreç olması gerekirken Türkiye'de yakın tarihimizde yeni'nin inşası eskinin unutturulması biçiminde gerçekleşmiştir. *Kolektif belleğin* özünde yatan aynı biçimde ritüelleri üreten mekânları yaratma süreci, ülkemizde o ritüellerin değişmesi ve aynı mekânlarda başka ritüellerin gerçekleşmesi ile birlikte toplumsal olarak unutulmuştur. *Toplumsal unutma*, (social amnesia), sürecini anlayabilmek için *kolektif bellek* kavramının etimolojik kökenine bakmak yararlı olacaktır.

Kolektif Belleğin İnşası ve Kentlerin Belleği

Kolektif Belleğin İngilizcesi ‘collective memory’de yer alan ‘collective’, eski Fransızca bir kelime olan *collectif*, -ive ve Latince *collectivus* kelimesinden gelmektedir. Kökeninde *collect*, yani bir araya getirmek, toplamak anlamını taşıyan ‘colligere’ fiilinden türemiştir; col-together + legere (seçmek veya toplamak), anlamı ise bir grup, ya da insanın tamamı tarafından yapılan ve paylaşılan şey’dir” (Oxford, 2016). *Kolektif* kelimesine Türkçe’de ilk kez 1850 yılında, Ticaret Kanunnamesinde *kolektifşirket* olarak rastlanmıştır. 1923 yılında Ziya Gökalp’in Cumhuriyet gazetesindeki yazısında *kolektivizm* kelimesi “Lenin, Bolşeviklik için yakın mefkûre olarak kolektivizmi (...) ileri sürmüştür.” cümlesinde geçmektedir.” (Nişanyan, 2016). Kolektif kelimesi Türkçe’de ilk olarak ticaretle yer bulmuş, Ziya Gökalp’in yazısında da dış dünyayı tartışırken kullanılmıştır. Yirminci yüzyılın başında Türkçe’de *kolektif* kelimesi toplumsal, mekânsal anlamda kullanılmamıştır.

‘Hafıza’ kelimesinin, İngilizcesi ‘memory’dir ve Fransızca kaynaklı bir kelimedir. Fransızca ‘memorie’ ise, Latince ‘memoria’ dan gelir, “hatırlamak, hatırlama kabiliyeti” anlamını taşır (Oxford, 2016). Türkçe’ye hafıza, ‘bellek’ olarak da çevrilebilir. ‘Hafıza’ Arapça ‘hfz’ kökünden gelir. Hafıza, “saklayan, muhafaza eden” (şey veya kadın) sözcüğünden gelmektedir. Arapça ‘hafaza’ “sakladı, muhafaza etti” (Nişanyan, 2016) fiilinden türetilmiş bir isimdir. Bellek ise, “-belle’mek yani “bilmek, sanmak”tan gelmektedir. Anadolu ağzlarında genellikle “işaretili, belirlenmiş” anlamında kullanılan sözcük, Kayseri ağzından derlendiği ileri sürülen bir örneğe dayanarak Dil Devrimi döneminde 1932 yılında Hamit Zübeyr & İshak Refet tarafından yayımlanan “Anadilden Derlemeler”de ‘hafıza’ anlamında yazı diline aktarılmıştır (Nişanyan, 2016). Türkçe’ye ‘kolektif hafıza’, ‘kolektif bellek’ olarak çevrilebilen kavram, Aldo Rossi’nin “Şehrin Mimarisi” kitabında *kolektif hafıza* olarak tercüme edilmiştir.

Kolektif bellek kavramını ilk kullanan 1902 yılında Avusturyalı romancı ve şair Hugo von Hoffmannsthal’dır (Wilson, 2007, s.35). İlerleyen yıllarda bellek konusundaki önemli yorumlar ve katkılar Sigmund Freud’dan gelir. Freud, hatırlama ve unutma eylemini ‘birey’le ilişkili bir durum olarak tanımlar. Aynı dönemde Henri Bergson da belleği, bireysel algılar sonrasında oluşan imgeler dünyası olarak açıklar (Boyer, 1994, s.27). Ancak Bergson’un öğrencisi olan Maurice Halbwachs, Freud ve Bergson’dan farklı olarak belleği bireysel olduğu kadar sosyal bir olgu olarak tanımlar (Boyer, 1994, s.26; Çalalak, 2012, s.34). Halbwachs’a göre bellek, bireyin ait olduğu sosyal gruplar

içinde yaşadığı deneyimlerle oluşur ve belirli bir zaman ve mekân ilişkisi içerisinde var olur. Bu sosyal çevreyi genelde aile, dini inanışlar ve sosyal sınıflar belirler. Sosyal çevrenin oluşturduğu değerler sistemi imgeler aracılığıyla temsil edilir. Bu temsiliyetler, toplumun onu kavrayış biçimini ve bireylerin hatırlama eylemini belirler (Halbwachs, 1992, s.51). Buradan hareketle “toplumsal hafıza”nın benzer topluluklar arasında oluşacağı çünkü bireylerin içinde bulunduğu kültürel çevrenin değerleriyle özdeş bir kimlik tasarımına gideceği sonucuna varılmaktadır (Sargın, 2002, s.29). Bireyin kendisini ait hissettiği kültürel kimlik, yalnızca paylaşılan anılarla değil, kamusal alanda yaşadığı deneyimlerle ve mekânsal pratiklerle oluşur. Bu durumda kolektif bellek; sosyal bellek, kamusal bellek, tarihi bellek olarak da adlandırılabilir (Rossi, 1982/2006, s. 6).

Dolayısıyla bellek genellikle zihinlerde muhafaza edilen yaşanmış deneyimlerdir. Bu durumda bellek sürekli yeniden kurgulanan canlı bir kavramdır (Assmann, 1992/2001, s.42; Yalım, 2002; Tekeli, 2014a). Her seferinde kendi bağlamını ve ilişkiler sistemini yeniden tanımlar ve varlığını sürdürür. Bu süreçte bu alışveriş duraksar, yok olur veya çerçevesi değişirse unutma ortaya çıkar. Yalım'ın vurguladığı gibi “bellek sadece geçmişi kurgulamakla kalmaz, aynı zamanda şimdinin ve geleceğin deneyimlerini de organize eder” (Yalım, 2002, s.161). Ancak her durumda Halbwachs'ın belirttiği gibi belleğin oluşması mekânsal bir deneyime bağlıdır (Halbwachs, 1992). Kolektif bellek kamusal alanda paylaşılan deneyimlerle çoğalan ve ‘kentsel anıtlar’ sayesinde sürdürülen ortak bir kimliktir.

Lefebvre'in (1974/2005) mekânın sosyal üretimini açıkladığı üçlemesinde var olan sosyal pratikler, mekânsal pratiklerle kesişemediği sürece yeni anlamlar üretmezler. Oysa sosyal pratikler zaman içerisinde dönüşen anlamlarıyla birlikte kentsel mekânı, kentlinin gündelik yaşam örüntüsü içerisinde bireyin hafızasına doğal yolla kodlar. Zaman içerisinde değişen mekânsal pratiklerle birlikte bu kodlar ve anlamlar yeniden üretilir. Bu durum sadece gündelik yaşantının değil, kent kültürünün ve kentsel hafızanın da sürekliliğidir. Bu süreçte işlevini ya da fiziksel muhtevasını yitiren mekân ve kendini tekrar edemeyen gündelik yaşantı bireyin hafızasındaki sosyo-mekânsal geçmişin unutulmasını sağlar.

Aldo Rossi'nin bellek ile birlikte öne çıkardığı kavram “locus”, “loci”, yani “yer” kelimesinin çoğuludur. Rossi belleğin yerler yaratmadaki önemini vurgulayarak kent ve mimarlığı belleğin öznesi olarak yorumlar. Toplumsal hafızanın kentsel anıtlar ve kentin mimarisi aracılığıyla sürdürüldüğünü savunur. Rossi'nin artefakt olarak adlandırdığı “kentsel anıtlar”, tarihi ve belleği

barındıran yapılardır (Rossi, 1992/2006, s.125). Kente ait her parça kentin kendisini ve belleğini içinde taşır. Christine Boyer, kentin fiziksel yapısının ve ilişkilerinin toplumsal talepler ve sosyal gerçeklerin etkisiyle değiştiğini ve bunların mekânsal izlerinin kolektif bellek ve kentsel kimlik için belirleyici olduğunu savunur. Hatırlama ve unutma eylemleri kamusal alanda yaşanan mekânsal pratiklerle ilişkilidir (Boyer, 1994, s.26-31).

Halbwachs'a göre de *hatırlama* süreci somut bir mimari mekânda kurgulanır. Bu mekân yaşanmış hatıraların canlanmasını sağlayacak bir *yerdir* (Halbwachs, 1992, s. 51). Bir toplumda yaşayan bireylerin paylaştığı değerler, deneyimler ve anılar olmadığı sürece kolektif bellek sürdürülemez (Halbwachs, 1992, s. 43). Ahenk Yılmaz da belleğin mekân aracılığıyla, sadece zihinlerde değil yerde de ikame eden, geçmişin temsilleriyle ilişkilenen, gelişip büyüyen bir kavram olduğunu belirtir. Kentin kamusal alanı bu temsillerin sahnesi olmaktadır. Dolayısıyla kentsel kamusal alan tüm kentli için aidiyet duydukları ve kentli kimliğine sahip oldukları bir durum yaratır (Yılmaz, 2014, s.54). Kullanılmayan bellek bireylerin aidiyet duymadığı bir kültürel ve sosyal çevreyi işaret eder. Sargın kamusal kimlik ve hafıza ilişkisini hegemonik ilişkiler çerçevesinde açıklar ve "kamusal mekân"ın, salt 'cismi' bir olgu olmadığı, politik bir zemine oturduğu ve sosyal-kurgusal bir bağlama gereksinim duyduğunu söyler (Sargın 2002. s.36).

Kamusal mekânlar, her ne kadar tasarlandıklarında bir hegemonyanın ürünü olsalar da toplumsal kullanım neticesinde kolektif bir ürüne dönüşürler. İhsan Bilgin'in "Kent insan elinden çıkma en büyük ve en kolektif üründür" (Bilgin, 2014) sözünün de altını çizdiği gibi sonuçta ortaya çıkan kent ve kentsel kamusal alanlar *kolektiftir*ler. Yıllarca biriktirilen deneyimlerin sonucu olarak ortaya çıkarlar. *Kolektif* kamusal alanların hegemonyanın müdahalesine/mücadelesine açık hale gelmeleri toplumun her bir bireyinin katkısı ile oluşan *kolektif belleğe*, toplumsal biraradalığa zarar vermektedir.

Türkiye bağlamında *kolektif bellek* kavramı tartışmasında modernleşme projesi bir eşik oluşturmaktadır. Bunun nedeni cumhuriyet dönemi ile birlikte yeni bir belleğin inşa edilmesidir. Cumhuriyet'in yurttaş tanımı; modernizmin özelliklerinden biri geleneksel toplum bağlarından kurtulmuş, kendi aklıyla kendini yönetebilecek bireyin ortaya çıkmış olmasıdır. Bu bireyin belirli bir yöreye bağlılığı azalmış, yer değiştirebilen, eğitilmiş kişilerden oluşan bir toplumdan oluşur. Bu toplumdaki bireyler kamu yaşamına bir yurttaşlık sorumluluğu ile katılmaktadır (Tekeli, 2005, s.137-138). Geleneksel bağlardan kopmak yeni bir hafıza inşa etmek, yeni yaşam kalıplarını inşa etmek ile gerçekleşecektir. Bunun için en önemli araçlar Erken Cumhuriyet dönemindeki açık alanlar ve bu alanların sunduğu yeni yaşam kalıpları olmuştur.

Erken cumhuriyet döneminin kültürel peyzajı, tarihe ve yere doğrudan referans veren mekânlardır. Bu nedenle sakladıkları *hafızanın* farkındalığı toplumsal anlamda önemlidir. Sargın'ın da vurguladığı gibi kültürel kimliğin oluştuğu ve yaşandığı yerler kamusal mekânlardır ve yine Sargın'ın aktardığı gibi Lefebvre'e göre de, örneğin, "kentsel anıtlar," belleğin cismi varlığını bulduğu en önemli yapısal elemanlardır (Sargın 2002 s.30).

Başkent Ankara'nın Belleği: Mekânın Temsiliyeti, Temsil Mekânları ve Mekânsal Pratiklerin İnşası

Cumhuriyetle birlikte yeni kurulan ulus-devlet, çağdaşlaşma ideolojisiyle başlattığı devrimlerle modern bir Türk toplum yaratmayı hedefliyordu. Bu süreç ulusal kimliğin yapılandırılması süreciydi ve hem sosyal hem de mekânsal bir dönüşümü işaret ediyordu. Yalım'ın belirttiği gibi devrim kökten bir toplumsal değişimi önerirken yeni bir toplumsal kimlik de kurgulanıyor ancak bu yeni kimlik geçmişin reddedilmesinden değil, onunla kurulacak farklı bir ilişki biçiminden, yani benimseme yerine 'karşı durma' tavrından üretiliyordu (Yalım, 2002, s.157). Burada Yalım'ın vurguladığı gibi devrimin sürekliliği ortak bir gelecek bilincinin topluma kazandırılması sayesinde olabilirdi (Yalım, 2002, s.157-158). Modernleşme ideolojisiyle birlikte oluşacak ulusal bellek/kimlik, hem milli bütünlüğü, hem de ortak geleceği şekillendirecekti. Bu değişimin temsili mekânı ise devrimle özdeşleşen başkent Ankara'nın kentsel kamusal alanı olacaktır. Sargın'ın da belirttiği gibi erken cumhuriyet döneminde kentsel üretim söylem ve biçimleri, sivil bir kamusal alanın uzantısı olmakla birlikte, resmi kamusal söylem ve söylemsel yaptırımların eşzamanlı bir temsiliyetidir (Sargın, 2002, s.34).

Modernitenin henüz gündelik hayata girmediği, kentsel mekânı etkilemediği bir kasabada elbette kentlilik birikiminden ve kültüründen söz edemeyiz. Bu birikimin olabilmesi için kentlinin gündelik yaşantısını değiştiren mekânsal pratiklerin kamusal alanda oluşması ve kendi temsil mekânlarını üretmesi gerekir. Ancak ideallerdeki bu değişim sadece kentsel mekânın değişmesi değil, o mekânda kurgulanacak modern kent yaşamının değişmesidir. Gerçek modernleşme ancak kentlinin gündelik yaşantısının değişmesiyle mümkün olabilecektir. Açılan bulvarlar, inşa edilen modern binalar kentte gündelik yaşantıyı değiştirmeye yetmiyordu. Çeşitli reformlarla modern bir Türk toplumu yaratmayı hedefleyen Cumhuriyetin kurucularının, bunu öncelikle gündelik hayata, dolayısıyla onun kurgulanacağı kentsel mekâna taşımadan gerçekleştirmeleri mümkün değildi. Tüm halkın, cinsiyet, statü ve

etnik köken ayırmadan bir arada, geleneksel olmayan, yeni bir sosyal deneyimi paylaşabilecekleri kamusal alanlara ihtiyaç vardı. Gençlik Parkı bunu kamusal alanda, geleneksel mesire olgusuna alternatif bir rekreasyon ortamı sunarak gerçekleştirebilirdi (Uludağ, 1998b, s.68). Kentteki yaşantının modernleşmesi ancak gündelik hayatın değişmesiyle mümkündür ki bu da yeni bir belleğin inşası demektir.

Bu değişimi anlayabilmek için Cumhuriyetin modern kent peyzajını, bağlamsal bir çerçeve içerisinde değerlendirmek, zamanı, mekânı ve gündelik hayatı birlikte ele alan ontolojik bir yaklaşımla kavramsallaştırmak gerekir. 1930'lu yılların Türkiye'sine baktığımız zaman hala pek çok kentin elektrik, su vb. şebekeleri olmadığı gibi yolu, hatta demiryolu ulaşımı bile yoktu. Öyle ki, İstanbul'dan demiryolu ile Ankara'ya gelebilmek için üç dört yerde aktarma yapma mecburiyeti vardı. Bu durumda yolculuk süresi aktarmalara bağlı olarak günlerce devam edebilmekteydi. Hatta Ankara istasyonu ile kasa arasındaki mesafeyi geçmek bile bir işti (Ulus Gazetesi, 1937, s.1). O yıllarda Ankara hala bir yayalar kentidir. Kent içerisinde yaya yolculuklarının toplam yolculuklar içerisindeki yüzdesi %87dir (Tekeli, 1986, s.65). Dolayısıyla kent içerisinde özellikle hafta içi günlerde gelişen sosyal hayat bir yayanın gün içerisinde yürüyebileceği mesafeyle (bu da yaklaşık 4 km.lik bir mesafedir) sınırlı bir kent parçasıdır. Ancak bu yıllarda Ankara-Kayaş ve Ankara-AOÇ arasında düzenlenen banliyö seferleri tatil günlerinde halkın gündelik yaşantısını değiştirecek rekreasyon imkanları yaratmıştır. (Resim 1)

1925 yılında kurulan Atatürk Orman Çiftliğindeki Marmara ve Karadeniz Havuzlarında kentliye yeni bir açık alan kullanımı önerilmekte ve alışılmış yaşanti kalıpları değişmektedir. Aslıhan Demirtaş bu iki havuzu "AOÇ'nin Sahilleri (The Beaches of AOÇ) olarak adlandırır. Bu iki havuz Ankara'nın üç deresinden çekilen sularla doldurulan rezervuar alanlarıdır (Demirtaş, 2013, s.22). Karadeniz ve Marmara Havuzlarının diğer bir önemi de Atatürk'ün başkenti İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasından sonra Ankara'nın denizden yoksun coğrafyasını zenginleştirmektir. Bu havuzlarda Ankaralılar yaz aylarında yüzerler. 1930'larda havuzların girişinden alınan bir fotoğrafta 'kıyafetle havuza girilmez' yazısı dikkat çekmektedir. Havuzlar aynı zamanda denize nasıl girileceği konusunda tebaayı eğitmek amacıyla. Yeni deniz kıyafeti olan mayo ile denize girmek bu yeni kamusal alanın gereğidir ve bu bağlamda sosyal bir eğitim ortamı hazırlamıştır. Havuzlar cumhuriyet ideolojisinin uygulamak istediği bilginin aktarım mekânıdır. Burada askeri yüzme yarışları da düzenlenmekte, akşam partileri verilmektedir. Atatürk Orman Çiftliğinde yer alan bir başka etkinlik alanı da Bira Fabrikası'nın bah-

çesinde kurulan Bira Parkıdır. Bu park da geleneksel yaşam kalıplarının dışındaki programı ile yeni bir gündelik yaşam biçimi önermektedir. Ayrıca o dönemin keyifli alışkanlıklarından birisi de Çiftlik İstasyonundan ana aks boyunca kuleli köşke kadar yürüyüş yapmaktır. Marmara Köşkü'nde Atatürk'ün de katıldığı halka açık konserler düzenlenmekte, İsmet İnönü'nün kızı Özden İnönü Marmara Köşkü bahçesinde 29 Ekim, 23 Nisan bayram kutlamalarının yapıldığını belirtmektedir (İnönü, 2016).

Otuzlarda, Gençlik Parkı henüz açılmadan önce Yenişehir'deki Güvenpark ve Kızılay Bahçesi, birkaç kahve, bir iki restoran ve sinema dışında aktivite olanağı sağlayan mekân yoktu. Gençlik Parkının açılması ise kentlinin gündelik hayatı değiştiren en önemli müdahaleydi. 19 Mayıs 1943'de açılan Gençlik Parkı İstasyonun karşısında, oldukça stratejik bir noktada, planlanmıştı. İstasyon bataklığının ortasından geçen toprak bir yolla kentin merkezine yani Ulus'a bağlanıyordu. Park bu bataklığın üstünde, tüm yabancıların "Cumhuriyetin modern başkentiyle" ilk tanıştığı yerde onları karşılayan ve modern ve cazip atmosferini yansıtan, aynı zamanda rejimin ideallerini temsil eden bir "kent parkı" olma görevi üstlenecekti (Uludağ, 1998b, s.70). Böylece kentsel ölçekte alınan mekânsal kararlarla rekreasyonla tanışan kentli gündelik yaşamında da sosyal bir değişim yaşama olanağına kavuşmuştur. Aksi takdirde devrimler hukuk alanına sıkışacak, sosyal süreçler ve gündelik hayatla buluşamayacak, kentsel hafıza inşa edilemeyecek ve kendini yeniden üretemeyişi nedeniyle de başarılı olamayacaktı (Uludağ, 1999).

O yılların Ankara'sını bize aktarabilecek belgeler arasında seyahatnameler, anılar ve gazete haberleri önemli yer tutar. Brüksel'de çıkan Le Soir gazetesinin muhabiri B. Henri Liebrecht 1937 yılında Türkiye'ye bir gözlem seyahati yapar. Liebrecht yol boyunca birkaç çoban köpeği, birkaç kulübe ve nadiren istasyon görevi yapan birkaç küçük idare binası görür. Ankara'ya geldiğinde ise etkilendiği manzarayı şöyle dile getirir,

Genç ağaçların yeşillikleri arasında, modern bir şehrin yeni evleri peyzajın çıplaklığıyla gülümseyen bir tezat teşkil ediyorlar. Burası Atatürk tarafından kurulan Numune çiftliğinin bulunduğu Gazi istasyonudur... Ve işte Ankara. Eskiden üzerinde küçük bir Türk köyüyle yıkılmak üzere olan eski bir kaleden başka bir şeyin bulunmadığı bu çıplak topraklar üzerinde, bir tek adamın azmiyle, yeni Türkiye'nin yeni hükümet merkezi 12 seneden daha az bir zamanda kurulmuştur... Birkaç dakika önce çölün ortasında idik; gardan çıkar çıkmaz kendimizi, İstanbul'un dar, eğri büğrü amavut kaldırım sokaklarıyla tezat teşkil eden geniş asfalt caddeli, modern ve büyük bir şehrin hareketi ve canlılığı içinde bulduk... (Liebrecht, 1937, s. 14).

Gençlik Parkı, özellikle açıldığı ilk yıllarda her mevsim kullanılan önemli bir rekreasyon alanı, buluşma yeri, aktivite merkezi haline geldi (Uludağ, 1998b, s.73). Parkın ortasında bulunan *büyük göl* pek çok sosyal aktivitenin de durağı oluyordu. Yazın yelken ve kürek yarışlarının düzenlendiği havuz, bazen de kulvar çekilerek yüzme yarışlarının yapıldığı şenliklere mekan oluyordu. Küçük çocuklar için yüzme dersleri verilen minik plajı aynı zamanda stadyumdaki spor sahalarında eğitim gören genç sporculara sağlıklı bir dinlenme ortamı yaratıyordu (Uludağ, 1999, s.73).

1950'lerde çok partili döneme geçilmiş yani farklı fikirlerin bir arada varlığını sürdürmesi dönemi başlamıştır. Bu ilk demokratikleşme dönemidir. Bu dönemde kentteki en önemli gelişmelerden birisi havaalanının açılması olmuştur. Bunun sonucunda İstasyonun kent içindeki anlamı ve önemi değişmiş, dolayısıyla Gençlik Parkı da farklı anlamlar kazanmıştır. Ancak 50'ler Gençlik Parkı için radikal bir değişimin başlangıcı olmuştur (Uludağ, 1998a, s.204). İlk defa 1956'da açılan "Bugünkü Ankara Sergisi" ile birlikte parka gelen ticari işletmeler kalıcı olarak yer edinmiştir. Bu yıllar parkın yalnızca işlevsel değil yapısal dönüşümünün de başlangıcı olmuştur. Restoranların, kafelerin, dükkânların, büfelerin açılmasının yanı sıra, Lunaparkın açılması, mini trenin gelmesi ve mini golf kulübünün kurulması bu döneme rastlar. Artık eğlence mekânlarının ve ticari etkinliklerin parkı istila etme dönemi başlar. Rekreasyonun anlamı kentli için farklılaşmıştır. Bu önemli yenilikler, parkın değişen anlamı ve kentlinin deneyimleriyle birlikte kolektif belleğe taşınır (Akansel, 2009, s.110). 1960'larda artan ulaşım olanakları kentliye daha fazla rekreasyon olanağı ve çeşidi sunmaktadır. Gençlik Parkı gelişen tüketim toplumuna ayak uydurmuş, çeşitli eğlence mekânları, gazinolar, restoran ve çay bahçeleriyle donanmıştır. Bu yıllarda parkın yapısal peyzajını değiştiren en önemli karar araç yaklaşımının sağlanması ve araç park yerinin inşası olmuştur. 1950 yılında Atatürk Orman Çiftliğindeki Marmara Köşkü kamusal kullanıma kapanmış bu tarihten sonra bu alanda kamusal olarak kutlanan 29 Ekim ve 23 Nisan kutlamaları bu yıllardan sonra yapılamamıştır.

1970'lere gelindiğinde özel oto sahipliğinin hızla artması kent makroformu üzerinde ve gündelik hayatta sosyal ilişkilerde değişiklik yaratmıştır. Yaya yolculuklarının toplam yolculuklara oranı %30 lara düşmüştür. Bu gelişme üst gelir gruplarının konut alanlarını kent saçaklarında seçmesi eğilimini başlatmıştır (Tekeli, 1986, s.69). Kamusal kavramı da değişen anlamlarla birlikte değişmektedir. Artık evlerde televizyon vardır. Tek kanaldan akşamları yayın yapılsa bile eğlenceyi, rekreasyonu evlerin içine taşımıştır. Gençlik Parkı artık açılan tesislerin fazlalığıyla bütünlüğünü kaybetmeye

başlamış, çevresindeki yolların genişletilmesiyle de orijinal sınırlarını kaybetmiştir.

1980'li yıllarda kentte yaya yolculuklarının toplam yolculuklar içerisindeki yüzdesi %20'lere düşmüştür (Tekeli, 1986, s.69-70). Böylece liberal dönemde tüketim toplumu kamusal alanda da kendi mekânını yaratmaktadır. Gazetelerde sık sık yeni açılan parkların, eğlence yerlerinin haberleri yayınlanır. Yayalaştırılan sokaklar, alternatif kahvehaneler, kültür-sanat etkinliklerinin yeni ortamı olan bar-galeriler, her konut bölgesinde mantar gibi çoğalan halı sahalar, alışveriş merkezleri, yeniden düzenlenen, ağaçlandırılan parklarla birlikte kentsel kamusal alan artık kentliye sonsuz olanaklar sunmaktadır. Bu dönemde hızla değişen ve dönüşen kent mekânının önemli aktörü belediyeler olmuştur. Değişen politik yapılarından dolayı güç ve ekonomik özgürlük kazanan belediyeler kendi finans kaynaklarını oluşturmaya başlamış, bunun sonucunda da kendi aktif pozisyonlarını kentsel tasarımlarda ve diğer kentsel programlarda yansıtmışlardır. Bu dönemde gerçekleşen belediye hizmet yapıları, servis yapıları, düzenlenen mimari proje ve kentsel tasarım yarışmaları, bu politik ideolojinin yansımasının en belirgin örnekleri olmuştur. Eğlence yaşamı sadece evler arası ziyaretlerden oluşan 1930'ların kentlisi için rekreasyonun, anlamı 80'li yıllara gelindiğinde oldukça değişir. Kentteki yeni kamusal alanlar değişen sosyal ve kültürel hayatın yeni değerler üretmesini sağlamıştır. Bu dönemde Gençlik Parkında var olan açık sergi alanının Operanın park alanı olarak dönüşmesi, mevcut gezinti yollarının genişletilip başka patikaların açılması parkın doğal peyzajını değiştirmiştir (Akansel, 2009, s.122). 1980'li yıllarda Atatürk Orman Çiftliğinde bugün Şarap Fabrikasının önünde, Hayvanat Bahçesinin girişinden geçen yol üzerinde meşhur AOÇ ayranının içilebileceği bir büfe bulunur ve bugün dahi birçok kişinin hafızalarında bu büfe yer almaktadır (Korkmaz, 2014; Çağlar, 2014). AOÇ ayranı büfesi gibi, Atatürk Orman Çiftliği fabrikalarında üretilen, AOÇ yoğurdu, şarabı, tereyağı, peyniri, sütü, üzüm özü hafızalarda yer etmiştir ve bugün birçok kişinin zihninde Atatürk Orman Çiftliği denince akla gelmektedir.

1990'lı yıllar hızlı kentleşme dönemidir (Uludağ 1998a, s.239). Bu dönem lüks tüketim çılgınlığının, ev bilgisayarları, telefaksar, telsiz telefonlar, mikrodalga fırınlar ve kompakt disklerle birlikte teknoloji ve iletişim olanaklarının toplumsal yaşamı ve mekânsal pratikleri değiştirdikleri dönem olmuştur. Kamusal alan, kentin rekreasyon alanlarından alışveriş merkezlerine taşınmış, aynı zamanda pek çok kanalda canlı yayın yapan televizyon ve internet gibi sanal ortamlar oluşmuştur. Alışverişler, banka işlemleri, eğitim, hatta iş toplantıları bile artık sanal ortamlarda yapılabiliyor, iletişim ortamı değişiyordu.

Parklar, kentsel yeşil alanlar, alternatif rekreasyon alanları artık kentli için farklı anlamlar taşıyordu. Bu dönemde tasarlanan metro istasyonu ile Gençlik Parkı biraz daha alan kaybetmiştir.

2000'li yıllara gelinceye kadar yanlış uygulamalar ve ihmallerle değişen park alanı en büyük dönüşümü "yenileme" projesiyle yaşayacaktır. Milli Komite'nin onayladığı kararlar Atatürk Kültür Merkezi alanı "kentsel dönüşüm" projesinin bir parçası olarak ele alınan Gençlik Parkı, Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulanacak projeye yenilenecektir. Park alanının kalitesiz, niteliksiz ve güvensiz olduğu söylemleriyle başlayan tasarım sözde parkın tarihsel değerlerini koruyacak ve öne çıkaracak bir uygulama olacaktır. 2005 yılında başlayan yıkım süreci uzun sürer (Akansel, 2009, s.144). Bu süreçte park kentlinin gitmeyi tercih etmediği bir alan olmuştur. 2008 yılının ortalarında, yıkım sürecinin ardından, inşaat süreci başlar. Bu "yenileme" projesi parkı bir "nesne" olarak ele alan, onun sahip olduğu değerleri göz ardı eden ve dolayısıyla parkı tamamen dönüştüren bir uygulama olmuştur. Parkın imajı artık tamamen değişmiş ve kolektif bellekten kopmuştur (Akansel, 2009, s.147). Mekânın hafızası silinmiş, özgün değerleri kaybolmuş ve kentlinin hafızasında parkın geçmişini hatırlatacak izler yok olmuştur. Yapılı çevrenin yayıldığı alanlar büyümüş, doğal peyzaj alanlarını yok etmiştir. Doğal peyzajın yapılı çevreye oranı önemli ölçüde azalmıştır (Akansel, 2009, s.139). Parkın karakteri ve kimliğiyle uyumlu olmayan bir mimariyle gerçekleşen yapılaşma, hem yoğunluğu hem de imgesel özellikleriyle aykırı ve yadırgayıcı olmuştur (Şekil 1). Geçmiş yıllardan gelen ve kentlinin hafızasında yer etmiş olan havuz aktiviteleri ve bu pratikleri üreten mekanın temsil ettiği anlamlar artık yoktur. 2000'lerin ortalarında Atatürk Orman Çiftliğinde Çiftlik istasyonu durağı kapatılmış, trenler burada duramamakta, çiftliğe yolcu taşıyamamaktadır. Bu durum Atatürk Orman Çiftliğinin kamusal kullanımını zayıflatan önemli bir etmen olmuştur. Atatürk Orman Çiftliğinde yer alan Gazi/Çiftlik durağı 2015 sonunda tekrar kullanıma açılmıştır. Böylece Atatürk Orman Çiftliği merkez alanına ulaşımın sağlanmış olması kamusal kullanımının da yeniden canlanmasına neden olmuştur.

Aldo Rossi'nin "mimari toplumla ve doğayla yakından bağlantılı olduğu için bütün öteki sanat ve bilimlerden farklıdır. Zaman içinde şehir kendi kendisine büyür bir bilinç ve hafıza edinir." (Rossi, 2006, s.3) sözleri, bahsedilen mekânların zaman içerisinde üstlenecekleri misyonları açıklar. Bu mekânlar işlevlerinin yanı sıra kentin hafıza mekânlarıdır. Şehrin büyüme sürecinde Rossi'nin artefakt olarak nitelediği insan yapımı her şey hafıza için referanstır. Rossi'nin ifadesiyle, "şehir büyüme sürecinde artefaktları (insan yapımı her

şey) tarafından tanımlanır. Birçok ihtimali açık bırakarak keşfedilmemiş potansiyeller taşıyarak büyür.” (Rossi, 2006, s.xvi). Artifaktların tahribi belleğin de tahribiyle sonuçlanır, şehir büyümek için gerekli referans noktalarını kaybeder. Fakat Türkiye’de genellikle siyasal ya da yerel otoritenin gücüyle, tüketim kültürü, ekonomi, rant, kentsel dönüşüm gibi pek çok gerekçelerle ortaya çıkan beklenmedik etkiler bu dönüşümü hızlandırır ve bu süreçte kentsel mekanın hafızasını ve kültürünü dikkate almaz. Bu nedenle hafızanın Rossi’nin tanımladığı biçimde Türkiye’de gelişmesi tam olarak gerçekleşmemektedir.

Atatürk Orman Çiftliğinde bulunan Hayvanat Bahçesi 2013 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından Temapark yapımı nedeniyle kapatılmıştır. Hayvanat Bahçesinin Temapark alanı içerisinde başka bir alana taşınacağı açıklanmıştır. Tüm Türkiye’nin hafızasına Ankara ile birlikte yerleşen tarihi Hayvanat Bahçesinin yeni açılan Temapark tasarımında da korunmaması, eskiyi yıkarak yeni bir kamusal alanın inşası, rant odaklı tüketim kültürünün sonucu olarak gerçekleşmiştir (Şekil 2).

Kolektif Belleğin Unutulması: Mekânların, Gündelik Hayatın ve Toplumun Dönüşümü

Farkındalık ve toplumsal bilinç de kolektif belleğin sürdürülmesi sürecinde önemli bir etmendir. Farkında olmayan veya o belleğin bilincinde olmayan bir toplum neleri hatırlamak istediğini de seçemez. Toplumun ortak bilinçte olmaması, aynı değer yargılarını, aynı ideaları paylaşmaması unutmaya doğuran bir olgudur. Unutmanın gerçekleştiği bir diğer olgu kamusal alanların, kolektif kentsel hafızanın yoğun olarak taşındığı mekânların ortadan kalkması ya da dönüşmesidir. Kentin tarihini, kimliğini, belleğini barındıran bu mekânlar toplumu bir arada tutan milli değerlerin korunmasını ve sürdürülmesini sağlar. Bilsel’in belirttiği gibi bir kamusal alan olarak kentin ve kentselliğin sürdürülmesi kent merkezinin çok katmanlı tarihî dokusunun ve kamusal mekânlarının varlığı ile doğrudan ilişkilidir. Katmanların iyi korunması bu izlerin takibine, dolayısıyla kentin tarihsel belleğinin ve kolektif belleğinin deşifre edilmesine olanak sağlar (Bilsel, 2006).

Gündelik hayatın yani kentselliğin bu hafızayı koruması ancak mekânların temsil ettikleri anlamların sürekliliği ile mümkün olur. Basa’nın da belirttiği gibi “Aslında kentsel hafıza diye nitelendirdiğimiz ilişkilendirme, kentselliğin nüvesi ve onu çok parçalı algularla ayakta tutan bir soyut bütünlüktür” (Basa, 2015, s.30). Bu bütünlük, özellikle son yıllarda hızlanan kentsel

dönüşüm projelerinin parçacı çözümleriyle ya da kentin hafızasında yer etmiş, tarihi değer taşıyan mekânların, siyasi ya da idari otoritenin kast edilen veya kast edilmeyen amaçları doğrultusunda tahrip olmasıyla bozulmaktadır. Bu bozulma süreci çoğunlukla mekânın kentsel dönüşüm, yenilenme, tadilat gibi çeşitli nedenlerle kullanımının durdurulmasıyla başlayan ve zaman içerisinde gündelik yaşam örüntülerinde izlerin yok olmasını sağlayan bir politikayla devam etmektedir.

Lefebvre'in (Lefebvre, 1974/2005) mekânın sosyal üretimini açıkladığı üçlemesinde var olan sosyal pratikler, mekansal pratiklerle kesişemediği sürece yeni anlamlar üretemezler. Oysa sosyal pratikler zaman içerisinde dönüşen anlamlarıyla birlikte *kentsel mekânı*, kentlinin gündelik yaşam örüntüsü içerisinde bireyin hafızasına doğal yolla kodlar. Zaman içerisinde değişen mekansal pratiklerle bu kodlar, anlamlar yeniden üretilir. Bu sadece gündelik yaşantının değil, kent kültürünün ve kentsel hafızanın da sürekliliğidir. Bu süreçte işlevini ya da fiziksel muhtevasını yitiren mekân ve kendini tekrar edemeyen gündelik yaşantı bireyin hafızasındaki sosyo-mekansal geçmişin unutulmasını sağlar. Toplumsal unutmaya süreci, kentin tarihiyle bütünleşmiş, güçlü temsillere ve imgelere sahip mekânların ve bu mekânlarda oluşan sosyal pratiklerin unutulmasıdır. Kentsel gündelik hayatın sıradanlığında çoğu kez kentli tarafından fark edilmeden yaşanan dönüşümler, mekânın algılanan ve yaşanan toplumsallığını dönüştürür.

Çalak'ın vurguladığı gibi, savaşlar ya da politik kararlar sonucunda oluşan kentsel dokudaki yıkımlar, parçalanmalar ya da radikal değişimler kentin belleğinde önemli kopukluklara neden olabilmektedir (Çalak, 2012, s.45). Dolayısıyla unutmamanın gerçekleştiği bir diğer olgu da savaş sonrası dönemlerdir. Savaş süreci, insanlarla birlikte, mekânları aynı zamanda da hafızayı siler. II. Dünya Savaşı sonrası Köln bombalanarak yerle bir olmuş ve kentlerin eski planları birebir ile yeniden inşa edilmiştir. Bu çaba elbette kolektif belleğin ve kentsel hafızanın korunması çabasıdır.

Türkiye'de de I. Dünya Savaşı esnasında benzer bir yıkım yaşanmıştır. Yıkılan kentlerde ve kasabalarda kaybedilen insanlarla birlikte toplumun hafıza mekânları da yok olmuştur. Bütün bu yıkımın ardından kurulan cumhuriyetin yeni bir hafıza yaratması da zor koşullar altında gerçekleşmiştir. Modernleşme projesi, yeni oluşturulan hafızanın hem nesnesi hem öznesi olmuştur. Modernleşme ile geç ve hızlı tanışan bir toplumun değişmesi hızlı ancak toplumsal hafızanın oluşma süreci yavaş ve kısa süreli olmuştur. Cumhuriyetin idealleriyle oluşan *kolektif bellek* sadece mekânların tahribiyle değil toplumun sahiplenme sürecinde kentlilik bilinci ve kültürü oluşamadığı için

unutulmuştur. Özellikle 1950'lerden sonra Türkiye toplumunun yapısı göçlerle değişmiştir. Bu süreçte; toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı da hızla değişmiş, göçlerle kente gelen farklı sosyal grupların kent kültürü ile tanışmaları da geç olmuştur. Bu nedenle kent kültürü ve hafızası toplumun her kesimi tarafından paylaşılamamış ve ortak değerler sürdürülememiştir.

Türkiye'de hızla dönüşen bu seçmeci süreç de unutma olgusunun gerçekleştiği bir durum olarak örneklenebilir. Toplumun farklı katmanlarında, farklı sosyal ve mekânsal pratiklerin sürdürülmesi mekânların temsiliyetini ve kullanım biçimini değiştirmiştir. Bu durumda kolektif bellek Türkiye'de özellikle erken cumhuriyet dönemi sonrasında Ankara'da hızlı kentleşme, ekonomik alandaki değişimler, politik dalgalanmalar, yaratılan modernleşme idealinin kaybolması ve bu idealleri temsil eden mekânların anlamlarının da dönüşmesi ile sürekliliğini yitirmiştir.

Kentsel hafızanın sürdürülebileceği ve toplumun her kesimi tarafından paylaşabileceği yer kentsel kamusal alanlardır. Bu alanlar gerçek birer sosyal etkileşim ve eğitim alanlarıdır. Ankara'da kentin hızlı demografik değişimi, sosyal yapının değişmesi ve bu değişime bağlı olarak değişen gündelik yaşam kent mekânını da dönüştürmüştür. Değişen değerler sistemi ile birlikte yeni anlamların üretildiği farklı mekânsal pratikler oluşmuştur. Dolayısıyla günümüzün Ankara'sında cumhuriyetin rekreasyon alanları yok olurken toplumun hafızasını oluşturan sosyal ve mekânsal pratikler de unutulmaktadır. Kentin hafızasını, kültürünü ve kimliğini barındıran bu mekânların tahribi toplumsal değerlerin ve anlamların gelecek nesillere iletilmemesi demektir. Bu durum kolektif belleğin de unutulmasıdır.

Bitirirken: Hafıza Mekânları ve Kentsel Bilinç

Erken cumhuriyet döneminin kentsel peyzaj alanları olan Atatürk Orman Çiftliği ve Gençlik Parkı bize cumhuriyet tarihini ve modernleşme sürecini anlatan ve sembolik değer taşıyan önemli mekânlardır. Bu mekânlar sadece modern kenti temsil eden parklar veya çiftlikler değil, modern yaşantının oluşması ve sürdürülebilmesi için gerekli olan kamusal alanlardır (Uludağ, 1999, s.74). Kentte yaşantının modernleşmesi gündelik hayatın değişmesi ile gerçekleşebilir bu da belki gerçekleşebilmesi en zor olan şeydir. Bu bağlamda, Gençlik Parkı ve Atatürk Orman Çiftliği erken cumhuriyet döneminde Ankaralının geleneksel gündelik yaşantı kalıplarına bir müdahaledir. Buralarda gelişecek modern yaşantı kalıpları, değişen gündelik yaşam pratikleriyle birlikte yeni bir kentsel kimliğin/belleğin oluşmasını tasarladığı yeni kamusal alanlarda modernleşen yaşantı kalıplarının yerleşmesini hedeflemektedir.

Ancak cumhuriyet ideolojisi modern başkenti inşa ederken hiçbir zaman Ankara'nın tarihsel ve kültürel hafızasını yok sayarak bir bellek inşa etme girişiminde bulunmamıştır. Aksine kentte var olan hafızayı sürdürmüş, tarihi kenti, kale ve civarını, eski kentteki mahalleleri, bağları, pazar yerlerini, meşire yerlerini korumuş, yeni inşa edilen kenti Yenışehir ve civarında kurmuştur. Gençlik Parkı, Jansen'in başarılı planlamasıyla eski kent ile yeni kentin arasında, her ikisini birbirine bağlayan, stratejik bir noktada planlanmıştır. Kentin var olan kamusal alanını tahrip etmemiş, yeni gündelik yaşantı örüntülerini geçmişin üstüne konumlandırılmamıştır.

Bugün Türkiye'de kent çalışmalarının en fazla odaklandığı konu olarak ele alınan kentleşme olgusu yoğun olarak kent mekânının ve kentsel hafızanın sürekliliği üstünde durmakta ve mekân ve hafıza ilişkisini iktidar, yerel yönetim, kamu otoritesi, tüketim kültürü, ekonomik ve sosyal dönüşümler bağlamında açıklamaktadır (Basa, 2015; Batuman, 2014; Dai, 2012, Sargın 2002; s.32-37; Tekeli, 2014b; Türkün, 2010, s.356; Yalım 2002). Oysa çalışmada belirttiğimiz gibi *kolektif bellek* yalnızca mekanla birlikte anılan, mekanlar sayesinde var olan bir değer değildir. Sürdürülmesi gereken kentsel kültür gündelik yaşam örüntülerinde mevcuttur. Bu sürekliliği sağlamak kentin tarihini anlatan, kültürünü taşıyan, toplumsal hafızada yer etmiş mekânların sürdürülmesiyle olabilir.

Bu bağlamda, Gençlik Parkı ve Atatürk Orman Çiftliği gibi kentin hafızasını oluşturan mekânların tahribi kültürel mirasın, hafızanın ve kentsel tarihin de tahribidir. Temsil ettikleri misyonu sürdürmeyen, sahip oldukları ideolojik ve kentsel bağlamı aktaramayan mekânlar hızla dönüşmeye ve zamanla yok olmaya mahkumdurlar. Çünkü onların korunmasını ve sürdürülmesini gerektiren değerler sistemi ve toplumsal hafıza yoktur. Sürdürülemeyen değerler ve kültürel pratikler bu tür hafıza mekânlarının da yok olmasına neden olur. Bu anlamda cumhuriyetin kültürel peyzajını korumak, yalnızca kente kaybolmakta olan yeşil alanı kazandırmak değil, kentin günlük yaşamına zenginlik katan bir etkinlik demetinin, sosyal değerlerini, tarihini ve kent kültürünü gelecek nesillere taşınmak açısından önemlidir. Bu nedenle tarihi kentsel alanların yıkıcı üretim nesnesi olmaktan çıkarılmaları çok önemlidir. Yıkarak üretme kültürü toplumsal kolektif birikimlere zarar vermektedir.

Kentsel peyzajı oluşturan mekânların bağlamalarını korumaları, zaman içerisindeki değişimlere rağmen geçmiş dönemlerdeki anlamlarını ve değerlerini gelecek nesillere aktarabilmeleri kentin tarihi ve kültürel mirasın sürekliliği açısından çok önemlidir. Seçici ve kasıtlı unutmaya *toplumsal unutmayı* (social amnesia) teşvik eder. Toplumsal hafızayı kasıtlı olarak biçimlendirmek

ve geçmişi unutturmak ulusal hafızayı da yok eder. Geçmişin bilgisinin paylaşımı azaldıkça toplumu bir arada tutan ortak değerler de azalır. Hafıza mekânlarını korumak ve *toplumsal unutmayı* önlemek ancak kent bilinci ve tarih bilinci olan toplumlarda görülen bir davranıştır. Türkiye'de tarih bilincini geliştirmenin bir yolu da tarihi mekânları ve hafızalarını korumaktan geçmektedir.

Şekiller

2004

2014

Şekil 1. Gençlik Parkı'ndaki Dönüşüm (2004-2014) (googleearth programından yararlanarak hazırlanmıştır.)

2003

2006

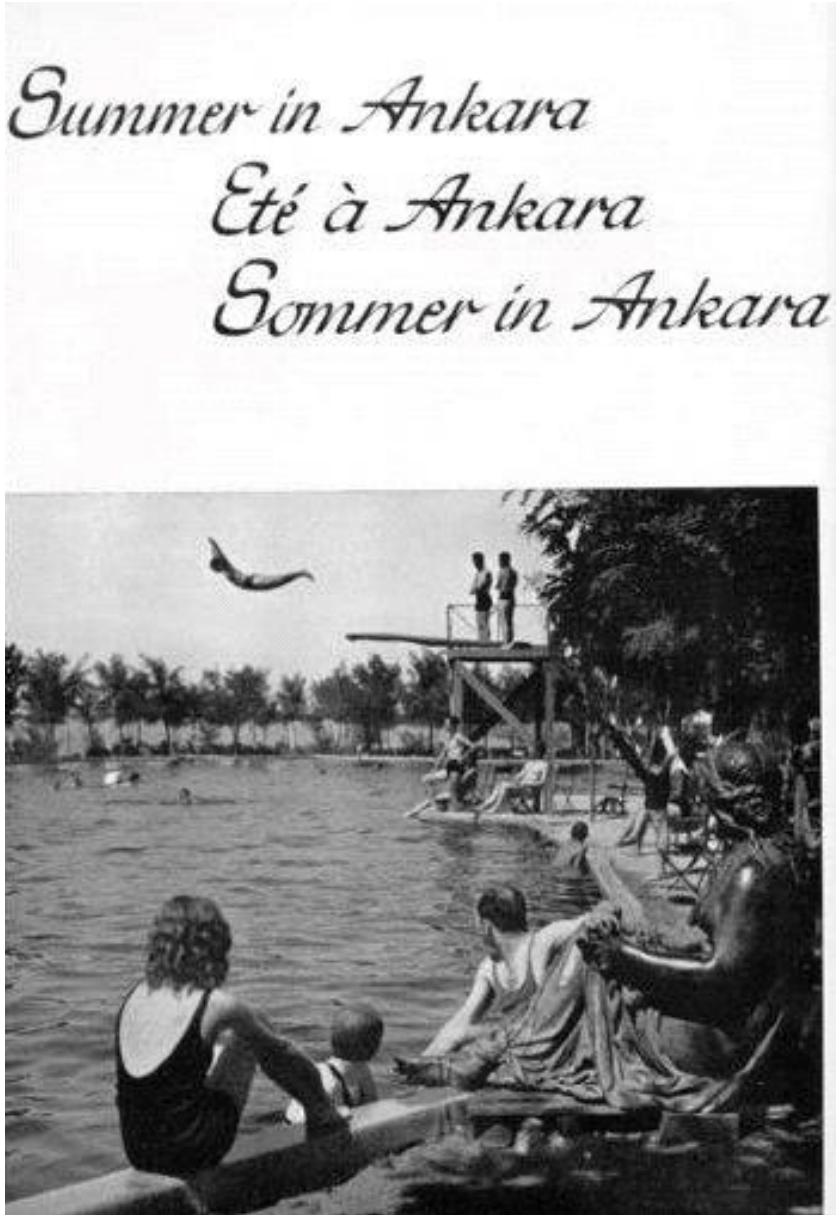

2014

2015

Şekil 2. Atatürk Orman Çiftliği Hayvanat Bahçesi'nin Çevresindeki Coğrafya'nın Dönüşümü (2003-2015) (googlearth programından yararlanarak hazırlanmıştır.)

Resim 1. Atatürk Orman Çiftliği Karadeniz Havuzunda Hafta Sonu Yüzme Aktivite-leri (La Turquie Kemaliste, No. 32-40, Ağustos.1939-Aralık. 1940, s. 68).

Extended Abstract

Constitution of the Collective Memory on the Impressive Stage of Modernity in Ankara in the Early Republican Period and the Process of Social Amnesia

*

Zeynep Uludağ
Gazi University

Hilal Aycı
Gazi University

The concept of *collective memory* as an indispensable part of social life has been the focus of many historical, sociological, psychological, political, geographical, urban and spatial researches, and is considered to be interdisciplinary in nature. Urban sustainability, as one of the most debated topics in urban research, cannot be addressed without an inquiry into *collective memory*, which would take us directly to the production process of social and spatial practices and their place of production, being *the public space of the city*. This study opens up a discussion of urban sustainability through urban memory and its stages from construction, continuity and its rupture in time. The spatial ground of the discussion is early republican-period Ankara. The construction process of the new capital, as a symbol of modern Turkey, represents not only an urban/spatial project, but also a social/cultural one in which the role of *collective memory* can be read via meanings that emerge as representative places of the republican ideology and socially shared spatial practices. From such a cognitive reading, meanings can be deciphered as values that form urban culture and national memory.

The Atatürk Forest Farm and Gençlik Parkı, as urban landscapes of the early republican era, are important places with symbolic value that tell us the history of the republic and its modernization. These places are not only parks and farms that represent the modern city, but also essential public spaces for the creation and continuity of modern life. In this sense, Gençlik Parkı and the Atatürk Forest Farm were interferences into the traditional daily lives of the public in the early republican period. The modern living patterns that developed alongside changing daily activities were part of a new urban

identity/memory, although the republican ideology never ignored Ankara's historical and cultural heritage during the construction of the modern capital, but rather preserved the existing memory of the old town, the castle and its surroundings, and the vineyards and market places, building the new town around Yenışehir. Gençlik Parkı occupied a strategic point linking the old and new town in the Jansen Plan, which also maintained the city's existing public spaces by preventing new daily life patterns from encroaching on old ones.

Urbanization, as the most debated subject of urban studies in Turkey today, focuses mainly on the continuity of urban space and memory, and explaining the relationship between space and memory in the context of government, local government, public authority, consumer culture, and economic and social transformation. However, collective memory is not a value that associates with or exists only through spaces, in that it is also present within the daily life practices that carry urban culture, and its continuity can only be ensured by maintaining places that tell the story of the history of the city, that carry its culture and that are imprinted on the collective memory.

The management of cultural heritage under the influence of populist politics led to the destruction of the urban environment. In recent Turkish history, the construction of "the new" was supposed to be a dynamic process in which values and meanings were shared, but instead has been made forgotten. The core of *collective memory* and the process of creating rituals in the same way when forming places has been forgotten in our country, along with the changes made in rituals and when they are replaced by others. In order to understand *social amnesia*, taking a look at etymologic origins of the *collective memory* concept may prove to be beneficial. Even though public spaces are products of a hegemony when designed, through years of experience of public use, they become collective products. By being open to the intervention/fight of a hegemony, collective public spaces harm the social coexistence and collective memory formed with the contributions of each individual.

All places that are shared all segments of society and within the urban memory is a public space, and all are places for real social interaction and education. The rapid demographic change in Ankara, the change in social structure and the resulting changes in daily life led also to changes in urban spaces. New spatial practices are formed as a result of changing values, leading to new meanings being created. Accordingly, in today's Ankara, the social and spatial practices that form collective memory are being forgotten as recreational areas and are being destroyed, and the destruction of these

spaces, as holders of the city's memory, culture and identity, means that social values and meanings will not be able to be transferred to future generations. In short, the collective memory will be lost.

In this regard, the destruction such places as Gençlik Parkı and the Atatürk Forest Farm means also the destruction of cultural heritage, memory and urban history. Places that are unable to fulfil their mission of representing and transferring the ideological and urban context are doomed to be forgotten. Values and cultural practices that are unable to be maintained in the public sphere result in social amnesia, and in this regard, protecting the Republic's cultural landscape is not only important for saving the green spaces that are about to disappear, but also for the transfer of things that enrich daily life to next generations, such as social values, history and urban culture. Accordingly, it is important to stop the destruction of historical urban areas as they are the representational spaces of urban culture and collective memory.

Places that form the urban landscape to protect their context, and transfer their meaning and values to next generations in spite of the changes that happen over time, are extremely important for the continuity of historical and cultural urban heritage. Selective and intentional amnesia encourages *social amnesia*. Shaping collective memory to deliberately forget the past destroys the national memory, and the values that hold people together decrease when shared history is lost. Protecting places of memory and preventing *social amnesia*, is a social behaviour that is seen in societies with a historical and urban consciousness.

Kaynakça/Bibliyografya

- Akansel, C. (2009). *Bir cumhuriyet parkının değerlerinin ortaya çıkarılması: Bellekte ve anıt olarak çözülen gençlik parkı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). ODTÜ, Ankara.
- Asmann, J. (2001). *Kültürel bellek: Eski kültürlerde yazı*. Hatırlama ve politik kimlik, (Ayşe Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orjinal eserin yayın tarihi 1992).
- Basa, İ. (2015). Kentsel hafızanın sürdürülebilirliği: Bir tasarım stüdyosu deneyimi, *Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Haziran, s.29, 32, 33*.
- Batuman, B. (2014). Saraçoğlu 2013: Kentsel bellekte ve kent mücadelesinde bir mevzi. *Mimarlık*. 375, s. 22-23.
- Batuman, B. (2002). Mekan, kimlik ve sosyal çatışma: Cumhuriyet'in kamusal mekanı, G.A. Sargın (Der.), *Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri* (s.41-76). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bilgin, İ., İmar şart. (2014, Mayıs, 7). 20.05.2014 tarihinde <http://www.serbestiyet.com/yazarlar/ihsan-bilgin/imar-sart-131885> adresinden erişildi.
- Bilsel, C., Kentsel dönüşüm, çözülen kentler ve parçalanmış kamusal alan (2006, Ocak-Şubat), , 25.05.2916 tarihinde www.mimarlikdergisi.com adresinden erişildi.
- Boyer, C. (1994). *City of collective memory: Its historical imagery and architectural entertainments*. Boston: MIT Press.
- Çağlar, Nur. (13. Mart. 2014), Bireysel Görüşme.
- Çalak, I. E. (2012). Kentsel ve kolektif belleğin sürekliliği bağlamında kamusal mekanlar: ULAP Platz Örneği, Almanya, *Tasarım+Kuram*, 13, s.34.
- Dai, C. M. (2012). Yer kuramının temellerine göre, yerin dönüşümü: Atatürk bulvarı. *Dosya: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi*, 28, s. 32-37.
- Demirtaş, A. (2013). *The Beaches of Ankara, landscapes of development*, The Impact of Modernization Discourses on the Physical Environment of the Eastern Mediterranean, Boston: Harvard University Press.
- Ecevit, Ö. (28. Kasım. 2014), Bireysel Görüşme.
- Halbwachs, M. (1992). *The Reconstruction of the Past*, On Collective Memory, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Halbwachs, M. (1980). *The Collective Memory*. New York: Harper & Row.
- Harvey, D. (1999), *Postmodernliğin Durumu*. (Sungur Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orjinal eserin yayın tarihi 1990.)
- İnönü, Özden. (12. Şubat. 2016), Bireysel Görüşme.
- Korkmaz, Tansel (15 Haziran 2014), Bireysel Görüşme.
- Lefebvre, H. (2007). Modern dünyada gündelik hayat (I. Gürbüz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orjinal eserin yayın tarihi 1968).
- Lefebvre, H. (2005). *The Production of space*. (D. Nicholson-Smith, Çev.). Malden: Blackwell, Oxford. (Orjinal eserin yayın tarihi 1974).
- Liebrecht, B. H. (1937, Ağustos 25), *Ulus Gazetesi*, s.14.
- Nişanyan Etimolojik Sözlük, 05.03.2016 tarihinde www.nisanyansozluk.com adresinden erişildi.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları* (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. (Orjinal eserin yayın tarihi 1989).
- Oxford Online Sözlük, 01.03.2016 tarihinde www.oxforddictionaries.com adresinden erişildi.
- Sargın, G. A. (2002). *Kamu, kent ve politika*, G.A. Sargın (Der.), Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri (s.9-40). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (31. Ekim. 2014a). Üniversiteler ve kent araştırma merkezleri sempozyumu, Vekam, Ankara.
- Tekeli, İ. (2014b). *Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2005). *Bir modernleşme projesi olarak Türkiye'de kent planlaması*, Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba (Der.). Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik (s.136-152). (Nurettin Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı.

- Tekeli, İ. (1986). *Kent içi yolcu taşıma hizmetlerinin örgütlenmesinin gelişimi*. Ankara 1985'den 2015'e, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu, Ankara: Ankara Büyük Şehir Belediyesi.
- Türkün, A. (2010). İstanbul'da kentsel dönüşüm: Mali kaynak yaratma aracı olarak kent. *Mimarlık*, Kasım-Aralık, s. 356.
- Uludağ, Sökmen Z. (1998a). *The social construction of meaning in landscape architecture: A case study of Gençlik Parkı in Ankara*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), ODTÜ, Ankara.
- Uludağ, Z. (1998b) *Cumhuriyet döneminde rekreasyon ve Gençlik Parkı örneği*. Yıldız Sey (Der.). 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık (s.65-74). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Uludağ, Z. (1999). *Ankara'da modern kent peyzajının sembolik değerleri: Ankara Garı ve çevresi*, Ankara: Birinci göstergebilim kongresi, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi.
- Uludağ, Z. (2005). Geçen modern zamanların ardından kaybolan anlamlar. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, (Sayı 31), Mayıs, s:30-32.
- Ulus Gazetesi (1937, Şubat 2), s. 1.
- Wilson, S. C. (2007). *Remembering and forgetting in the funerary architecture of Mustafa Kemal Atatürk: The construction and maintenance of national memory*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). ODTÜ, Ankara.
- Yalım, İ. (2002). *Ulus devletinin kamusal alanda meşruiyet aracı: Toplumsal belleğin ulus meydanı üzerinden kurgulanma çabası*, G.A. Sargın (Der.), Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri (s.9-40). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, A. (2014), Cumhuriyet'ten Gündoğdu'ya: Yer'in belleği ve değişen protesto pratikleri, *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, (Sayı 33), s.54.

Prof. Dr. Zeynep Uludağ,

ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nden lisans (1986), yüksek lisans (1989) ve doktora (1998) dereceleri alarak mezun oldu. 1993-1994 yıllarında Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü'nde yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak çalıştı. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde 1994-2000 yılları arasında araştırma görevlisi, 2000-2002 yılları arasında öğretim görevlisi olarak görev aldı. 2002-2003 akademik yılında Belçika, Anvers'te, Henry Van De Velde Higher Institute of Architectural Sciences'da misafir öğretim üyesi olarak uluslararası mimari proje stüdyosunu yönetti ve yüksek lisans dersi verdi. 2002-2006 yılları arasında yardımcı doçent, 2006-2013 yılları arasında doçent, bu tarihten itibaren de profesör unvanıyla aynı bölümde mesleki çalışmalarını sürdürmektedir. 2007-2010 yılları arasında G.Ü. Mühendislik Mimarlık Fakültesi, 2013-2015 yılları arasında G.Ü. Mimarlık Fakültesi dekan yardımcısı olarak çalışmıştır. 2015-2016 yılları arasında aynı fakültede dekan vekili olarak görev yapmıştır. Mimari tasarım, tasarım kuramları ve eğitimi, kentsel peyzaj ve kent tarihi çalışmalarında uzmandır. Uzmanlık alanlarında uluslararası ve ulusal yayınları vardır.

- Zeynep Uludağ has been teaching architectural design, theory and urban landscape in the Gazi University Department of Architecture since 2000. After studying architecture in the Middle East Technical University (METU) Department of Architecture, she graduated in 1986, and received her M.A. degree (1989) and her Ph.D. degree (1998) from the same department. She joined the Department of Interior Architecture and Environmental Design of Bilkent University as a part-

time instructor in 1993 and joined the Department of Architecture of Gazi University In 1994. In the 2002–2003 academic year she conducted the International Architectural Design Studio and gave theoretical lectures on urban landscape in the Higher Institute of Architectural Sciences, Henry Van de Velde, in Antwerp, Belgium as a guest professor. Between 2007 and 2010 she was the Vice Dean of the Faculty of Engineering and Architecture in the Gazi University. She was awarded the title of professor in 2013. Between 2012 and 2013 she was the Vice Dean of the Faculty of Architecture, and between 2015-2016 she has held the position of deputy Dean of the Faculty of Architecture in the same University. She has been published in journals and books both nationally and internationally on such subjects as architectural theory and design, architectural education, semiotics and urban landscape.

E-mail: zeynepuludag08@gmail.com

Arş. Gör. Hilal Aycı,

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nden lisans (2005), yüksek lisans (2008) dereceleri alarak mezun oldu. Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde Doktora çalışmasına devam etmektedir. 2005 yılından itibaren Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır. 2011-2012 Güz Döneminde Anvers Artesis Mimarlık Okulunda araştırmacı olarak çalışmıştır. Çağdaş Mimarlık Kuramları, Mimari Tasarım, Mimarlıkta coğrafi-tarihsel yaklaşım üzerine çalışmaktadır.

- Hilal Aycı hold a professional degree in architecture (2005) and master of architecture (2008) from Gazi University Faculty of Architecture Department of Architecture Ankara, Turkey. She is P.H.D. student in Gazi University Faculty of Architecture Department of Architecture (2009-...). She has been working as research assistant in Gazi University Faculty of Architecture Department of Architecture (2005-...). She worked in the Higher Institute of Architectural Sciences, Henry Van de Velde, in Antwerp, Belgium as a guest researcher (2011-12 Fall.). Her critical interests encompass issues in Contemporary Architecture, design, Geo-historical research in architecture.

E-mail: aycihilal@gmail.com

Kent Kimliğinin Kurumsal Kimlikler Altında Ezilmesi; Kentsel Kimliğin Parçalanması

*

Suat Apak
İstanbul Teknik
Üniversitesi

Hande Apak
Yıldız Teknik
Üniversitesi

E. İpek Öziltürk
İstanbul Teknik
Üniversitesi

Öz

Ele alınan makalenin amacı, fiziksel boyutta zorluklarla ortaya çıkan kentsel kimliğin algısını zayıflatan kurumsal kimlik anlayışının ne olduğuna ve uygulamalarının kentsel kimlik üzerindeki negatif etkilerine vurgu yapmaktır.

Fiziksel bağlamda kentsel kimlik, spesifik bazı yapısal özelliklerin kurallı biraradalıkları ile oluşan, baskın bir örüntü ve cephe dokusunun varlığı ile kuvvetlenmektedir. Kentsel kimlik açısından oluşturulan bütünlük ve bu bütünlüğün sürekliliği önem kazanmaktadır. Kentsel kimliğin güçlendirilmesinde önemli bir unsur olan bütünlük, duyarlı bir gelişimin paralelinde oluşan birikim sonucunda meydana gelmektedir. Bu da bizleri daha çok tarihi nitelikli dokulara yönlendirmektedir.

Makalede İtalya ve Türkiye’deki tarihi nitelikli dokuların geneline ilişkin örneklemeler yapılarak, bütünlüğü sağlayıcı etmenlerin nedenselliği irdelenmiştir. Kurumsal kimliğin bileşenleri ve amaçları sorgulanmış, beklentileri ortaya konulmuştur. Kentsel bütünlüğü tamamlayıcı, koruyucu ve sürdürülebilirliğini sağlayıcı müdahalelerin kaygıları yerine bu kaygıları temel almayan, ticari ve akılda kalıcılık, hatırlanabilirlik kaygılarının sonucu “kendini ön plana çıkarma” düşüncesinin hakim olduğu, bireysellik yaklaşımı temelli kurumsal kimlik ve kentsel kimlikle çatışması ele alınmıştır.

İstanbul ağırlıklı örneklemelerle durum tespiti yapılmıştır. Kentsel kimlik bağlamında kurumsal kimliklerde iyileştirme çalışmalarına yer verilmiş, olumlu ve olumsuz yönleri araştırılmış, spesifik bazı fiziki çevre dokularının geçmişi ile günümüzdeki durumları karşılaştırılarak çıkarımlar yapılmıştır. Sonuç olarak kurumsal kimliğin fiziksel kentsel kimliği oluşturan bütünlüğü parçalayarak yok ettiği, kentsel kimliğin etkisini azalttığı saptanmıştır, kurumsal kimliğin kentsel kimlikle daha barışkın biraradalıkları için öneri yaklaşım ve tasarım kriterleri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: kentsel doku, kentsel kimlik, bütünlük, kurumsal kimlik

The Crushing of Urban Identity under Corporate Identities; The Fragmentation of Urban Identity

*

Suat Apak
Istanbul Technical
University

Hande Apak
Yıldız Technical
University

E. İpek Öziltürk
Istanbul Technical
University

Abstract

The aim of this paper is to emphasize the concept of corporate identity weakening urban identity as expressed in the physical context with its difficulties and negative impact of its implementations on the urban identity.

In the physical context, urban identity is strengthened by the presence of a dominant pattern and façade texture that is created by the regular combination of certain specific structural properties. The integrity created and sustainability of this integrity are important for urban identity. Integrity, an important factor in reinforcing the urban identity, is formed with the accumulation that is formed in parallel with a responsible development process. That in turn guides us toward relatively historical textures.

This paper provides examples of general historical textures in Italy and Turkey and the relation of causality is analysed for the factors creating integrity. Constituents of the corporate identity and their objectives are questioned and expectations are described. Conflict of corporate identity based on an individual approach and the prevailing idea of "self-featuring" is addressed instead of taking interventions complementing the urban identity into consideration.

A case study was conducted using examples mainly selected from Istanbul. Renovation works are viewed within the context of urban identity, positive and negative aspects are studied, and conclusions are provided by comparing current and past conditions. In conclusion, it was determined that corporate identity fragments and destroys the urban identity and diminishes its effects. Recommendations, approaches and design criteria are provided that can provide harmonious combinations of urban identity and corporate identity.

Keywords: Urban fabric, Urban identity, Unity, Corporate identity

Giriş

Türkiye’de 1950’lerden itibaren hız kazanan sanayileşmenin paralelinde kırsaldan kentlere göçün artması, kentlerin fonksiyonel ve demografik yapısında hızlı bir değişim başlatmıştır. Siyasetçiler, yerel yöneticiler, kentleri planlayanlar ve mevcut kent planları dolayısıyla kentlerimiz bu büyük hızlı ve beklenmedik değişime hazırlıksız yakalanmışlardır. Bu kentlerimizde büyüme süreçleri oldukça sancılı olmuş, İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz ekonomik etkilerini tümüyle hissetmiş ve üzerinden hemen atamamış bir ekonomik yetersizlik ve siyasi çalkantıların gölgesinde, plansız bir büyüme yaşamıştır. Bu süreçte işlevsellik, estetik gibi bir kent için hayati önem taşıyan en temel unsurlardan ziyade, göç eden bireylerin başlarını sokacağı, barınabileceği birimlerin bir araya gelip eklenmesiyle oluşan plansız öbekler kent dokularını oluşturmuştur. Her ne kadar önleyici ve düzenleyici önlemler alınmaya gayret edilmiş, beş yıllık kalkınma planlarının yapılması, daha çok arsa ve konut üretme yöntem ve uğraşlarının ortaya konması, gecekonduların önleme ve ıslah planlarının gerçekleştirilmesi gibi adımlar atılmış olsa da tüm bu çabalar geriden gelmiştir ya da hedeflenen amaçlara ulaşılamamıştır.

Böyle bir süreç sarmalından geçen kentlerimizde nicelik her zaman için nitelikten önce gelmiş, kent çeperlerini saran yeni dokular, çoğu kent içi yenilemeler ve yeni tasarımlar zayıf kimlikli, yapılı fiziksel çevre bağlamından kopuk, kendi içine kapalı bireysel çabalar olarak gerçekleştirilmiş, olumsuz etkilere sahip, silik bir kentsel kimliği yansıtan gelişim göstermişlerdir.

Yapılaşmış fiziki çevrenin oluşturduğu kimlik bağlamında, kentsel kimliğe sahip bir kentsel doku, kentsel bölge duvarı, sokak, meydan gibi kentin algılanmasını, okunabilmesini sağlayacak kamusal alanların ve bu alanları tanımlayan binaların bütüncül tasarımının sağlanmasının, kimlik kazandıracak baskın, ortak bir özelliğe sahipliğin (Lynch,1960,s.9), birlikteliğin sağlanabilmesinin bilinen zorlukları ortadadır. Problem;

- Kentin yüzlerinde (düşey ve yatay düzlemlerde) kent ölçeğine uygun süreklilik gösteren, uzamsal ahenkli bir *bütünlüğün, fiziksel çevre bağlamında kentsel bir kimliğin oluşturulabilmesi*,

- Tarihten süre gelen birikimlerle ve duyarlı bir süreçle oluşmuş *kentsel kimliğin korunabilmesi, sürdürülebilmesidir*.

Büyük zorluklarla kurulmuş ve kurulmaya çalışılan kentsel kimliği zayıflatan, algısını perdeleyerek silikleştiren ve sürekliliğini, bütünlüğünü parçalayan birçok unsur bulunmaktadır. Günümüzde bu unsurların başında, kü-

reselleşen dünyanın ilişkiler ağında, kapitalist anlayışın ürünü saldırgan ticari rekabet ortamının ben odaklı ve yayılmacı, kent kimliğini ezen bireysel ifade şekli ve özellikle kurumsal kimlik yaklaşımı gelmektedir.

Kentsel Kimlik ve Bütünlük Vurgusu

Bir kentin olumlu, güçlü bir kimliğe sahip olabilmesi için planlı, estetik değerlere de vurgu yapan bir gelişime ihtiyacı vardır. Güçlü kimlik, bir kenti diğerlerinden farklı kılacak baskın bir özelliğin, bütüncül bir benzerliklerin uyumlu bir biraradalıkların gerçekleştirilmesi ile sağlanabilir. Kentsel kimlik öğeleri kenti fiziksel ve sosyal yönleriyle diğerlerinden ayırt eden özelliklerin tümüdür ve doğal veya sosyal çevreden ayrı olarak yapılaşmış çevreden kaynaklanan özellikler ön plana çıkararak ele alındığında, bir yeri diğerlerinden farklı kılan sürekli benzerlikleri ve birliktelikleridir (Ocakçı ve Türk, 2012, s.226).

Bir kentin kimlik bağlamında olumlu gelişimine ivme kazandıracak bu eylem adımlarında Lynch (1960) 'in ortaya koyduğu analitik yaklaşımı çerçevesinde özellikle bütünü algılamak başlığı altında önemli ipuçları vermektedir. Tasarımcıların, bütünün düzenlenmesi görevinin, yollar, kenarlar, bölgeler, düğüm noktaları ve işaret öğeleri gibi niteliklere tam anlamıyla hakim olduğu andan itibaren başlayabileceğinden bahsetmektedir.

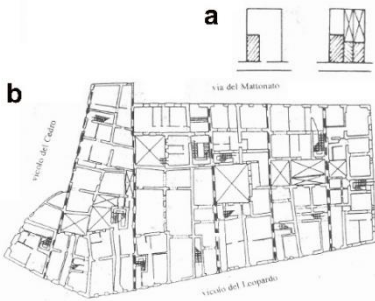
Lynch (1960) formun niteliklerini ele aldığındaki süreklilik vurgusunu üçüncü açılım olarak irdelemektedir. Bir sınırın veya yüzeyin sürüp gitmesi (bir cadde hattı, silüeti); ritmik aralıkların tekrarı; benzerlik veya yüzeylerin, formun kullanımlarının uyumu (örn: ortak bir yapı malzemesi, cumbaların tekrarlanan dokusu) gibi bu nitelikler, karmaşık fiziksel gerçekliğin bir bütün olarak veya birbirleriyle ilişkili olarak algılanmasını kolaylaştırmaktadır ve tek bir kimlik oluşmasını önermektedir diyerek kentsel imgelemede sürekliliğin önemine vurgu yapmaktadır. Yolların tasarımı başlığında da yolların, bütünün düzenlendiği en etkili araç olduğunun ve yolu sınırlayan yapıların cephelerin sürekliliğinin bu etkiyi yaratabileceğinin altını çizmektedir.

Olumlu kent imgelemesinde, güçlü bir kentsel kimlik oluşumunda, bitmişlik ve bütünlük öncelikli unsurlardır. Bütün parçalardan oluşmaktadır. Bütünlük ise bu parçaların belli, kabul görmüş kurallar çerçevesinde uyum, denge ve ahenk ile bir araya gelmesiyle kurulur. Kent bağlamında, bu kurallı bir araya geliş, kentsel dokunun morfolojik alt yapısı ve bilinçli yaklaşım çerçevesinde gelişimi ile mümkün olmaktadır (Apak, Apak ve Öziltürk, 2015, s.53).

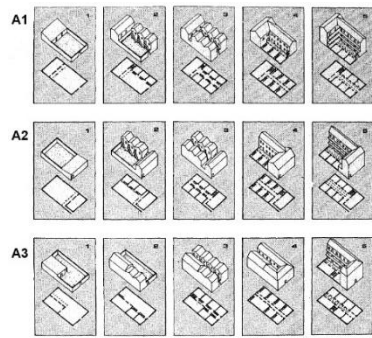
Tarihi Nitelikli Kent Dokuları ve Kentsel Kimlik

Tarihi nitelikli kent dokularında kentsel kimlik ve bütünlük olgusu çarpıcı şekilde göze çarpmaktadır. Dünyada ve Türkiye'deki kültürel miras niteliği taşıyan tarihi kentler büyük bir birikimin ürünüdürler ve bizlere şimdiki ve gelecekteki kentlerimizin, kimlik ve bütünlük çerçevesinde nasıl olması gerektiğine ilişkin sonsuz ipuçları vermektedirler. Avrupa kentleri ve özellikle birçok sanat akımlarına ortam sunan İtalyan kentlerinde ve yerel mimari kimliklerinin ön plana çıktığı yurdumuzun birçok tarihi nitelikli kentlerinde bu özelliklere sıklıkla rastlanmaktadır.

İtalya'da kentlerin derin bir geçmişi bulunmaktadır. Özgün Roma dokusunun çoğu eski İtalyan şehirlerinde hala yaşadığı görülmektedir (Şekil 1 -2). Bu dokunun tipik özelliğini oluşturan unsur, kasaba evi ya da diğer adıyla "domus" tur. Bu yapılar, Orta Çağ döneminde kullanılan evlere yön veren ve sonraki bina uygulamalarını koşullandıran duvarla çevrelenmiş bir parsel üzerine kurulmuş yapı tipidir. Domus, ilk olarak Orta Çağ döneminde tek aileli yapı tipinin bazı birimlerin eklenmesiyle bölünmüş, farklı bir gelişim göstermiştir (sıra ev), ikinci olarak artan nüfusa cevap verebilmek amacıyla çok aileli, çok katlı domuslara (insula) dönüşmüştür. 19. yüzyıl ortalarından 1930'a kadar olan süreçte ise bu blokların yeniden yapılandırılması ve bir araya getirilmesi sonucu oluşan planlı apartman tipi yapılara dönüşmüştür. Bu nedenle özgün yapılarının ve dokusunun gelişimini yansıtan yerel çeşitlendirmeler, İtalya bütününde görülen bir tipolojik süreç meydana getirmiştir (Corsini, 1997, s.34).

Şekil 1. a) Sıra evlere dönüşmüş Orta Çağ avlu evi -Roma, b) Roma-Trastevere'nin Orta Çağ dokusu
Kaynak: Corsini 1997

Şekil 2. Kent konut dokusunu oluşturan tipolojik süreç
Kaynak: Petruccioli 1998

Eski şehrin cadde blokları bu avlulu yapıların birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Antik Roma dönemlerine dayanan düzenli bir morfolojik altyapıya sahip İtalyan kentlerindeki plan düzlemindeki düzenli ve duyarlı yaklaşımın cephe düzenine de yansıdığını ve günümüze kadar büyük bir özen ve hassaslıkla taşındığını gözlemlemekteyiz. Bu tarihsel birikimin ve aktarımın temel unsurlarından bir diğerinin de yapım sistemlerinin ve dış fiziksel etkilere karşı dayanıklı malzemelerin kullanımlarının olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Şekil 3. Solda, Tarihsel kent kimliği oluşumunda tipolojik unsurların vurgusu ve süreklilik, Roma, **Fotoğraf:** Suat Apak, Sağda, Benzer malzeme ve elemanların kullanımı, renk ve ritmin getirdiği uyum, Milano, **Fotoğraf:** Hande Apak

Aynı yapım tekniklerinin kullanımı ve bu tekniklerin gerektirdiği boşluk-doluluk oranları, antik Roma döneminden biçimlenerek gelen tipolojik plan tiplerinin uygulanması, benzer malzemelerin kullanılması ve neticesinde doku, renk gibi bütüncül bir tasarımı yaratan tasarım öğelerinin (Bevlin, 1994, s.99) kullanımı cephelerin uzamsal ardışıklığında monoton olmayan bir uyumu beraberinde getirmektedir. Pencere boşluklarının oranları, baskın düşey konumu, yatay ve düşey eksenlerde çok sıkı bir düzen içinde dizimleri, boşlukların doluluklara oranı ve panjur, söve, kat silmesi, çıkma balkon gibi benzer yapı elemanlarının kullanımı ve tekrarı cephe kurgusunun baskın özellikleridir (Cragoe, 2013, s.186). Bu tip benzer yapı elemanlarının her binada sıklıkla kullanımı, birlik (*unity*), tekrar, denge (*balance*), ritim, oran- orantı ve ölçek gibi tasarımın prensiplerini özünde barındırarak kentsel bir sürekliliği yaratmaktadır (Şekil 3).

Şekil 4. Arno Nehri ve Kent Dokusu-Floransa Fotoğraf: E. İpekÖziltürk

Şekil 5. Yeşilirmak, Yalıboyu Evleri-Amasya Fotoğraf:travelandscape

İtalyan kentlerinde gözlemlenen kentsel bütünlük ve tipolojik sürecin benzer bir çeşitlemesini Osmanlı sınırları dâhilindeki Balkanlar ve Anadolu'nun bölgesel yerleşmelerinde görmek mümkündür (Şekil 4-5). Osmanlı coğrafyasının büyüklüğü göz önüne alındığında, bölgelere bağlı farklı yerel malzemelerin kullanımı ve yapım tekniğindeki farklılıklar, iklimdeki ve topoğrafyadaki değişiklikler yerleşim örüntülerindeki farklılıkları ortaya koysa da konutların plan şemaları ortak tipolojik özellikler göstermektedir. Yerleşim dokularındaki bu farklılıklara rağmen bu coğrafyadaki yerleşmelerin ortak paydaları da bulunmaktadır. Bu paydaların bileşenleri, doğaya, topografyaya, yerel gerece saygı (bağlılık), insan varlığının değer ve oranı, kent kimliğine uyma (Tuncer, 2002, s.38), yaşama, doğaya çevre koşullarına uygunluk, gerçekçilik, akılcılık, içten dışa doğru çözüm, iç-dış uygunluğu, tutumsallık, yapım yöntemleri kolaylık ilkesi, ölçülerin insan vücudundan çıkması, gereçlerin en yakından seçilmesi, esnekliktir (Bektaş, 2013, s.46).

Bölgelere bağlı farklılıklara rağmen, evlerin plan kurgularına dayalı bir genelleme yapılmaktadır. Türk evi başlığında tanımlanan bu genellemede klasik plan anlayışı şöyledir: Mutfak zemin katın vazgeçilmez ögesidir. Merdivenlerle ulaşılan, yarı kapalı, dış yüzü ahşap dikmeli ve genellikle içe dönük, yaşam ve ulaşım alanı olan hayat, tüm ev halkına açık ortak bir alandır. Odalar pencereleriyle dışa açılan, içe kapanık, yatma zamanı yatakların serilerek iyice özelleştiği her biri bir ev niteliği kazanan mekânlardır (Tuncer, 2002, s.63). Eldem (1954) ve Eruzun (1989) Türk evini, sofasız, dış sofalı, iç sofalı, orta sofalı plan tipleri olarak sınıflandırmakta ve planı oluşturan başlıca elemanları, odalar, sofalar, geçit ve merdivenler olarak sıralamaktadır. Klasik Türk evi planının sokak cephesi düzleminde dışa yansımaları ise nispeten sağır zemin kat duvarları üzerinden, oda iç açılı düzeltilecek ve sokak perspektifi alacak şekilde çıkmalarla sokağa fırlayan şeffaf geçirgen üst kat biçiminde olmaktadır.

Bu evlerin gerçekleştirilmesinde, bütüncül kent dokusu ve güçlü kent kimliği oluşumunda zanaatkarlık, usta-çırak ilişkisi ve kullanıcı odaklı bir yaklaşım vardır. Bir ev inşa edilmeye başlanırken, kullanıcı ve usta mevcut dokuyu oluşturan evlerden örnekler gösterme şekliyle uzlaşa sağlamaktadır (Bektaş, 2013, s.10). Böyle bir yöntemin uygulanması ve ustaların bilgi birikimi, kullanılan malzemelerin yerelliği ve malzemenin gerektirdiği yapım sistemi, kentsel kimlik sürekliliğinin ve benzer yapı birikiminin zincirsel gelişimini sağlamaktadır. Bir sokak kapısı yapılacağı zaman, ustalara bir bahçe-avlu kapısı istendiğinin belirtilmesi yeterli olmaktadır. Yıllar yılı, denene denene en uygun ahşap cinsi, kesiti, boyutu, bağlantı ve çatkısı bundan böyle onların işi sayılmakta, kapılar hazırlanmakta ve getirilip yerine yerleştirilmektedir (Tuncer, 2002, s.44).

Şekil 6. Kütahya'nın Tarihi Evleri ve Sokak Dokusu
Fotoğraflar: A.Oğuz Öziltürk

Şekil 7. Kütahya Evi

Türk evinde düzenin oluşumu, yapının yapım sistemiyle yakın ilişki içindedir. Örneğin ahşap karkas yapı düzeni, malzemenin verilerinden ötürü pencere "dizi"leri kurmaya uygundur. Ahşap karkasta dikme araları bellidir. Genellikle pencere eni 80 cm. kadardır. Bu ölçü ahşap karkas dikme aralarına bağlıdır. Aradan birisine pencere yerleştirmek hemen hemen bir standarta bağlanmış, normu iyi netleşmiştir. Bu durumda eni 90-100 cm'yi geçen bir pencereye rastlanmamaktadır (Tuncer, 2002, s.73).

Yapı yapma kültürünün devamlılığı, birikimin usta-çırak ilişkisi ile aktarımı ve yapım sisteminin olanakları, yerel malzemelerin kullanımı ve işlenişi ile kurulan benzerlikler ve bu benzerliklerin uyumlu ahenkli birliktelikleri tarihi kentsel dokularda güçlü bir kent kimliği oluşturmuştur. Alışlagelmiş yöntemlerle yapılan yapı elemanlarının yerinde kullanımı, hemen hemen her evde sıklıkla yer verilmesi kuvvetli bir tekrar (*repetition*)

ve ritm vurgusu oluşturmakta birbirinin aynı olmayan fakat benzer yapıların yanyana gelmesiyle güçlü bir bütünlük kurulmaktadır (Şekil 6 – 7). Bu bütünlük, belirli tipolojik özelliklerin bir aradalığı, kent kimliği üzerinde büyük bir etki yaratmaktadır.

Kurumsal Kimlik Oluşumu ve İhtiyacı

Sanayileşmenin hız kazanması, kentlerimizi sadece nüfus artışı, demografik değişiklikler neticesinde plansız çarpık kentleşme olarak olumsuz yönde etkilememektedir. Sermayenin büyümesi, kuruluşların, işletmelerin, şirketlerin artması ve gelişmesi, küresel ekonominin kendine yer bulma çabaları, üretim hizmet ve ticarete rekabet ortamını arttırmaktadır. Tüketicinin benzer ürünler arasından bazılarının tercihinin önemli bileşenlerinden biri bilinirlik, ayırt edilebilirlik ve bu paralellikte hatırlanabilirliktir. Bunu sağlamanın en bilinen yolu markanın tüketicinin hafızasında etkili bir şekilde kalmasında önemli bir paya sahip olan ve kurumsal kimliğin önemli bir parçası olan görsel kimliktir (Öztürk, 2006, s.2). Bu bileşen dünya ticaretinin küreselleşmesi sürecinde önem kazanmış ve farklı disiplinler tarafından ele alınan bilimsel bir çalışma alanı haline gelmiştir.

Okay (2013) kimliği bireysel, ortak (*collective*) ve kurumsal kimlik olarak ele almakta ve “kurum kimliği” adlı kitabını kurumsal kimlik üzerine oturtmaktadır. Kurum kimliği kavramı, bireysel kimlikten farklı olarak ancak ortak kimliğe benzer bir biçimde bir kuruluşun, işletmenin, organizasyonun kimliğini ifade eder. Bu kimlik, kuruluşta çalışanların davranışları, kuruluşun iletişim biçimleri, felsefesi ve görsel unsurlarından oluşur demektir. Bir işletmenin bir kimliğe ihtiyaç duymasının başlıca nedenlerini ise kurum içinde çalışanların kuruluş ile bütünleşmelerini sağlamak, kurum dışında ise diğer kuruluşlardan rakiplerden ayırt edilmek ve onlardan sıyrılabilmek şeklinde sıralamaktadır (Okay, 2013, s.25).

Ak (1996) ise, bir şirketin sağlıklı olabilmesi için işletme-yönetim, üretim-hizmet, tanıtım (reklam, basın ve halkla ilişkiler), pazarlama-satış konularında başarılı olabilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bir şirketin kurum kimliği tüm bu konuların tamamı ile ilgili olsa da genel olarak görüntüsüyle (görsel kimlik) oluşmakta ve algılanmaktadır. Ak (1996) görsel kimliği, şirketin amblemi, logosundan şirket binasının genel görünümüne, dekorasyonundan, antetli kağıdına, şirkete ait taşıt araçlarının tasarımına kadar uzanan, şirketin ve yapılan işin büyüklük/küçüklüğüne göre değişen geniş bir yelpaze, şirketin giydiği bir “elbise” olduğunu ifade etmektedir. İnsanın en

çok görüntü ile etkilendiği ve en çok gördüğü şeylerin aklında kaldığı düşüncesine dayanarak, sadece görsel kimliğin iyi tasarlanması, noksansız olarak gereken tüm yerlere uygulanmasıyla bile, kurumsal kimliğin büyük ölçüde başarıya ulaşabilmesinin mümkün olabileceğini savunmaktadır.

Büyükbaykal (2002), kurumsal kimliği bir kuruluşun kim olduğunun ne yaptığının ve nasıl yaptığının görsel ve davranışsal bir sunumunun olduğunu belirtmektedir. Kurum olmadan kurumsal kimlik olamaz. Kurumsal kimlik, kurumla birlikte doğar, büyür, gelişir ve geliştirilir. Kurumsal kimlik bir kurumun kendi iç ve dış çevresini oluşturan gruplara kendini anlatan toplam iletişimdir (Büyükbaykal, 2005, s.62).

Kurumsal kimliğin unsurlarından biri olarak ele alınan kurumsal tasarım, bir kuruluşun kendisini görsel biçimde ifade etmesi biçiminde anlaşılmaktadır. Çoğu kişi kurum kimliğini sadece logo oluşturmak ve belli bir kurum rengi seçmekten ibaret olduğunu düşünmektedir. Oysa bunlar, kurum kimliğinin unsurlarından olan kurumsal tasarımın sadece belli bir yönüdür. Kurumsal tasarımı oluşturan unsurlar arasında marka, yazı ve tipografi, renk, mimari tasarım ve bazı özel tedbirler yer almaktadır. Kuruluşlar bu görsel ifadeler, görüntüler sayesinde pazardaki rakiplerinden ayrılırlar ve hedef gruplarının akıllarında kalarak, kendilerinin hatırlanmalarını sağlamaya çalışırlar (Okay, 2013, s.47).

Ayrıca Okay (2013) kurum mimarisi başlığında, kurumu ziyaret edenlerin, çevresinde yaşayanların ve kurumla ilgisi olanların, o kurumdan edindikleri izlenim bakımından oldukça önemli olduğunu ve tipik bir kurum mimarisi bir yeniden tanıma, hatırlama unsuru haline gelebileceğini, özellikle uzak mesafeden böyle bir etkinin söz konusu olabildiğini, ilginç bir mimarinin de tüm dikkatleri üzerine çekebildiğini ifade etmektedir. Bir kurumun mimarisine dahil olan diğer alanların da şu şekilde sıralanabileceğini belirtmektedir.

- Binanın işaretlenmesi ve tabelalanması
- Oryantasyon-yön bulma- sistemi
- Binanın kurum renklerini taşıması
- Kurum içi mimari

Kuruluşların mimari tarzlarına da dikkat ettikleri takdirde, bu unsurun kimliklerini iletmek bakımından önemli bir araç haline gelebileceği vurgusunu da yapmaktadır (Okay, 2013, s.135).

Konuya ilişkin fikirleri paylaşılan ve tasarım disiplini içinde olmayan, konuyu temel çalışma alanları edinmiş iletişim disiplinindeki araştırmacıların yaklaşımı ile kurumsal kimliğin ne olduğunun ve bu olguya kurumların gelişimi, verimliliği, karlılığı ve kurumsal süreklilikleri açısından ne denli hayati önem yüklenildiğinin saptaması gerçekleştirilmiştir. Bütüncül bir yaklaşımla, görsel kimliğin, kurumsal kimliğin bir parçası olarak ne denli kritik bir konuma sahip olduğu vurgusu yapılmaktadır. Şirketin giydiği bir elbise, kurumun kendisini görsel olarak ifade etme biçimi, eksiksiz olarak gereken tüm yerlere uygulanmaları, kimliklerini iletmek açısından önemli bir araç, tipik bir kurum mimarisinin hatırlama unsuru olması, ilginç bir mimarinin dikkatleri üzerine çekebilme özelliği, binanın tabelalanması, binanın kurum renkleri taşıması gibi çıkarımlarla bu çalışma alanındaki araştırmacılar kendi disiplinlerinin gerektirdiği çerçevede, salt kendi amaçları doğrultusunda biçimledikleri mekanizmalarının bütünleşmesi ve kurguladıkları sistemlerinin tamamlanıp işler bir yapıya kavuşması adına görsel kimlik ve mimari yaklaşım bileşenlerinde kendi dar alansal perspektiflerinden konuyu değerlendirmektedirler.

Şekil 8. İ.B.B'nin Cephe Rehabilitasyonu Gerçekleştirdiği Ordu Caddesinde, Banka Kurumsal Kimliği uygulanmış ve Müdahale Edilmemiş bir Bina, Laleli, İstanbul (Suat Apak 2015)

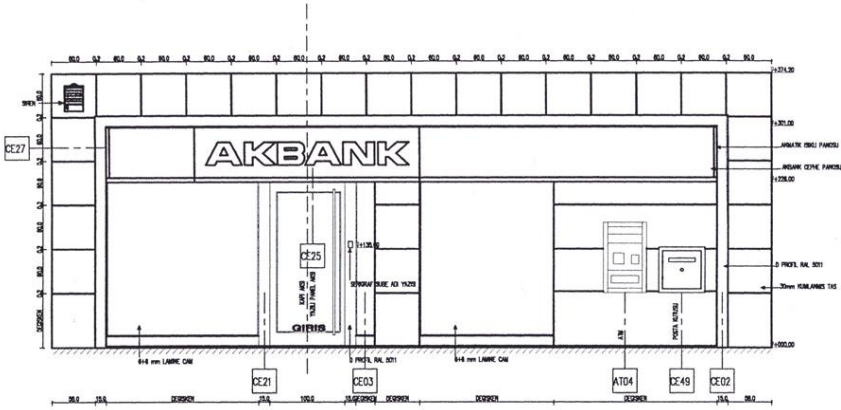
Şekil 9. 1.Yeşil Cade üzerinde Tarihi kent Dokusu İçinde Tarihsel Kimlik Bağlamından Kopuk, Banka Kurumsal Kimliği Uygulanmış Bir Şube, Bursa (Hande Apak 2015)

Konunun kurumsal kimlik boyutunda ele alınmasının nedeni, kurumların, işletmelerin ulaştığı boyutlar ve küresel aktörlerin bile sadece

büyük kentlerle sınırlı kalmayıp, merkezlerden uzak daha küçük kentlere, yerleşim alanlarına, sokak aralarına dahi girmeleridir (Şekil 8-9). Büyük zincirlerin eriştiği noktalar, daha mütevazı dingin yaşam düzeyine sahip, tarihi kent kimliğine sahip bölgeler, küçük kentler olmaktadır. “Çok şubeli olan kuruluşlar, şubelerinde aynı mimari tarz, kurum rengini ve logosunu kullanmalıdırlar. Bağımsız olan küçük esnaf ise bu kısıtlamalara uymak zorunda değildir.” (Okay, 2013, s.136) vurgusu ise kentsel kimlik bağlamında gelen çelişkili noktayı işaret etmektedir.

Kentsel Kimlik – Kurumsal Kimlik Çatışması

Kurumsal kimlik alanında yapılan araştırmaların ortaya koyduğu kuramsal alt yapı, teorik geri beslemeli modeller hayatın gerçekleri ve gereklilikleridir ve kendi bağlamlarında tutarlıdırlar. Fakat kendi içinde çok tutarlı olan düşünsel kurgunun ürettiği olmazsa olmaz kurallar, çıktılar, mimariye bu disiplin açısından hiç sorgulanmamış tepeden inme girdileri oluşturmakta, uygulandığı noktasal, dar ölçeği ile benmerkezci, kent bütünlüğünü, kentsel kimlik sürekliliğini dikkate almayan zorlayıcı bir yaklaşım sergilemektedir.

Şekil 10. Bir Bankanın Şubelerinin Dış Görünüşünün Tasarım Kurallarını Belirleyen Tip Örnek Çizimi **Kaynak:** Banka Mimari Kurumsal Kimlik Kılavuzu

Şekil 11. Sol -Üstte,1950'lerde ilk yapıldığı haliyle I. levent çarşısı (Wowturkey.com-Yılmaz Büktel), Sağ-üstte, bireysel ticari kimlik girişimlerinin değiştirdiği Levent çarşısı (Suat Apak 2015), Sol-alta, Levent Çarşısında bir yemek zincirinin kurumsal kimlik uygulaması (Suat Apak 2015), Sağ-alta, Levent çarşısında bir banka şubesinin kurumsal kimlik çalışması ile yenilenen bir yapısı (Suat Apak 2015)

Kurumsal kimlik verileri, bu kapsamda oluşturulan yönerge ve şablonlar kentsel kimliği oluşturan bileşenleri tamamen göz ardı etmekte, dikkate almayarak dışlamaktadır. Mimari kurumsal kimlik kılavuzlarında tanımlanan ve örneklenen biçimsel tanımlamalar, seçilecek renkler, kullanılacak malzemeler tamamen kurumu veya işletmeyi tanıtım amaçları doğrultusunda yurdun her yerinde, her bölgesinde; bölge, kent, kasaba, yeni-eski-tarihi ayırımı gözetmeksizin hatta ülke sınırları dahi dikkate alınmaksızın uygulanmaktadır (Şekil 10). Yapma çevreye ilişkin kentsel kimlik bileşenleri, yerel mimari özellikleri, yöresel kimlikler araştırılmayıp, analiz edilmemekte ve uygulamalarında kullanılmamaktadır. Kentsel kimlik girdileri olarak, bünyesine girdikleri yapının veya yapı ölçeği uygulamalarında dâhil oldukları yapı dizininin yüzeysel ve kütsel form ilişkilerini, tipolojik yapı elemanı bileşenlerini, renk uyumlarını, yerel malzeme kullanımı ve işçiliklerini sorgulamayan

dar kapsamlı, kentsel bütünlük perspektifinden gelecek kaygısı ve vizyonu olmayan, sorumsuz bir tutum içindedirler. Koruma Kurulu kararı ile koruma altına alınan Levent evlerinin oluşturduğu doku içinde yer alan, zamanında özgün bir kimliğe sahip olan Levent çarşısının sınır tanımaz, bütünü parçalayıcı kurumsal ve bireysel kimlik uygulamalarıyla geçirdiği dramatik değişim çarpıcı örneklerden biridir (Şekil 11).

Türkiye ve İtalya’da Tarihi Nitelikli Kentsel Kimlik – Kurumsal Kimlik İlişkisi

Planlama, kentsel tasarım, mimarlık, restorasyon ve peyzaj mimarlığı alanlarında, kentsel kimliği güçlendirme, bütünlüğü sağlayabilmek için yapma fiziki çevrenin düzenlenmesi ve sürdürülebilirliğinde kopukluk yaşanmaması adına kurallar üretmek, uygulamak, uygunluklarını takip etmek amacı ile birçok araştırma ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir ve gerçekleştirilmeye devam edilmektedir. İstanbul’da İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kentsel Tasarım Müdürlüğü’nün “Cephe ve Zemin Rehabilitasyonu ve Kentsel Tasarım Uygulama Projeleri” (İstanbul Büyükşehir Belediyesi [İBB], 2012, s.2) bu doğrultuda İstanbul’un çeşitli ilçelerinde gerçekleştirilmiş ve halen uygulanmakta olan çalışmalar arasındadır. Nicelik, nitelik ve yöntem olarak tartışmaya açık olan bu uygulamalar, özellikle tasarım niteliği açısından daha dikkatli ele alınması gerekliliği ile birlikte, ortaya çıkan ihtiyacın farkındalığı ve eyleme geçilmesi anlamında önemlidir.

İstanbul’da bu çerçevede gerçekleştirilen uygulamaların ilklerinden biri olarak sayılabilecek çalışma ise 2000’li yılların başlarındaki İstiklal Caddesi boyunca yürütülen İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Beyoğlu Belediyesinin öncülüğünde gerçekleştirilen “Güzel Beyoğlu Projesi”nin olduğu söylenebilir (Şekil 12). Bu çalışma kapsamında Beyoğlu’ndaki binaların eski renklerine dönüştürülmesi ve yeni tabelalama kuralları getirilmiştir (Kalkan, 2013, s.24).

Şekil 12. Güzel Beyoğlu Projesi kapsamında değişimleri sonrasında tekdüze ve iğreti duruş saptanmaları yapılarak bir araya getirilen tabelalardan bazı örnekler (Bülent Erkmən 2001)

Şekil 13. Milano'da Uluslararası bir banka şubesinin kurumsal kimlik rengi (Yeşil) haricinde pirinç malzeme ile yapılmış logo ve marka kullanımı (Suat Apak 2015)

Güzel Beyoğlu Projesi kapsamında yeni tabelaların yerleştirilmesi uygulaması tek elden çıkmış katı bir tekdüzelik içinde olduğu gerekçesi ile eleştirilere uğramıştır (Karabey, Tanju, Tanyeli ve Erkmən, 2001, s.37). Buna karşın benzer uygulamalar İtalya'nın Milano kentindeki gibi daha farklı bir estetik anlayışla ele alındığında daha olumlu etkiler yarattığı da görülmektedir (Şekil 13).

Şekil 14. İstiklal Caddesi'nde bina restorasyon ve yenileme çalışmaları kapsamında ele alınan uyumlu kurumsal kimlik uygulamalarından örnekler **Fotoğraf:** Suat Apak 2015

İstiklal Caddesi'nde tabela değişimlerinin yapıldığı ilk uygulamadan günümüze gelen süreçte bu çerçevede olumlu gelişmelerin olduğu da görülmektedir (Şekil 14). Kuralların esnemesi, bazı kurumsal organizasyonların duyarlı tasarım ve uygulama dili kentsel kimlik sürekliliği bağlamında iyi örnekler çıkarmakla birlikte İstanbul'un niteliği tartışılmaz bir caddesinde halen niteliksiz, estetik yoksunu uygulamalar da süre gelmektedir (Şekil 15).

Şekil 15. İstiklal Caddesi'nde süregelen özensiz kurumsal kimlik uygulamaları ve bireysel beğeni ve ticari kaygıların baskın geldiği tabelalama örnekleri Fotoğraf: Suat Apak 2015

Kentsel kimlik kaygısı bulunmayan, estetik kaygı taşımayan bu tip uygulamalar İstanbul'un önde gelen kamusal mekânlarından İstiklal Caddesi ile sınırlı kalmayıp İstanbul'un ve Türkiye'nin diğer bölgelerinde de daha fazla yoğunlukta ve sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu tip keyfi uygulamalar şehrin çeşitli alanlarında görsel bir kaos yaratmakta, tarihi dokunun silikleşmesine, tabelalar arasında boğulup gitmesine neden olmaktadır. Bu alanlarda yer alan kurumsal kimlik uygulamaları dizginlenemeyen aşırı talepkâr bir tutumla kent kimliğine katkı sağlayabilecek binalarımızın yüzeylerini kurumsal kimlik unsurlarını taşıyıcı konstrüksiyonlar, altlıklar olarak kullanmakta ve perdeleyerek görünmez kılmaktadır (Şekil 16).

Şekil 16. Solda, Keyfi bir tabelalama içinde algılanamayan Kadıköy; Sağda, Ayrıcalık tarihi kent dokusundan bir örnek **Fotoğraf:** Suat Apak 2015

Şekil 17. Floransa, Venedik, Napoli Kentlerinin Tarihi Dokularında Tabela Uygulama Örnekleri **Fotoğraflar:** Suat Apak 2015

İtalya'da tarihi nitelikli bölgelerde bina yüzlerini perdelemeyen, mütevazı, boyutsal anlamda birbirleriyle yarışa girmemiş bir tabelalama yaklaşımıyla karşılaşmaktadır. Tabelalama biçim ve boyutları hiçbir zaman bina boşluklarının biçim ve boyutlarından taşarak dolulukların, duvarların üzerine geçmemektedir. Duvar üzerlerinde ve caddeye dik düşey uygulamalarda ise geçirgen ve sadece harflerden oluşan bir uygulama yaklaşımı göze çarpmaktadır (Şekil 17).

Dengeli, saygılı, birbirine yaşam alanı açan bir aradalık çok önemlidir. İtalya örneklerinde olduğu gibi birbirlerinin duyarlılıklarından ve ihtiyaçlarından haberdar olup, bu karşılıklı talepleri dengeli, tatminkâr bir şekilde bir ara bölgede karşılayacak uzlaşma noktasının belirlenmesi gerekliliği ortadadır.

Bu bağlamda kentsel kimlik perspektifinden bakıldığında en doğal talep öncelikle bina renklerinin kurum renkleri değil binanın çevresi ve yerel özelliklerinin belirlediği özgün renk olması gerekliliği ve binanın bütüncül algısını engellemeyecek tabela boyut ve biçimlenmesi olacaktır.

Sonuç

Fiziksel çevre bağlamında kentsel kimlik, gerek oluşumu gerekse sürdürülmesi için kimliği ortaya çıkaran sahip olunan baskın özelliklerin bütünlüğünü sağlayacak bilinçli ve duyarlı bir süreci gerektirmektedir. Bu süreçte baskın özellikler, mekân kullanım alışkanlıklarının ortaya çıkardığı morfolojik örüntünün mekân dizimsel benzerlikleri uzantısında tipolojileşmenin, yerel malzeme kullanımlarının ve bu malzemelerin renk, doku, boyutsal özellikleri, inşai gereklilikleri, birikimlerin usta-çırak ilişkisindeki aktarımı gibi unsurların doğal, bilinçli yansımalarıdır. İtalyan şehirlerinde "domus" temelli tipolojik bir süreci, Balkan ve Anadolu yerleşmelerinde "Türk Evi" tipolojisine dayalı bir gelişimin analizleri bu çerçevede yol gösterici örneklemeler olmaktadır.

Kurumsal kimlik, üretim, hizmet ve ticarete rekabet ortamının bir ürünüdür. Kurum içinde çalışanların kuruluş ile bütünleşebilme, kurum dışında ise diğer rakip kuruluşlardan ayırt edilebilme aracıdır (Okay, 2013, s.25). Kurumsal kimlik küreselleşen dünyanın ve liberal ekonominin bir gerçeğidir ve gerekliliğidir. Ancak ulaştığı boyutların farklı kimliklerin etki alanlarını ve baskınlıklarını zorlamaya başladığı şu günlerde, farklı disiplinler açısından ciddiyetle ele alınma gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Kentsel kimlik büyümeye, bütünleşmeye yönelik genele hakim olma eğilimi göstermektedir. Doğasında benzeşme ve birlik-bütünlük sağlama bulun-

maktadır (Diğer bir uçta ise, ayrışmanın oluşturduğu baskınlık, heterojenliğin oluşturduğu bütünlük renkliliğin, çeşitliliğin kimliği olarak değerlendirilebilir ve ayrıca bu kapsam dışında ele alınabilir). Kurumsal kimlik ise bütünün içindeki yapı taşlarından bazılarının diğer bazı yapı taşlarından öne çıkma isteğidir. Ancak bu taleplerin yoğunluğu ve eziciliği bütünün birliğini tehdit edici bir boyuta ulaştığında bütünün algısı için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, bu kimliklerin amaçları, Kentsel kimlikte benzeşim- bütünlüşme iken kurumsal kimlikte farklılaşım-parçalanma olmaktadır.

Kurumsal kimlik ve bu çerçevede yapılan çalışmalar ve uygulamaların eriştiği hacim ile kentlerimizin kimliği üzerinde ciddi bir etkiye sahip olmaya başlamıştır. Kent kimliği ve sürekliliği üzerinde genel olarak olumsuz etkilerin ağır bastığı bir gelişim gösterdiği açıktır. Kurumsal kimlik çalışmaları çok disiplinli, katılımcı bir ekip çalışması halinde koordinasyon içinde, danışılarak, tartışılarak geliştirilmelidir. Uygulamaları bu yöntem ile hazırlanacak çok yönlü kılavuzlar yönergesinde gerçekleştirilmelidir. Bu anlayışla yapılacak olan çalışmalar, kurumsal ve etkileşimsel yansıması olarak bireysel ticari kimlik uygulamalarının, kentin kimliği üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktan öte, duyarlı ellerde estetik değerleri yüceltici bir şans, fırsat olarak değerlendirilmelidirler.

Bu yaklaşım çerçevesinde, kurumsal kimliklerin oluşturduğu şablonlar tekrardan gözden geçirilmeli, kılavuzlarında kentsel kimlik ilkesini ve bütünlüğünü ön plana çıkarıcı bir üst başlık oluşturulmalı ve çalışmalar bu üst başlık altında ele alınmalıdır. Üst başlığın çizdiği çerçeveler içinde, ortaya koyduğu kurallar sınırlamasında bir alt başlık olarak daha mütevazı, estetik değerlere önem veren bir çalışma alanı tanımlanmalıdır.

Bu kademeli disiplin altında, bulunduğu yerin sınırlarını aşmayan estetik değerlere vurgu yapan ve bu doğrultuda gerçekleştirilen görsel çalışmalar, gösterdikleri duyarlılıkla, bilinçli çevreler tarafından olumlu tepkilerle karşılanarak kurumsal kimliklerine çok daha büyük katkılar kazandıracaklardır. Bu kurumların hitap ettiği kullanıcı profiline, estetik beğeni anlamında kazanılması ve bu profiline ticari anlamda sürükleyici etkisi, kurumsal kimlik sunum boyutunun büyüklüğünden, eziciliğinden ve bir mekânın her yerinde sıklıkla kullanımından çok daha önemli olduğu ve kurumsal kimliğe katkısının daha da etkili olacağı düşünülmektedir.

Kurumsal kimlik, görsel kimlik bağlamında, şirketin amblemi, logosu, anıtlı kağıdı, şirkete ait taşıt araçlarının giydirilmesi gibi uygulamalarla birlikte, özellikle şirket binalarının dekorasyonlarının yapılması, yerleşilen binaların dış görünümüne müdahaleler şeklinde de vurgulanmaktadır. Simgesel

anlam boyutu ön plana çıkarılmış yeni tasarımlar haricinde, kent dokusu içinde mevcut binalara uygulanacak kurumsal kimlik amaçlı çalışmalar kapsamında yapılacak müdahale;

- Yapı kimliğini tümüyle veya lokal olarak perdelememeli,
- Yapının kütle plastiğinde değişiklik yaratmamalı,
- Yapı yüzeyinin sınırlarını değiştirmemeli, boşluk- doluluk çizgilerini kaybettirmemeli,
- Yapının boşluk-doluluk oranları değiştirilmemeli, mevcut dolu yüzeyler boşluğa çevrilmemeli,
- Yapının yatay-düşey etkilerini bozmamalı, eğer varsa, belli bir ritim gösteren boşluk-doluluk tekrarına uyan, boşluk-doluluk boyutlarına uyum gösteren, tabela ve vitrin düzenlemeleri gerçekleştirilmeli,
- Yapının üslup ve bütünlüğünü koruyucu bir yaklaşım sergilenmeli,
- Yapının geneline hâkim cephe düzenindeki malzeme, renk, doku özelliklerine dikkat edilmeli,
- Yapı üzerine yerleştirilecek tabelaların boyutları ve lokasyonları cephe kurgusu ile anlamlı ilişkiler ve oranlar kurmalı, yarı geçirgen tasarımların kullanımı ile veya yapı duvarını tabelayı oluşturan logo ve harflerin altlığı kabul ederek tabela- yapı bütünleşmesi sağlanmalı,
- Yapı zemin kabul edilerek binanın özgün rengi, logo ve yazıların biçim ve renklerinde ise kurum kimliği benimsenmeli, böylece tabelalama ve yapı bütünleşmesi şekil-zemin ilişkisi bağlamında pekiştirilmeli, Yapının özgünlüğünü bozmayacak, bütünlük içinde, yaratıcı, özgün, çağdaş tema arayışlarından da vazgeçilmemelidir

Extended Abstract

The Crushing of Urban Identity under Corporate Identities: The Fragmentation of Urban Identity

*

Suat Apak
Istanbul Technical
University

Hande Apak
Yıldız Technical
University

E. İpek Öziltürk
Istanbul Technical
University

Increasing immigration in parallel with industrialization gathering momentum as of 1950's in Turkey initiated a rapid change in the functional and demographic structure of cities. Our cities are caught unprepared for this rapid and unexpected change due to politicians, local authorities, city planners and existing city plans. Growth process in these cities was quite painful and an unplanned growth was occurred in the shade of an economic insufficiency and political disturbances feeling the negative impacts of World War II thoroughly and not getting over these. In this process urban fabric comprised of unplanned blocks consisted in connected units in which immigrants found a place to live and took shelter, rather than main elements vital for the city such as functionality and aesthetic. Although preventive and regulatory measures tried to be taken and despite certain steps such as five-year development plans, more lands and dwelling production methods and efforts, preventing shanty settlement and reclamation plans, all these efforts came from behind or did not manage to achieve the goals

Quantity took precedence of quality in our cities passing through such a process spiral and new fabrics surrounding the city periphery, most city renovations and new designs occurred as having a weak identity, de-

tached from structured physical environment context and being individual efforts in its own right and made progress as having negative impacts and reflecting a weak urban identity.

Nonetheless, physical city fabrics with a strong urban identity are observed to have a coherent integrity. This unity in city fabric is a reflection of a continuation which is adhered to traditions and sensitive. Continuation reflects the constant formation process and accumulation. This phenomenon brings us rather historical city fabrics.

Historical cities which are cultural heritage in world and in Turkey are products of a large accumulation and they give us endless cues with respect to how our cities must be in the frame of identity and integrity. These qualities are often encountered in European cities, particularly Italian cities which provide an environment for many art movements and in our country with local architectural identities standing out.

The main elements of historical accumulation, complying with nature, topography and city identity, continuity of constructing culture, transfer of this accumulation through master-apprentice relationship, opportunities of construction system, having respect for local material, similarities between the utilization and processing the local material and harmonious synergy of these similarities create a strong city identity in historical city fabrics.

In the context of the identity created by the structured physical environment, common difficulties in ensuring a city fabric with a strong urban identity, its integrative design, possession of a common character and unity is obvious. Problem is;

- *Creating a spatial, harmonious integration* which shows continuity in compliance with urban scale in the aspects of the city, and an urban identity in the context of physical environment;
- *Protecting and maintaining an urban identity* formed by a historical ongoing accumulation and a sensitive process.

There are many elements weakening the urban identity that is and tried to be formed with huge difficulties, obscuring its perception and destroys its continuity and integrity. The leading element today is the individual expression style of commercial competition environment, which is the product of capitalist understanding, is egocentric and expansionist and crushing the urban identity, in the relationship network of globalized world.

Institutional identity is whole communication expressing itself to the groups comprised its own internal and external environment. An important component of institutional identity is “visual identity”. Visual identity is an element ensuring the recognition as an important component of the certain preferences of consumer among similar products, distinguishability and memorability. Based on the idea that people is most influenced by images and mostly memorized the things they saw, it is argued that institutional identity can be achieved to a high degree only by designing the visual identity well and applying it to all necessary places completely.

Essential rules and outputs produced by institutional identity creates the sudden and unexpected inputs for architecture which are not questioned in terms of this discipline and, with its narrow scale, perform a compulsory, egocentric approach not taking the urban integrity and continuity of urban identity into account. Institutional identity data, instructions and templates within the scope of it ignore the components of urban identity and externalize them. Formal descriptions, colors to select, materials to use which were depicted and illustrated in architectural institutional identity guides are applied in accordance with the goal to promote the institution and corporate throughout the country, in every region, city and town without discriminating, even without considering borders of the country. Urban identity components, local architecture character and regional identities with respect to the artificial environment are not explored, analyzed and used in applications.

A balanced and respectful betweenness allowing for a life space for others is very important. The necessity for the determination of a consensus point to meet these mutual demands in an intermediate region in a balanced and satisfactory way is quite obvious. Institutional identity and the endeavors and applications within this scope have started to have a serious effect on the identity of our cities due to the volume they have reached. It is obvious that a development is shown which is predominated by negative effects on urban identity and continuity. Institutional identity endeavors must be developed through a multi-disciplined, coordinated, participatory team work by consulting and discussing. Applications must be performed under the instruction of sophisticated guides to be prepared though this method.

Within the frame of this approach, templates formed by institutional identities must be reviewed and a main heading which brings the urban

identity principle and integrity into the forefront must be created, and endeavors must be addressed under this main heading. Within the scope of this main heading, a working area as a sub heading that put importance on more modest and aesthetical values must be defined. Search for an integrative, creative, authentic and contemporary theme not destroying the authenticity of construct must not be given up.

Kaynakça/Bibliyografya

- Ersoy, M. (2012). *Kentsel planlama ansiklopedik sözlük*. İstanbul: Ninova Yayınları
- Apak, S., Apak, H. ve Öziltürk, E. İ. (2015). Kent İmgelemesinde kentsel yüzlerin niteliği ve gerisindeki biçimlendiriciler: Milano üzerine. *Mimarlık Dergisi*, 382, 49-53.
- Bevlin, M. E. (1994). *Design through discovery: An introduction to art and design*. Florida: Harcourt Brace& Company.
- Cragoe, C. D. (2013). *Binalar nasıl okunur? Resimli bina okuma rehberi*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları - 179
- Corsini, M.G. (1997). Residential building types in Italy before 1930: The significance of local typological processes. *Urban Morphology*, 1997 Volume 1. 10 Ocak 2015 tarihinde http://www.urbanform.org/online_unlimited/um199701_34-48.pdf adresinden erişildi.
- Petruccioli, A. (1998). *Typological process and desing teory, the Aga Khan program for Islamic architecture*. Cambridge: Aga Khan Program for Islamic Architecture at Harvard University and MIT
- Eruzun, C. (1989). Kültürel süreklilik içinde türk evi, *Mimarlık Dergisi*, 236, 68-71.
- Bektaş, C. (2013). *Türk evi*. İstanbul: Yapı – Endüstri Merkezi YEM Yayınları.
- Tuncer, C. O. (2002). *Ankara Evleri*. Ankara: Ankara Ticaret Odası Kültür ve Sanat Yayınları.
- Küçükerman, Ö. (2007). *Turkish house in search of spatial identity*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Eldem, S. H. (1954). *Türk evi plan tipleri*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Büyükbaykal, G. N. (2002). Kurumsal kimliğin tanımı ve bankacılık sektöründe kurumsal kimlik ile halkla ilişkiler arasındaki etkileşim, *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi*, 12, 793-800.
- Büyükbaykal, G. N. (2005). Günümüzde kurumsal kimlik olgusunun yeri ve önemi, *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi*, 22, 61-66.
- Ak, M. (1996). Firmalarda kurumsal kimlik, *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi*, 3, 193-197.
- Okay, A. (2013). *Kurum kimliği*. İstanbul: Derin Yayınları.

- Öztürk, G. (2006). Logonun kurum kimliği üzerine etkisi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 1-17.
- Karabey, Köksal, Tanju, Tanyeli ve Erkmén, (2001). Beyoğlu'na Tabela disiplini – güzel (mi) Beyoğlu (mu) projesi (mi), *Arredamento Mimarlık Tasarım Kültürü Dergisi*, 07-08, 37-41.
- Kalkan, E. (2003, Nisan 19). Venedik tüzüğü Beyoğlu'na uygulandı binalar yüz-yıllık uykudan uyandı. 25 Eylül 2015 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/venedik-tuzugu-beyoglu-na-uygulandi-binalar-yuzyillik-uykudan-uyandi-141225> adresinden erişildi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2012). *Cephe ve zemin rehabilitasyonu kentsel tasarım uygulama projeleri* [PDF belgesi]. 15 Aralık 2015 tarihinde <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/kurumsal/Birimler/KentselTasarimMd/Documents/calismalar/CEPHE VE ZEMİN REHABİLİTASYONU KENTSEL TASARIM UYGULAMA PROJELERİ.pdf> adresinden erişildi.

Suat Apak,

Apak 1986 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Mimarlık Fakültesinden mimar olarak mezun olmuş ve İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsünden 1990 yılında Master, 1998 yılında Doktora derecelerini almıştır. Halen İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümünde Öğr. Görevlisi olarak çalışmaktadır. İlgili ve araştırma alanları “mimari ve kentsel tasarım”, “imge ve kimlik”, “konut planlama ve tasarım” ve “kapalı konut yerleşmeleri” konuları üzerine yoğunlaşmıştır. Çeşitli mimari tasarım projelerini yürütmektedir ve bazı mimari tasarımlarını uygulamıştır. Mimari ve kentsel tasarım alanlarında ödülleri bulunmaktadır.

- Apak graduated from Istanbul Technical University (ITU) Faculty of Architecture as B.Arch in 1986, where he took his M.Arch degree in 1990 and Ph.D. in 1998. He currently works as an instructor in Department of Architecture in ITU. His research areas and interests focus on “architectural and urban design”, “image and identity”, “housing planning and design” and “gated communities”. He has undertaken various architectural design projects, received architectural design awards and put into practice some architectural applications.

E-mail: apaks@itu.edu.tr

Hande Apak,

Apak İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Mimarlık Fakültesinden mimar olarak mezun oldu. Master eğitimini 2014 yılında tamamladı ve Yıldız Teknik Üniversitesinde (YTÜ) Doktora eğitimine devam etmektedir. Yoğunlaştığı araştırma alanları “sürdürülebilir mimari”, “imge ve kimlik”, “ekolojik mimari” ve “sağlıklı yapı” konularındır. Birçok mimari tasarım projelerinde çalışmış ve mimari tasarım alanında ödüller almıştır.

- Apak graduated from Istanbul Technical University (ITU) Faculty of Architecture as B.Arch. She took his M.Arch degree in 2014 and now she is a Ph.D. student at Yıldız Technical University (YTU). Her research areas and interests focus on “sustainable architecture”, “image and identity”, “ecological architecture”, and “healthy buildings”. She has worked several architectural design projects, received architectural design awards.

E-mail: handeapak1@hotmail.com

İpek Öziltürk,

Öziltürk 2015 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Fakültesinden mimar olarak mezun olmuştur. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde (İTÜ) koruma ve restorasyon alanında yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Araştırma alanı "modern mimarlık mirasının korunması"dır.

- Öziltürk graduated from Istanbul Bilgi University Faculty of Architecture as B.Arch in 2015, She has been studying restoration and conservation at Istanbul Technical University (ITU) since 2015. Her research areas and interests focus on "conservation of modern architecture heritage".

E-mail: ipekozilturk@gmail.com

Bursa Kent Belleği ve Kimliğinin İnşasında Anıt Ağaçların Rolü*

*

Pınar Yurdadön Aslan Duygu Özkır Yasemin Ofluoğlu
Ankara Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü

Öz

Çalışmanın konusu ve kapsamı; anıt ağaçların toplumsal ve mekânsal üretimde hem özne hem de nesne olarak konumlandırılması ve Bursa kenti için anlamı ve kentsel kimliğin anıt ağaçlarla ortak var edilişi üzerine kavramsal ve deneysel bir tartışma yürütmektedir. Söz konusu sorgulama hedefine tarihsel-kültürel-mekânsal süreklilik izleğini ve ardına da bir devletin ya da imparatorluğun yaratımı hikâyesini almaktadır. Çoğunlukla fiziki çevre çalışmalarına konu olan ya da salt bir fiziki çevre düşüncesi olarak değerlendirilen anıt ağaçların, mekânsal içerimine ek olarak bellek-kimlik ve tarihsellik bağlamlarında ele alınıp sosyo-mekânsal bir yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesinin olanaklılığının ve işlerliğinin gösterilmesi çalışmanın temel amacıdır. Buradan hareketle çalışmanın amacı; sosyo-kültürel belleğin üretimi ve kimlik inşasının hangi bağlamsal ve pratik çerçeve içerisinde gerçekleştiğini, kavramsal ve kuramsal olarak nasıl bir “bellek” kabulünün bu tür bir inşayı mümkün kıldığını; mistik, folklorik, fiziksel ve esasta tarihsel özellikleri sebebiyle seçilen anıt ağaçlar ile irdelemektir. Çalışmada kurum raporları, görsel ve yazılı dokümanlar, uydu görüntüleri, fotoğraflar ile çeşitli edebi metinlerden faydalanılmış olup, nitel bir çalışma yöntemi benimsenmiştir. Sonuç olarak; Bursa'nın sosyo-mekânsal bellek ve kimlik inşasında, kentin tarihsel sürecinde ve gündelik yaşantısında doğrudan yer bulan anıt ağaçların sembolik anlam dünyasıyla keştiği ve devamında keşimenin rastlantısallığının ötesinde bu durumun doğal/verili bir kendiliğindenliğin yerine tam tersine “dünyanın büyüünün bozulmadığı” zamanlarda daim olma saikiyle akılcı bir biçimde üretildiği çıkarılmıştır. Bununla birlikte; anıt ağaçların tarihsel, mistik, toplumsal, fiziksel özellikleriyle, kent belleğinin sadece yapısal unsurlar üzerine kurulu olmadığı; sosyo-kültürel ve biyokolojik değerlerin de kent belleğinin ve kent kimliğinin oluşumunda büyük bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anıt Ağaç, Bursa, Bellek, Kimlik, Mekân, Sosyo-Mekânsal İnşa

* Bu çalışma 26-27 Mayıs 2016 tarihleri arasında Bursa'da düzenlenen “Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Sempozyumu”nda poster bildiri olarak sunulmuştur.

The Role of Monumental Trees in Constructing the Identity and Urban Memory of Bursa

*

Pınar Yurdadön Aslan   Duygu Özkır   Yasemin Oflluoğlu
Ankara Environment and Urbanization Directorate

Abstract

The scope and the major argument of the study is about the role of monumental trees- both as subject and the object - in social and spatial production. The importance of monumental trees for Bursa apparently originates from their potential for contributing to such a production process. For this reason, a discussion inspired by the Bursa case is thought to be beneficial for enhancing the empirical and conceptual frame of the pertinent literature. Within this perspective, the study will comprise the establishment story of an empire retrospectively and its historical-cultural-spatial continuation to the future prospectively. In this context, the basic motivation of the study is to show that monumental trees may also be handled with a perspective that does not exclude socio-spatial dimension and accordingly the issues of memory-identity and history. In addition, with respect to mystical, folkloric, physical and primarily historical features of selected monumental trees, the study targets to depict the context in which the socio-cultural memory and identity is shaped, and the kind of conceptual and theoretical memory assumption that enables such a construction. Methodologically, the study benefits from reports prepared by various institutions, visual documents, satellite images, pictures and various literary scripts, and proposes a qualitative outcome. Finally, it has been asserted that the monumental trees comprise a significant place in the construction of socio-spatial memory, identity, daily life and history of Bursa, and that this force of monumental trees is not an outcome of a natural/unconscious process but a conscious/planned result of the humanly serene intervention of old peaceful times. Furthermore, it has been observed that urban memory with its mystical, folkloric, physical and historical features does not only depend on physical facts but also on bioecological and socio-cultural facts that play a significant role in the production of urban memory and identity.

Keywords: Monumental Tree, Memory, Identity, Space, Socio-Spatial Construction

1. Giriş

Bellek ve kimlik kavramlarının içinde bulunulan toplumsal bağlam ekseninde (yeniden) üretimi düşüncesi ile bu üretimin araçlarının kuramsal temellerinin sorgulanması çalışmanın başlıca kuramsal-kavramsal arayışlarındandır. Söz konusu arayış kentsel alanda biçilen bir “rolü üstlenme” ya da “tanık olma” şeklinde ifade edilebilecek edilgen, mutlak-soyut mekân kavramsallaştırmalarından ayrılıp, özne-nesne ayırımında taraf olmayı reddeden bir mekân okuması yapmayı da gerektirmektedir. Mekân-zaman ortaklığı ve ilişkiyel/inşa edilen bir mekân anlayışı zemininde değerlendirilmek üzere çalışmanın deneysel dayanağı anıt ağaçlar olarak belirlenmiştir. Kendisi de bir mekân olarak alınan anıt ağaçlar tarihsel süreçteki toplumsal, ideolojik ya da inançsal özelliklerinin yanında biyolojik ve estetik bir donatı unsuru olarak da sosyo-mekânsal bir bellek inşasını olanaklı kılmaktadır.

Anıt ağaçlar, kendi türünün alışılmış ölçüleri üzerinde boyutlara ve kuşaklar arasında bağ kurabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan, tarihte kimi olaylar ile de özdeş hale gelen tabiat varlıklarıdır. Tabiat yapısı ölçüleri ve diğer özellikleri bakımından anıtsal nitelik kazanan ağaçlar ve özellikle de Osmanlı'nın kuruluşunda en önemli simgelerden biri olan çınar ağaçlarının Bursa'nın kent kimliği ve belleğinde hatırı sayılır bir yeri bulunmakta olup, yüzyıllardır Bursa'nın sembolleri arasında yer almaktadır.

2. Yazın Değerlendirmesi ve Yöntem

Bellek ve kimlik olgularının mekân ve kentsel mekânla ilişkilendirildiği farklı ölçeklerde, farklı sosyal gruplarla, farklı dönemsellikleri içeren ve farklı bağlamlarda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların birkaç alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlardan ilki “*kentsel kimliği tarihi anlamı olan bir kentsel doku ögesi*” ile açıklamak üzere yapılmış çalışmalarıdır. Bu tür çalışmalarda kentin tarihi kent merkezinde seçilen bir sokak, bir yapı ya da bölge ölçeğinden hareket edilmektedir (Bayramoğlu ve Özdemir, 2012; Önem ve Kılınçaslan, 2005; Shahshahan, 1998).

İkinci bir yönelim “*simgesel anlamı olan bir yapı ile kentsel kimliği açıklamak*” olarak ifade edilebilir. Burada da tarihe ve kentsel (hatta bazen kent ölçeğinden hareketle toplumun tümüne dair) hafızaya tanıklık etmiş ya da tarihin de o simge ile yeniden anlam bulduğu yapılar, heykeller gibi unsurlar değerlendirilmekte olup, politik kentsel imgelemin görece daha

belirgin tartışıldığı çalışmalardır demek mümkündür (Atkinson ve Cosgrove, 1998; Davis, 2004; Harrowell, 2015; Lagopoulos, 2005).

“Kentteki özel bir doku ve tematik bir alan ile o yere özgü kimliği ya da o yerin kent kimliğine etkisini tartışmak” şeklindeki çalışma alanı da üçüncü bir başlık olarak ifade edilebilir. Burada ise o kentin (ve kentlinin de) anlam dünyasına dahil olan semboller, odak noktaları ya da özgül bölgelerin çalışıldığı görülmektedir (Hull, Lam ve Vigo, 1994; Lim ve Padawangi, 2008; Mills, 2006).

Dördüncü bir inceleme alanı ise “özel bir grubun kentsel kimlik içindeki yerini ya da kentsel kimliğe etkisini” incelemek üzerinedir. Bu tür çalışmalarda göçmenler (ve *getto* alanları), takım taraftarları gibi grupların kent kimliğine etkisi ya da kentin bu toplulukların kimliğine etkisi ön plandadır (Abramson, Manzo ve Jeffrey, 2006; Hague ve Mercer, 1998; Hatziprokiou ve Evergeti, 2014; Smith, 2008; Tzfadia ve Yacobi, 2007; Wilson ve Peters, 2005).

Bazı çalışmalar ise “özel bir dönemdeki yapı ve kent dokusunun değişiminin (kent üstü ölçekler de dahil edilerek) kimliğe etkisini” irdelemektedir. Sovyet ve post-Sovyet dönemi kentine ya da Berlin Duvarı gibi tarihsel-simgesel öğelere odaklanan ve çeşitlik kentsel hareketleri de içeren bu çalışmalarda odaklanılan dönem ve günümüz arasında karşılaştırmalar da yapılmakta demek mümkündür (Goma, 2012; Jansen, 2001; Larson, 2002; Nagel, 2002; Tolle, 2010; Young ve Kaczmarek, 2008).

Altıncı başlık olarak ise öncekilerden ölçek ve kapsam olarak daha geniş bir zemine oturan kentsel dokunun tümüne yönelen çalışmalardan bahsetmek mümkündür. Bu tür çalışmalarda “küreselleşme, kentsel değişim, kentsel dönüşüm eksenli olarak eski-yeni kentsel mekânların kimliğindeki değişime” odaklanılmakta olup, kentsel hareketlere de değinilmektedir (Chen ve Romice, 2009; Lelandais, 2014; Oktay, 2002; Pasquinelli, 2014; Picornell, 2014).

Son olarak ise yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak deneysel düzeyde “farklı temsiller üzerinden kimlik tartışması yapan çalışmalar” dan bahsedilebilir. Bu çalışmalarda sokak isimleri gibi toponomik araçlar, cep telefonu vb. ile ilişkilendirilen sibermekan gibi temalar kullanılmaktadır (Barlas ve Şentürk, 2011; Espinosa, 2016; Greene, 2005; Stiperski, Lorber, Hersak vd., 2011).

Tüm bu çalışmalar birbirleriyle yer yer ilişkilense de açık bir biçimde iç içe geçtiği her hangi bir başlık altına alınması mümkün olmayan (Modernleşme döneminde Güney Afrika’daki uluslar, 1800’lerin sonunda Kanada ve ABD’deki Katolikler gibi) çalışmalar da mevcuttur. Söz konusu çalışmalarda “özel bir grubun ve özel bir dönemin ya da yerel bir grup ile küreselleşme örüntülerinin birlikte ele alındığı” görülmektedir (Bugatti, 2013; Hastaog-

lou-Martinidis, 2011; Jenkins, 2007; Jones, 2000; Vlassenroot ve Buescher, 2013; Yücel ve Aksümer, 2011).

Yukarıda değinilen çalışmalar ile kentsel bellek ve kimlik konularına yönelik olarak nasıl bir bağlamda hangi deneysel araçlarla ve ölçekte yaklaşıldığına dair bir değerlendirme de yapılmaktadır. Yazında (anıt) ağaç eksenli çalışmaların çoğunlukla çevresel konularla birlikte, salt bir fiziki çevre unsuru gibi ele alındığı görülmektedir (Luttik, 2000; Roy, Byrne ve Pickering, 2012; Sinnett vd., 2011; Tallis, Taylor, Tsumura, Motoike ve Ohba, 1992). Bunun dışına çıkan çalışmalarda ise sosyo-kültürel-çevresel boyutlar varolsa da genellikle anıt ağaçların bir çeşit “nesne” ya da “çevresel unsur” düzeyinde araçsallaştırılarak alındığı ve böyle yaklaşmayan çalışmaların ise kısıtlı kaldığı görülmektedir (Rocheleau ve Ross, 1995; Donovan ve Butry, 2010; Landry ve Chakraborty, 2009).

Diğer yandan bellek-kimlik-mekân arasında kurulan bu ilişki bu çalışma özelinde irdelenen “anıt ağaçlar” (*Monumental/Memorial tree*) örneğine taşınıldığında çok sayıda çalışmanın bulunduğu verimli bir alanla karşılaşıldığı söylenemez. Bununla birlikte ağaçlar ile hafıza arasında kurulan ilişki üzerinden gelişen, ağaçları bir çeşit “hafıza taşıyıcısı” olarak değerlendiren daha çok toplumsal ya da kültürel belleğe odaklanan ve anıt ağaçları da içeren, yakın geçmişe ya da daha eski dönemlere değinen çalışmalardan söz etmek mümkündür (Cloke ve Pawson, 2008; Griggs, 2015; Ramirez ve Serpente; 2012).

Bu çalışmada ise anıt ağaçlar ve toplumsal kimlik arasında çeşitli boyutlarda kurulan bağı sosyo-mekânsal bir zeminde değerlendirmek, buna ek olarak anıt ağaçların ve anıt ağaçlarla birlikte inşa edilen mekânı tarihsel ve coğrafi bir çizgide ele almak üzere yorumlayıcı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Yöntembilimsel bakımdan yazında varolan deneysel çalışmalar ile Bursa kent merkezi özelinde elde edilen araştırmaya konu anıt ağaçlara yönelik çeşitli arşiv malzemeleri, görsel dokümanlar, uydu görüntüleri ve fotoğraflar kullanılmıştır.

3. Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın kuramsal bağlamı birbiriyle ilişkili ve geçişli olduğu düşünülen eşsüremlî üç tema² üzerine kuruludur (Şekil-1). Çalışmanın referans

²Söz konusu şema Lefebvre’in triyalektik yaklaşımı olan Mekânsal Üçlü (Spatial Triad) ve Edward Soja’nın mekânsal üçlemesi (Firstspace, Secondspace, Thirdspace) örneklenip konuya uyarlanarak hazırlanmıştır (bkz. Lefebvre, H. (2014[1991]); Soja, E. (1996).

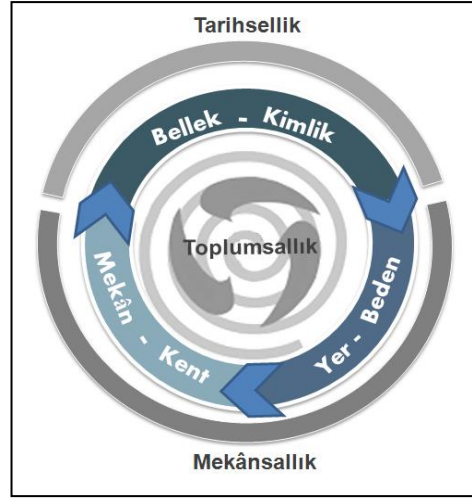

aldığı yapısalcı-inşacı yaklaşım ekseninde buluşan bu triyalektik temsil alanı; makro-mikro, yapı-aktör, mekân-yer gibi karşıtlıkları aşan içeriğiyle dinamik ve çok ölçekli bir sorgulamayı mümkün kılmaktadır.

İnşa Edilen Toplumsal Bellek ve Toplumsal Kimlik

Çalışmanın ilk kavramsal teması olan “bellek” kavramından başlanılırsa, belleğin bireysel ve kültürel olarak iki düzeyde ele alınabildiği görülmektedir (Assmann, 2015, s.26-28): Bireysel bellek beyin fizyolojisi, nöroloji ve psikoloji boyutlarıyla konuyu daha bireysel ve içsel bir düzlemde irdelerken; kültürel bellek dış koşullarla toplumsal ve kültürel bağlamla ilgilidir. Jan Assmann dış belleği dört başlık altında değerlendirmektedir. Bunlardan ilki “Mimetik bellek” davranışların ve taklitlerin alanıdır. Davranışlar günlük yaşamda taklit edilen alışkanlık ve kurallar öncülünde gerçekleşmektedir. İkinci başlık ise “Nesneler belleği” dir. İnsanın içine doğduğu dünyanın kendi yansıması olduğu, geçmişini taşıdığı anlamına gelmektedir. “İletişimsel bellek” dil ve iletişim alanını içermektedir. İletişimsel bellek ile bilinç ve belleğin bireysel fizyoloji ve psikoloji dışında diğer bireylerle iletişim ortamında olma, bu ortamda yer alma gücüne bağlı olduğunu ifade etmektedir. Son olarak “Kültürel Bellek” ile taklitçi mimetik bellek, nesnel belleği ve iletişimsel belleğin bileşimi sağlanır, onlardan beslenir ve bu buluşmanın ötesine geçilir. Kültürel bellek bir çeşit anlam aktarımı alanı olarak toplumsal bellekle iç içedir. Assmann, “toplumsal bellek” kavramını 1920’li yıllarda sosyolog Halbwachs tarafından gündeme getirildiğini belirtmektedir. Halbwachs’a göre; bellek toplumsal koşullara bağlı olup, bireysellik ve yalnızlık içinde değil insanlarla sosyalizasyon sürecinde oluşmaktadır

(Assmann, 2015, s.43-44). Verili ve “doğal” bir bellek varoluşunun olmadığı, sosyal kurumlar ortamında ancak kendi varlıksal imkânını da yitirmeyen bir sosyo-kültürel bellek tanımına ulaşabilmek mümkündür. Yalnızca fiziki ve zihinsel bir zeminden yola çıkmayan, çıkmadığı gibi süreç ve ilişkisellik boyutlarını öne çıkaran böylesi bir yaklaşım, toplumsal belleğin yapısal

Şekil 1. Üçlü Tematik Yaklaşım

yönünü yitirmeden söylemsel inşasını da mümkün kılmaktadır. Buradan hareketle toplumsal belleğin, toplumun ortak hafızasının çok ötesinde bilgi-bilimsel olarak üretildiği, üretimin başlıca aktörünün de toplumun bizzat kendisi olduğu çıkarılabilir.

Toplumca üretilen bellek; ortak değerler, duygular, tepkiler gibi ortak anlam dünyasının tasavvuru ve her türlü toplumsal ortaklaşma iddiasında başlıca ilgi alanlarından olmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, belleğin toplumsal ontolojisi bu durumun doğal nedeni gibidir. Dolayısıyla “kimlik” üzerine her arayışta toplumsal bellek mefhumundan yola çıkılması beklenen bir olgudur.

Kimliğin (*identity*) de bellek gibi toplumsal süreçler ve toplumsal yapılar “eliyle” üretildiği (*identification*) söylenebilir. Jenkins (2008)’e göre tüm beşeri kimlikler, toplumsal kimliklerce belirlenir. Kendimizi ve diğerlerini tanımlamak (kimliklendirmek) her zaman etkileşimle varolan bir anlamın kurulumu demektir. Etkileşim ise anlaşma-anlaşmama, gelenek-yenilik, iletişim-müzakere gibi karşıtlıkları içerir. Jenkins için, kimliğin tanımlanmasında fiil olarak “belirleme/tanımlama” ifadesi de önemlidir; çünkü kimlik “(zaten) oradaki, bitmiş, tamamlanmış şey” değil, her zaman için kurulan, inşa edilen eylemsel bir içeriğe sahiptir.

Mekân İle Kurulan İlişki ya da Mekân Varlığında Açıklama

Bu çalışmada mekân da tıpkı bellek ve kimlik kavramsallaştırmalarında olduğu gibi, toplumsal olma ekseninde değerlendirilmekte ve ilişkisel bir bağlamda, kültürel coğrafi görünüm perspektifinde üretilen bir olgu ya da toplumsal üretim olarak alınmaktadır. Buradan hareketle bir çeşit hafızada tutma, unutmama biçemi olarak topografya ve bellek ilişkisi çalışmanın toplumsal bellek ve toplumsal kimlik durağından sonraki ikinci ayağını oluşturmaktadır. Paul Connerton, Antik Yunan’da “Bellek Sanatı”³ olarak da bilinen belleğin topoğrafyaya bağlı olduğu anlayışının, bugün de hafızaya ilişkin mekânsal bir yöntem olarak kabul gördüğünü belirtmektedir (Connerton, 2014, s.14). Buna göre hatırlanmak istenilen şeyler, o şeylerin yerleri ve düzeniyle birlikte alınır. Yapılan işlem bir çeşit “mekânsal yöntem”e tekabül etmektedir. Temel önermesi ise şudur: “Mekânın düzeni, hatırlanması gereken şeylerin düzenini muhafaza eder” (Connerton, 2014, s.15). Diğer yandan Assmann (2008)’a göre anahtar kav-

³Cicero’ya göre “Bellek Sanatı” doğal ve yapay bellek arasındaki ayrımı işaret eder. Bireyler bu mekânsal metot ile alışılmadık ölçüde bilgiyi akılda tutabilirler. İşte bu yüzden Bellek Sanatı, yapay belleğin temelidir (Akt. Assmann, 2008, s.38).

ram Bellek Sanatı değil, “Hatırlama Kültürü” olmalıdır; çünkü ilki bireysel alan ve bireylerin kendi belleklerini geliştirme uğraşlarına ilişkin olup, mekânsal bir boyut içermektedir. Oysa hatırlama kültürü ise, bir gruba dayanan toplumsal sorumluluk alanında kalmaktadır. Bu sebeple neyin unutulmaması gerektiği ve zaman boyutu öne çıkmaktadır (Assmann, 2008, s.38-39).

Buna karşın “neyin unutulmaması gerektiği” sorusu tarihsel olduğu kadar mekânsal da bir sorudur. Bireysel bellek alanının toplumsal bellek alanını beslediği ve toplumsal bellek tasavvurunun bireysel bellek alanına müdahale ettiği, buna ek olarak epistemolojik olarak zamanı mekâna öncelenmenin bir dayanağı olmadığı da düşünüldüğünde mekânsal-zamansal ve sosyo-mekânsal bir ilişkinin varlığı açıklıkla ifade edilebilir.

Pierre Nora'nın ulus ve Fransız Devrimi üzerinden sorunsallaştırdığı hafıza mekânları kavramı, mekân ve hafıza ilişkiselliğine yönelik yaptığı sorgulama bakımından anlamlı bir zemin sunmaktadır. Nora (2006)'ya göre hafıza geçmişe ait ancak bugün artık zedelenmiş bir alandır. Tarih ve hız hafızayı sürekli değişimle karşı karşıya bırakmaktadır. Hafızanın bu duruma tepkisi ise mutlaklaşma eğilimiyle açığa çıkar: “Hafıza somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök salmıştır” (Nora, 2006, s.19). Dolayısıyla Nora'nın hafıza mekânları ile kastettiği toplumsal (çoklu) hafızanın gömülü olduğu “maddi, sembolik ve işlevsel” olmak üzere üç anlam alanı üzerine kurulu mekânlardır. Kendiliğinden hafızanın olmadığı düşüncesinden doğan bu mekânlar arasında müzeler, arşivler, mezarlıklar, koleksiyonlar, bayramlar, yıldönümleri, anlaşmalar, tutanaklar, anıtlar, kutsal yerler, dernekler vb.ni sıralamaktadır (Nora, 2006, s.23-31). Nora'nın hafıza mekânları kavramsallaştırmasında, hafızanın mekâna ihtiyaç duyduğu, mekânla dolaymlanarak varolduğu çıkarsanabilir.

Bir hafıza mekânının esas varlık sebebi, **zamanı durdurmak**, unutmama işini engellemek, nesnelere durumunu tespit etmek, **ölümü ölümsüzleştirmek**, somut olmayanı -altın, paranın tek hafızasıdır- göstergelerin en azı içinde anlamın en çoğunu kapsayacak şekilde somutlaştırmaktan ibaret olduğu doğruysa, ki zaten bunlara duyulan tutkunun nedeni de budur, hafıza mekânları, anlamların sürekli depreşmesi ve dallarının önceden kestirilemez biçimde uzamasıyla sürekli dönüşüme açık olarak yaşarlar. (Nora, 2006, s.32)

Zamanı durdurma, mekânın üretildiği bağlama içkin ve hatırlanmak istenen ne varsa onun çağrılmasıyla, zamanı mekânda – mekânı zamanda sabitleyerek mümkün kılınmaya çalışılmaktadır.

Yer – Yer Duygusu ve Beden İlişkisi

Çalışmanın yaslandığı kuramsal arka planda yer alan üçüncül boyut ise; ilk ikisi kadar belirleyici olmamakla birlikte göz ardı da edilmeyecek olan; kültürel coğrafi görünüm ya da kültürel çevre de denilebilecek insan ögesinin varlığı ve etkinliğiyle oluşturulan çevre anlayışı kapsamında yer, yer duygusu (*sense of place*) ve beden ilişkisi üzerinden şekillenen bağlamdır.

Öncelikle şöyle bir tespitle başlamakta yarar bulunmaktadır: Çalışma kapsamında yapılan yer (*place*) ve mekân (*space*) ayrımı, mekân ile yer arasını yer lehine açan, mekânı nesneleştirme ve temsillerine indirgeme gibi anlayışları eleştirirken, Hümanist coğrafyacıların Kültürel ve Mekânsal Dönüş (*Cultural-Spatial Turn*) ortamında yaptığı eleştirileri de göz ardı etmeyen bir zeminden beslenmektedir. Dolayısıyla yere yönelik fenomenolojik yaklaşımların hakkını teslim etmek, güç ilişkileri-toplumsal çıkarlar ve bunların tarihsel materyalist yorumu ana ekseninden sapmayı gerektirmemektedir. “Yer” kavramı ile anlaşılan ve “Yer duygusu”nun oluşumu ve gelişimi ele alındığında şunları söylemek mümkündür:

“Yer” fiziksel mekânın, coğrafi ve kültürel karakteristiklerinden ayrılmamış halidir. Böylece “yer” hem fiziksel çevreyi hem de bulunduğu coğrafyanın sosyo-kültürel yapısını taşır. Bu noktada yer’in sahip olduğu bir bağlam söz konusu olmaktadır. Bir bakıma bağlam mekânın soyut olması önünde engeldir. Bağlam aynı zamanda mekânın niteliğinin de garantisidir (Yırtıcı, 2009).

Fenomenolojik yaklaşım “yer” kavramını, somut olmayan, insanlarca atfedilen değerlere bağlı olarak ele almıştır, algılanan nesne ile algılayan özne birbirinden bağımsız değildir. Örneğin Heidegger, “yer” ile mekânın özüne vurgu yapmakta ve biçimdense özü öne çıkarmaktadır (Heidegger, 1971, s.106). Aydınli’ya göre de “yaşantı” mekân ve zaman’ı “yer”e dönüştüren kilit kavramdır (Aydınli, 2004, s.46).

“Yer duygusu” ise “aidiyet” ile birlikte yer’e içerik kazandırmaktadır. Mazumdar (2007), işlevsel ihtiyaçlar kadar, derin duygusal, sembolik ve bağlanma ihtiyaçlarının da mekânın bir parçası olduğunu, yerel halkın kültürünün, topluluk duygusunun, mekânın kendine özgülüğünün ve insan-mekân birlikteliğinin bu duyguyu ortaya çıkardığını belirtmektedir.

Hümanist coğrafyacı Yi-Fi Tuan (1977)’a göre mekân anlayışında insan ilişkilerindeki anlam temel alınmalıdır. Tuan’ın yaklaşımında aktör tamamen insan odaklıdır ve yer tanımlaması da anlam yüklü olmayı gerek-

tirir⁴ (Tuan, 1977). Tuan'ın önermesi açıkça "algı" ver fenomenoloji odaklıdır. Bedeni ve özneyi ayırmayan, özneyi bedenle kuran yaklaşımın temellerini bulabildiğimiz isimlerden biri hiç şüphesiz ki Merleau - Ponty'dir. Ona göre, bedensiz bir varoluş mümkün değildir. Bilinç, deneyim ve kimlik bedenler aracılığıyla vardır (Primozić, 2013). Beden konusunda ilksel çalışmalardan birini yapan Bryan S. Turner ise yazdığı *Beden ve Toplum (The Body & Society)* isimli kitabında beden sosyolojisinin dört ögesinden bahseder; bunlardan ilki bu çalışma açısından önem taşımaktadır. Hem bireyler hem de gruplar için beden hem çevre-doğa hem de kültürün bir parçasıdır. Doğa ve toplum arasında bir kavşak, geçiş noktasıdır (Turner, 2007, s.40).

Bedenin bir deneyimleme alanı olması ile kültürel çevre ve doğal çevrenin kesiştiği yerde konumlanması kabulleri mekânsal bir iletişimin insan ölçeğinde ve hafızasında mümkün olması anlamına da gelmektedir. Mekânsal iletişim yukarıda bahsedilen mekânsal bellek, mekânsal kimlik oluşumunda toplumsalla olan ilişki anlamındadır. Üretilen bellek ve kimlik tahayyülünün talep edilen noktaya ulaşabilmesinde beden ile beden dolayısıyla gerçekleşen olanakların rolü önemlidir. Bu olanaklardan başlıcası; elle tutulur - gözle görülür/hissedilir -duyumsanabilir, gündelik hayat deneyiminin doğrudan içinde simgesel-işlevsel yönleriyle yer alan yaşantının ve yaşama dönük anlatının estetize ögesi olan anıt ağaçlardır.

4. Anıt Ağaçlar ve Bursa

Bu çalışmanın yaklaşımı bellek ve kimlik ögesi olan ağacın, "hatırlama figürü" olarak mekânda tercih edilmesi kabulü üzerinedir. Ağaç bir çeşit temsil dili olarak seçilmiştir. Dolayısıyla sırasıyla ilk olarak ağacın toplum açısından anlamı ifade olunacak olup, anıt ağacın tanımı ve özelliklerine yer verilecek, ardından anıt ağaç ve bellek arasında nasıl bir ilişki kurulduğu irdelenecek ve son olarak da bu ilişkilere örnek olarak Bursa'daki anıt ağaçlara değinilecektir.

⁴ Tuan burada yer ve yer duygusunu ifade etmek için "yağmurluk" anolojisini kullanır (Tuan, 1977, s.120): "...duygusal anlam ifade eden bir yerin kişiliğinin olması, eski bir yağmurluğun karakteri olduğunu söylemek gibidir. Yağmurluğun karakteri onu giyen ve giydikçe de çok seven insanın yüklediği bir anlamdır. Yağmurluk kullanmak içindir, ama bu durumda zamanla kendine özgü dikimi, şekli ve kokusuyla bir kişiliği olur. Yer de aynen böyledir, insanlarla uzun zaman boyunca devam eden ilişkisi nedeniyle, şekli değişen ama yaptığı işi değişmeyen bir dadı gibidir."

Ağaç ve Toplum İlişki

Geçmişten günümüze su, hava, toprak gibi, yaşamın merkezinde yer alan bir unsur da “ağaç”tır. Halklar ve ağaç arasında kurulan ilişkinin binyıllar öncesine değin uzanmaktadır. Özellikle ağacın “kutsal” olarak kabulü üzerinden gerçekleşen mistik içerimli bu ilişki; Hindular’da, Sibiryaya Tatarları’nda, Persler’de, Kuzey Amerika yerlilerinde, Avustralya klanlarında, eski Mezopotamya gibi pek çok bölgede ve halk kültüründe yer bulmaktadır (Ergun, 2004):

Ağaç, her şeyden önce varoluşu, hayatı, canlılığı, bereketi temsil eder. Türk ve Dünya kültüründe ağaca çağlar içinde birbirinden farklı pek çok rol verilmiştir: kozmik ağaç (dünya ağacı, hayat ağacı...), Tanrıyla iletişim aracı olarak ağaç, şeytan ya da kötü ruhları kovma törenlerinde ağaç, tabiat olaylarını yönlendirme törenlerinde ağaç, güneşin batışını engelleme ya da geciktirme törenlerinde ağaç, rüzgâr estirme ya da durdurma törenlerinde ağaç, ay tutulmasını engelleme ya da tutulan ayı kurtarma törenlerinde ağaç, yağmur yağdırma törenlerinde ağaç, sağaltma törenlerinde ağaç, defin törenlerinde ağaç, bereketi artırmaya yönelik mevsimlik törenlerde ağaç, şekil değiştirme ya da bitkilerin kökenleri ile ilgili mitlerde ağaç... (Ergun, 2004, s.17-66).

Anadolu kültüründe tarih boyunca ağaca çok çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Ölümsüzlük simgesi, isteklerinin yerine gelmesi için aracı, kendilerini ve ölülerini koruma ve bunun gibi birçok görevi ağaçlara vermişlerdir. Ağaçlara yükledikleri anlamları ise seçtikleri ağacın ya şekline ya da adına göre belirlemişlerdir. İşte böyle özel önem ve anlama sahip ağaçlar “anıt ağaç”lar olarak ifade edilmektedir.

Anıt Ağaçlar ve Özellikleri

Anıt ağaçların bilimsel tanımı “Yaş, çap ve boy itibariyle kendi türünün alışılmış ölçüleri üzerinde boyutlara sahip olan, yöre folklorunda, kültür ve tarihinde özel yeri bulunan, geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında iletişim sağlayabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan ağaçlar, anıt ağaçlardır.” biçiminde yapılmaktadır (Asan, 1992). Benzer biçimde TS 13137 Anıt Ağaçlar Envanter Seçim Kuralları ve İşaretleme Standardına göre anıt ağaç; “Geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında köprü kurabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan ağaçlardan yaş, gövde çapı, tepe çapı ve boy itibariyle kendi türünün alışıl gelmiş ölçülerinin çok üzerindeki boyutlara ulaşan; ya da, yöre tarihinde, mistik kültüründe ve folklorunda özel yeri bulunan ağaç” olarak tanımlanmaktadır (TSE, 2005). Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere, bir

ağacı anıt yapan özelliklerin başında fiziksel boyutlar gelmektedir. Özellikle çap ve boy gibi doğrudan göze hitap eden fiziksel özellikler bu noktada öne çıkmaktadır. Diğer yandan bir ağacın birey ve toplum psikolojisini etkileyen fiziksel ve görsel özelliklere sahip olması yeterli değildir. Anıt ağacın kuşaklar arası bağ kurabilecek uzunlukta bir doğal ömre sahip olması gerekmektedir (Asan, 2007). Bununla birlikte, ağaçlara anıtsal bir nitelik kazandıran bir diğer unsur da yöre kültüründeki gerçek veya mistik unsurlarla örülmüş, tarihsel ve folklorik anlatısıdır.

Ağaçları anıtlastıran özelliklerin iki temel başlık altında değerlendirilmeleri söz konusudur (Asan ve Batal, 2014, s.20): Fiziksel boyut ve görsel özellikler ile sosyal ve kültürel özellikler.

- Fiziksel Boyut ve Görsel Özellikler Açısından Anıt Ağaçlar

Anıt ağaçların estetik (plastik) ve genetik (genotipik) özellikleri olan görkemli ve ilginç formları onların hem kırsal hem de kentsel peyzajın önemli öğelerinden biri olmasını sağlamıştır. (Genç ve Güner, 2003, s.12). Yaklaşık 900-1000 yıllık yaşam süreleri ise insan ömrünün 15-20 katı olup, kişide farklı bir merak, hayranlık gibi duygular yaratan farklı bir imgelem yaratmaktadır (Asan, 1991). Ağaçlara anıtsal nitelik kazandıran görsel-genetik özellikler ise kök, gövde ve dallarında böcek, mantar, hayvan ve insan zararları ile oluşan; farklı dallanma biçimleri, iki ve daha fazla gövdeden oluşan kütlelerdeki sıra dışı kaynaşma şekilleri, devasa kök ve gövdelerinde zaman içinde ortaya çıkan ilginç oluşumları genetik bozukluklardır (Asan ve Batal, 2014, s.24).

- Sosyal ve Kültürel Özellikler Açısından Anıt Ağaçlar

Anıt ağaçlara sosyal ve kültürel özellikler açısından mistik, tarihsel, mitolojik ve folklorik olmak üzere toplumsal olarak dünden bugüne dört farklı anlam yüklenmiştir.

a. Mistik Yönü ile Anıt Ağaçlar

İnanç sistemlerine göre yöre halkı tarafından yüceltilmiş olan ağaçlardır. Anıtsal niteliğe sahip ağaçların insan belleğindeki mistik yönünü öne çıkaran kültürel mirasın temelleri, binlerce yıl önce yaşayan ilkel klanların ağaç kültüne ve semavi dinler kültürünün kutsal kitaplarına kadar gitmektedir. Nitekim mitolojik söylencelerde (Tanrıça Athena ve zeytin ağacı hikâyesi) ya da Peygamberlere ilişkin anlatılarda yer alan sedir ve hurma ağaçları (Sidretü'l Münteha'da cenneti gölgeleyen zümrüt yapraklı tuba ağacı gibi) bu konuda akla gelen ilk örneklerdir. Anıt ağaç tespitleri incelendiğinde çınar başta olmak üzere servi ve meşelerin yerleşim alanla-

rı içi ve civarındaki kutsal ve mistik mekânlarda tek ağaçlar halinde bulunduğu görölmektedir (Asan ve Batal, 2014, s.34-36).

b. Tarihsel Yönü ile Anıt Ağaçlar

Tarihi bir olaya veya şahsiyete ait geçmişe tanıklık etmiş olan ağaçlardır. Günümüzde özellikle Bursa, Edirne ve İstanbul'un tarihsel ve kutsal mekânlarında yer alan pek çok ağaç, adeta Osmanlı Tarihi'nin belirli dönemlerinin birebir tanığı ve ortağıdır. Cami, mescit, medrese, saray, kervansaray ve imarethanelerin bahçelerindeki ağaçlar incelendiğinde çınar ağacı ve sonrasında da özellikle mezarlıklar ve türbelerde servi ağacı öne çıkmaktadır. Anıt ağaçların yaşadıkları yüzyılların toplumsal olaylarının doğrudan "tanığı" olarak kabul edilmesi onlara duyulan saygı ve hayranlığın gerekçesi olarak görölmektedir (Asan ve Batal, 2014, s. 34-36).

c. Mitoloji ve Destanlardaki Yönü ile Anıt Ağaçlar

Hayal ve gerçeğin birbirine karıştığı, efsane ve destansı anlatımlarıyla mitler buldukları toplumların kültürel mirasları arasındadır. Tabiat varlıklarına da mitolojik öykülerde sıklıkla yer verilmekte olup, hemen her toplumun geçmişinde anıtsal nitelikli ulu ve görkemli ağaçlar ile ilgili efsanelerin bulunduğu göze çarpmaktadır. Çoğu gerçeğe birlikte kurulan bu söylemler, sayısız göstergelerle doludur. Tarihte ilkel klanlar, Yunan mitolojisi ve Anadolu efsanelerinde defne, ıhlamur, çınar vb. pek çok ağaç efsane, destan gibi anlatıların parçası olmuştur. Örneğin ilkel klanlar devasa boyutlu ağaçları kendilerine totem kabul etmenin, küçük toplumlarının ömrünü uzattığına, güç ve kudretini artırdığına inanmışlardır. Özellikle fiziksel boyutları ve görkemleri olağanüstü olan anıtsal nitelikli ağaçlar destan ve mitlerde önemli bir yer işgal etmektedir (Asan, 1993; Boydak ve Asan, 1995).

d. Folklorik Yönü ile Anıt Ağaçlar

Halkın binlerce yılı bulan gelenek ve göreneklerinin dönemsel olarak da olsa civarında yaşatıldığı ya da yörede yaşanan çok üzücü veya sevindirici bir olaya dâhil olduğu için halk arasında özel bir yeri olan ağaçlardır. Burada ifade edilen temel düşünceler ağaca atfolunan ahlaki ve kültürel ayrıcalıklar olup, Anadolu'da anlatılagelen uzun halk hikâyeleri ve kısa öyküler bu kapsamda değerlendirilebilir (Asan ve Uzun, 1994).

Bursa'nın Anıt Ağaçlarına Bakış

Üstün fiziksel ve görsel özellikli anıt ağaçlar, sahip oldukları ölçü ve oran unsurlarının yanı sıra yine tepe çapları aracılığıyla oluşturdukları

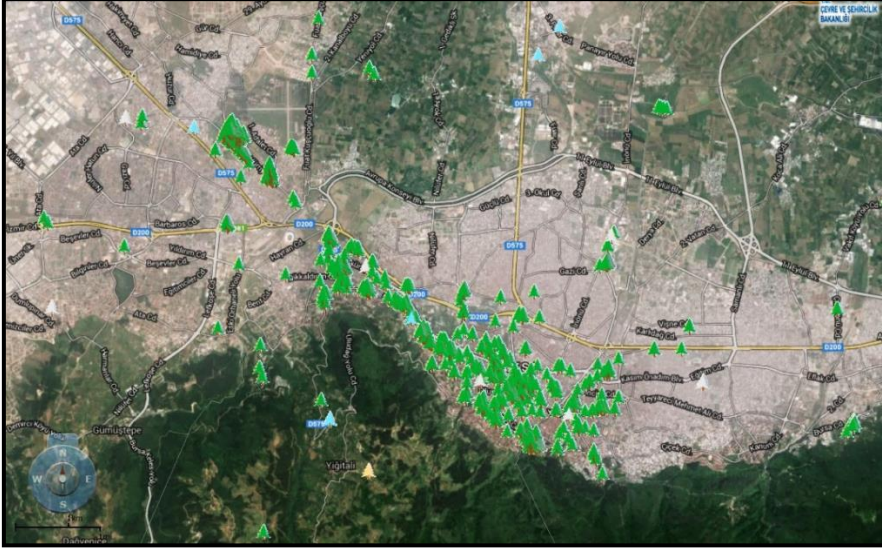

çatısal alanın izdüşümünde bir mekân algısı oluşturmaktadırlar. Sosyal, kültürel vb. özelliklerinden farklı olarak buradaki anlamıyla fiziksel yönüyle mekân algısı aynı zamanda bellekte de bir simge oluşturmaktadır. Algısal deneyim ise görsel hafıza ile birleşmektedir. Görsel hafızanın bellek ve kimlik oluşumuna daha hızlı etki etmesi sebebiyle, fiziksel ve görsel açıdan olağanüstü özelliklere sahip olan anıt ağaçlar, birey ve toplum psikolojisi üzerinde direkt etkiye sahiptir. Hafızanın mekâna ihtiyaç duyduğu dikkate alındığında, toplum tarafından atfedilen anlamsal özellikler olmasa bile anıt ağaçların oluşturdukları algısal mekânla bellek üzerinde etkilere sahip olduğu ortadadır.

Anıt ağaçların kentsel bellek ve kimlik üzerindeki etkisine Bursa kenti elverişli bir örnektir. İlk Osmanlı başkenti olan Bursa bilindiği gibi, “Cen-net Bursa” veya “Yeşil Bursa” olarak da adlandırılmaktadır. Cami, mescit, medrese, saray, kervansaray ve imarethanelerin çevrelerinde çınara sıklıkla rastlanmaktadır. Osmanlı için özel bir anlam taşıyan ve saltanatın ilk yıllarında başkent Bursa’da hemen hemen her yere dikilen çınar ve serviler devlet gücü ve sonsuzluğunu simgelemektedir. Osmanlı’da çınarın öneminin devletin kurucusu Osman Bey’in düşünde gördüğü çınar ağacına bağlayan tarihçiler de bulunmaktadır. Ağaçların söz konusu kullanımı ile imparatorluğa ilişkin belirli olayların geçtiği yerlere dikilmesi yoluyla ilgili olayın toplumsal bellekte yer etmesi de amaçlanmaktadır (Asan, 2007; Asan, 2009).

Sosyo-mekânsal İnşanın Bir Parçası Olarak Bursa’nın Anıt Ağaçları

Bursa’daki anıt ağaç envanteri incelendiğinde koruma altına alınmış manolya, servi, meşe, ıhlamur ve en çok da çınar ağaçlarından oluşan 446 adet anıt ağacın bulunduğu görülmektedir. Bu ağaçların Merkez ilçe dışında Gemlik, İznik, Mudanya, İnegöl, Kestel ve Gürsu ilçelerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2016; SAYS, 2016). Söz konusu ilçelerde daha çok çınar ağacına rastlanmakta olup, bu ağaçların ise özellikle tarihi kent merkezinde (cami, külliye çevresinde) ve ilçe merkezlerinde yer aldığı anlaşılmaktadır (Şekil -2).

Şekil 2. Bursa İl Bütününde Yer Alan Anıt Ağaçlar

Kaynak: Bursa evre ve Şehircilik İl M¼d¼rl¼đ¼, 2016; SAYS, 2016

Konuya yönelik olarak daha derinlemesine bir değerlendirme için merkez ilçelerdeki anıt ağaçların konumlarına bakmak gerekmekte olup, buna göre merkez ilçeler dhiline yer alan anıt ağaçların aşağıda belirtilen konumlarda yer seçiminin yapıldığı gr¼lmektedir⁵:

⁵Merkez ilçede 274 adet anıt ağaç tespit edilmiş olup, bunların t¼m¼ne yer vermek m¼mk¼n olmadığından "Kentsel Alan Kullanımı" baŐlıđını en iyi temsil ettiği d¼Ő¼n¼lenler seçilerek tabloŐatırılmıŐtır.

Tablo 1. Kentsel Alan Kullanımlarına Göre Bursa- Merkez’de Yer Alan Anıt Ağaçların Konumu ve Türü

KENTSEL ALAN KULLANIMI	AĞACIN KONUMU	AĞACIN TÜRÜ
Cami ve türbe avluları, bahçeleri ve çevresi	Orhan Camii avlusu, Yeşil Camii Doğusu, Emir Sultan Camii önü, Orhan Camii güney batısı, Mecidiye Camii yanı, Çekirge Camii yanı imaret önü, Sultan I. Murat Türbesi önü, Çiçek Sultan Türbesi önü, Ahmet Paşa Camii önü, Muradiye Camii köşesi, Embiya Camii kuzeyi, Ulucami avlusu	Çınar (az sayıda servi, ihlamur, manolya)
Han, hamam ve çevresi	Pirinç Hanı Avlusu ve girişi, Mahmutpaşa Hanı avlusu, Koza Hanı avlusu, Umurbey Hamamı Önü, Tarihi Çekirge Hamamı önü, Balibey Hanı güneyi	Çınar
Meydan, çeşme gibi düğüm noktaları	Tezveren Alan Sokak Meydanı, Cumalıkızık Mah. Meydanı, Mollaarap Mah. Sabır Çeşmesi	Çınar (az sayıda servi)
Mesire Yerleri	Namazgâh, Fevziye Parkı, Nilüfer Hatun (Pınarbaşı) Tarihi Mesire Yeri, Teferrüç Parkı, Temenyeri Mah.	Çınar
Mezarlıklar	Pınarbaşı Mezarlığı, Eskicidede mezarı güneyi, Cumalıkızık Mah. Mezarlığı, Emirsultan Mezarlığı	Servi
Hisar Çevresi	Hastane karşısı, Hisar-Fetihkapı güneyi Pınar Sokak, Ortapazar Cad. Hisar	Çınar
Tarihi akslar	Fevzi Çakmak Cad. (eski Mecidiye Cad.), Atatürk Cad. (eski Saray Cad.), Cumhuriyet Cad. (eski Hamidiye Cad.), İvaz Paşa Cad., Acemler Cad., II. Murat Cad., Çekirge Cad., Demirkapı Cad., Zindankapı Cad. Hisar, Eski Mudanya Yolu, Kükürtlü Cad., Çekirge Cad., Eski Gemlik Cad.	Çınar (kısmen meşe)

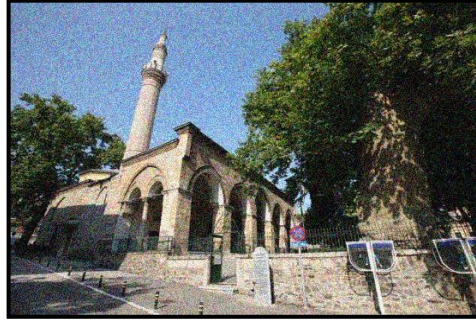
Kaynak: Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Tabiat Varlıklarını Koruma Şube Müdürlüğü arşiv kayıtlarından elde edilmiştir (Şubat 2016).

Turgut Cansever Osmanlı kentinde konut dokusunun odak noktasını üç yol ağzında kesişen cami, mescit ve büyük ağaçların oluşturduğunu, ulu çınarların birlikte yer aldığı abidelerin (ulu camiler ve çevresindeki külliyeler kastediliyor) ise kentin odak noktası, ilgi alanı olduğunu söylemektedir (Cansever, 2010, s.117-123). Hem yukarıda yer alan tablo hem de aşağıdaki şekil incelendiğinde Cansever’in ifadelerine benzer olarak başta çınar ağacı olmak üzere, kentin belirli kamusal mekânlarında yer

Eskicibaba Çınarı:

Orhan Gazi Cami'sinin avlusunda yer alan ağaç, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 14.02.1986 gün ve 14 sayılı Kararıyla anıt ağaç olarak tescil edilmiş olup, gövde çevresi 12 metredir. Bursa kent merkezindeki en eski çınar olup, 550 yaşın üstündedir. Anıt çınarın anlatısı ise, ağacın ko-

Şekil 4. Eskicibaba Çınarı

Kaynak: Bursa Alan Başkanlığı, 2014.

vuğunda yaşayan ve boş zamanlarında ayakkabı tamir eden Orhan Camisi müezzini Eskici Baba'nın bir gün girdiği kovuktan çıkmayarak göğe yükselmesi üzerinedir (Şekil -4) (Asan ve Batal, 2014, s.38; Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2016).

Kavaklı (Camii) Çınarı:

Osmangazi İlçesi Tophane Semti'nde yer alan Kavaklı Camisi avlusunda bulunan ağaç, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 24.12.1998 gün ve 310 sayılı Kararıyla anıt ağaç olarak tescil edilmiş olup, gövde çevresi 10.75 metredir. Yaklaşık yaşı ise 300'dür. Anıt ağacın hikâyesi ise şöyledir: Bursa'nın fethinden sonra devletin ileri gelenleri Orhan Gazi'yi tebrik etmek için sıraya girmişlerdir ancak babasının yanında olmadığını fark eder. Onun bu duruma üzülmesini öğrenen babası Orhan Gazi'nin gönlünü almak için Osmanlı ordularının şehre girdikleri yere bir çınar fidanı diker. Dolayısıyla bu çınarın Bursa'nın fethiyle yaşıt olduğuna da inanılmaktadır (Şekil -5) (Asan ve Batal, 2014, s.38; Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2016).

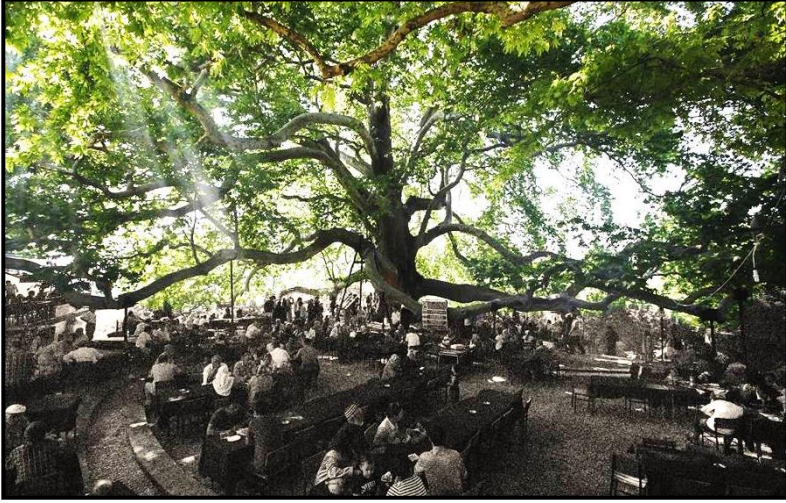
Şekil 5. Kavaklı (Camii) Çınarı

Kaynak: Google Maps, 2015.

Tablo-1'de ve yukarıda yer alan anıt ağaçların dışında, herhangi bir kentsel öge ile tanımlanmak yerine kendisi başlı başına bir odak ya da referans noktası olan İnkaya Çınarı özel bir önem taşımaktadır. Çevresin-

deki yerleşim örüntüsünün yedeğinde kalmak bir yana, aksine bölgenin başlıca sürükleyici unsurudur. Bu nedenle özel olarak vurgulanmayı hak etmektedir.

Şekil 6. İnkaya Anıt Çınarı

Kaynak: EBA, 2013'ten değiştirilerek alınmıştır.

Uludağ'ın eteklerinde yer almakta olan İnkaya Çınarı, yaklaşık 600 yıllık bir tarihe sahiptir. Adını Osmanlı Devleti'nin ilk köylerinden biri olan İnkaya Köyü'nden alan çınar, Osmanlı'nın neredeyse tüm dönemlerini yaşamıştır. Her biri ağaç gövdesi kalınlığındaki dallarıyla Bursa'yı adeta kucaklayan çınar, kentin anıt ağaçları arasında en çok tanınanıdır. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18.07.1990 gün ve 1228 sayılı Kararıyla anıt ağaç olarak tescil edilmiş olup, 35 metrelik boyu, 9.2 metrelik gövde çevresi ve 3-4 metre kalınlığa sahip dalları bulunmaktadır. Osmanlılar zamanında dikilmiş "En diri çınar" özelliğini taşımaktadır (Anonim, t.y.; Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2016).

Anıt ağaçların kendisinin de bir mekân olması ve bir anlamda yere dönüşmesine dair en belirgin örneklerden biri İnkaya Çınarı olsa gerek. Çınar bu anlamda insanlara belki de en sahici çatıyı sunmaktadır. Ancak haksızca Platona atfedilen "boş bir kap" gibi değil, tam aksine içindikilerle bütünleşen metaforik bir çatıdır bu. İnkaya çınarına ilişkin yapılan araştırmada diğer örneklerde olduğu gibi mistik, folklorik, tarihsel bir anlatıya rastlanmamıştır. Osmanlı'nın kuruluş hikâyeleri ve Osmanlılık bağlamına ihtiyaç duymadan hayatta kalabilmesi ve hatta hayatta kalmak bir yana

bugün Bursa'daki en heybetli ve en çok ziyaret edilen anıt ağaç olması bu bakımdan ilginçtir.

Anıt Ağaçlara Verilen Değer

Anıt ağaçların Bursa'nın gündelik hayatı ve kent yaşamında önemli bir yeri bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu anıt ağaçların sosyal, kültürel ve mekânsal özellikleri, işlevleri olarak da görmek mümkündür. Tarihsel süreçte ve günümüzde anıt ağaçların nasıl bir anlam dünyasına dahil olduğu, bu ağaçlara verilen önemle anlaşılabilir.

Bugüne ve geçmişe yönelik edebi anlatılarda yer alan ifadeler söz konusu durumu ortaya koyan göstergelerden biridir. Kentteki anıt çınarlara dair hikâyeler ve halk arasında anlatılan efsaneler, bu ağacın şiiirlere ve edebi anlatılara çokça konu olmasına sebep olmuştur. Bursa'da türbe, cami, han, mezar taşı, çeşme ve bir çınar ağacı ile insanın karşısına çıktığını söyleyen Ahmet Hamdi Tanpınar (2011), Bursa Orhan Camii avlusunda kaleme aldığı belirtilen ünlü "*Bursa'da Zaman*" adlı şiirinde şöyle demektedir:

*"Bursa'da bir eski camii avlusu,
Küçük şadırvanda şakırdayan su,
Orhan zamanından kalma bir duvar,
Onunla bir yaşta ihtiyar bir çınar,
Eliyor dört yana sanki bir günü.
Bir rüyadan arta kalmanın hüznü
İçinde gülüyor bana derinden,
Sanki bir hatıra serinliğinden
Ovanın yeşili, göğün mavisi
ve mimarilerin en ilahisi."*

Altınkaynak ise "*Cengizname Hakkında Bazı Değerlendirmeler*" isimli makalesinde ağaç türlerine ve anlamlarına ilişkin yorumunda Bursa'ya da yer vermektedir (Altınkaynak, 2007, s.7):

"...Çınar meydanları, Selvi Çam da mezarlıkları süslemekte tabii unsur olarak kullanılmıştır. Çınar ağacını rüyada görmek ise bahtı açıklık ve uzun ömürlülüğü işaret ediyor. Osman Bey'in gördüğü rüyadaki çınar ağacını Manas Destanı'nda Manas'ın eşi olacak olan Akılay'ın gördüğü rüyada da buluruz."

Vedat Nedim Tör ise Bursa'nın çınarlarla olan bağıını, "*Bursa'nın Yeşil Türbe'si, Muradiye'si, Ulucami'si, Koza Han'ı kadar çınarları da birer güzel anıttır. Çınarsız bir Bursa, Yeşil Türbe'siz bir Bursa kadar ulûhiyetini kaybeder.*" ifadeleriyle değerlendirmektedir.

Anıt ağaçların kent hayatındaki yerine ilişkin bir diğer gösterge ise ağacın bulunduğu yerde yaşayan halkın ve kurumların bu ağaçlara sahip çıkma çabasıdır denilebilir. Örneğin Bursa Atatürk Caddesi üzerinde

Heykel Meydanı civarında bulunan bir anıt ağacın bilinmeyen kişilerce kesilmesi bölgede yaşayanların tepkisini çekmiştir. Tarihçi-yazar Raif Kaplanoğlu konuya ilişkin olarak, kesilen çınarın bölgeye adını verdiğini, Atatürk Caddesi'nde yüzyıllardır bulunan tarihi çınarın altında kahvelerin bulunduğunu ve bu kahvelere 'Çınarlı Kahveler' denildiğini belirtmektedir (Kaplanoğlu, 2015). Diğer yandan Bursa'nın tarihi çınarlarının tohumlarıyla yeni çınarların üretildiği, böylece kentin çınarlarla yaşamaya devam edeceği anlaşılmaktadır. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Bursa Orman Bölge Müdürlüğü ile ortaklaşa hazırladığı proje kapsamında İnkaya, Ağlayan, Eσκicibaba, Geyiklibaba, Kavaklı, Altıparmak, Yağcılar ve Nostalji çınarlardan tohumlar alınarak tarihi çınarların neslinin devam etmesi hedeflenmektedir. Bu yeni çınarların dikileceği yerleri ise Bursa Büyükşehir Belediyesi belirlemektedir (Bursa Olay Gazetesi, 2016).

Meydanlar, mezarlıklar, çeşmeler vb. ile bütünleşen anıt çınarlar gündelik yaşamın içine nüfuz ettiği kadar, gündelik yaşamın yine "görünmeyen" pratiklerine de nüfuz etmektedir. Görünmeyen pratikler, rasyonel olarak adeta bir komünite gibi kurulan Osmanlı Mahallesi'nin fiziksel ve düşünsel "tasarım elemanı" olmasına ilişkindir. Bu duruma tarihsel ve folklorik bakımlardan ağaca yüklenen mistik anlamlar da eklendiğinde ağacın kendisi daha dikildiği dönemde dahi antlaşmış gibidir. Burada ifade edilen antlaşma, ağacın edilgenleşerek mekânda sabitleşmesi değil, tam tersine bir aktör olarak mekânda ve zamanda sürekli kendini hatırlatması, varlığını "dayatması" anlamındadır.

5. Sonuç

Anıt ağaçların tarihsel, mistik, toplumsal, fiziksel özellikleriyle çalışma kapsamında değinilen kavramsal-kuramsal düzlemle iki noktadan ilişkilendiği düşüncesine ulaşılmıştır. Kendisi de bir mekân olan ve bulunduğu ortamla beraber anlam kazanan, insan ölçeği ile ilişkisi bakımından bedenmekân ontolojisini kurabilen anıt ağaçlar, hem bu yönüyle, hem de tarihsel süreçteki toplumsal, ideolojik ya da inançsal özellikleriyle sosyomekânsal bir bellek inşasını mümkün kılmaktadır. Özel olarak ise Bursa'nın kent kimliği ve belleğinde hatırı sayılır bir yeri bulunmaktadır. Sosyo-kültürel bellek ve mekan ilişkisi ile bu kapsama yer/yer duygusunun dahil edildiği teori; anıt ağaçların ise hem ilişkiyel (diyalektik) hem de insan ölçeği (fenomenolojik) boyutlarıyla ele alındığı pratik bağlamın çalışmanın ayırdedici özelliklerinden olduğu düşünölmektedir.

“Ben”in anımsadıkları mekânın anımsattıklarıdır ve “ben” kendini konumladığı “yer”lerde dolanır (Keith ve Pile, 1993). Sosyo-kültürel açıdan özellikli anıt ağaçlar, algısal olarak oluşturduğu fiziksel mekânın yanı sıra bulunduğu coğrafyanın sosyo-kültürel yapısı ile içiçe olması sebebiyle aynı zamanda bir “Yer” dir. Anıt ağaçların uzun ömürleri boyunca tanık oldukları ağaca yaşantısal bir nitelik kazandırmaktadır. Anıt ağacın “yer” niteliği, toplumsal belleğin geleceğe aktarılmasını sağlayacağından kentsel belleğin sürdürülebilirliğine de hizmet etmektedir.

Toplumsal bellek; ortak değerler, duygular, tepkiler gibi ortak anlam dünyasının tasavvuru olarak her türlü toplumsal ortaklaşma aracılığıyla oluşmakta, “kimlik” de toplumsal belleğin bir sonucu olarak doğmaktadır. Kimlik, belleğe ayrılmaz biçimde bağlıdır. Bu bakımdan toplumsal kimlik inşası; söylemler, deneyimler dünyasında belirlenen bir ya da birden çok nirengi noktası ve etrafında örülen anlam alanı çerçevesinde oluşturulan zamana ve mekâna göre değişken ve toplumsal güç ilişkilerine göre de devingendir. Toplumsal belleği oluşturan öğeler, içerisinde yaşanan mekânı zamanla şekillendirerek fiziksel ve görsel boyutta kentsel kimliği inşa etmektedir. Kentsel kimlik, o kentte yaşayanların ortak belleklerinin bir sonucu olup, dışarıdan gelenlerin (ziyaretçiler) algısı ile değişim göstermemektedir.

Devletin gücü ve sonsuzluğunu simgelemesi beklenen çınar ağaçları, Osmanlı Devleti ve Bursa’nın kuruluş dönemine ilişkin tarihi bir referansa dönüşerek belleklerde yer etmektedir. Bu ağaçların zaman içinde boyutları değişip, özgün bir kültürel peyzaj örüntüsünde özgül bir yapıya kavuştukça, birey ve toplum psikolojisi üzerinde bıraktığı etki de farklılaşmaktadır. Anıtlaşan ağaç ve toplum arasında, zaman içinde rastlantısal olmayan belirli bir iddia ve düşünsel zeminden beslenen karşılıklı bir etkileşim oluşmaktadır. Bu nedenle anıt ağaçlar, toplumsal bellek ve kimlik üzerinde etkili çok işlevli bir unsurdur.

Osmanlı’nın gündelik yaşamında ağaçların bir çeşit kurucu öge gibi alındığı, kentsel dokunun bir parçası olarak değerlendirildiğini, Osmanlı Devleti’nde başta çınar ağacı olmak üzere özel bir anlam yüklendiğini söylemek mümkündür. Osmanlı’nın kuruluş hikâyelerinde geçmiş ve gelecek arasında kurulan, bir anlamda *sonsuz* *değin* sürmesi beklenen devletin kalıcılığı şeklinde ifade edilebilecek temenni, özellikle çınar ağacının varlığında simgeleşmiş gibi görünmektedir.

Extended Abstract

The Role of Monumental Trees in Constructing the Identity and Urban Memory of Bursa

*

Pınar Yurdadön Aslan   Duygu Özkır   Yasemin Ofluoğlu
Ankara Environment and Urbanization Directorate

This study aims at scrutinizing the context in which the socio-cultural memory and identity is shaped, and the kind of conceptual and theoretical memory assumption that enables such a construction with respect to the monumental trees selected for their mystical, folkloric, physical and primarily historical features. The study is mainly about the importance of the monumental trees for Bursa and the symbiotic existence of the urban memory and monumental trees. The study will also comprise the establishment story of an empire retrospectively and its historical-cultural-spatial continuation to the future prospectively. In this respect, it has been asserted that the monumental trees comprise a significant place in the construction of socio-spatial memory, identity, daily life and history of Bursa, and that this force of monumental trees is not an outcome of a natural/unconscious process but a conscious/planned result of the humanly serene intervention of old peaceful times.

The thought of the (re)production of the terms “memory” and “identity” within the existing social context and the investigating theoretical bases of the instruments of this production are among the major theoretical/conceptual concerns of the study. Such a concern necessitates differentiating passive, abstract-absolute space conceptualizations that can be echoed as undertaking the role assigned through the urban space or witnessing this assignment from the space understanding that rejects to choose one side between the subject-object dichotomy. Monumental trees have been decided as the empirical base of the study which is to be handled with a space understanding that relies on time-space unity and is con-

structured relationally. Being taken as a sort of space, the monumental trees themselves together with their social, ideological and religious roles they undertook in history enable the construction of a socio-spatial memory as biological and esthetic equipment.

The theoretical texture of the study is formulated on three allegedly synchronically interrelated concepts, namely, Memory-Identity, Space (city) and Place (body). It is shown that Memory can be handled in two ways as individual memory and cultural memory. The focus of the study is social memory in relation to cultural memory. The social anthology of the memory can be viewed as the natural cause of this interdependence. Accordingly, it would not be an unexpected case to resort to social memory in quest of "identity". In this study, social memory is taken as a produced phenomenon existing within relational contexts as is the social space and within a culture cerographical purview, and as a social production. On the other hand, identity almost always amounts to a meaning making constructed via interaction and aims at defining (identifying) ourselves and the others. In this sense, identity does not ever amount to "(already) there, complete, finalized thing" but always to a constructed actuality. Based on this, the relation between memory and topography as a style of retention/keeping in mind makes up the second issue of the study. The view that relates memory to topography, which dates back to antiquity, is acknowledged as a spatial method useful for memory concerns. The third unnegligible theoretical dimension of the study, though not so apparent as the first and the second, is the context containing place, sense of place and body; the context that is shaped within cultural geographical appearance or what can also be named as cultural environment including existence of human.

Providing a biologic shelter for both animate and inanimate entities and as such making up an esthetical space, monumental trees, together with their social, ideological and religious associations acquired in historical processes, enable a socio-spatially constructed memory. Monumental trees are natural properties that exceed their own strain in size and in life span so as to connect generations and that are identified with some historical incidences witnessed in this long life. Bursa is thought to be a good example for showing the effect of monumental trees on urban memory and identity. Cypress and plane trees which have a special meaning for Ottomans and planted almost everywhere in the former capital Bursa symbolize state power and eternity. Taking into consideration that the monumental trees, especially the planes, were planted on certain public

spaces it can be said that in this way some landmarks/reference points were constructed; so that, monumental trees makes up a distinctive settlement pattern. Urban spaces that are predefined with monumental trees are listed as a) mosque and tomb courtyards/gardens, b) lodgings, bathhouses and their vicinity, c) landmarks like squares and fountains, d) recreation areas e) cemeteries, f) castle vicinities and g) historical central axis. A closer look at monumental planes in Bursa reveals that in addition to their spectacle physical appearance (e.g. İnkaya Plane) they have historical and social meanings. It is observed that they had been given a role in the stories expressing a mythical event (e.g. Eskicibaba Plane) or a heroic deed (e.g. Kavaklı Mosque Plane).

In Ottoman's daily life, trees, especially planes, were attributed a special importance. They were viewed as constituent elements of urban texture. The continuity between the past and the future indicated in the founding stories as a symbol of eternal state was apparently materialized in the existence of plane trees.

Findings of the study indicate that historical, mystical, social and physical features of the monumental trees may appropriately be handled within the adopted conceptual-theoretical frame of the paper on two grounds. Monumental trees as being spaces gaining meaning within their own surrounding and as being able to construct body-space ontology with respect to their relation to humanly scales enable a socio-spatial memory construction with their social, ideological and religious features. In the Bursa case, this constituting power of monumental trees is succinctly depicted. Finally, it is also thought that among the factors that make the paper distinctive handling the relation between the socio-cultural memory and space with the addition of place/sense of place on theoretical level and handling the monumental trees in terms of their interaction to humanly scales dialectically and phenomenologically on practical level should be underlined.

In this paper, making use of reports by various institutions, visual and written documents, satellite imaging, pictures and various literary texts a qualitative method has been adopted.

Kaynakça/Bibliyografya

Abramson, D., Manzo, L. ve Jeffrey, H. (2006). From ethnic enclave to multi-ethnic trans-local community: Contested Identities and urban design in seattle's chinatown-international district. *Journal of Architectural and Planning Research*, 23 (4), 341-360.

- Altınkaynak, E. (2007). Cengizname hakkında bazı değerlendirmeler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 7(1), 1-20.
- Anonim. (t.y.). İnkaya çınarı. 17 Mart 2016 tarihinde <http://www.bursa.com.tr/inkayacinari-595.html> adresinden erişildi.
- Arslan, S. (2014). Türklerde ağaç kültürü ve "Hayat ağacı". *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 59-71.
- Asan, Ü. (1991). Doğal ve kültürel miraslarımızdan anıt ağaç ve ormanlar. *Yeşile Çerçeve Dergisi*, 9, 22-24.
- Asan, Ü. (1992). Anıt Ağaçların Birey ve Toplum Psikolojisi Üzerindeki Etkileri. *Yeşile Çerçeve Dergisi*, 18, 18-19.
- Asan, Ü. (1993). Mistik ve folklorik yönüyle anıt ağaçlarımız. *Yeşile Çerçeve Dergisi*, 23, 13-15.
- Asan, Ü. (2007). *Anıtsal ağaçların tanımı, teknik özellikleri ve korunmaları*. Kent ağaçları ve süs bitkilerinde bakım ve budama esasları semineri bildiri kitabı (s.157- 168). İstanbul: İBBB.
- Asan, Ü. (2009). Bilge ağaçlar. *National Geographic, Türkiye*, 102, 118-121.
- Asan, Ü. ve Batal, M. S. (2014). *İstanbul'un doğal mirası anıt ağaçlar- Anadolu yakası*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Asan, Ü. ve Uzun, A. (1994). *Marmara bölgesindeki doğal ve kültürel mirasımız: Anıt ağaçlar*. Doğal Değerlerin korunması ve kurumlaşma stratejileri ulusal seminerine tebliğ. 21-24 Mayıs, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek*. (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Atkinson, D. ve Cosgrove, D. (1998). Urban rhetoric and embodied identities: City, Nation, and empire at the Vittorio Emanuele II monument in Rome, 1870-1945. *Annals of the Association of American Geographers*, 88 (1), 28-49.
- Aydınlı, S. (2004). Epistemolojik açıdan mekân yorumu. A. Şentürer (Ed.), *Mimarlık ve Felsefe* içinde (s.40-51). İstanbul: YEM.
- Barlas, A. ve Şentürk, M. (2011). Urban identity in The Age of the mobile phone. *METU Journal of The Faculty of Architecture*, 28 (1), 109-129.
- Bayramoğlu, E. ve Özdemir, B. (2012). Trabzon kent merkezi, uzun sokak kentsel donatı elemanlarının kent kimliği açısından değerlendirilmesi. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 182-191.
- Boydak, M. ve Asan, Ü. (1995). Yaşayan kültür mirasımız: Anıt ağaç ve ormanları. *Turing Dergisi*, 83 (362), 46-52.
- Bugatti, E. (2013). urban identities and catastrophe: izmir and salonica at the end of the Ottoman Empire. *Geographical Review*, 103 (4), 498-516.
- Bursa Alan Başkanlığı. (2014). Hanlar bölgesi (Orhan Gazi Külliyesi ve Çevresi). 24 Mart 2016 tarihinde <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/hanlar-bolgesi-orhan-gazi-kulliyesi-ve-cevresi/> adresinden erişilmiştir.
- Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2016). Tabiat Varlıklarını Koruma Şubesi arşiv kayıtları.
- Bursa Olay Gazetesi. (2016, 10 Ocak). Bursa'da asırlık çınarlar tohumlarından yeniden yükselecek. 20 Nisan 2016 tarihinde <http://www.olay.com.tr/bursa-da-asirlik-cinarlar-tohumlarından-yeniden-yukselecek/57033/> adresinden erişildi.
- Cansever, T. (2010). *İslam'da şehir ve mimari*. İstanbul: Timaş.

- Chen, F. ve Romice, O. (2009). preserving the cultura identity of chinese cities in urban design through a typomorphological approach. *Urban Design International*, 14 (1), 36-54.
- Cloke, P. ve Pawson, R. (2008). memorial trees and treescape memories. *Environment and Planning D: Society and Space*, 26 (1), 107-122.
- Connerton, P. (2014). *Modernite nasıl unutturur*. (K. Kelebekeoğlu, Çev.) İstanbul: Sel.
- Davis, B. (2004). Monuments, memory, and the future of the past in modern urban Germany. *Journal of Urban History*, 30 (4), 583-593.
- Donovan, G. H. ve Butry, D. T. (2010). Trees in the city: Valuing street trees in Portland, Oregon. *Landscape and Urban Planning*, 94 (2), 77-83.
- EBA. (2013, 5 Aralık). İnkaya Çınarı, Bursa. 24 Mart 2016 tarihinde <http://www.eba.gov.tr/gorsel?icerikid=42018ce568d93f59f43d38e20ad7c27008816ba89e001> adresinden erişilmiştir.
- Ergun, P. (2004). *Türk kültüründe ağaç kültürü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Erik, S. ve Keleş, C. (2013). *Kastamonu anıt ağaçları: Tarihimizin sessiz tanıkları*. Kastamonu: Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi.
- Espinosa, C. S. (2016). Narrativizing cities, localizing urban memories: The (Re)construction of place through urban cueca in Santiago de chile (1990-2010). *Space and Culture*, 19 (1), 94-109.
- Genç, M. ve Güner, T. (2003). *Göller bölgesi'nin anıt ağaçlar*. Isparta: Isparta Valiliği İl Özel İdaresi.
- Goma, D. (2012). Control urban space and identity in colonial Spanish philippines: The case of intramuros, manila (XVI-XVII). *Scripta Nova-Revista Electronica De Geografia Y Ciencias Sociales*, 16 (418).
- Greene, V. (2005). Dealing with diversity - Milwaukee's multiethnic festivals and urban identity, 1840-1940. *Journal of Urban History*, 31 (6), 820-849.
- Griggs, P. (2015). For shade, colour and in memory of sSacrifice: Amenity and memorial tree planting in Queensland's towns and cities, 1915-55. *Queensland Review*, 22 (1), 30-48.
- Hague, E. ve Mercer, J. (1998). Geographical memory and urban identity in scotland: Raith rovers FC and Kirkcaldy. *Geography*, 83 (2), 105-116.
- Harrowell, E. (2015). From monuments to mahallas: Contrasting memories in the urban landscape of osh, Kyrgyzstan. *Social & Cultural Geography*, 16 (2), 203-225.
- Hastaoglou-Martinidis, V. (2011). Urban aesthetics and national identity: The refashioning of eastern Mediterranean cities between 1900 and 1940. *Planning Perspectives*, 26 (2), 153-182.
- Hatziprokopiou, P. & Evergeti, V. (2014). Negotiating muslim identity and diversity in Greek urban spaces. *Social & Cultural Geography*, 15 (6), 603-626.
- Heidegger, M. (1971). Building, dwelling, thinking. (A. Hofstadter, Trans.). In *Poetry, Language, Thought* (141-160). New York: Harper & Row.
- Hull, R. B., Lam, M. & Vigo, G. (1994). Place identity - Symbols of Self in the Urban Fabric. *Landscape and Urban Planning*, 28 (2-3), 109-120.
- Jansen, S. (2001). The streets of Beograd. Urban space and protest identities in Serbia. *Political Geography*, 20 (1), 35-55.

- Jenkins, W. (2007). Identity, place, and the political mobilization of urban minorities: comparative perspectives on Irish Catholics in buffalo and Toronto 1880-1910. *Environment and Planning D: Society and Space*, 25 (1), 160-186.
- Jones, P. S. (2000). 'The basic assumptions as regards the nature and requirements of a capital city': Identity, modernization and urban form at Mafikeng's margins. *International Journal of Urban and Regional Research*, 24 (1), 25-51.
- Kaplanoğlu, R. (2015, 2 Mart). Ağaç katliamı tarihi çınarı vurdu. 20 Nisan 2016 tarihinde <http://www.bursamuhalik.com/agac-katliami-tarihi-cinari-vurdu/> adresinden erişildi.
- Keith, M. & Pile, S. (1993). Introduction part 1: The politics of place. Pile, S., (Ed.). In *Place and Politics of Identity*, London: Routledge.
- Lagopoulos, A.P. (2005). Monumental urban space and national Identity: The Early Twentieth Century New Plan of Thessaloniki. *Journal of Urban History*, 31 (1), 61-77.
- Landry, S. M. ve Chakraborty, J. (2009). Street trees and equity: Evaluating the spatial distribution of an urban Amenity. *Environment and Planning A*, 41 (11), 2651-2670.
- Larson, S. (2002). Shifting modern identities in Madrid's recent urban planning, architecture and narrative. *Cities*, 20 (6), 395-402.
- Lefebvre, H. (2014 [1991]). *Mekânın üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel. (Orijinal çalışma basım tarihi 1974).
- Lelandais, G. E. (2014). Space and identity in resistance against neoliberal urban planning in Turkey. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38 (5), 1785-1806.
- Lim, M. ve Padawangi, R. (2008). Contesting alun-alun: Power relations, identities, and the production of urban spaces in Bandung, Indonesia. *International Development Planning Review*, 30 (3), 307-326.
- Luttik, J. (2000). The value of trees, water and open space as reflected by house prices in the Netherlands. *Landscape and Urban Planning*, 48 (3-4), 161-167.
- Maps Google. (2015, Ekim). Kavaklı (Camii) Çınarı. 28 Mart 2016 tarihinde www.maps.google.com adresinden erişildi.
- Mazumdar, S. (2007). Kentsel yaşam kalitesi ve yer duygusu. *Mimarlık Dergisi*, 335, 32-36.
- Mills, A. (2006). Boundaries of the nation in the space of the urban: Landscape and social memory in Istanbul. *Cultural Geographies*, 13 (3), 367-394.
- Nagel, C. (2002). Reconstructing space, re-creating memory: Sectarian politics and urban development in post-war Beirut. *Political Geography*, 21 (5), 717-725.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost.
- Oktay, D. (2002). The quest for urban identity in the changing context of the city - Northern Cyprus. *Cities*, 19 (4), 261-271.
- Önem, B. ve Kılınçaslan, İ. (2005). Haliç bölgesinde algılama ve kentsel kimlik. *İTÜ Dergisi Seri A: Mimarlık Planlama ve Tasarım*, 4 (1), 115-125.
- Pasquinelli, C. (2014). Branding as urban collective strategy-making: The formation of newcastle gateshead's organisational identity. *Urban Studies*, 51 (4), 727-743.
- Picornell, M. (2014). Insular identity and urban contexts: Representations of the local in the construction of an image of Palma (Mallorca, Balearic Islands). *Island Studies Journal*, 9 (2), 223-238.
- Primozic, D. T. (2013). *Merleau - Ponty üzerine*. (Z.Z. Esenyel, Çev.). Bursa: Sentez.

- Ramirez, C. ve Serpente, A. (2012). Ecomemoria's diasporic space of commemoration: A tree-planting ceremony and its living memorial. *Journal of Latin American Cultural Studies*, 21 (2), 189-202.
- Rocheleau, D ve Ross, L. (1995). Trees as tools, trees as text - Struggles over resources in Zambrana Chacuey, Dominican-Republic. *Antipode*, 27 (4), 407-427.
- Roy, S., Byrne, J. ve Pickering, C. (2012). A systematic quantitative review of urban tree Benefits, Costs, and assessment methods across cities in different climatic zones. *Urban Forestry & Urban Greening*, 11 (4), 351-363.
- SAYS. (2016). Sit alanları yönetim sistemi. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, 2016.
- Shahshahan, S. (1998). Esfahan's gardens and mosques: On the instrumentality of symbols as a means of retaining urban identity. *International Journal of Urban and Regional Research*, 22 (4), 602-613.
- Smith, J. M. (2008). Identities and urban social spaces in little Tokyo, Los Angeles: Japanese Americansin two ethno-spiritual communities. *Geografiska Annaler Series B-Human Geography*, 90B (4), 389-408.
- Soja, E. (1996). *Thirdspace. journeys to Los Angeles and other real-and-imagined spaced*. Oxford: Blackwell.
- Stiperski, Z., Lorber, L., Hersak, E. vd. (2011). Identity through urban Nomenclature: Eight central European cities. *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography*, 111 (2), 181-194.
- Tanpınar, A. H. (2011). *Beş şehir*. İstanbul: Dergâh. (Orijinal çalışma basım tarihi 1946).
- Tallis, M., Taylor, G. ve Sinnett, D. vd. (2011). Estimating the removal of atmospheric particulate pollution by the urban tree canopy of London, Under Current and Future Environments. *Landscape and Urban Planning*, 103 (2), 129-138.
- Tolle, A. (2010). Urban identity policies in Berlin: From critical reconstruction to reconstructing the Wall. *Cities*, 27 (5), 348-357.
- TSE (2005). TS 13137 Anıt ağaçlar envanter seçim kuralları ve işaretleme standardı kitapçığı. Ankara: Türk Standartları Enstitüsü.
- Tsumura, Y., Motoike, H. & Ohba, K. (1992). Allozyme variation of old ginkgo-biloba memorial trees in western Japan. *Canadian Journal of Forest Research*, 22 (7), 939-944.
- Tuan, Y. F. (1977). Mekân ve yer: Hümanist perspektif. (Y. Arı, Çev.). Y. Arı, (Ed.), 20. *Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi* içinde (119-134). Konya: Çizgi.
- Turner, B. S. (2007). *The body & society*. (3rd ed.). London: Sage.
- Tzofadia, E. ve Yacobi, H. (2007). Identity, migration, and the city: Russian immigrants in contested urban space in Israel. *Urban Geography*, 28 (5), 436-455.
- Vlassenroot, K. ve Buescher, K. (2013). Borderlands, identity and urban development: The case of Goma (Democratic Republic of the Congo). *Urban Studies*, 50 (15), 3168-3184.
- Wilson, K. ve Peters, E. J. (2005). "You can make a place for It": Remapping urban first nations spaces of identity. *Environment and Planning D: Society and Space*, 23 (3), 395-413.
- Yırtıcı, H. (2009). *Çağdaş kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Young, C. ve Kaczmarek, S. (2008). The socialist past and postsocialist urban identity in central and Eastern Europe. *European Urban and Regional Studies*, 15 (1), 53-70.

Yücel, H. ve Aksümer, G. (2011). Kentsel dönüşüme karşı kent hakkı mücadelesi: Kazım Karabekir Mahallesi'nde mekânsal kimlik ve dayanışma örüntüleri. *Eğitim Bilim Toplum*, 9 (36), 117-139.

Pınar Yurdadön Aslan,

1984 doğumlu olup, Lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yüksek Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı'nda "Söylem ve Deneyimde Kamusal Mekânın Dönüşümü: Bursa Kent Meydanı Örneği" isimli tezi ile tamamlamış, Doktora Programı eğitimine ise Ankara Üniversitesi DTCF Coğrafya Bölümü, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Anabilim Dalı'nda "Coğrafyanın Tarihi ve Felsefesi" alanında devam etmektedir. Ankara Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nde şehir plancısı olarak görev yapmaktadır.

- Born in 1984, Pınar Yurdadön Aslan got her bachelor degree from the department of City and Regional Planning at Gazi University, and her M.A. degree from the division of Urbanization and Environmental Issues of the department of Political Science and Public Administration at İstanbul University with the thesis titled "The Discursive and Experiential Transformation of Public Space: The Case of Bursa City Square". She is seeking her PhD degree from the department of Geography of Faculty of Letters at Ankara University. She currently works for Ankara Environment and Urbanization Directorate as a city planner. **E-mail:** yrddnpinar@gmail.com

Duygu Özkır,

1979 doğumlu olup, Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümünde, Yüksek Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümünde "Ankara İklim Koşullarında Kış Bahçeleri Tasarımı; Altınpark Örneği" tezi ile Doktora Programı eğitimini Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümünde "Peyzaj Planlama ve Bileşenlerinin Türkiye'deki Mekânsal Planlama Kademelenmesiyle Bütünleştirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi" tezi ile tamamlamıştır. Ankara Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nde peyzaj mimarı (Şube Müdürü) olarak görev yapmaktadır.

- Born in 1979, Duygu ÖZKIR got her bachelor degree from the department of Landscape Architecture of the Faculty of Agriculture at Ankara University and her M.A. degree from the same department with the thesis titled "Winter Gardens: Examining The Suitability of an Existing Winter Garden in Altınpark in Ankara". She got her PhD degree from the same department with the dissertation titled "A Modal Proposal for the Integration of the Landscape Planning and Components to Turkey's Spatial Planning Hierarchy". She currently works for Ankara Environment and Urbanization Directorate as a landscape architecture (departmental manager).

Yasemin Oflluoğlu,

1986 doğumlu olup, Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde tamamlamış, Yüksek Lisans eğitimine ise Ankara Üniversitesi Sosyal Çevre Bilimleri Bölümü'nde devam etmektedir. Ankara Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nde şehir plancısı olarak görev yapmaktadır.

- Born in 1986, Yasemin OFLUOĞLU got her bachelor degree from the department of City and Regional Planning at Middle East Technical University. She is seeking her M.A. degree from the department of Social Environment Sciences at Ankara University. She currently works for Ankara Environment and Urbanization Directorate as a city planner.

Kentsel Markalaşma Stratejilerinin Kent Belleği ve Kent İmgesi Üzerine Etkileri: Ankara Örneği

*

Zeynep Eraydın
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Öz

Kent imgesi, kentin çevresel bileşenleri ile o bileşenlere atfedilen anlamlar ile oluşan, kentin zihindeki temsildir. Kişinin belleğinde saklanan bu imge, insan ve çevre arasındaki ilişkide, çevreyi algılamak ve tanımak ve bu doğrultuda fiziksel ve psikolojik davranışların şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Ancak kavram, son yıllarda sermaye, yatırım ve turistik kaynaklardan küresel payını almak amacı güden kentsel markalaşmanın konusu olmuş, kentsel tasarım ve mimarinin yanı sıra büyük ölçekli projeler ile gitgide siyasetçiler tarafından üretilen bir kavram haline gelmiştir. Dünyada birçok kentte olduğu gibi Ankara'da da yaklaşık son on yıllık dönem içerisinde kentsel markalaşma, kente yeni bir marka imgesi yaratma iddiası ile üzerinde sıkça durulan bir kavram haline gelmiştir. 2005 yılından bu yana kentin dünya kentleri arasındaki yarış içerisinde ön plana çıkmasına yönelik olarak birçok farklı marka imajı ve bununla beraber kentsel büyük projeler ortaya konmuştur. Bu çalışmanın temel amacı; Ankara kenti örneği üzerinden belleklerdeki toplumsal imgenin (collective image) fiziksel ve anlamsal boyutunu ortaya koymak ve kentsel markalaşma stratejileri ile üretilen mekânların kentsel bellek içerisindeki yerini tartışmaktır. Yapılan anket çalışması ile, üretilmeye çalışılan marka imgesi ve beraberinde kent mekanında yaşanan dönüşümlerin, kentin birikerek gelen kent imgesinden uzak, dışarıdan empoze edilen ve kentlilerin belleğinde yer bulamayan bir imge olarak kaldığı ortaya konmuştur. Bu farklılık temel olarak markalaşma stratejilerinin kentin tarihi ve kimliğine duyarlı olmamasından ortaya çıkan bir kopukluk olarak gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kent İmgesi, Toplumsal İmge, Marka İmgesi, Kent Belleği, Kentsel Markalaşma*

Impacts of Urban Branding Strategies on Urban Identity and Collective Image: The case of Ankara

*

Zeynep Eraydın

Middle East Technical University

Abstract

Urban image is the mental representation of the environmental components and their attributed meanings. The image which is stored in mind has a crucial role in human-environment relationship, ability to perceive and recognize the environment and being able to act and attain psychological satisfaction. However, this concept had been the subject of urban branding that aims to capture its global share from the capital, investment and touristic resources, and became a concept that is produced increasingly by politicians as well as architects and urban planners. Like many other cities around the world, Ankara also increasingly accentuated urban branding and a new brand image for the city within the past decade. Since 2005, flagship projects with differing brand images were implemented to make the city come forward in the competition among world cities. The main objective of this study is to reveal the physical and semantic dimensions of collective image through Ankara case, and to discuss the place of spaces produced by urban branding strategies within the collective memory. The questionnaire study reveals that the imposed brand image and its transformations on urban space stay far from the accumulated urban image and lacks to hold a meaning within the collective memory of citizens. This difference is observed to be because of the insensitive strategies of urban branding towards city's history and identity.

Keywords: *Urban Image, Collective Image, Brand Image, Urban Identity, Place Branding*

1. Giriş

İmge, çevrenin somut ve soyut bilgilerin birikimi ile oluşan zihindeki temsilidir. Kişinin belleğinde saklanan bu imge, insan ve çevre arasındaki ilişkide, çevreyi algılamak ve tanımak ve bu doğrultuda fiziksel ve psikolojik davranışların şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Kentte yaşayan her bireyin belleğinde o kente dair bir imge yer aldığı gibi toplumsal olarak da o kentin çevresel bileşenleri ve o bileşenlere atfedilen anlamlar ile oluşan bir toplumsal imge (*collective image*) bulunmaktadır. Toplumsal imge ya da kent imgesi kentte yaşayanların, hem kent içerisinde kendilerini konumlandırmaları hem de aidiyet hissini güçlendirmesi açısından günlük yaşamda önemli bir yere sahiptir. 1960'ların başında ortaya konan kent imgesi kavramı, 1990'lardan itibaren kentsel markalaşma kavramı ile yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Kentsel markalaşmanın temel amacı, mekâna dair ve diğer özellikleri kullanarak şehir için ilgi çekici bir imge oluşturmak ve şehirlere-rası küresel yarışta şehre bir artı değer kazandırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, kentsel tasarım ve mimari, kent imgesinin, yeni kentsel çevrelerin oluşturulması ve büyük ölçekli projelerin yapılması yoluyla dönüşümünde temel araçlar olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, kent imgesi giderek siyasetçiler tarafından üretilen bir kavram haline gelmektedir.

Ankara, 2005 yılından itibaren "Marka Kent Ankara" ve kentsel markalaşma tartışmalarına sıkça konu olmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren birçok aktörün kent için birbirinden farklı marka imgeleri ve stratejileri ürettiği gözlenmiştir. Ortaya konan farklı marka imgeler doğrultusunda üretilen kentsel projelerin bir kısmı kent mekânında yerini bulmuş ve mekânı dönüştürmeye başlamıştır. Bu çalışmanın temel sorusu; Ankara kentinde yaşayanların zihninde zaman içerisinde birikerek oluşan kent imgesi ile karar vericiler tarafından üretilen marka imgesi birbiri ile ne düzeyde örtüşmektedir? Bu temel soruya cevap vermek amacıyla Ankara kentinde 731 kişi ile gerçekleştirilen anket çalışmanın temel veri toplama aracı olarak belirlenmiştir. Anket çalışması sonucu elde edilen veriler ile kent imgesinin iki bileşeni olan fiziksel belirleyiciler ve anlam ele alınarak, kentlilerin belleğindeki kent imgesi ve marka imgesinin kent imgesine etkisi ortaya konmuştur.

2. Kent İmgesi ve Kent Belleği

Kent imgesi, çevre ve insan arasındaki etkileşimde duyum, algı, biliş süreçlerini barındırmakta ve çevrenin deneyimlenmesi ile zihinde oluşmaktadır. İnsanın çevre ile olan psikolojik etkileşimi Gestalt psikologlarına göre önce-

likle duyular yolu ile başlar. Sürecin bu ilk aşaması evrensel bir özellik taşımaktadır ve birçok algı değerlendirme kriterlerine göre çevresel veriler değerlendirilir. Gestalt'ın ortaya koyduğu bu temel algı prensiplerine Kevin Lynch 1960 yılında yazdığı Kent İmgesi kitabında "okunabilirlik" kavramı çerçevesinde değinmiş ve parçaların bir arada bir bütün olarak ve ayrı ayrı algılanabilir olmasından bahsetmiştir. İnsan ve çevre arasındaki etkileşimin ikinci aşaması olarak ele alınan algı (*perception*) ve biliş (*cognition*), duyumsal süreçten farklı olarak kişiler özelinde değişiklik göstermektedir. Bu değişikliğin temel nedenleri insanların duyuları yolu ile elde ettikleri bilgileri değerlendirme süreçlerinde etkin rol oynayan yaş, cinsiyet, eğitim vb. gibi kişisel farklılıklardır. Lynch (1960), Warr ve Knapper (1968), Rapoport (1977) ve Lang (1987) bu farklılaşmanın temelinde kültürün ve toplumsal belleğin yer aldığını belirterek ve çevreye atfedilen anlamların bu farklılıklardan dolayı değişkenlik gösterdiği ve dolayısı ile zihindeki imgenin kişiden kişiye göre değişkenlik gösterdiği üzerinde durmuşlardır.

Kentsel çevre ve insan arasındaki etkileşim ve kişilerin kentsel çevre deneyimleri ve değerlendirmeleri göz önünde bulundurulduğunda, kentte yaşayan her birey kendi kent imgesine (*personal image*) sahiptir. Kevin Lynch (1960) 'e göre kişisel imge kişinin kendi değerlendirme ölçütlerine bağlı olduğu için öznel bir imgedir. Diğer yandan kent genelinde, kişisel imgelelerin çakışımından doğan bir toplumsal imge bulunmaktadır. Toplumsal imge aynı zamanda kişisel imgelelerin de gelişimine yön veren ortak ihtiyaçlar, fikirler ve geçmiş ve kültürel paylaşımlar gibi ortak noktaları içinde barındırmaktadır (Lynch, 1960; Pocock ve Hudson, 1978).

Lynch 1960 yılındaki çalışmasında belirlediği üç kentte bilişsel haritalama yöntemini kullanarak toplumsal imge diğer adı ile kent imgesinin bileşenlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Analiz çalışmaları doğrultusunda iyi bir kent imgesinin üç bileşeni üzerinde durmuştur; yapı, kimlik ve anlam. Burada yapı; fiziksel elemanların mekânsal ilişkileri, kimlik; mekânın ayırt edici özelliği anlam ise fiziksel elemanlara ya da bütününe atfedilen anlamları göstermektedir. 1960 yılında yaptığı bu çalışmada Kevin Lynch çoğunlukla fiziksel ilişkiler üzerinde yoğunlaşmış ve imgenin mekansal belirleyicileri olan yol, kenar (sınır), bölge, düğüm noktası ve işaret (nirengi) öğelerini ortaya koymuştur. Lynch'e göre bu beş elemanın tek tek algılanabilirliği ve bir araya geliş biçimleri ile bir bütün oluşturabilmeleri güçlü bir kent imgesinin ve dolayısıyla insan ve çevre arasındaki psikolojik ilişkinin sağlıklı yürütülebilmesi için önemli unsurlardır. Lynch'in 1960 yılında yaptığı bu çalışma ve sonucunda ortaya koyduğu kent imgesinin mekânsal bileşenleri daha sonraki dönemlerde birçok araştırmacıya da ışık tutan önemli bir ça-

lışmadır. Ancak ilerleyen zamanlarda kent imgesi ile yapılan çalışmalarda imgenin yalnızca mekânsal boyutu değil aynı zamanda anlamsal boyutunun önemi üzerinde durulmuş, hatta imgenin anlam boyutunun çok daha ön planda olduğuna değinilmiştir. Relp (1976)'in yerin kimliği üzerine yaptığı çalışmalarda mekâna atfedilen anlamların önemi üzerinde durmuştur. Rapoport (1977) insan ve çevre arasındaki ilişkiyi değerlendirdiği kitabında imge kavramını ortaya koyarken, imgenin fiziksel boyutu yanı sıra anlamsal boyutunun önemine vurgu yapmıştır. Lynch 1981 yılındaki kitabında duyu kavramı üzerinde vurgu yaparak, imge kavramını yeniden ele almış ve mekânsal olmayan değerlerin imgenin oluşumunda önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir.

Çevredeki fiziksel elemanların bir arada ve ayrı ayrı okunabilirliği kent imgesinin en önemli bileşenlerinden biridir. Pocock ve Hudson (1978)'ın imgenin belirleyici/belirtici boyutu olarak tanımladığı ve fiziksel elemanlar ile ilgili olan imgenin bu ilk bileşeni imgenin oluşması için yeterli değildir, ancak imgenin anlamsal boyutu ile birlikte ele alındığında bütüncül ve güçlü bir kent imgesinden söz edilebilir (Appleyard, 1980; Carmona, vd. 2003; Lang, 1987; Lynch, 1981; Madanipour, 1996; Rapoport, 1977). Çevresel anlam, kentsel çevrede işaretler yolu ile üretilmekte, iletilmekte, gözlemciler tarafından yorumlanmakta ve yeniden anlamlandırılmaktadır. Yapılı çevre ile bağlı olan anlamlar kentin tarihi ve kimliği ile ilişkili olarak sosyal değerleri ve sosyal yaşamı etkilemektedir. Bu doğrultuda güçlü ve iyi bir kent imgesi aidiyet hissini ve kentsel çevre içerisinde psikolojik tatmini güçlendirmektedir.

3. Kent İmgesi ve Kentsel Markalaşma

1960'lı yıllarda ortaya konan kent imgesi kavramı 1990'lı yıllara gelindiğinde Philip Kotler tarafından ortaya konan yeni bir yaklaşım olan kentsel markalaşma kavramı ile yeniden popüler hale gelmiştir. Kent imgesinin bu yeni yaklaşım ile yeniden gündeme gelmesi aslında 1970'lerde yaşanan ekonomik krize dayanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Fordizm ile beraber yaratılan olumlu ortam 1960'ların sonlarında yıkılmaya başlamış ve yeni üretim sistem arayışlarını ortaya çıkarmıştır (Harvey, 1990). 1980'lerden itibaren ise mevcut üretim biçimlerinin yarattığı ekonomik sıkıntılarının çözümüne yönelik olarak neoliberal politikaların benimsendiği küresel yarış dönemi başlamıştır (Leyshon ve Thrift, 1977). Çok kısa sürede tüm dünyada etkisini göstermeye başlayan neoliberal politikalar ile pazar güdümlü ekonomik yaklaşımların ve özel sektörün ülke ekonomilerinde

etkin rol oynamasının benimsenmesine neden olmuştur. 1990'lı yıllar ile beraber yaygınlaşan küreselleşme olgusu ile ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal sınırlar kaybolmaya başlamıştır. Bununla beraber küresel ekonomik ağ içerisinde ülkelerin kendilerini yeniden konumlandırma girişimleri küresel yarış çerçevesi içerisinde daha da önemli bir hal almaya başlamıştır. Bu yarış içerisinde girişimci yönetim biçimi kentlerin rekabette ön plana çıkmasına yönelik olarak kent mekânının da yeniden ele alınması ve daha çekici kentler yaratılmasını tetiklemiştir (Jansson ve Power, 2006). Bu bağlamda kentsel markalaşma kavramı küresel rekabet içerisinde kentlerin kendilerine yer edinmelerine olanak sağlayan yeni bir kavram olarak ele alınmıştır. Jansson ve Power (2006) kentsel markalaşmanın temel hedeflerini kente yatırım, küresel şirketler, kalifiye elemanlar ve ziyaretçiler çekmek olarak tanımlamışlardır.

Kentsel markalaşma yaklaşımı temel olarak markalaşma kavramından yola çıkılarak ortaya konmuştur. Bir ürün için marka değeri oluşturmak yani o değerin özgün niteliğini ön plana çıkartmaya yönelik olarak tasarlanan marka, kentler için de benzer bir şekilde ele alınmıştır. Ancak ürünün markalaştırılmasından farklı olarak kent ölçeğinde kentte etkin olan farklı aktörler, sosyal yapı ve beraberinde kentin fiziksel mekânı da markalaşma stratejilerinde ön planda tutulmuştur (Karavatzis ve Ashworth, 2005). Moilanen ve Rainisto (2009) kentsel markalaşmayı organizasyon, araştırma, marka kimliğinin oluşturulması, planlama ve uygulama olarak beş aşamada tanımlamıştır.

Temel olarak kent için yeni ve çekici bir imge yaratmayı amaçlayan kentsel markalaşma kavramı çerçevesinde farklı stratejiler ortaya konmuştur. Jansson ve Power (2006) markalaşma stratejilerini iki başlık altında toplayarak özetlemiştir. Bu iki başlıktan ilki olan logo, slogan (*motto*) ve reklam yönüne değinen soyut stratejiler, özellikle iletişim teknolojilerinin yayılmaya başlamasıyla daha da ön plana çıkmıştır. İkinci başlık olan ve kentin fiziksel mekânını konu alan fiziksel ya da somut stratejiler ise daha çok kent mekânına müdahale ile kent imgesini küresel rekabette daha çekici hale getirmeye yönelik stratejilerdir. Bu esasen kentsel markalaşmanın temelinde duran kent mekânının markalaşmanın nesnesi olarak ele alınması ile doğrudan ilişkilidir. Bu amaçla planlama ve mimarlık disiplinleri de bu hedefe ulaşmadaki temel araçlar olarak değerlendirilmektedir (Gospodini, 2002; Hubbard, 1996; Jansson and Power, 2006; Kavaratzis, 2005).

4. Ankara Örneği

Ankara kentinin, Cumhuriyet öncesi tarihi gelişim ve 1923 yılında Lörcher planı ile başlayan planlama tarihi incelendiğinde farklı dinamiklerin etkilediği bir kentsel gelişime sahip olduğu görülmektedir. 1923-1930 arası dönemde Yeni Cumhuriyetin Modern Başkenti düşüncesinin benimsendiği kentteki planlama yaklaşımının temelinde bu yaklaşımı vurgulayacak fiziksel ve işlevsel dönüşümler ele alınmıştır (Tankut, 1998). Buna göre yönetimsel, ekonomik ve sosyo-kültürel işlevleri barındırması öngörülen modern bir kent imgesi vurgusu söz konusudur (Tankut, 1998). Tarihi merkez ve yeni merkezin birlikteliği halen kentte gözlemlenen Ulus-Sıhhiye-Kızılay omurgası boyunca ele alınmıştır. 1930-1957 yılları arasındaki Jansen Planı döneminde bu ana omurga (*path*) üzerinde yeni odak ya da nirengi noktaları (*landmark*) ve bölgelerin gelişmesi öngörülerek Ankara kentinin “Modern Başkent imgesi” (Tankut, 1998) vurgulanmaya çalışılmıştır. 1957-1970 döneminde, daha önceki plan dönemlerinde ortaya konan temel kararlar doğrultusunda bir düzenleme yapılmış ve kentin ana omurga kurgusu devam ettirilmiştir. Bu dönemde yine omurga üzerinde kuzey ve güney yönlerinde gelişmeler önerilmiştir. Omurga üzerinde bulunan Ulus, Sıhhiye ve Kızılay odakları yeni ve tarihi merkez kurgusu ile güçlenmiştir. Bu dönemde yeni merkez olan Kızılay’da modern mimarinin ilk örneklerinden Emek gökdenizi, Ulus’ta Anafartalar Çarşısı birer nirengi elemanı olarak eklenmiştir (Cengizkan, 2005). 1969 yılında Ankara için ilk metropoliten ölçekte plan üretilmiş ve bu plan ile beraber kentin kuzey güney doğrultusundaki ana omurgası ve üzerine asılan odaklar ve mahalleleri dışında batı koridorları ve bu koridorlar üzerinde gelişmesi öngörülen yeni yerleşim yerleri önerilmiştir. Atatürk Bulvarı’nın halen en önemli bağlayıcı olduğu kentte ilerleyen dönemde batı koridoru gelişimleri artmış ve Eskişehir ve İstanbul yolları önemli koridorlar haline gelmiştir.

1980’lerden itibaren kentin makro formu 2015 Planı ile beraber batı ekseninde gelişmiştir. 1980’lerin ortalarından itibaren dünyadaki ekonomiye bakış açısı ile beraber sosyal yaşam da değişmeye başlamış ve bu kentlerde farklı sosyal mekân ihtiyaçlarını doğurmaya başlamıştır (Uludağ, 2003). Bununla beraber liberal ekonomiler ile beraber gündeme gelen tüketim toplumu kavramı ile kentlerde alışveriş merkezleri, yüksek katlı ofis yapıları gibi yeni mimari öğeler kendini göstermeye başlamışlardır. Uludağ’a göre Ankara’da da bu yaklaşımın ilk izleri 1989 yılında yapımı tamamlanan Atakule ve alışveriş merkezi ile 1991 yılında açılan Karum alışveriş merkezidir. Ankara’nın en önemli caddelerinden biri olan Tunalı Hilmi Caddesi üzerin-

de bulunan Karum AVM açıldığı dönemde “Ankara’nın Yeni Merkezi” sloganını benimsemiş ve bir süre sonra Otel ve Kongre Kompleksi ile beraber Karum en önemli odak noktalarından biri haline gelmiştir. 1990’lı yıllar ile beraber liberal politikaların ettikleri kent mekânında kendini göstermeye artarak devam etmiştir. Özellikle içinde birçok aktiviteyi barındıran alışveriş merkezleri yeni yaşam tarzının kamusal alanları olarak kendini tanıtmaya başlamıştır (Uludağ, 2003).

1990’lı yıllarla beraber tüm dünyada tartışılmaya başlayan marka kent kavramı 2000’li yılların ortaları ile beraber etkisini Türkiye’de de göstermeye başlamıştır. Ankara kentinin bu gelişim süreci içerisinde 2005 yılından başlayarak marka kent kavramı sıkça vurgulanmaya başlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde son yıllarda izlenen markalaşma stratejilerini anlamak amacı ile Ankara kenti için ortaya konan “Marka Kent İmgesi” ve markalaşma stratejileri zamandizinsel olarak özetlenecektir.

- 2007 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığının hazırladığı “Türkiye Turizm Stratejisi 2023” belgesinde Türkiye’deki turizm sektörünün gelişmesine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda kamu ve özel sektörlerin marka kentler yaratması için işbirliği vurgusu ile beraber Ankara’nın turizm potansiyelinin geliştirilmesini ön plana koyan “Turizmin Marka Kenti” imgesi ortaya konmuştur (Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013, 2007).

- 2008 yılında, yerel seçimler sürecinde Marka Kent Ankara en çok kullanılan sloganlardan biri olmuştur. Bu kapsamda şu andaki yönetim 141 büyük ölçekli kentsel proje sunarak Ankara’nın markalaşması vurgusunu yapmıştır. Bu projeler içerisinde Ankara’nın küresel rekabette ön plana çıkabilmesi amacıyla yeni ve modern iş merkezine ihtiyacı olduğu vurgusu yapılmış ve Çukurambar bölgesinin bu anlamda dönüşümü üzerinde durulmuştur.¹

- 2010 yılında Ankara’da gerçekleştirilen ve Ankara’nın marka imgesinin tartışıldığı Turizm Panelinde, kentin mevcut potansiyellerinin ön plana çıkarılması üzerinde durulan “Kültür ve Turizm Kenti” marka imgesi ortaya konmuştur. Bu kapsamda kentin bir turizm odağı olmasına yönelik olarak kültür ve kongre aktivitelerinin artırılması tartışılmıştır.²

- 2011 yılında gerçekleştirilen Ankara Markaları Kongresinde, kentin küresel ölçekteki rekabet içerisinde kendine yer edinebilmesi için dünyaca

¹ <http://v3.arkitera.com/h27642-baskan-gokcek-projelerini-anlatt.html> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2016)

² <http://www.ankarakulubu.org.tr/blog-ankara-kulubu.aspx?blogID=170&altMID=109> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2016)

ünlü markaların kentliler ile buluşturulmasının önemine değinilmiştir. Bu anlamda kent mekânında alışveriş merkezlerinin sayısının arttırılması ve kullanıcıya ulaşan daha fazla mekân yaratılması üzerinde durulmuştur.³

- Yine 2011 yılında genel seçimler öncesinde “Ankara’nın Yeni Vizyonu” sloganı ile kent için yeni bir imge tasarlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda kent için “Savunma Sanayi, Sağlık ve Termal Turizm Merkezi Ankara” imgesi ortaya konmuştur.⁴

- 2012 yılında Arkiparc fuarında, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı genel olarak Türkiye’ye gelen ziyaretçilerin İstanbul’u tercih ettiğini ancak Ankara’nın da çok önemli potansiyelleri olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda Ankara’yı ziyaretçiler ve işadamları için daha çekici bir kent haline dönüştürmek gerektiğini vurgulayarak bu konuda etkin olmasını öngördüğü kentsel büyük projelerini⁵ açıklamıştır.⁶

- 2012 yılında Büyükşehir Belediyesi tarafından organize edilen “Shopping Fest” (Alışveriş Festivali) ile Ankara kenti için yeni bir imge tariflenmiştir; “Alışveriş Cenneti Ankara”. Bu doğrultuda kentin alışveriş için önemli odaklardan biri olması hedeflenmiş ve kentte yer alan alışveriş merkezleri ile bu yeni imgenin desteklenmeye çalışıldığı iddia edilmiştir.⁷

- 2013 yılında yine Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından Ankara’nın yeni imgesi tartışılmış ve bu kapsamda Ankara’nın “Yıldız Ülkenin Marka Başkenti” imgesi ortaya konmuştur. Bu yeni slogan ile kentin “Kültür ve Fuar Merkezi”, “Üniversite ve Eğitim Merkezi”, “Sanayi Merkezi”, “Sağlık ve Termal Turizm Merkezi” vizyonları ile ele alınması gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁸

- 2014 yerel seçimleri öncesi “Marka Kent Ankara” sloganı seçime katılanlar arasında yine en çok kullanılan kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu

³ <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1788&l=1> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2016)

⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/ankaranin-cilgin-projelerini-acikladi-17872418>

⁵ Tema Parkı, Harikalar Diyarı Kent Park, 120m yüksekliğinde dönme dolap, Yeni Fuar alanı ve Film Platosu, Ulus Tarihi Meydanının yeniden düzenlenmesi, İskitler yeni İş Merkezi vs.

⁶ <https://www.ankara.bel.tr/haberler/bakan-gkek-stanbul-arkiparc12de/> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2016)

⁷ <http://www.ankara.bel.tr/haberler/bakan-gkek-esnafa-shopping-festi-anlatt/> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2016)

⁸ <http://www.ankara.bel.tr/haberler/baskan-gokcek-2013-hedeflerini-anlatti#.WGYkFRuLS> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2016)

kapsamda yine birbirinden farklı 18 yeni büyük kentsel proje⁹ kentlilere tanıtılmıştır.¹⁰

- 2014 yılında birçok inşaat firması Ankara kenti genelinde yeni ve modern yaşam tarzı sunan lüks konut sitelerinin Ankara'nın modern imgesini destekleyeceğini açıklamışlardır.

Sonuç olarak, son yıllarda Ankara kenti için karar vericiler tarafından birbirinden farklı marka imgeleri ortaya atılmıştır. Bununla beraber ortaya konan imgeyi desteklediği öne sürülen birçok kentsel ve büyük projeye değinilmiştir. Ancak sürecin genelinde sürekli değişiklik gösteren marka imgeleri ve bunları destekleyen birçok kentsel proje kent mekânında yerini bulmamıştır. Tüm sürece bakıldığında kent için bütüncül bir yaklaşımın tasarlanmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Tam tersine kent mekânının, kentin kimliği ile bütünleşmeyen parçalı projeler ile şekillendirildiği görülmektedir.

2005 yılından itibaren üzerinde konuşulan Ankara kenti marka imgesi stratejileri içerisinde, kentin fiziksel mekânında yer bulan üç marka imajının üç farklı kentsel projesi tespit edilmiştir;

1. Bunlardan ilki, "Markalar Şehri" ve "Alışveriş Cenneti Ankara" marka imgeleri ile kent mekânının büyük çoğunluğunda kendini gösteren ve marka imaj oluşturma stratejileri ile gün geçtikçe sayıları artan¹¹ *alışveriş merkezleri*

2. Kentin yeni ve modern bir başkent imajını destekleyeceği öne sürülen ve bu kapsamda geliştirilen stratejiler ile üretilen ve özellikle Çukurambar bölgesinde yoğunlaşan *yüksek katlı ofis yapıları ve gökdelenler*

3. Ankara kentinin yeni ve modern yaşam tarzını ön plana çıkarmayı hedefleyen markalaşma stratejileri ile kent mekânında belirgin hale gelmeye başlayan ve kentin geneline yayılmış olan *lüks ve kapalı konut siteleri*

5. Araştırma ve Yöntem

Araştırmada Ankara kentinde yaşayanların zihnindeki kent imgesinin elde edilmesi ve kente empoze edilmeye çalışılan marka imgesinin kentlilerin zihninde ne kadar yer aldığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla Ankara kentinin farklı mahallelerinde yaşayan toplam 731 kişi ile anket çalış-

⁹ Tema park, Ankara için Yeni Boğaz, Çok amaçlı Kültür ve Kongre Merkezi, Ankara Kulesi vs.

¹⁰ <http://www.haberankara.com/haber/41173/melih-gokcek-2016-projelerini-anlatti.html> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2016)

¹¹ 2007 yılından itibaren Ankara kentindeki alışveriş merkezi sayısı 15'ten 38'e yükselmiştir.

ması gerçekleştirilmiştir. Seçilen örnek büyüklüğü Ankara kenti nüfusu göz önünde bulundurularak istenilen güvenilirlik düzeyi elde edilmiştir. Yapılan anket çalışmasında katılımcıların yaşları, cinsiyetleri, eğitim düzeyleri ikamet ettikleri yerler, ne kadar süredir Ankara'da yaşadıklarının dağılımlarına güvenilir bir sonuç elde etmek amacıyla özellikle dikkat edilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Profilleri

Cinsiyet	Erkek	%	Kadın	%	Toplam				
	352	48	379	52	731				
Yaş	< 24	%	25-34	%	35-44	%	> 45	%	Total
	155	21	257	35	182	25	137	19	731
Eğitim	1	%	2	%	3	%	Total		
	304	42	295	40	132	18	731		
İkamet Süresi	< 14	%	15-24	%	25-34	%	> 35	%	Total
	191	26	177	24	187	26	176	24	731

Araştırmada, veri toplama aracı olarak kullanılan anket kapsamında, çalışmanın amacına ulaşabilmesi için, ilk aşamada kent imgesinin iki bileşeni olan fiziksel belirleyiciler ve imgenin anlamsal boyutu elde edilmesi hedeflenmiştir. Bu iki bileşen ile ilgili verilerin elde edilmesi için yazında kullanılan iki teknik kullanılmıştır.

1. Kent imgesinin fiziksel/mekânsal bileşenlerini bulmaya yönelik olarak Lynch ve birçok kuramcının kullandığı *bilişsel haritalama (cognitive mapping)* yöntemidir. Bu yöntem ile katılımcıların zihinlerindeki Ankara kentinin çizilmesi istenmiştir. Çizilen haritalarda çizim kalitesi veya özeni dikkate alınmamıştır. Yapılan anket sonucunda elde edilen bilişsel haritalardaki tüm veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra frekans analizi yöntemi kullanılarak veriler işlenmiş ve ankete katılanların Ankara kent imgesinin fiziksel/mekânsal belirleyici bileşenini ortaya koyan toplumsal harita oluşturulmuştur.

2. Kent imgesinin anlamsal boyutunu elde etmek amacı ile ise 1970'lerden bu yana özellikle kent mekânına atfedilen anlamı bulmak amacı ile geliştirilen *sosyal temsil (social representation)* yöntemi kullanılmıştır. Sosyal temsil yöntemi ilk olarak 1976 yılında Milgram ve Jodelet tarafından Paris kent imgesini bütüncül olarak ortaya koyabilmek üzere kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde yöntem birçok kuramcı tarafından da bilişsel haritalama yönteminde eksik kalan kent imgesinin anlam boyutunu ortaya koyabilmek için kullanılmıştır. Sosyal temsil yöntemi kapsamında katılımcılara birbiri ile ilişkili takip eden iki soru yöneltilmiştir; "Ankara kenti denilince aklınıza gelen kent parçaları nelerdir? Neden?" Anketlerden elde edilen cevaplar yine bilgisayar ortamında sayısal veri haline dönüştürülmüş, daha sonra

frekans analizi yöntemi kullanılarak veriler işlenmiş ve kent imgesinin ikinci bileşeni olan “toplumsal anlam” haritası oluşturulmuştur.

Araştırmanın ikinci aşamasında, Ankara kenti için üretilen marka imgelerinin, kentlilerin zihnindeki yerini bulmak hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Ankara kenti için üretilen markalaşma stratejilerinin kent mekânındaki yansımaları olarak belirlenen alışveriş merkezleri, yüksek katlı ofis yapıları (gökdelenler) ve lüks kapalı konut siteleri ilk aşamada elde edilen haritalar üzerinde ayrıştırılarak ortaya konmuştur.

6. Bulgular

Ankara’da yaşayanların zihnindeki kent imgesini ve marka imgesinin zihinlerdeki kent imgesi içerisinde ne derece yer bulduğunu anlamaya yönelik yapılan anket çalışması sonucu elde edilen bulgular üç bölümde sunulacaktır.

6.1. Kent İmgesinin Fiziksel Boyutu

Toplam 731 anket çalışmasından 588 tanesinden zihin haritası elde edilmiştir. Ankette yer alan bilişsel haritalardan elde edilen bulgular Kevin Lynch’in ortaya koyduğu elemanlar üzerinden gruplanmış ve daha sonra veriler frekans analizi sonuçlarına göre görselleştirilmiştir. Haritalarda sınır (*edge*) elemanı yer almadığından değerlendirmelerde göz önünde bulundurulmamıştır.

a. Yollar

Haritaların %26’sında yer alan Atatürk Bulvarı kentlilerin zihninde en çok bulunan yol olarak ortaya çıkmıştır. Ankara’nın planlama tarihinin başından bu yana yer alan Bulvar kent içerisinde önemli bir omurga olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber kentin gelişme koridorlarında bulunan ana yolları ile beraber özellikle merkezlerdeki sokakların büyük çoğunluğu çizimlerde yer almıştır.

Tablo 2. Yollar

İsim	Frekans	İsim	Frekans
Atatürk Bulvarı	153	Samsun Yolu	14
Eskişehir Yolu	134	Turan Güneş Bulvarı	14
Tunalı Hilmi Caddesi	113	Dikmen Caddesi	13
Konya Yolu	74	Meşrutiyet Caddesi	12
İstanbul Yolu	44	Anadolu Bulvarı	10
Cinnah Caddesi	41	Necatibey Caddesi	10
7.Cadde (Bahçelievler)	38	Olgunlar Sokak	10
Ziya Gökalp Caddesi	28	Park Caddesi	10
GMK Bulvarı	27	Akay Caddesi	9
Bestekâr Sokak	21	Esat Caddesi	9

Tunus Caddesi	20	Gençlik Caddesi	8
Hoşdere Caddesi	19	Kumrular Sokak	8
Karanfil Sokak	19	Filistin Sokak	7
Arjantin Caddesi	15	İncek Bulvarı	7
Çetin Emeç Caddesi	14	J.F. Kennedy Caddesi	7

*Tabloda frekans analizine göre en çok gözlemlenen 30 yol listelenmiştir.

b. İşaret (nirengi) Öğeleri

İşaret öğeleri kent mekânı içerisindeki farklılaşan elemanlardır. Yapılan anket çalışmasında 187 adet işaret öğesi gözlemlenmiştir. Bu öğeler arasında uzun süredir kent mekânında var olan tarihi ve kültürel yapıların yanı sıra son dönemlerde sayıları giderek artan birçok alışveriş merkezi de gözlemlenmiştir. Özellikle Ankara ile özdeşleşen ve çok güçlü sembolik anlamı olan Anıtkabir katılımcılar tarafından çizilen haritaların %26'sında yer almaktadır. 1989 yılında yapımı tamamlanmış, çeşitli zamanlarda Ankara Büyükşehir Belediye logosunda da yer alan ve yaklaşık son bir yıldır yenilenme sürecinde olan Atakule katılımcıların zihin haritalarının %17'sinde yer almaktadır.

Tablo 3. İşaret Öğeleri

İsim	Frekans	İsim	Frekans
Anıtkabir	152	Gar	23
Atakule	102	Esenboğa Havalimanı	20
TBMM	59	Karum AVM	17
Ankamall AVM	44	Panora AVM	17
Kentpark AVM	44	Gordion AVM	15
Cepa AVM	43	19 Mayıs Stadı	11
Atatürk Heykeli (Ulus)	37	Ankara Üniversitesi DTCF	11
AŞTİ	35	Küçük Tiyatro	11
Armada AVM	33	Hitit Güneşi Anıtı	11
1.Meclis	29	AKM	9
Opera Binası	29	Akün	9
Milli Kütüphane	28	Tepe Prime	9
Çankaya Köşkü	26	Gazi Üniversitesi Hastanesi	8
Kızılay AVM	25	Sümerbank (Ulus)	8
Kocatepe Cami	25	Taurus AVM	8

*Tabloda frekans analizine göre en çok gözlemlenen 30 işaret öğesi listelenmiştir.

*Yüz yüze gerçekleştirilen ankette çizilen haritalardaki alışveriş merkezleri işaret öğesi olarak listelenmiştir.

c. Bölgeler

Bölgeler, diğer alanlardan farklılaşan karaktere sahip olan küçük ya da büyük kent parçalarıdır. Dolayısı ile bölgeler bir mahalle, üniversite kampüsü ya da park olabilir (Lynch, 1960). Yapılan çalışmada 188 farklı bölge gözlenmiştir. Bunlardan %56'sı mahalle, %20'si park ve rekreasyon alanı, %7'si ise üniversite kampüsü ve eğitim alanlarıdır. Kent merkezi olan Kızılay haritaların %51'inde, Ulus ise %30'unda bulunmaktadır. Kavaklıdere semtinde yer alan ve kent içerisinde bulunan sayılı parklardan biri olan Kuşulu Park haritaların %20'sinde yer almaktadır.

Tablo 4. Bölgeler

İsim	Frekans	İsim	Frekans
Kızılay	301	Ümitköy	38
Ulus	182	Çayyolu	35
Kuşulu Park	120	Beşevler	34
ODTÜ	95	Mamak	33
Bahçelievler	93	Balgat	31
Kavaklıdere	89	Emek	30
Çankaya	80	Cebeci	29
Gençlik Parkı	70	Oran	29
Sıhhiye	66	Ayranca	27
Ankara Kalesi	65	Dikmen	27
AOÇ	61	Maltepe	25
Gölbaşı-Mogan	61	Sakarva	25
Güvenpark	55	Göksu Park	24
Yenimahalle	53	Etilik	23
Bilkent	45	Bakanlıklar	22
Eymir Gölü	43	Dışkapı	22
Sincan	43	Gaziosmanpaşa	22
Batıkent	40	H.U. Beytepe Kampüsü	20
Segmenler Parkı	40	Küçükesat	20
Keçiören	38	Çukurambar	19

*Tabloda frekans analizine göre en çok gözlemlenen 40 işaret ögesi listelenmiştir.

d. Odak (düğüm) Noktaları

Odak ya da düğüm noktaları, kent mekânında farklılaşmış önemli noktalardır. Bunlar küçük meydanlar, ulaşım odakları ya da kent merkezleri olabilirler. Yapılan anket çalışmasında 14 tane odak noktası gözlenmiştir. Bunlardan en çok belirtilen ilk üç tanesi Ankara'nın ilk planlama döneminden itibaren kentin ana omurgası üzerinde bulunan merkez alanları olan Kızılay, Ulus ve Sıhhiye'dir.

ri ile tanımlanan batı koridoru, ana omurgaya eklenen bir parça olarak görülmektedir.

6.2. Kent İmgesinin Anlamsal Boyutu

İmgenin anlamsal boyutunu ortaya çıkarmak amacıyla katılımcılara Ankara denildiğinde akıllarına gelen kent parçalarını nedenleri ile yazılması istenmiştir. Katılımcıların %92'si bir ya da birden fazla cevap verirken, %8'i Ankara denildiğinde akıllarına bir şey gelmediğini belirtmiştir. Yapılan anketler sonucunda 290 farklı yer elde edilmiştir.

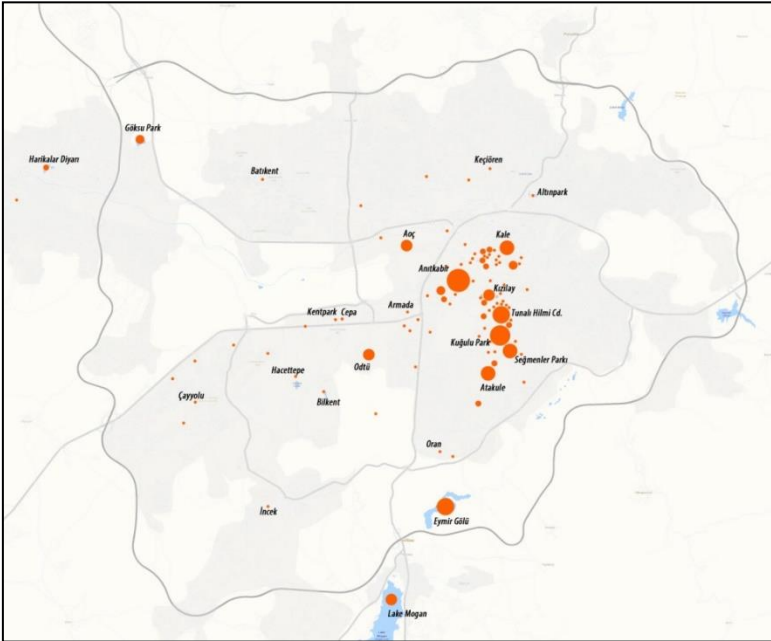
Tablo 6. Anlam Analizi

İsim	Frekans	İsim	Frekans
Anıtkabir	308	Mavi Göl	13
Kuşulu Park	151	Ulus Meydanı	13
Eymir Gölü	122	Kavaklıdere	12
Tunalı Hilmi Cd.	122	Keçiören	11
Seğmenler Parkı	96	Tunus Cd.	11
Atakule	94	Üniversite Kampüsleri	11
Ankara Kalesi	81	İncek	10
ODTÜ	76	Müzeler	10
AVMler	74	Resim Heykel Müzesi	10
Parklar	74	50.yıl Parkı	9
AOC	74	Arjantin Cd.	9
Kızılay	67	Atatürk Heykeli (Ulus)	8
Mogan Gölü	64	Atatürk Bulvarı	8
Hamamönü	57	Bilkent	7
Bahçelievler	47	Çukurambar	7
Göksu Park	45	Küçük Tiyatro	7
Opera Binası	37	Milli Kütüphane	7
Gençlik Parkı	35	Oran	7
Ulustaki tarihi yapılar	32	Park Cd.	7
Botanik Parkı	31	Tandoğan	7
TBMM	27	Ulucanlar Müzesi	7
7.Cd (Bahçelievler)	27	Ziraat Bankası (Ulus)	7
1.Meclis	26	AKM	6
Güvenpark	26	Batkent	6
Harikalar Diyarı	24	Gazi Mahallesi	6
Dikmen Vadisi	22	Karanfil Sokak	6
Bestekar Sokak	20	Koru Sitesi	6
Çayyolu	19	Kumrular Cd.	6
Hacı Bayram	19	Nazım Hikmet Kültür	6
Kurtuluş Parkı	18	Yüksel Cd.	6
Çankaya	17	Anıttepe	5
Kocatepe Cami	17	Ayrancı	5
Ahlatlıbel	16	Emek	5
Etnoğrafya Müzesi	16	Estergon Kalesi	5

ODTÜ Ormanı	16	Samanpazarı	5
Ümitköy	16	Saraçoğlu Mahallesi	5
Hitit Güneşi Anıtı	15	Filistin Cd.	5
Anadolu Medeniyetleri M.	14	GOP	5
Sakarya	14	H.U. Beytepe Kampüsü	5
Ulus	14	Hayvanat Bahçesi	5
Altınpark	13	Sincan	5
Gar	13	Şinasi Sahnesi	5

*Tabloda frekansı 5 ve üzeri olan yerler gösterilmektedir.

Yukarıdaki tabloda bölgeler, odak noktaları ve işaret öğeleri gibi birbirinden farklı nitelikte birçok yer gözlenmektedir. Bu yerler arasında tarihi yapı ve alanların yanı sıra kentsel açık alanlar ve parklar ile son dönemde hayata geçirilen yeni projeler de yer almaktadır. Anket çalışması ve frekans analizi sonucunda elde edilen veriler haritalandırılarak kent içerisindeki dağılımları ortaya konmuştur (Resim 3). Hazırlanan harita genel olarak kentin merkezlerini bağlayan ve tarihsel olarak devam eden ana kent omurgası olan Atatürk Bulvarı boyunca bir yoğunlaşmayı göstermektedir. Bu yoğunlaşma fiziksel belirleyiciler ile ortaya konan harita ile beraber okunduğunda, imgenin her iki boyutunun da bu omurga boyunca çok güçlü ve yoğunlaşmış bir şekilde durduğu görülmektedir. Diğer yandan kent çeperinde yer alan bazı park ve rekreasyon alanları da önemli odak noktaları olarak göze çarpmaktadır.

Resim 2. Kent İmgesinin Anlam Boyutu

İmgenin anlamsal boyutunun ortaya konmasının hedeflendiği anket çalışmasının ilk aşamasında “Ankara kenti denilince aklınıza gelen kent parçaları nelerdir?” sorusu ile elde edilen yukarıdaki verilerden sonra ikinci aşamada “Neden?” sorusu sorulmuş ve verilen cevaplar gruplanarak listelenmiştir.

Tablo 7. Nedenler

Neden	Frekans	Yüzde
Kimlik ve belleğin parçası	156	37
Parklar – yeşil alanlar	104	25
Beğeni - Sevme	60	14
Kentsel açık alanlar - sokaklar	41	10
İşlevsel - kullanım	33	8
Sosyal nedenler	14	3
Düzenli – planlı olması	9	2
Modern olması	3	1
Toplam	420	100,0

Ankete katılanların %37’si kentin kimliğine ilişkin yerlerin ve sembollerin Ankara’nın en belirleyici özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Anketlerde bahsedilen yer ve yapılar (işaret öğeleri) kentin tarihini ve geçmişini yansıtan, kentin kimliğini oluşturan elemanlar olarak belirtilmiştir. Katılımcılar aynı zamanda kültürel değerlerin sürekliliği ve toplumsal bellek açısından bu elemanların önemine değinmişlerdir. Bu anlamda Anıtkabir, Ankara Kalesi, Kızılay ve Ulus özellikle sembolik anlamları ile ön plana çıkmaktadır. Ulus ve civarındaki tarihi yapılar, Atatürk Bulvarı üzerinde yer alan Cumhuriyet dönemi yapıları kentin kimliğine katkıda bulunan elemanlar olarak belirtilmiştir.

Katılımcıların %25’i özellikle kentsel çevrede giderek sayıları azalan yeşil alanların (park ve rekreasyon alanları) kentteki sosyal yaşam ve çevre kalitesi açısından çok önemli olduğunu vurgulamışlardır. Kent içerisindeki yeşil alanların yanı sıra, kent çeperinde yer alan (Eymir Gölü, Mogan Gölü gibi) rekreasyon alanlarının da Ankara’nın eskiden ön planda olan yeşil kimliğinin birer parçası olduğunu belirtmişlerdir. Bunların içerisinde Atatürk Orman Çiftliği yalnızca bir yeşil ve açık alan olarak değil ama aynı zamanda sembolik değeri ile de diğerlerinden farklılaşmaktadır.

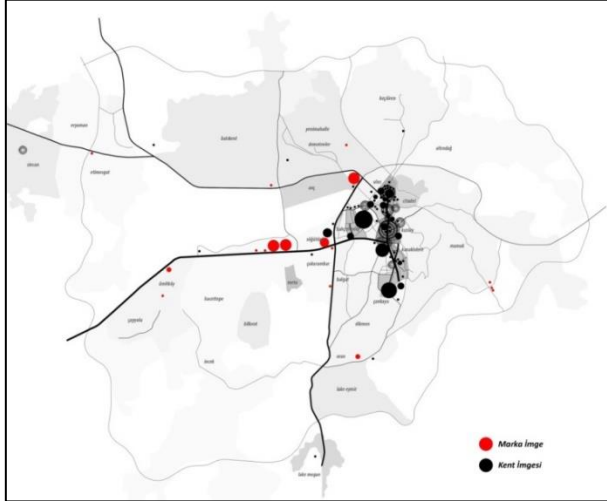
Katılımcıların %14’ü yazdıkları yer isimlerini yalnızca beğenilerini belirterek değerlendirirken, %10’u kentsel açık alan niteliğine sahip kent sokaklarının ve toplanma alanlarının kent içerisindeki önemlerine vurgu yapmışlardır. Bu kapsamda Kavaklıdere, Bahçelievler, Ulus ve Kızılay yayaların daha çok aktif olarak kullanabildikleri bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır.

lar. Kentin canlılığının ve sosyal hayatının bir parçası olarak özellikle yaya sokaklarına katılımcılar tarafından büyük anlam atfedilmektedir.

6.3. Kent İmgesi ve Marka İmge

Marka imgesinin kentlilerin zihnindeki kent imgesi içerisindeki yerini tartışmak amacı ile kent imgesinin fiziksel bileşeni ve anlamsal boyutu araştırmaları ile elde edilen haritalar üzerinde, Ankara kenti için üretilen marka imge stratejileri doğrultusunda kentin içerisinde yer bulan üç tip kentsel projenin yerleri belirlenmiştir. Bu üç tip proje, kentin markalaşma tarihi incelendiğinde, markalaşma stratejileri doğrultusunda kentte yer bulmaya başlayan alışveriş merkezleri, yüksek katlı ofis yapıları, gökdelenler ve lüks kapalı konut siteleridir.

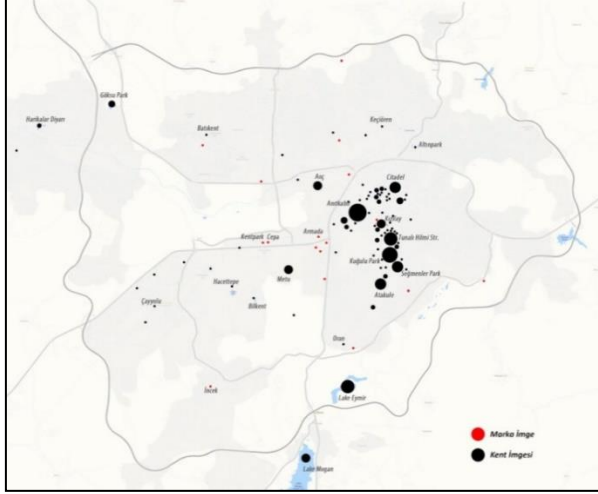
Yapılan anket çalışmalarında imgenin fiziksel bileşeni ve anlam boyutlarında, lüks kapalı konut siteleri kentlilerin zihnindeki imgede yer bulmamıştır. Kentin yeni ve modern merkezi olarak dönüştürülen Çukurambar bölgesi 588 bilişsel haritanın yalnızca %3'ünde gözlenmiştir. "Markaların Başkenti" ve "Alışveriş Cenneti" marka imgesi ile kent mekanında özellikle 2007 yılından itibaren sayıları giderek artan alışveriş merkezleri, kent imgesinin fiziksel bileşenini gösteren bilişsel haritalarda belirgin bir şekilde ön plana çıkmışlardır. Özellikle Eskişehir yolu üzerinde yer alan Cema (%7) ve Kentpark (%7.5) alışveriş merkezleri ile Konya yolu üzerinde yer alan Ankamall alışveriş merkezi (%7.5) haritaların toplamda %22'sinde yer bulmuştur.

Resim 3. Kent İmgesi ve Marka İmgesi (fiziksel boyut)

Anlam haritası değerlendirildiğinde, fiziksel olarak varlık gösteren marka imge elemanlarının anlam haritalarında oldukça az olarak gözlemlendiği görülmektedir. Fiziksel bileşen haritasında daha baskın bir şekilde gözlem-

lenen alışveriş merkezleri, anlam haritasında önemlerini kaybetmiştir. Tüm anketlerde alışveriş merkezlerinin kullanım açısından anlamlı olduğunu belirtenlerin yüzdesi %11 olarak ortaya çıkmıştır.

Resim 4. Kent İmgesi ve Marka İmgesi (anlamsal boyut)

7. Sonuç ve Değerlendirme

Kent imgesi kentte yaşayanların kent mekanını deneyimlemesi ile zaman içerisinde birikerek oluşmaktadır. Kent mekanındaki fiziksel bileşenlerin bir araya gelişleri ve parça parça ve bir bütün olarak algılanabilir olması ve bununla beraber kentin tarihi ve kimliği ile ilişkili olarak fiziksel bileşenlere atfedilen anlamlar güçlü bir kent imgesi için önemli özelliklerdir. Son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de etkisini göstermeye başlayan kentsel markalaşma yaklaşımı, kentlerin küresel rekabet içerisinde yer edinebilmeleri amacı ile kent imgesini değiştirmeye, dönüştürmeye, yeniden ele almaya yönelik stratejiler ile kent mekânında etkin hale gelmiştir.

Son on yıllık dönemde kentsel markalaşma stratejileri ile beraber kent imgesi kavramı Ankara’da da sıkça üzerinden durulan bir konu haline gelmiştir. Bir ürün olarak kentin değerini arttırmaya yönelik kentsel mekânda önemli dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Ancak izlenen markalaşma stratejileri değerlendirildiğinde, on yıllık dönemde bütüncül bir yaklaşım ortaya konmadığı görülmektedir. Bir diğer yandan da kentin mevcut kimliği ve tarihi göz önünde bulundurulmayarak yeni bir imge yaratma çabası sergilenmiştir. Ankara’da yapılan veri toplama ve analiz çalışmaları sonucunda kentte yaşayanların zihninde yer alan kent imgesi ile aktörler tarafın-

dan tasarlanan ve empoze edilen marka imgesi arasında büyük farklılıklar gözlenmiştir.

Kent imgesinin fiziksel bileşenine bakıldığında, kentin tarihsel olarak eklenerek oluşan ana kent omurgası (Atatürk Bulvarı) ve bulvarı tanımlayan nirengi ve odak noktaları Ankara kentinin en okunabilir ve algılanabilir kent parçaları olduğunu ortaya koymuştur. Kentin ilk planlama deneyimlerinden bu yana, beş elemanı bir arada tutan bu ana omurga bir bütün olarak kentlilerin zihninde yer edinmiştir. Marka imgesi ile kent mekânında yer edinen kentsel projelerin bir kısmı (çoğunlukla alışveriş merkezleri) fiziksel olarak tekil unsurlar olarak haritalarda yer bulmuştur. Diğer marka imge unsurları ise (gökdelenler ve lüks kapalı konut siteleri) zihin haritalarında yer bulamamıştır.

Kent imgesinin ikinci bileşeni olan anlam haritası incelendiğinde, zihinlerdeki haritada fiziksel olarak var olan ve yoğunlukla kentin ana omurgası boyunca yer alan elemanların aynı zamanda katılımcılar tarafından anlamlandırıldıkları görülmektedir. Açık uçlu sorular ile nedenlerinin sorulduğu anket çalışmasında, yoğunlukla Ankara kent kimliğine ve tarihine vurgu yapılması kent imgesinin zaman içerisinde birikerek oluştuğu ve imge ile kimlik arasında güçlü bir bağ olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan anket çalışmalarında ortaya çıkan kamusal alan vurgusu, çevrenin deneyimlenmesi sürecinin kullanıcıların zihnindeki imgeyi güçlendirdiğini göstermektedir. Zihin haritalarında birer nirengi noktası olarak gözlemlenen marka imge elemanları ise anlam haritasında varlıklarını kaybetmişlerdir.

Sonuç olarak; Ankara kentinde özellikle son yıllarda yoğun bir şekilde sürdürülmeye çalışılan markalaşma stratejileriyle öne sürülen marka imgesi ile insanların zihninde kentin tarihi ve kimliği ile beraber zaman içerisinde birikerek oluşan kent imgesi örtüşmemektedir. Bu farklılık temel olarak markalaşma stratejilerinin kentin tarihi ve kimliğine duyarlı olmamasından ortaya çıkan bir kopukluk olarak gözlenmektedir. Farklı kentlerde yapılan analitik çalışmalar ile gelişmeye devam eden markalaşma yazınında yürütülen tartışmalardan biri olan markalaşma ile kentin özgün kimliğinin kaybolması ya da bozulması bu kapsamda okunmalı ve olası sonuçlar gözden geçirilmeli ve değerlendirilmelidir. Plansız ve duyarsız markalaşma stratejilerin kentlerin kimliği ve yaşayanların çevre ile olan psikolojik etkileşimi üzerindeki olumsuz etkileri, son dönemde Türkiye’de hemen her kentte popüler hale gelen “Marka Kent” yaratma hayalleri içerisinde öncelikli olarak düşünülmeli ve değerlendirilmelidir.

Extended Abstract

Impacts of Urban Branding Strategies on Urban Identity and Collective Image: The case of Ankara

*

Zeynep Eraydın

Middle East Technical University

Image is a mental representation of environment which is formed through accumulation of both concrete and abstract information of environment. The concept which was first coined in 1960 has been reconsidered in accordance with the concept of urban branding by the beginning of 1990s. The main motivation of urban branding is to design an attractive image for the city by using spatial and non-spatial attributes to provide added-value in the competition among cities. Recently the concept of place branding has become popular in most cities in Turkey and Ankara as well. In this study, urban branding approach is evaluated from the perspective of environmental psychology using the evidence from Ankara case study. This paper mainly argues whether the brand image which is determined by policy makers and private enterprise could match with the mental image of inhabitants or not.

The image is formed through direct sensory interaction and indirect information, interpreted through observer's value system and stored in memory. Considering man-environment interaction, each person living in the city has a personal image. On the other side, there is a collective image for a city which can be considered as overlapped personal images. Collective image is the meta-image containing common issues like historical and cultural sharing (Lynch, 1960; Pocock and Hudson, 1978). In the formation of image in mind, the way the physical environment is arranged is an important aspect of the image. This can be called as designative aspect (Pocock and Hudson, 1978) or in Lynch's term the structure which is about the spatial layout. This aspect of image is quite related with the concept of legibility that the elements of image are perceived separately and form a unified

structure (Lynch, 1960; Rapoport, 1977). However, the structure would not guarantee imageability of the city but there is also appraisive aspect of the image which consists of environmental meaning and symbolism (Appleyard, 1980; Carmona et. al., 2003; Lang, 1987; Lynch, 1981; Madanipour, 1996; Pocock and Hudson, 1978; Rapoport, 1977). In urban environment, the meaning is conveyed or produced by the signs and they are interpreted by observers in the city.

In the last two decades, the concept of urban image has regained its popularity yet in a new perspective of urban branding. It has been the subject to cities' brand oriented development strategies under the circumstances of re-imagining and adapting to changes in economic, social and political contexts. Regarding the main motivation of designing an attractive image for the city, urban branding is considered through two main strategies; immaterial and material strategies (Jansson and Power, 2006). The immaterial strategies mainly consist of city logo, motto and myths. The material strategies, on the other hand, are mainly related with the physical structure of the urban environment. The material strategies are the physical interventions and they mainly use planning and architecture disciplines as main tools for these strategies.

Ankara is selected as the case study area, since the new rhetoric of "Brand City of Ankara" and the urban development projects have accelerated the transformation of urban environment since the mid of 2000s, similar to many cities in Turkey. Since 2005, it is observed that more than ten different brand images were presented for the city of Ankara. Considering these different brand images, a number of urban project were presented in accordance with varied brand images. During this period of time, some of these projects were implemented and consequently led to visible alterations in the urban spaces. Regarding various branding strategies conducted since 2005, three large scale urban projects came into prominence in urban environment; shopping malls (the brand image of "City of Brands" and "Shopping Paradise"), office buildings and skyscrapers (the brand image of "Modern Capital City" and "Brand City of Star Country") and luxury gated communities (the brand of better quality of life). Aiming towards finding out the image of Ankara in residents' mind and impacts of urban branding strategies on the collective image, 731 surveys were conducted in seven districts of the city. For such an intention, the survey was prepared regarding two aspects of urban image; designative and appraisive aspects. The designative aspect of image was attained through cognitive mapping method that participants were asked to draw the city in their mind. The appraisive aspect of the image on the other hand was obtained through open ended

questions which intended to figure out the meaning attached to the environment.

The findings reveals that the imposed brand image and its transformations on urban space stay far from the accumulated urban image and lacks to hold a meaning within the collective memory of citizens. Regarding designative aspect of urban image, the main spine (path) –Atatürk Boulevard - of the city and other image elements (node, landmark and district) are the most legible parts of the city. This spine that holds the five elements together has left a mark in the minds of the citizens since the city's first plan. Emerging clearly in the minds of participants with its designative aspects, the spine also stands out for its appraisive aspects. On the other hand, it is observed that the urban spaces produced with the branding strategies those came into prominence since 2005 could not find a place in the minds.

The two main reasons of the disparity between the urban image in the minds of the participants and the imposed brand image were revealed in the questionnaire study with open-ended questions. The first reason is the insensitiveness of conducted branding strategies towards the city's history and identity. The responses of participants exhibit a strong connection between the urban image and city's history and identity. Therefore, independently conducted branding strategies without a reference to city's accumulated history and culture, has failed to gain a place in the minds of the citizens. The second reason is the lack of public spaces in the projects produced by branding strategies. The responses of participants in the questionnaire study put emphasis on public spaces and public use, while branding strategies does not attach a specific importance in the implemented projects. Therefore the study reveals the importance of the public spaces and public use in the mental processing of environmental experiences to build a strong urban image.

Kaynakça/Bibliyografya

- Appleyard, D. (1980). *Why buildings are known: A Predictive Tool for Architects and Planners*. Broadbent, G., Bunt, R. & Llorens, T. (der), *Meaning and Behavior in the built Environment* içinde (ss. 135-161). New York: John Wiley & Sons, Chichester.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T. & Tiesdell, S. (2003). *Public Spaces Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design*. Oxford: Architectural Press.
- Cengizkan, A. (2005). *1957 Yücel-Uybadin imar planı ve Ankara şehir mimarisi*. Şenyapılı, T. (der) *Cumhuriyet'in Ankara'sı* içinde (ss. 24-59). Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.

- Gospodini, A. (2002). European Cities in Competition and the New Uses of Urban Design. *Journal of Urban Design*, 7(1), 59-73.
- Harvey, D. (1990). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hubbard, P. (1996). Urban Design and City Regeneration: Social Representations of Entrepreneurial Landscapes. *Urban Studies*, 33(8), 1441- 1461.
- Jansson, J. ve Power, D. (2006). *Image of the city: Urban branding as constructed capabilities in nordic city regions*. Department of Social and Economic Geography, Uppsala University.
- Kavaratzis, M. ve Ashworth, G.J. (2005). City branding: an effective assertion of identity or a transitory marketing trick? *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 96(5), 506-14.
- Kavaratzis, M. (2005). Place branding: a review of trends and conceptual models. *The Marketing Review*, 5(4), 329-342.
- Lang, J. (1987). *Creating architectural theory*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Leyshon, A. ve Thrift, N. (1997). *Money/space: Geographies of monetary transformation*. London: Routledge.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. England: Massachusetts Institute of Technology Press.
- Lynch, K. (1981). *A Theory of good city form*. England: Massachusetts Institute of Technology Press.
- Madanipour, A. (1996). *Design of urban space*. England: John Wiley and Sons Ltd.
- Moilanen, T. ve Rainisto, S. (2009). *How to brand nations, Cities and Destinations: A planning book for place branding*, London: Palgrave Macmillan.
- Pocock, D. ve Hudson, R. (1978). *Images of the urban environment*. London: Macmillan.
- Rapoport, A. (1977). *Human Aspects of Urban Form: Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design*. UK: Pergamon Press.
- Tankut, G. (1998). Ankara'nın planlı imarı ve şehir mimarisi. *Mimarlık*, 284, 20-21
- Türkiye Turizm stratejisi 2023 Eylem planı 2007-2013 (2007). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
- Uludağ, Z. (2003). *The Evolution of popular culture and transformation of the urban landscape of Ankara*. Trans: *Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften*, 15.
- Warr, P.B. ve Knapper, C., (1968). *The perception of people and events*. New York: Wiley.
- Arkitera, (2008). Başkan Gökçek projelerini anlattı. 15 Nisan 2016 tarihinde <http://v3.arkitera.com/h27642-baskan-gokcek-projelerini-anlatti.html> adresinden erişildi.
- Ankara Kulübü Derneği, (2012). Ankara ve turizm paneli. 15 Nisan 2016 tarihinde <http://www.ankarakulubu.org.tr/blog-ankara-kulubu.aspx?blgID=170&altMID=109> adresinden erişildi.
- ATO Basın, (2011). Ankara marka şehir olacak. 15 Nisan 2016 tarihinde <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1788&l=1> adresinden erişildi.

- Hürriyet Haber, (2011). Ankara'nın çlgın projelerini açıkladı. 15 Nisan 2016 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/ankaranin-cilgin-projelerini-acikladi-17872418> adresinden erişildi.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, (2012). Başkan Gökçek, İstanbul Arkıparc12'de. 15 Nisan 2016 tarihinde <https://www.ankara.bel.tr/haberler/bakan-gkeek-stanbul-arkıparc12de/> adresinden erişildi.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, (2012). Başkan Gökçek, esnafa Shopping Festi anlattı. 15 Nisan 2016 tarihinde <http://www.ankara.bel.tr/haberler/bakan-gkeek-esnafa-shopping-festi-anlatt/> adresinden erişildi.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, (2013). Başkan Gökçek, 2013 hedeflerini anlattı. 15 Nisan 2016 tarihinde <http://www.ankara.bel.tr/haberler/baskan-gokcek-2013-hedeflerini-anlattı#.WGYkFRuLSHs> adresinden erişildi.
- Ankara Haber, (2015). Melih Gökçek 2016 projelerini anlattı. 15 Nisan 2016 tarihinde <http://www.haberankara.com/haber/41173/melih-gokcek-2016-projelerini-anlattı.html> adresinden erişildi.

Dr. Zeynep Eraydın,

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü mezunudur. Aynı okulda Kentsel Tasarım programında yüksek lisans yapmıştır. "Okunabilir bir kent yaratmak: Planlama Ankara'da okunabilir kent parçaları yaratmada ne ölçüde başarılı?" isimli yüksek lisans tezi ile Prof. Dr. İlhan Tekeli Tez Ödülüne layık görülmüştür. Doktora çalışmalarını Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama bölümünde tamamlamıştır. İlgi alanları; kentsel ve çevresel tasarım, çevresel psikoloji, kent imgesi, kamusal alanlardır. 2006 yılından bu yana Promim Kentsel Tasarım ve Çevre Düzenleme şirketinde Kentsel Tasarım Uzmanı olarak, 2013 yılından bu yana Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. 2006 yılından bu yana katıldığı birçok ulusal kentsel tasarım yarışmasında ödül kazanmıştır. 2016 yılında birlikte katıldığı tasarım ekibi ile uluslararası kentsel tasarım yarışmasında birincilik ödülüne layık görülmüştür.

- She graduated from Middle East Technical University, City and Regional Planning Department. She completed her Master of Science studies in Urban Design Program in the same university. She won Prof. Dr. İlhan Tekeli Master Thesis Award by her thesis titled "Building a Legible City: How far planning is successful in Ankara?". She got her PhD degree in METU, City and Regional Planning Department. Her interest topics are urban and environmental design, environmental psychology, urban image and public spaces. Since 2006 she has worked as senior urban designer in Promim Urban and Environmental Design Co. and since 2013 she has worked as part-time instructor in METU, City and Regional Planning Department. Since 2006 she has received many awards in national urban design competitions. In 2016 she, as a team member, won the first prize in international urban design competition.

E-mail: zeraaydin@gmail.com

Eskişehir'in Geçmişteki ve Bugünkü Kent Belleğinin Zihin Haritaları Üzerinden Okuma Denemeleri

*

Ayşen Çelen Öztürk
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Öz

Kent belleği; bireyin bulunduğu fiziksel çevreden edindiği deneyimleri, duyumları, izlenimleri, algıları, kavrayışları saklayarak tutma ve gerektiğinde açığa çıkarma yetisidir. Zihinde depolanan bu çevresel bilgi kodlamaları genellikle kentsel imgeler; binalar, sokaklar, heykeller, çeşmeler, parklar, topografik-doğal vb. veriler üzerinden olmaktadır. Bireylerin kentle kurduğu fiziksel ve duyuşsal ilişkinin açığa çıkarılmasında bazı yöntemler geliştirilmiştir. Bu çalışmada birey-kent etkileşimini ortaya çıkarmak için "zihin haritası (bilişsel harita) oluşturma" yöntemi kullanılmıştır. Zihin haritaları, bu kodlanan kentsel imgelerin hatırlanıp, genellikle kâğıt üzerinde yazımsal ve geometrik öğeler kullanılarak grafiksel bir anlatım diliyle oluşturulur. Eskişehir diğer metropol kentlerine göre değişim hızında biraz daha şanslı da olsa, geçmişten günümüze sahip olduğu bazı bellek öğelerinin son yıllarda hızla değişim dönüşümü gözlenmektedir. Yapılan bu çalışmada geçmişte ve bugün; Eskişehir kentinin sahip olduğu kent imgelerinin neler olduğunun belirlenmesi için; kenti kısa süre deneyimleyen üniversite öğrencileri ve kenti geçmişten günümüze deneyimleyen 60 yaş üstü bireylerin, kentle etkileşimde bulunduğu alanları zihin haritasına işlemesi, istenmiştir. Farklı dönemlerde kenti deneyimleyen bireylerin zihin haritaları okuması ile değişen kent belleği öğeleri tespit edilmiştir. Bu okumalarda kamuya ait simgesel yapılarda değişiklik olmadığı, kültür – eğlence, ticaret alanlarının değişim dönüştüğü, yeni su kıyası programatiklerinin geliştiği, geçmişte kullanılan yeşil alanların güncelliğini yitirirken yeni tematik yeşil alanların ve kente hâkim yeni bir heykel simgeselliğinin oluştuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent belleği, zihin haritası, kent kimliği, okunabilirlik, Eskişehir

A Reading Attempt of the Past and Present Urban Memory of Eskisehir via Cognitive Mapping

*

Ayşen Çelen Öztürk
Eskişehir Osmangazi University

Abstract

Urban memory is the ability of individuals to keep, maintain and - when necessary- reveal the experiences, sensations, comprehensions gathered from physical environment. This environmental information codings are of urban images, buildings, streets, statues, fountains, parks, topographic-natural etc. data. To reveal the physical and sensational relation that individuals construct with the city, some methods have been developed. This study uses the method of “creating mind mapping (cognitive mapping)” to reveal the individual-city interaction cognitive maps are created by remembrance of these coded urban images and via a graphic narrative language in which oral and geometric elements are used on paper. Even though Eskisehir can be considered luckier in terms of the speed of change in comparison with metropolitan cities, still the city loses some of the elements of memory from past to present. In this study, to determine the urban images belong to Eskisehir in the past and in our day, university students who have a short period experience of the city and individuals over 60 who have experienced the city from past till our day were asked to note the areas they interact with the city on the cognitive map. In these readings it has been seen that there is no change in the symbolical structures belonging to public while the areas of culture-entertainment and commerce have been transformed as well as the loss of actuality of green areas used in the past in relation with the occurrence of new thematic green areas and it was seen that a new statue symbolism have been generated.

Keywords: Urban memory, cognitive mapping, urban identity, legibility, Eskisehir.

1. Giriş

Şehirler zaman içinde değişip büyüyen, büyürken de geçmişin birikimlerini hafızaya alan toplumsal yaşamın mekanlarıdır. Aldo Rossi'ye göre şehrin kendisi orada yaşayanların ortak (*collective*) hafızasıdır. "Şehrin ruhu" şehrin tarihi olmaktadır. Yer, zaman içerisinde biriktirdiklerinin, onun anlamını ve ruhunu oluşturduğunu iddia eden bu tür yaklaşımlar, kent ve mimarlık üzerinden oluşan ortak belleğin yanısıra, kendisinin de bir belleği olduğunu açıklamaktadır (Rossi, 2006).

Bellek, toplum tarafından üretilen ortak bir oluşumdur ve dolayısıyla bu oluşum 'ortak bellek' olarak adlandırılmalıdır. Halbwachs'a göre, Freud ve Bergson'un tartıştığı biçimdeki bireysel bellek, bireyin içinde bulunduğu sosyal ve fiziksel çevre olmaksızın tariflenememektedir. Bellek, her şekilde toplumsal, ortak bir üretilimdir (Çalok, 2012).

Geçmişin saklama ve yeniden meydana getirme yetisi olan bellek, anlık bir işlem olup bilinç işidir (Öymen ve Gökmen, 2009). Geçmişin anı haline getirilebilmesi için, onun güçlü bir uyaran olarak yaşanması ve temsiliyle anımsanması, dile getirilmesi gerekmektedir. Anımsama, zamansal anlamda geçmişe ait çağrıştırmaya rağmen, şimdi ile arada kalan çok ince bir aralık olarak ifade edilir. Bu aralık, geçmiş ile şimdi arasındaki belleği güçlü bir biçimde canlı tutarak, onu başka arşiv ya da depolamalardan farklı kılmaktadır (Huyssen, 1999).

Çevresel algı üzerinde çalışan Downs ve Stea; mekânsal çevreden alınan bilgilerin kodlanması, saklanması, hatırlanması ve tekrar kodların çözülmesini, algılama ve deneyimleme sürecinin yorumlanması olarak açıklamaktadır. Bu anlamda, kentsel mekanların; sokaklar, parklar, su ögesi, heykeller, kamusal yapılar vb. insanların günlük hayatlarında yürüme, buluşma, dinlenme, eğlenme vb. eylemlerle ilgili, anılarda önemli bir yer ettiği görülmektedir (Downs ve Stea, 1973).

İnsanlık tarihinin önemli bir süreci olan modernleşme, geçmişin bellekteki zamanı ve mekânı hatırlama, algılama biçimlerini de dönüştürerek, özellikle mekânların yeniden inşasına eşlik etmektedir. David Harvey'e göre; modern yaşama biçimleri insanlığın sürekli ileriye gittiği inancını öne sürmekte ve değişimi kutsallaştırmaktadır. Toplumsal yapıya çeşitli zihniyetlerle eklenen ideolojilerin hegemonyası ile iktidar, kültürün popülerleşmesi ve tüketimin doğallaştırılması için her türlü aracı işe koşmaktadır (Harvey, 2003). Buna paralel olarak zamansal süreçte mekânı algılama, kullanma ve hatırlama biçimleri ve pratikleri de dönüşmektedir. Modernliğin Eleştirisi adlı eserinde Touraine, kentlerin tamamen yıkılıp yeniden inşasının

modernlik olmadığını, geçmiş ve geleceğin bir arada kurgulanması gerektiğini vurgulamaktadır (Touraine, 2010).

Bellek ve mekan ilişkisini “hafıza mekanları” olarak ele alan Nora, kendiliğinden hafızanın olmadığını, ancak bir anlatıya, bir ritüele ya da bir sembole dayandırıldıkları zaman mekanların anlam kazandığını vurgulamıştır (Nora, 2006). Şehirlerde kimi öğeler (yapı, peyzaj, meydan vb) var oldukları andan itibaren farklı dönemlere tanıklık ederek kalıcılıklarını sürdürürler. Bu öğelerden bazıları kalıcılıklarını, özgün bir bağlam içindeki yerlerine borçlu iken, bazıları geçmişin bugüne taşınmasına hizmet ederek, zaman içinde farklı işlevleri barındırabilmelerine borçludur. Şehrin bir zamanlar ne olduğunu, bu kalıcı öğeler gösterirler. Bu öğeler, ifade ettikleri bilinç ve hafızadan ve kentin biçimlenişinde belirleyici olmalarından dolayı, kentsel artifaktları oluştururlar (Rossi, 2006).

Kevin Lynch, kentsel yerleşmelerin tanımlanmasını sağlayan öğeleri, ‘kentsel imajı oluşturan, imgeler’ olarak adlandırmıştır. Kentsel imgeler, yerleşmenin farklı özelliklerini sergileyen bölgeler, bu bölgelerin sınırlarını tarif eden sınır/kenar öğeleri, yollar, toplanma- dağılma-aktarma mekânları olan odak ve düğüm noktaları, dikkat çeken, özellikli simgesel ve anıtsal niteliği olan yapılar/işaret öğeleri, olmak üzere beş alt başlıkta tarif edilmiştir (Lynch, 1960).

Araştırılan tüm kaynaklarda görüldüğü gibi bir kentin sağlıklı bir şekilde gelişimini sürdürebilmesi için, geçmişten gelen bellek öğelerinin iyi analiz edilerek korunması, yeni kentsel program ve yapılaşmalar ile uzlaşma içinde olması gerekmektedir. Hafıza mekanlarının geçmişten gelen kültür ve sosyo-ekonomik değerlerin temsiliyeti açısından, gelecek nesillere aktarılması önem kazanmaktadır. Kentlerin gelişim planlarında ve kararlarında geçmiş bellek öğelerinin tespit edilmesi ve ona göre düzenleme yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Kentin veya mekanın kullanıcısının, yaşadığı çevreye ait algı ve bellek öğelerinin tespitinde zihin haritası okumaları birçok araştırmada kullanılmıştır.

Yapılan bir zihin haritalama çalışmasında, Selçuk Üniversitesi Kampus alanının algısal ve mekansal okunabilirliğinin tespiti ve iyileştirme önerilerinin geliştirilmesi için, şehir bölge planlama bölümü öğrencilerinin zihin haritaları analizi kullanılmıştır. Zihin haritalarının analizinde Lynch’in “Kentın İmgesi” ve Jack R. Nasar’ın “Oluşturulabilir Kent İmgesi” çalışmalarından yararlanılmıştır. Kampus alanı Lynch’in 5 temel elemanı olan yollar, bölgeler, sınırlar, odak noktaları ve işaret öğeleri ile yeniden okunmaya çalışılmış, Nasar’ın mekansal beğeni üzerine geliştirdiği 5’li ölçek ile iyileştirilmesi gereken alanlar saptanmıştır (Topçu ve Topçu 2012).

Kitchin ve Fotheringham yaptığı çalışmada zihin haritası; coğrafi bilginin kişisel depolama yöntemi olduğu, zihinsel harita verilerinin genellikle bireysel cevaplarla türediği ve 3 yolla analiz edilebileceği belirtilmiştir. Bu çalışmaya göre ayrıştırarak kümeleme olarak tanımlanan analiz yönteminde, bireysel data verileri bir havuzda karşılaştırma için toplanır ve tek tek analiz edilir. Ortak kümeleme; bireysel data verilerinin ortak noktalar ele alınarak analiz edilmesidir. Bireysel kümeleme ise, bireysel data verilerinin tek tek analiz edilerek sonuçların ortak noktasının belirlenmesidir. Yapılan çalışmada son iki kümeleme analizi karşılaştırılmalı olarak, İngiltere'deki Swansea şehrinin biçimsel bilgisi, geniş sayıda öğrencilere uygulanan zihinsel harita verilerinin analizi ile yapılmıştır. Uygulanan kümeleme yöntemlerinin, temel hedefleri aynı ölçüde belirlediği sonucuna varılmıştır. Yer algısının saptanmasında ortak kümelemenin yeterli olduğu, fakat bireysel kümelemenin de sonuçları abartarak vurguladığı, arda kalan hataları yok ettiği için, kullanılabilirliği belirtilmiştir (Kitchin & Fotheringham, 1997).

Yapılan diğer bir algı-mekan çalışmasında; mimar ve mimar olmayan kişilerin, modern mimari yapı cephelerini estetik ve duyuşsal olarak farklı okumaları tespit edilmiştir. Her iki grubun memnuniyetleri ve tepkileri ortaya çıkarılmış, bu yapılara genel estetik bakışlarında farklı anlayışlarda oldukları sonucu elde edilmiştir. Duyuşsal farklı okumaları değerlendirebilmek için Brunswik'in (1956) lens modeli kullanılmıştır. Bu modelde fiziksel çevrenin nesnel özelliklerine verilen tepkiler, duygusal etkiye dönüştürülür ve bu duygusal etkiler ile izlenen yapının estetik değerlendirilmesi yapılır. Gifford, Brunswik Lens Modeli'ni mimarlığa uygulanabilir şekilde geliştirmiştir (Gifford, Hine ve Clemm, 2000).

Sarı, 2013 yılında yaptığı tezinde, yıllar içerisinde çeşitli katmanlardan oluşan kentleri anlamanın, mimarlık ve şehircilik yaklaşımlarıyla fiziksel yapısına odaklanmanın ötesinde, bileşenlerini ve içerisindeki yaşantıyı kavrayarak mümkün olabileceğinden bahsetmektedir. Bunun için bireylerin farklı deneyim, algı ve tepkilerini anlatan duyu haritalarının oluşturulması önerilmektedir. Psikocoğrafya ve derivenin (amaçsız yol alma) güncel yorumlamaları olarak ifade edilen duyu haritalama çalışmalarının, kentin yapılandırılmasına dair birey odaklı ve yaratıcı yaklaşımlardır. Gelecekte kent mekanlarının oluşturulabilmesinde başvurulabilecek önemli bir method olarak görülebileceği belirtilmiştir (Sarı, 2013).

Bir diğer çalışmada, psikocoğrafyanın yalnızca kenti deneyimlemekle kalmayıp bu deneyimi birer anlatıya dönüştürme pratiği sergilemek olduğu belirtilmiştir. Nostaljinin, mekânın değişen geçip giden zamanı hissettirme gücü olarak psikocoğrafyanın önemli bir konusu olduğu vurgulanmıştır. Bir

psikocoğrafyacı olarak kabul edilen De Certeau (1984) kenti, deneyimleyen sakinleri tarafından yazılan bir “metin” olarak ele alıp semiotik açılımlarını okumaya çalışmış ve kent mekânlarının, insanların sayısız eylemliklerinden ve deneyimlenmelerinden oluştuğunu belirtmiştir (Yeşil, 2016).

Ş.Ö.Gür, kent kimliği ile ilgili çalışmasında; herhangi bir tartışmanın her bir kentin özgün olduğunu peşinen kabul ederek başlanması gerektiğini, çünkü her kentin eşsiz bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Kentlerin coğrafya, tarih ve kültürlerinin asal gerçeklikleri içinde var olup dönüştüğünden bahseder. Kentleri değişmişlik açısından; çok eski değerlere sahip neredeyse hiç değişmemiş olandan, eski ve tarihi ama radikal bir biçimde hasar görmüş genetik kodları değiştirilmiş az gelişmiş ülke kentlerine kadar beş kategoriye ayırmaktadır (Gür, 2009).

Oktay, kent ve kimlik tartışmasında, günümüz kentli insanının özgünlükten uzak kimliksiz bir çevrede yaşamak zorunda kaldığını, kentsel kimlik sorguladığında başlıca beklentinin bir ‘yer’ olarak kendine özgü karakter ve farklılıkları yansıtması gerektiğini vurgulamaktadır. Yer kimliğinin, fiziksel görünümle değil o yerin karakteriyle ilgili olduğunu, zaman içerisinde insanların yaptığı değişim ve uyarlamaların zihinlerindeki yer imgesini daha fazla ayrıntıyla besleyerek güçlendirdiğinden bahsetmektedir (Oktay, 2009).

Bu çalışmada da, Eskişehir için kent kimliği ve bellek okumaları deneysel yolla oluşturulan zihin haritalarından yola çıkılarak, değişim-dönüşümün izlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Eskişehir’in geçmiş yıllardaki kent belleğinin hangi imgelerden oluştuğu, 1960-1940’lı yıllarda doğan ve kentte yaşayanların zihin haritası ile analiz edilecektir. Bulduğumuz zamansal süreçte ise; kenti kısa süre önce deneyimlemeye başlamış bir grup üniversite öğrencisinin zihin haritaları ile oluşan yeni kent imgeleri belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Yöntem

Çalışmanın amacı; Eskişehir kent belleğinin oluşumunu incelemek, kentsel öğelerin bellekle olan ilişkilerini değerlendirmek, bellekte kalan kentsel mekân öğelerini bulup çıkarmak olarak özetlenebilir. Bunun için Eskişehir’in geçmişte ve bugün değişen kent belleği imgelerini, kentin gözlemcileri olan uzun ve kısa süreli kullanıcılarının zihin haritalarıyla, elde edilmesi planlanmıştır.

Çalışma evreni, iki bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde; Eskişehir’e ait geçmiş bellek öğelerinin tespitinde kentin gelişim sürecinde özellikle 1980

sonrası kent yaşamına tanıklık yapmış ve deneyim oluşturmuş 1960 yılı ve öncesi doğumlu kişiler seçilmiştir. İkinci bölüm güncel kent belleğinin tespitinde de, kısa süre önce kenti deneyimlemeye başlayan üniversite öğrencileri seçilmiştir.

Birinci kısımda yer alan eski kent kullanıcıları ile görüşmeler genellikle, kişilerin evinde veya ofisinde alınan randevular ile gerçekleşmiştir. Görüşmeler 59-78 yaş aralığında 19 kişi ile yapılmıştır. Bunların 4'ü kadın, 15'i erkektir. Görüşmelerin tamamı kaydedilmiştir. Gözlemcilerin Eskişehir'de bulunma süreleri 29-78 yıl arasında değişmektedir. Görüşülen kişilerin zaman içerisinde kentle kurdukları ilişkide hatıralarını anımsatacak rehber görüşme formundaki sorular yapılan zihin haritalarındaki kentsel imgelerin gruplanabilmesi açısından faydalı olmuştur.

İkinci kısımda güncel kent belleğinin ortaya çıkarılmasında, kısa süreli kent kullanıcısı olan üniversite öğrencileri seçilmiştir. Toplam 62 adet üniversite öğrencisinin (18-20 yaş grubu) Eskişehir kent merkezinin zihin haritasının oluşturulması istenmiştir. Bu öğrencilerin 38'i kız 24'ü erkektir.

Bu araştırma niteliksel araştırma yöntemlerine yatkın bir biçimde oluşturulmuştur. Kümbetoğlu 2005'de, niteliksel araştırmanın anlama ve yorumlama temelinde nitel veri oluşturulması sürecinde katılımlı gözlem, derinlemesine görüşme, odak grup tartışmaları, yaşam anlatıları gibi tekniklerin altını çizerek, temel hedefin "büyük örneklem gruplarından çok, daha az sayıdaki bireylerden onların gerçekliklerinin yaşayan bir resmini oluşturmak" olduğunu vurgulamaktadır (Kümbetoğlu, 2005). Araştırma sürecinde, çalışmanın kuramsal çerçevesine paralel olarak, Eskişehir'in kent imgelerinin zamansal farklılıkları zihin haritalarıyla tespit edilirken, özellikle geçmişe ait zihin haritalarının oluşturulması sırasında, kentsel mekanlarla ilgili mevcut anılarda toplanarak, anı-mekan çağrışımları yapılmıştır.

3. Eskişehir Kentinin Tarihsel Süreçte Gelişimi

Eskişehir, içerisinden Porsuk Çayı geçen ve kentin suya göre yukarı ve aşağı bölge olarak geliştiği özgün bir Anadolu kentidir. Kentteki doğal sıcak su kaynağının varlığı eski çağlardan beri bilinmektedir. Güney bölgedeki tepelerin etekleri ilk konut bölgesi iken, kuzeyde sıcak su kaynağının olduğu bölge ticaret alanı olarak gelişmiştir. Eskişehir kent tarihinin ve bugünün kentlisinin önemli bir kısmını, 19. yy'dan başlayarak, 20.yy'ın ortasına kadar süren Türk kökenli göçler oluşturmuştur. Aynı dönemlerde kentte Rum ve Ermeni azınlıkların varlığı da bilinmektedir. Azınlık nüfusu kentin iktisadi hayatını ayakta tutarak (demiryolu kente gelmeden önce) kentin fiziksel

biçimlenişinde rol oynamışlardır. Azınlıklar kentte zanaat ve ticaretle uğraşmışlardır. Kaynaklarda yazan bilgilere göre kentte değirmencilik ve fırıncılık I. Dünya savaşına kadar Rum'ların elindedir. Eskişehir'de değirmencilik bu dönemde önemli bir geçim kaynağıdır. Değirmencilikğin önem kazanmasının sebebi, Eskişehir'in ilçe ve köylerinin, tahılla uğraşması sonucu şehri bir hububat deposu haline sokmuş olmasıdır. Bu dönemde kentte birçok değirmen vardır. Porsuk Çayı da şehrin birçok önemli yerinde değirmencilikğe kolaylık sağlamıştır.

Berlin-Bağdat Demiryolu'nun Anadolu bölümünün 19. yy sonunda, Eskişehir üzerinden geçmesi kent için bir dönüm noktası olmuştur. Demiryolunun ulaştığı her yer gibi Eskişehir'de de köklü değişiklikler yaşanmıştır. Kent de tarım, sanayi ve madencilikte hızlı bir gelişim süreci başlamış, bu ulaşım ağıyla çevrede üretilen hammaddeler istasyondaki ambarda toplanıp yurt dışına gönderilmiştir. İleri derecede sayılabilecek tarım araçlarını yöreye getiren göçmenler, demiryolu sayesinde pazar için de üretime yönelik bir süreci başlatmışlardır.

Anadolu demiryollarının 'merkez-i umumisi' olarak kabul edilen 'Eskişehir İstasyonu' değişimin en önemli simgesidir. Anadolu-Bağdat bölümünün yapımı sırasında Eskişehir'de kurulan bakım ve yenileme atölyeleri (Cer Atölyesi), nitelikli emek gücü yetiştirmenin yanında, ilk kez kent için tarım ve hayvancılık dışında yeni bir iş alanı sağlamıştır. Bu sayede iş kültürü ve işçi grubu ortaya çıkmış ve istasyonun inşası ile birlikte İstasyon çevresi ile Porsuk Çayı'nın kıyısında yeni yerleşimler oluşmuştur. Rumeli göçmenlerinin yerleştirildiği yeni mahalleler de bu süreçte kurulmuştur. Kentin biçimlenişinde önemli bir rolü olan Porsuk Çayı dışında, artık demiryolu da kenti ikiye bölen ve şekillenmesine yön veren önemli bir artefakt olarak kent hayatına katılmıştır (Çakmak, 2008).

Cumhuriyetin ilk yıllarında gelişime ve dönüşüme öncü kentlerden biri seçilen Eskişehir de sanayi, ilin tarımsal ve doğal kaynaklarına bağlı bir biçimde gelişmiştir. Kentte bu dönemde un, kiremit, kereste, mobilya fabrikaları kurulmuş, sanayi alanları kentin iki uç noktasında yoğunlaşmıştır. Bu uç noktalardan biri kentin kuzey batısına denk gelen, istasyon çevresindeki DDY Cer Atölyesi ile un ve kiremit fabrikalarının olduğu bölge, diğeri ise kentin kuzey doğusunda olan Tayyare Bakım Atölye'sinin içinde yer aldığı askeri alan ve Şeker Fabrikası'nın olduğu bölgedir. Her zaman sanayi tesislerinin yer seçimi kararları kentlerin makro formunun oluşmasında büyük etken olmuşlardır. Eskişehir'de de fabrikalarda çalışan işçilerin iş yerlerine yakın oturma isteğiyle sanayi bölgelerinin çevrelerine, yeni mahalleler kurulmaya başlamıştır.

Kentte sanayi tesislerine 1923-1950 yıllarında yenilerinin eklenmesi ile (çimento, basma fabrikaları) sanayi alanlarının kent içinde kapsadığı alan daha da genişlemiştir. 1958 yılında Yüksek Ticaret ve İktisat Okulu'nun açılmasıyla, Eskişehir'i bir üniversite kenti kimliği verecek olan ilk adım atılmıştır. İktisadi Ticari İlimler Akademisinin (İTİA) 1967 yılında, geçmişte askeri saha (atış alanı) olan Yunus Emre Kampüsü'ne taşınması ile, kentte yeni bir üniversite yerleşkesi ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda, bünyesinde Ankara Yolu Çifteler Caddesi üzerindeki Tıp Fakültesi ve Odunpazarı/Bademlik yerleşkesinde Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi (DMMA) öğretim kurumlarını da barındıran İTİA, 1980 yılında Anadolu Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. Anadolu Üniversitesi bünyesinden, 1993 yılında kararname ile Tıp ve Mühendislik Fakülteleri ağırlıklı olarak ayrılmış ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi kurulmuştur. Bademlik ve Yunus Emre yerleşkelerinin dışında kentin doğusunda Meşelik Yerleşkesi önemli bir büyüklük olarak kent hayatına katılmıştır. Bugün Eskişehir yaklaşık 80.000 öğrencisiyle önemli bir "Öğrenci Kenti" imgesini korumaktadır.

Kentin bir İmar Planının olmadığı dönemde mekansal sınırlara ve yayılıma, sanayi uzantılı yerleşkeler yön verirken, 1956 yılından itibaren mekansal yayılım planlı bir şekilde gerçekleşmiştir. 1956 yılında kentin ilk Nazım İmar Planı hazırlanmış ve bu plan doğrultusunda, kentte yeni konut yerleşkeleri belirmiştir (Yılmaz, 2009). Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren mülk sahibi tek bir şahsa ait olan müstakil, az katlı konut anlayışı 1965 yılında çıkartılan Kat Mülkiyeti Kanunuyla değişmiştir. Bu kanuna göre 1-2 katlı konutların yerine, her katın mülkiyeti farklı şahsa ait olabilen 7-8 katlı apartman tipi yapılaşma başlamıştır. Bu tip yapılaşma, kentin fiziksel olarak yükselmesine ve yoğunluk kazanmasına neden olmuştur. 1993 yılında çıkartılan İmar Affı yasası yasal olmayan yoldan yapılmış tek katlı evlere de apartmanlaşma hakkı tanımıştır. Böylece kentin fiziksel yükselişi daha da artmış ve apartmanlar kentsel boşlukları yavaş yavaş doldurarak, kent silüetindeki hakim konut tipi olmuştur. 1993 yılından sonra kent blok şeklinde bitişik nizam apartman yapılaşmalarıyla dolmuştur. Kentin yerel yönetim olarak 1993 yılında büyükşehir kategorisine alınması ile; Büyükşehir Belediyesi dışında iki ilçe belediye daha kurulmuştur. Tepebaşı ve Odunpazarı Belediyeleri buldukları bölgelere göre adlandırılmıştır.

Eskişehir; 1980-2000 yılları arasında belirlenen yerleşme ve mekansal kullanım kararları doğrultusunda şimdiki makro formuna ulaşmış, özellikle merkezde yoğunlaşmasının yanı sıra, topografik veriler doğrultusunda yatayda ve düşeyde gelişimine devam etmiştir. Kuzeyde sınırı oluşturan Bozdağlar nedeniyle batı ve doğu yönünde yayılan yeni yerleşim alanları

oluşturulmasına rağmen halen tek merkezli bir kent olma özelliğindedir. 2000'li yıllardan itibaren Odunpazarı tarihi yerleşkesinde geleneksel konut ve sokakların rehabilite edilmesi ve uluslar arası bilinirliği olan lületaş işçiliğinin yanında cam el sanatlarının bölgede yaygınlaştırılması, lületaş, çağdaş cam sanatları, karikatür ve mumya müzelerinin açılması, Porsuk Çayı'nın rehabilite edilerek kent hayatına yeni su ve kıyı programatikleri ile katılması, yeni tematik parklar ve rekreatif alanların oluşturulması, tiyatro-opera-konserler vb. sosyo-kültürel alt yapının geliştirilmesi çalışmaları Eskişehir'e yeni bir "Turistik Kent" imgesi kazandırmıştır (Kacar, Ozturk, Burnak, Onal ve Dulger 2014).

Bu çalışmada, Eskişehir kentinin gelişim sürecinde kent belleği imgelerinin geçmiş ve bugünkü kentsel öğeler üzerinden analiz edilerek, bugünün mevcut kent okumasının yapılması hedeflenmiştir.

4. Zihin Haritalarının Oluşturulması

K.Lynch "Çevrenin imgesi" adlı çalışmasında, gözlemciyle çevresi arasındaki iki yönlü bir etkileşim olduğunu, çevrenin birçok farklı görüntü sunduğunu ama gözlemcinin bu görüntüleri kendi deneyimlerine göre seçip, düzenleyerek anlamlandırıldığından bahsetmektedir. Aynı zamanda kentsel imgelerin, insan zihninde oluşturduğu imajlar sayesinde şekillendiğini belirtir. Kentin kimliğini oluşturan kentsel imgelerin, geçmişte ve bugün neler olduğunun anlaşılabilmesi için kentte uzun ve kısa süredir yaşayan insanların zihin haritalarının oluşturulması bir yöntem olarak seçilmiştir (Lynch, 1996).

Zihin haritası, anahtar sözcük ve imgelerin birbiriyle birleşmesiyle zihinde meydana gelen doğal süreci, kağıt üzerinde sürdürme yöntemidir. Aynı zamanda anahtar kelimelerin renkler, resimler ve simgelerle desteklendiği, anılar, hatıralar ve kavramlarla bağlantı kurarak ortaya çıkan görüntünün kodlanarak oluşturulan bir grafiksel anlatımdır. Zihin haritaları, kişiye ait özel tasarımlar olduğundan, her birey kendi zihninde yapılandığı bilgileri kağıt üzerine aktarır.

Eskişehir'in geçmişte ve günümüzde kentsel bellek öğelerinin ortaya çıkarılması için yapılan zihin haritası oluşturma tekniği için; kentin uzun süreli gözlemcisi olan 60 yaş üstü kişiler ve kısa süreli kent kullanıcısı üniversite öğrencileri seçilmiştir.

Bu çalışmada zihinsel haritaların oluşturulmasında tüm gözlemcilerin A3 kağıdı yatay tutarak kullanması istenmiştir. Kalem kullanım çeşitliliği

gözlemciye bırakılmıştır. Tüm gözlemcilere zihin haritasını oluşturmak üzere Tablo 3.1.'deki problem sunulmuştur.

Tablo 4.1. Problem tanımı ve anlatım biçimi

PROBLEM TANIMI	Eskişehir kent merkezinin gündelik yaşamınız içerisinde kullandığınız alanlarını bir bütünlük içerisinde anlatınız.
ANLATIM ŞEKLİ	Geometrik şekil, silüet, perspektif, grafiksel anlatım, sembol ve yazım dili kullanılarak harita/kroki oluşturulması.
KENTSEL ANLATIM	Kent mekanını tanımlayacak işaret öğeleri, imge gibi (su, heykel, yapı, yol vs.) yapısal ve algısal elemanları kullanılması.

4.1. Geçmiş Bellek Öğelerinin Saptanması:

Eskişehir'in geçmiş bellek öğelerinin tespit edilebilmesi için, özellikle kentin 1980'li yıllarına tanıklık yapmış, bu dönemlerde sosyal ve kültürel olarak kenti deneyimlemiş 1960 yılı ve öncesi doğumlular tercih edilmiştir. Seçilen gözlemciler ya Eskişehir'de doğup büyümüş ya da 30 yılı aşkın süredir Eskişehir'de yaşamaktadır.

Kenti uzun yıllardır deneyimleyen gözlemcilerin zihin haritalarını oluştururken destek vermek, hafızalarını canlandırmak ve kayıtlı bellek öğelerini açığa çıkarabilmek için Tablo 4.1.1'de verilen sorularla derin görüşme de yapılarak kaydedilmiştir.

Tablo 4.1.1. Sorularla Derin Görüşme

1.Eskişehir'de eskiden arkadaşlarınızla nerede buluşurdunuz ve sosyal olarak hangi bölgede yoğunlukla bulunurdunuz ?
2. Sizin için Eskişehir'in en önemli sembolik binaları geçmişte ve günümüzde nelerdir?
3. Geçmişte kullandığınız veya sevdiğiniz bugün yok olan kentsel mekanlar ve donatılar nelerdir(sinema, kafe, heykel, su ögesi vb.) hikayeler, anılar varsa aktarılması.
3. Buluşma ve sembolik binaların içinde bulunduğu bir kroki çiziniz (geometrik formlar, perspektifler, yazılar, şekiller, figürler, doğrusal-eğrisel çizgiler vb.).
4. Bölgeler, simgesel ve kamusal yapılar, heykeller, doğal ve yapay kent donatıları: su, çeşme, ray izleri vb., ulaşım şekilleri, parklar, eylemlilikler, cadde ve sokak isimleri, köprüler, meydanlar, sınırlar vb. bellek öğelerinin aktarılması

Tablo 4.1.2. Kenti Uzun Süreli Deneyimleyen Gözlemcilerin Zihin Haritaları Örnekleri

Tablo 4.1.2.'de kenti uzun süredir deneyimleyen bireylerin zihin haritalarından farklı örnekler seçilerek verilmiştir. Eskişehir kent merkezini

1980'li yıllardan beri deneyimleyen kent kullanıcısının zihin haritaları ve derin görüşmelerdeki anıları Kevin Lynch'in Kent İmgeleri okumalarından esinlenerek ana başlıklar halinde grafiksel anlatım şeklinde Tablo 4.1.3.'deki gibi bir çözümleme yapılmıştır (Lynch, 1960).

Tablo 4.1.3. Uzun Süreli Kent Gözlemcisinin Geçmişten Günümüze Kentsel Bellek Öğeleri

Bölgeler	Odunpazarı, Sıcak Sular, Tepebaşı, Fabrikalar Bölgesi, Şeker Fabrikası, Tekavil Mahallesi, Köprübaşı, Akarbaşı, Osmangazi Üniversitesi Bademlik Yerleşkesi, Adalar, Bağlar
Simgesel Yapılar	Eski Otogar, Reşadiye Cami, Taşbaşı Çarşısı, Bacalar, Sümerbank, Ziraat Bankası, Valilik, Fabrikalar, İnhisar Hanı, Atatürk Lisesi, Adliye Sarayı, Çocuk Ceza Evi, Akarbaşı Camii, Büyükşehir Belediye Binası, Kurşunlu Camii ve Külliyesi, Su Değirmenleri, Subay Ordu Evi, Çarşı Camii, Tren Garı, Kanatlı AVM, Espark AVM, Vergi Dairesi, Odunpazarı Evleri, Fabrikalar, Hamamlar, Süleyman Çakır Lisesi, Şale Otel, Porsuk Otel, Asri Sinema, DDY Hastanesi, Tülomsaş, Hava Hastanesi, Stadyum, Arkeoloji Müzesi, SSK Hastanesi, Astsabay Orduevi, Cer Atölyesi, Şeker Fabrikası, Hal Binası, Askerlik Şubesi, Esnaf Sarayı, Osmanlı Bankası, Vali Konağı, Toprak Mahsülleri Ofisi, Verem Savaş Hastanesi.
Heykeller	Balıkçı Heykeli, Malhatun Heykeli, Özgürlük Heykeli (Kara Fatma), Valilik Meydanı Atatürk Heykeli.
Kenti Şekillendiren Doğal ve Yapay Öğeler:	Porsuk Nehri, Demiryolu hattı, Tramvay yolu, Odunpazarı topografyası, Sulama Kanalı-Akar Deresi, Kent Ormanı, Porsuk Nehri Köprüleri, Valilik Meydanı, Ankara-Kütahya Çevre Yolu.
Kullanılan Eylemlilikler:	Alış-veriş, dinlenme, rekreasyon, piknik, açık hava sinemaları, kayak gezintileri, Bademlik' de havuz ve uçurtma, tenis, lunapark eğlencesi, balık tutma, kütüphane çalışması.
Sokak ve Caddeler:	Hamamyolu Caddesi, Atatürk Caddesi, İki Eylül Caddesi, Yunus Emre Caddesi, Kızılçıklı Mahmut Pehlivan Caddesi, Üniversite Caddesi, Sivrihisar Caddesi, İstasyon Caddesi, İsmet İnönü Caddesi, Sakarya Caddesi, Hasan Polatkan Caddesi, Bağlar Caddesi, Muttalip Caddesi, Kütahya Caddesi, Çalışanlar Caddesi, Savaş caddesi, Doktorlar Caddesi.
Ulaşım:	Tren, Tramvay, Otobüs, Dolmuş, Uçak, Faytonlar, Bisiklet, Triportör.
Parklar:	Yediler Parkı, Alaaddin Parkı, Sazova Parkı, Kentpark, Adalar Çevresi Parklar, Dede Korkut Parkı.

4.2. Bugünkü Kent Belleği Öğelerinin Saptanması:

Eskişehir'de üniversite öğrencileri kenti kısa süreli (4-5 yıl) deneyimlemekte, kent içi ulaşımında çoğunlukla tramvay, otobüs kullanırken,

kısa mesafelerde yürümeyi tercih etmektedirler. Bu nedenle kent merkezini deneyimleyen kısa süreli kullanıcılar olarak üniversite öğrencileri ile bir çalışma gurubu oluşturulmuştur. Çalışma gurubu oluşturulurken kolay iletişim kurulabilecek, kenti yaşayarak deneyim oluşturmuş ve bu deneyimleri aktarabilecek vakti olan öğrencilerin seçilmesi gerekliliği düşünülmüştür. Bu nedenle çalışma gurubu olarak, Mimarlık Bölümünün, 2015-2016 eğitim dönemi I. Sınıf öğrencileri seçilmiş ve yaklaşık 62 kişilik bir öğrenci gurubu (18-20 yaş aralığında) ele alınmıştır. Bu öğrencilerin 38'i kız 24'ü erkektir. Öğrencilerin gündelik hayatlarında kent merkezini nasıl okuduklarını belirlemek için zihin haritaları oluşturmaları istenmiştir.

Tablo 4.2.1: Eskişehir Kent Merkezinin Günümüz Kent Belleği Okumaları

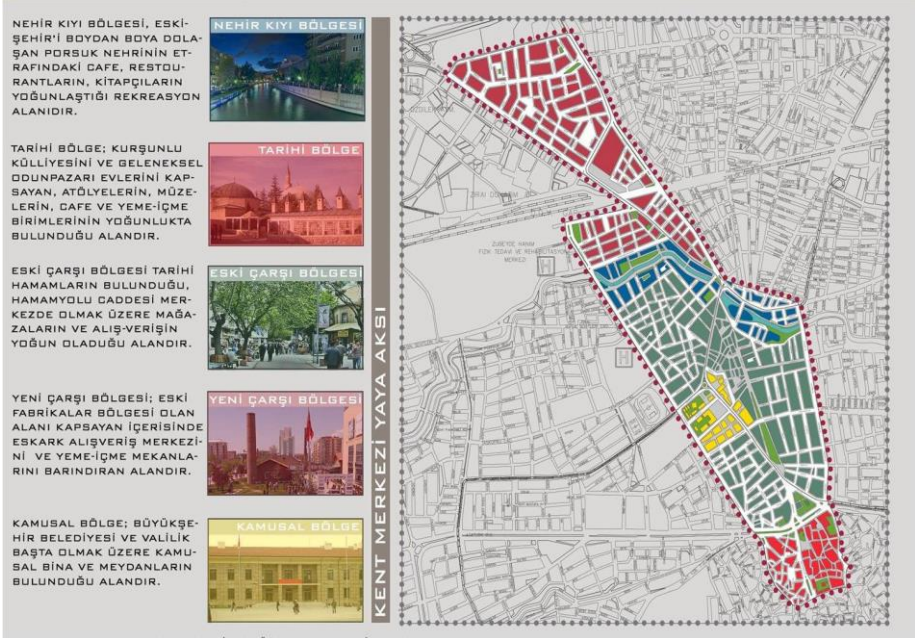
Bölgeler:	Eski Çarşı Hamamyolu, Kamusal Bölge Valilik ve EBB, Yeni Çarşı Bağlar ve Yeni Bağlar, Su Kıyısı Adalar, Odunpazarı Tarihi Bölgesi, ESOGÜ ve Anadolu Üniversitesi Yerleşkeleri, Barlar Sokağı, KYK Yunus Emre Yurdu, Dumlupınar ve Eskişehir Yurdu, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, Porsuk/Turing Otel, Haller Gençlik Merkezi.
Simgesel Yapılar:	TCDD Tren Garı, Terminal Binası, Stadyum, Atatürk lisesi, Espark AVM, Kanatlı AVM, Neo/Carrefour AVM, Esnaf Sarayı, valilik, EBB Opera Binası, Bacalar, Açık öğretim Fakülte Binası, Hava Hastanesi, Reşadiye Cami, Balmumu müzesi, Rixos Otel, Köprüler, Orduevi, Arkeoloji Müzesi, Atatürk Bulvarı Migros, Havaçılık Müzesi, Özdilek AVM, Acıbadem Hastanesi, Koçtaş Yapı Market, TÜLOMSAŞ ve Lojmanları, Kurt Kiremit Fabrikası, Taşbaşı Çarşısı, Eski Otogar,
Heykeller	Dede Korkut heykeli, Espark kavşağı çiçek demetleri, Cengiz Topel Heykeli
Kenti Şekillendiren Doğal ve Yapay Ögeler:	Porsuk Nehri, Demiryolu hattı, Çevre yolları, Odunpazarı topografyası.
Kullanılan Eylemlilikler:	Alış-veriş, kafe-restoran, kırtasiye, spor, rekreasyon, kültür-sanat, eğitim ve eğlence
Sokak ve Caddeler:	Atatürk Bulvarı, Öğretmenler Caddesi, İsmet İnönü Caddesi, Şair Fizuli Caddesi, Atatürk Caddesi, Bursa-Eskişehir Çevre Yolu, Adalar, İki Eylül Caddesi, Seylaç Caddesi, Cengiz Topel Caddesi, Üniversite Caddesi, Basın Şehitleri Caddesi, Yunus Emre Caddesi.
Ulaşım:	Tren, Tramvay, Otobüs, Minibüs, Bisiklet, Gondol
Parklar:	Sazova Parkı, Dede Korkut Parkı, Şelale Park, Kent Park, Kanlı Kavak Parkı.

Tablo 4.2.2. Kenti Kısa Süreli Deneyimleyen Üniversite Öğrenciler Zihin Haritaları Örnekleri

olarak depolarlar. Zihinsel temsillerin grafiksel anlatımı olan zihin haritaları, mekanın görüntüsüyle ilgili olduğu kadar mekanı algılayan insanın yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik seviyesi ve yaşanan yerde kalış süresi ile şehir içi yaşama alanı ve mesleği gibi çok sayıda değişkenle doğrudan ilgilidir. Bu kapsam içerisinde, zihin haritaları; insanların algıları ve ihtiyaçları sonucunda meydana gelen, bunun yanında sosyo-ekonomik durumun oluşturduğu kavramların etkisi ile şekillenen, bir oluşumdur.

Eskişehir'in geçmişten günümüze sahip olduğu kentsel bellek öğeleri ve bunların değişimleri hakkında bize bir fikir verebilecek olan çıkarımlar Tablo 4.1.'de özetlenmiştir. Resim 4.3.1.'de görülen bugünün kent merkezi geçmişte de var olan 5 ana bölgeden oluşmaktadır. Bu bölgelerin kullanım programatikleri ve yoğunlukları değişime uğrayarak güncelliklerini korumuşlardır.

Resim 4.3.1. Zihin haritalarında ortaya çıkan Eskişehir kent merkezinin bölgelerle okunması

Geçmiş kent belleği imgelerinin tespitinde zihin haritalarının oluşturulması dışında, 60 yaş üzeri gözlemcilerle yapılan derin görüşmeler, bahsi geçen kent mekanlarının biriktirilmiş anıların tetiklenerek canlanmasını sağlamıştır. Bugün silinen veya dönüşen kentsel bellek öğelerinin kişi için ne ifade ettiği daha güçlü bir anlatımla tespit edilebilmiştir. Bu anlatımlarda özellikle Porsuk nehrinin geçtiği Adalar bölgesinde geçmişte çok sayıda

yazlık sinema, lunapark ve çay bahçelerinin olduğu, ayrıca nehirde ahşap kayıkların kiralanarak gezildiği ve balık tutulduğu, bugün bunların silindiği veya yerini yeni turistik öğelerin aldığı belirtilmiştir. Gene nehir kıyısı Köprübaşı bölgesinde eski Porsuk otelin önündeki adada, su koduna yakın olarak “Çukurçarşı” yada diğer adıyla “Balıkçılar Çarşısı'nın” çok kullanıldığı fakat bugün pasif bir park alanına dönüştürüldüğü anlatılmıştır. Geçmişte kent hayatının en önemli ticaret alanı olan Hamanyolu Çarşısından geçen Akar deresinin 1990'lı yılların başında kapatıldığı, derenin başında bulunan değirmenlerin yok olduğu anılarda geçmiştir. Ayrıca kent hayatına eğitim, sosyo-kültürel ve yapı dili olarak önemli bir renk katan “Kılıçoğlu Sineması ve çarşısının”, “Süleyman Çakır Lisesi'nin”, “Arı Sineması'nın” yıkılmasının önemli bir kayıp olduğu ve gelecekte varolan diğer değerlerin kaybedilme endişesi dile getirilmiştir.

Tablo 4.3.1. Geçmiş Bellek Öğeleri ve Değişen Bellek Öğeleri

Çarşı Kurgusu	Eski çarşı bölgesi, Taşbaşı çarşısının dönüşümü ve çevresindeki hanların yıkılmış olması. Tüm ticaret akışı Hamamyolu çarşı aksı üzerinde gerçekleşirken bugün alış-veriş kültürünün de değişmesi ile yeni çarşı akslarının ve mekanlarının oluşması.
Kentsel Doğal Artifakt Su Ögesi	Kent içerisinden geçen Porsuk Çayı'nın 2000'li yıllarda rehabilite edilerek, betonarme yatağ içerisinde kesitlerinin değiştirilmesi, nehir üzerindeki birçok köprünün yıkılarak, yeni köprü geçişlerinin oluşturulması. Suyun üzerinde gezinen ahşap sandalların yerini gondolların ve teknelerin alması. Hamamyolu eski çarşı aksındaki Porsuk sulama kanalının 1990 yıllarında üstünün kapanmış olması,
Kentsel Estetik Heykeller	Kentte geçmişte yer alan bellek öğelerinden bazı heykellerin kaldırılması veya yerlerinin değiştirilmesi.
Değişen Kültür Mekanları/Sinemalar (Pösteki,N. 2013)	Kentte 1930 yılından itibaren açık ve kapalı olmak üzere birçok sinemanın varlığı, o dönemin sosyo-kültürel yapısında sinemanın önemini göstermektedir. Bugün kentte modernizmin etkisiyle sinema kültürü değişmiş, programatik amaçla kurulan yere ait sinemalar yerini AVM içerisindeki salon sinema tipolojisine bırakmıştır. Uzun yıllar varlığını sürdüren bugün yıkılmış veya programatik dönüşüme uğramış sosyo-kültürel merkez olan sinemalar (Kılıçoğlu, Arı, Asri ve Marmara vb.), (Bodur, 1990).
Ulaşım Biçimleri	Kent içi ulaşımında fayton ve her yaş grubu bisiklet kullanırken, bugün fayton yaz döneminde turistik amaçlı, bisiklet de çoğunlukla gençlerin kullandığı bir ulaşım aracına dönüşmüştür. Günümüzde bireysel araçların dışında, toplu taşıma olarak tramvay, otobüs ve minibüs kullanılmakta, merkezde otopark sıkıntısı ve trafik nedeniyle yaya ulaşımı tercih edilmektedir.
Geleneksel Konut Bölgesi/Odunpazarı	Odunpazarı tarihi yerleşkesi, geçmişten günümüze konut bölgesinden tarihi turistik bir bölgeye dönüşmüştür. Müzeler, butik

	oteller ve sokaklara yayılmış lületaşı-cam el sanatları bölgeyi canlı bir açık hava müzesine dönüştürmüştür.
Fabrikalar Bölgesi	Geçmişte kenti ikiye bölen İstasyon Garı'nın arkasında kalan fabrikalar bölgesi, kereste, pişmiş toprak ve un sanayi gibi üretime yasal çalışan bir sanayi bölgesi iken, 1970-80'li yıllarda, sanayi tesislerinin kent içinde kalmaları, altyapı sorunlarını gündeme getirmiş ve sanayi tesisleri kentin dışına yönlendirilmiştir. Bu yeni eğilim sonucunda kent içindeki sanayi yapıları terk edilmeye başlanmış ve 1990'dan sonra boşalan sanayi yapıları yeni kentsel programatikler; eğlence, kültür ve ticari faaliyetlerle kent hayatına devam etmişlerdir.
Yollar/Caddeler/ Sokaklar	Geçmişten günümüze tramvayın toplu taşımada kent hayatına katılmasıyla, birçok cadde ve sokağın akışları değişmiş, bazı yollar yayaya ve tramvaya terk edilirken, bazıları tek yönlü hale getirilmiştir. Bu durum kent merkezini yaya olarak rahatlatırken, araç trafiğinin yoğun saatlerde tıkanmasına ve merkezde parklanma problemlerinin oluşmasına yol açmıştır. Sağlıklı bir kent olarak toplu taşıma, bisiklet ve yaya ulaşımının öncelikli seçilmesi Eskişehir için olumlu bir gelişme olarak görülebilmektedir.

Trafik Düzenleme Öncesi ve Sonrası

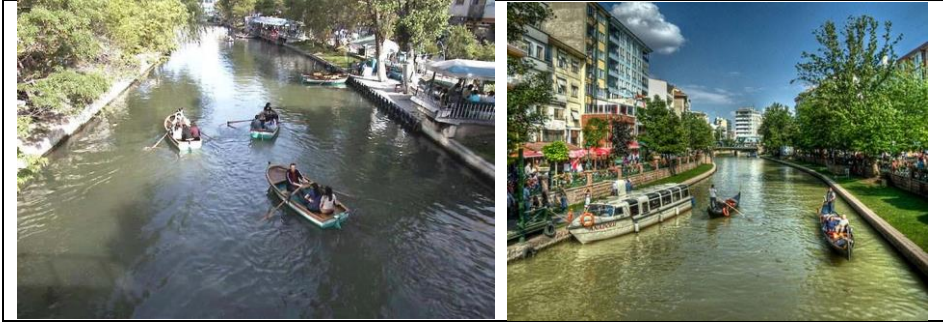
Fabrikalar Bölgesinde Yer alan meyve sebze halinin gençlik ve Kültür Merkezine Dönüşümü

Değişen Sinema Ve Eğlence Kültürü

Porsuk Çayı Kıyısı, Rekreatif Dönüşümler

Resim 4.3.2. Değişen Kent Belleği Öğelerinden Seçmeler

Sonuç ve değerlendirme

Mekânsal bellek, bir yere ait olmayı, yerle ve zamanla ilgili anı biriktirmeyi içermektedir. Küreselleşirken tek tipleşen bir dünyada toplumun kendi kökleriyle bağlantısını kurmak açısından bellek mekânları önem kazanmaktadır. Cooper'a göre, çocukluk döneminin zihinde canlanmasında yaşanan yerle kurulan ilişki ve bilinçaltının ortaya çıkmasında yaşanan yerdeki anılar ve mekansal veriler etkilidir. Geçmişe ait anıları ve mekanları zihninde canlandırabilen birey, geçmiş ve geleceğini birbirine bağlayabilir. Kent mekanlarının hızlı dönüşümü bireylerin geçmiş anılarının silinmesine, yerle kurulan ilişkinin yok olmasına yol açmaktadır (Cooper, 1992).

Kentsel bellek, en genel haliyle bir kentin genel görünümü, insanların sosyo-kültürel ve ekonomik yaşam tarzının yansımalarından oluşmaktadır. Kentin dokusu, mimarisi, sokak, meydan, park gibi öğeler, anıtlar, kamusal mekânlar, insanların kente ilişkin ilk duyularını oluştururlar. Gözlemci bireyin kent belleği, beş duyuya ilişkin deneyimlerinin yanı sıra, anılar ve anlamlarla yüklü olmaktadır. Kentsel dönüşümler, mimari değişimler,

alışkanlıklar hiçe sayılarak değiştirilen kentlerin çehreleri toplumun belleğini olumsuz etkilemektedir. Bu açıdan son yüzyıllarda geçmişin bellekteki zaman-mekânı hatırlama ve algılama biçimlerini dönüştürerek, mekânların yeniden inşası sırasında bazı değerlerin korunmaları önemlidir.

Varolan hafıza mekanlarının yaşatılmasının yanında bellek üzerinden mekanların üretilmesi çabasının da üzerinde durulmalıdır. Toplumların ortak belleğinin ortaya çıkarılması ve korunmasında mekan bir araç olarak öne çıkarken, mekanın kendisi toplumun ortak belleğinin yaratıcısı ve koruyucusu olabilmektedir.

Bu çalışmada zihin haritaları dışında yapılan derin görüşmeler; insanın yaşamında kentsel mekânlar ile etkileşim içerisinde olduğunu ve bu etkileşimin sonuçlarını zihninde saklayabildiğini ve yeniden anımsayabildiğini, ortaya koymaktadır. Eskişehir dönüşüm hızı açısından diğer Türkiye kentlerine göre şanslı bile olsa, son 30 yılda birçok bellek ögesi silinmiş veya farklı biçimlere dönüşmüştür. Kentlerde son dönemde hızlı dönüşen mekanların, kentte yaşayan yaşlı nüfusunun bir bölümüne yabancılaştığı tespit edilmiştir. Bu yabancılaşma sonucu bazı eski kent kullanıcıları, sadece güvenli alan olarak gördükleri bildik mekanları kullanmayı tercih ederek, algısal kent sınırlarını daraltmaktadırlar. Rossi'nin dediği gibi şehrin fiziksel biçimlenişinde rol oynayan ve kentin kimliğine ait verileri bütünlükle bir örgü içinde bünyelerinde barındıran kentsel bellek öğelerinin, kentin genetik kodlarının tanınması için korunmaları gerekmektedir (Rossi, 2006).

Teşekkür: Bu çalışmanın Eskişehir'in geçmişteki bellek okumaları bölümündeki zihin haritaları ve derin görüşmeler, ESOGÜ Mimarlık Anabilim dalında 2016 Bahar döneminde açtığım "Kentsel/Kamusal Alan ve Mekan Tasarımında Yön Bulma II" yüksek lisans dersi kapsamındaki öğrenci çalışmalarından, faydalanılarak oluşturulmuştur.

Extended Abstract

A Reading Attempt of the Past and Present Urban Memory of Eskişehir via Cognitive Mapping

*

Ayşen Çelen Öztürk
Eskişehir Osmangazi University

Urban memory is the ability of individuals to keep, maintain and - when necessary- reveal the experiences, sensations, comprehensions gathered from physical environment. The individual records the perceptual experiences obtained as a result of interaction with his/her physical environment to his/her brain through coding them. This environmental information codings are of urban images, buildings, streets, statues, fountains, parks, topographic-natural etc. data. The urban identity is created through the shaping of the urban spaces and images constructing the city over a long time period. While the urban spaces gain meaning with the relations constructed by individuals, the transactional environment experience between the individual and urban space creates an impact that strengthens and develops the mental generation of images.

Downs and Stea (1973) working on environmental psychology, explain the coding, reserving, remembering of the information gathered from the environment and the deciphering the codes as interpretation of the process of perception and experience. In this respect, it is seen that urban-- spaces such as streets, parks, water units, statues and public buildings etc. have an important place in the daily life of people through activities such as wandering, meeting, recreation, entertainment etc.

To reveal the physical and sensational relation that individuals construct with the city, some methods have been developed. This study uses the method of "creating mind mapping (cognitive mapping)" to reveal the individual-city interaction. Cognitive maps are created by remembrance of these coded urban images and via a graphic narrative language in which oral and geometric elements are used on paper.

Since the majority of world population prefers to live in cities in our day, cities are increasingly growing and transforming. By the impact of the rapid change and transformation in Turkey, the elements of memory coming from the past are getting rapidly disappeared leading the loss of the memories experienced through the erased elements of memory.

Eskişehir is an authentic Anatolian city developed as two territories –up and down- according to the Porsuk stream running through the city. The existence of the natural hot water spring is known from the older ages. When the Anatolian part of the Berlin-Bağdat Rail route started to pass from Eskişehir at the end of the 19th century, a turning point has been achieved for the city. In Eskişehir which was selected as a pioneering city for development and transformation during the initial years of the Republic, the industry has been developed in accordance with the agricultural and natural resources of the province. Eskişehir, in line with the decisions issued between 1980-2000 on settlement and spatial use has reached its present macro form and in addition to its particular concentration in the center, the development continued vertically and horizontally according to the topographical data. Even though the city expanded towards west and east due to the Bozdağlar mountains that create the border in the north and developed new settlement areas, it still keeps the feature of being a city with one center.

Through the existence of two universities located at the city center make an important contribution to the city life in socio-cultural and economic terms starting from the beginning of 1990's, the image of "Eskişehir: University City" settled accordingly. Since 2000, by the active attempts of civil administrations the city experienced an important transformation. Especially in the historical settlement of Odunpazarı by the rehabilitation of the traditional dwelling and street fabric, extending the world-famous sepiolite crafts to the street and making glass shaping crafts widespread in the area followed by foundation of many museums; the infrastructure of a touristic attraction center has been formed. The participation of Porsuk stream cross-cutting the city center by new water and shore programmatic, the development of new thematic parks and recreation areas, the development of socio-cultural infrastructure by the activities such as theatre-opera-ballet and concerts transformed the city into an attraction center by adding the image of "Touristic city" to Eskişehir (Kacar, Ozturk, Burnak, Onal ve Dulger, 2014).

While the deconstruction and re-structuring processes continue in the world and in Turkey during the recent years through the rapid urbanization policies, Eskişehir has been involved in the rapid transformation process. During this process, even though the city is luckier in comparison with the

metropolis, it is seen that many important elements of urban memory change rapidly and become transformed.

The aim of the present research can be summarized as analyzing the development of urban memory of Eskişehir in time, evaluating the relations of urban elements with memory and finding out the spatial elements in the urban area that remains in the memory. The research universe is analyzed under two parts. In the first part that deals with the determination of the past memorial elements of Eskişehir, people who were born in and before 1960 were selected who witnessed the urban life during the period of development, especially during 1980's and collected experiences. In the second part related with the determination of the current urban memory, the selection was made among the university students who started to experience the city recently. During the research process, parallel to the theoretical frame of the work, the temporal differences between the urban images of Eskişehir was determined via mental maps and memory-space associations was made especially during the creation of mental maps related with the past by collecting the present memories related with urban spaces.

The spatial memory involves belonging to a certain place and collecting memories related with time. In the world that becomes stereotypical through the process of globalization, the spaces of memory gains importance in terms of creating a bond between the society and its very bonds. According to Cooper, during the visualization of the childhood period in the mind becomes effective and for revealing the sub-conscious relations constructed with the place and the memories in the lived place and spatial data are important. Individual visualizing the memories and spaces related with the past in his/her memory can relate the past and future with each other. The rapid transformation of urban space leads to the dissolving of the past memories of individuals and the extinguishment of the relation constructed with (Cooper, 1992). In this study the in dept interviews made reveal that people interact with urban spaces in their life and reserve the outcomes of this interaction in their mind and remember them.

The result of this study display that the public symbolic structures existed in Eskişehir from past to present do not experience a change and some symbolic structures continue the urban life with some programmatic changes and shows that the spaces of culture-entertainment and commerce are transformed together with habits, the green areas used in the past are still used by older age groups even though they lost their actuality and that the young generation prefer new thematic green areas and a new statue symbolism generated which is dominant in the entire city.

Kaynakça / Bibliyografya

- Cooper, C.M., (1992). Environmental memories, in I. Altman & S.M. Low (eds.), Place attachments: Human behaviour and environment: Advances in theory and research, Plenum Press, 86-112.
- Çakmak, Ş.,(2008), Şehrin biçimlenişinde ve kimlik kazanmasında belirleyici rolü olan artifaktlar: Eskişehir kenti üzerinden bir inceleme, (Yayınlanmamış Tez) ESOGÜ Üniversitesi FBE, 2008.
- Çalak, I.E.,(2012) “Kentsel ve ortak belleğin sürekliliği bağlamında kamusal mekanlar: ULAP Platz örneği, Almanya”, MSGSU Tasarım+Kuram Dergisi, cilt 8, sayı 13, ss.34-47, İstanbul., MSGSU Tasarım+Kuram Dergisi, cilt 8, sayı 13, ss.34-47, İstanbul.
- Downs, R. ve Stea, D., (1973). Cognitive maps and spatial Behaviour: Process and products, Chicago: Aldine, pp. 8-26.
- Erkan N.Ç., Yenen, Z.(2010), Yerleşmelerde imaj analizi konusunda bir yöntem: Kastamonu örneği, Megaron, Cilt 5, Sayı No. 2, ss. 67-81.
- Harvey, D. (2003), Postmodernliğin durumu kültürel değişimin kökenleri, Sungur Savran(Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Huyssen, A.,(1999). Alacakaranlık anıları: Bellek yitimi kültüründe zamanı belirlemek, Kemal Atakay (Çev.), İstanbul:Metis Yayınları.
- Gür Ş.Ö.(2009), Dönüşen topraklarda kent kimliği, Dosya 10.1, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni 67/Şubat 2009, s.12-34.
- Kacar, D., Ozturk,A.C., Burnak T., Onal G.,Dulger H.(2014), “Kentlerde doğal artifakt “Su ögesinin” kamusal hayata katılımı: Eskişehir Porsuk Örneği”, 26.Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi 'Kent Merkezini Yeniden Keşfetmek', Bursa.
- Kümbetoğlu, B., (2005). Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, ISBN: 9758803514.
- Lynch, K., (1996) Çevrenin imgesi, Yapı Kredi Yayınları, Kent ve Kültürü, Cogito, sayı 8, sy 153-161.
- Lynch, K. (1960) The image of the city, The MIT Press, USA.
- Nora, P., (2006), Hafıza mekânları, Mehmet Emin Özcan (Çev.), Ankara: Dost Yayınları.
- Oktay, D. (2009), Yerel bağlam ve kent kimliği: Ankara örneğinde bir tartışma, Dosya 10.1, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bült. 67, 2009, s.35-43.
- Öymen N., Gökmen G.P.,(2009). Bellek ve mekan ilişkisi üzerine bir model önerisi, İTÜ Dergisi/A, Mimarlık, Planlama, Tasarım, Sayı:8, Cilt:2, ss.145-155.
- Kitchin, R.M. , Fotheringham A. S.(1997); Aggregation issues in cognitive mapping, The professional geographer 49:3, pp.269-280.
- Gifford R.,Hine D.,Clemm W. (2000), “Decoding modern architecture: A Lens model approach for understanding the aesthetic differences of architects and laypersons”, Environment and Behavior, Vol. 32 No. 2, pp.163-187
- Rossi, A.,(2006). Şehrin mimarisi, Nurdan Gürbilek (Çev.), Kanat Yayınları.
- Sarı, J., (2013), Kenti deneyimleme aracı olarak psikocoğrafya, (Yayınlanmamış Tez) İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Y.lisans tezi, İstanbul.

- Topçu K.D., Topçu M. (2012), Visual presentation of mental images in urban design education: Cognitive maps, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 51, pp. 573 – 582.
- Touraine, A.,(2010) Modernliğin eleştirisi, Hülya Uğur Tanrıöver (Çev), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ISBN : 9789753632553.
- Yeşil, S.Ş.(2016) ; Psikocoğrafya ve bir şehir gezgininin anıları, *Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 2016/5 sy.124-149, ISSN 2148-3442.
- Yılmaz, E.T.(2009), Eskişehir kentinin gelişiminde belirleyici rolü olan süreçler ve bu süreçler içerisinde beliren yerleşkeler, (Yayınlanmamış Tez) ESOGÜ Üniversitesi FBE, 2009.
- Pösteği,N.(2013). Sinema salonlarının dönüşümünde bellek ve mekân ilişkisi, http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/nposteki/bildiri/nposteki31.05.2013_00.54.44bildiri.pdf
- Bodur, F.(1990). Eskişehir sinemalarının dünü ve bugünü. <http://www.feyyazbodur.com/makale/Eskişehir%20Sinemalarının%20Dünü%20ve%20Bugünü>

Ayşen Çelen Öztürk,

Lisans eğitimini 1992 yılında Anadolu Üniversitesinde tamamladıktan sonra yüksek lisansını 1994 yılında Yıldız Teknik Üniversitesinde bitirdi. Doktora derecesini 2001 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nden aldı. Şu an Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık Bölümünde çalışmakta ve bölüm başkanlığı görevini 2012 yılından beri yürütmektedir. İlgili alanları; kentsel dönüşüm problemleri, üretimini sonlandırmış endüstriyel alanların yeni kullanımları, kentsel kimlik ve okunabilirlik ve sağlıklı kentlerdir. Son dönemde Eskişehir'in kimlik, okunabilirlik ve yol bulma niteliğinin artırılması üzerine çalışmalarına devam etmektedir. Mimarlık bölümünde kurduğu "Habitat" proje atölyesinde mimari proje çalışmalarına öğrenciler ve ekibiyle devam etmektedir. 2014 yılında bir süre Boston Mimarlık Okulu, peyzaj mimarlığı bölümünde "Kıyı Kentler" ile ilgili misafir araştırmacı olarak çalışmıştır.

- Studied architecture at Anadolu University (B.Arch, 1992). Received her M. Arch (1994) at Yıldız Technical University and Ph.D. (2001) at Mimar Sinan Fine Art University. She has been working at the Eskişehir Osmangazi University/Turkey, Department of Architecture as an Associate Professor and head of department. Her areas of interests are renewal urban design problems, brownfield regenerations and healthy cities. Nowadays she is studying about to develop of wayfinding and eligibility in the Eskişehir city centre for pedestrian. She has a design studio called as "Habitat" at the university. She studied at Boston Architectural School Landscape departments as a visiting researcher on riverbank cities in 2014.

E-mail: acozturk@gmail.com

Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi

*

Urban Identity and Memory Problems: The Evaluation of
Opportunities and Threats in Case Study of Amasra

Sezen Aslan
Gazi Üniversitesi

Perihan Kiper
Gazi Üniversitesi

Öz

Küreselleşme ile birlikte kentlerde gözlenen tek tipleşmeye koşturarak kentlerin özgün kimliklerinin korunması sorunu daha da önem kazanmaktadır. Özellikle tarihi kentlerde, geçmişten bu güne biriken kültürel zenginliğin kent mekânındaki izlerinin ve toplumsal yaşam tarzı üzerindeki etkilerinin korunarak yaşatılması gerekmektedir. Böylece bir yandan kent kimliklerinin sürekliliğini sağlanırken, öte yandan da kentlilerin aidiyet duygusu geliştirilecektir.

Bu çalışmada; oldukça eski bir tarihe ve özgün bir kimliğe sahip olan Amasra kenti örneğinde kent kimliği ve belleğinin korunmasında yaşanan sorunlar irdelenmiştir. İlk bölümde kent kimliği ve belleği konuları açıklanmış, ikinci bölümde Amasra kenti kimliği ve tarihsel yapısı hakkında özet bilgiler verilerek konu ile ilgili yaşanan sorunlar aktarılmaya çalışılmıştır. Yöntem olarak saha araştırması, anket çalışması ve kimlik öğelerinin haritalandırılması tekniklerinden yararlanılmıştır. Son bölümde fırsat ve tehditler çerçevesinde öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent Kimliği, Kent Belleği, Koruma, Amasra

Abstract

The issue about protecting the unique identity of cities has become more important with the uniformization observed in cities along with the globalization process. Especially in historic cities, it is necessary to preserve the traces of cultural richness on urban spaces and its impact on social life. Thus, it would be possible to ensure continuity of urban identity while improving the residents' sense of belonging.

In this study, the problems about protecting the urban identity and memory of Amasra, which has fairly old history and distinctive identity, are examined. In the introduction part, the concepts of urban identity and memory is explained, and in the second part, the brief information about the identity and historical structure of Amasra, and related problems are presented. In the study both a site investigation and a surveying have been used. In the last part, considering all the opportunities and threats, some proposals are stated for the future.

Keywords: Urban Identity, Urban Memory, Urban Preservation, Amasra

Giriş

Özellikle tarihi yerleşmelerde kent kimliklerinin korunması sorunu son dönemlerde giderek artan bir önem kazanmaktadır. Fiziksel, çevresel, toplumsal, işlevsel, ekonomik ve yönetsel boyutları ile kentlerin bir bütün olduğunu; bir kentte zaman içindeki toplumsal ve mekânsal değişimin, yaşayanlar üzerinde bıraktığı toplu izlenimlerin kent kimliğini ve bu bağlamda da kent belleğini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Kentler; ilk kuruluşlarından itibaren farklı dönemlerin izlerini taşıyarak, katmanlar halinde ve bir süreklilik arz edecek şekilde kimliklerini oluşturur. Kentler ve kentliler; geçmişten bugüne yaşanan tüm gelişmeleri belleğinde tutarken, bu birikim de farklı biçimlerde kent mekânına ve kent yaşantısına yansımaktadır. Kent kimliklerinin oluşumunda doğal çevre değerleri kuşkusuz, temel belirleyicilerden birisidir. Ancak; kuruluşlarından itibaren o yerleşmede yaşayan toplumlar, kent kimliğinin hem üreticisi hem de etkileneni durumundadır. Kentin belleği ya da toplumsal bellek, mekân-zaman-anı-kimlik birlikteliğinden oluşmaktadır. Kentlerde yaşayan bireylerin mekân algısı, aidiyet hissi, yaşam biçimleri gibi konularda, kimlik ve belleğin oluşum süreçleri ile bunların zaman içinde sürekliliğinin sağlanması (korunması) önemli rol oynamaktadır. Kentler, geçmişten geleceğe uzanan tarihsel sürekliliklerini sağlayabilirlerse; özgün kimliklerini, zaman ve mekân içindeki okunabilirliklerini koruyabilirler ve yaşayanlar için de aidiyet ve sahiplenme duygusunu güçlendirebilirler.

1980 sonrası dünyada küreselleşme ve neo-liberal politikalar ekseninde, kentlerde en sık tartışılan konulardan biri de kimlik kaybı olmuştur. Özellikle son 50 yıllık dönemde yapılan müdahaleler, kentlerin binlerce yılda oluşan özgün kimliğinden ve tarihsel sürekliliğinden önemli kayıplar verdirmiştir. Bu süreçte tarihi kentlerdeki kayıplar ise geri dönüşü olmayacak biçimde daha da yıkıcı olmaktadır. Kentlerin özgün kimliklerinin korunamaması (ve belleklerinin yitirilmesi); giderek birbirine benzeyen, içinde yaşayan bireylere farklılık sunamayan kentler yaratmaktadır. Bu noktada kentlerin kimliklerinin ve belleklerinin korunması gerekliliği daha da önem kazanmaktadır.

1. Kent Kimliği ve Öğeleri

Kent kimliğinin doğal, fiziksel, sosyo-kültürel, ekonomik, politik ve hatta psikolojik boyutları bulunmaktadır. En yaygın tanımlamaya göre kent kimliği, bir kenti diğerlerinden ayırt eden tüm özelliklerdir (Sirel, 2005, s.

35). Kavrama kuşkusuz en önemli katkıyı sağlayan yazarlardan biri olan Lynch (1981), kimliği "bir kişinin bir yeri tanıyabildiği veya hatırlayabildiği, diğer yerlerden farklı olan özellikleri" şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımlamalar kimliği oluşturan öğeleri bütünsel olarak değerlendirmektedir. Suher'e göre (1995) kent kimliği, uzun bir zaman dilimi içinde biçimlenen; kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi gibi özgün özellikleri ile kente biçimini veren bir kavramdır. Lalli ve Plöger ise (1990) bir yerin kimliğinin fiziksel özelliklerinin yanı sıra birey ve grupların algılamaları ile gelişmiş, toplumsal inşası zamanla oluşmuş değerler bütünü olduğunu belirtmiştir. Bu tanımlamalar da kent kimliğini bütünsel olarak ele almanın yanı sıra; içeriğini daha detaylı olarak betimlemektedir. Bazı yazarlar ise; yerin kimliğini bireylerin o yere yükledikleri anlama odaklanarak açıklamışlardır. Kent kimliği; mekân ile insan arasındaki etkileşim ve insanların belirli bir yere ait olmaları bakımından kendilerini tanımlamaları sonucu oluşan bir kavram olarak kavramsallaştırmaktadır (Hernandez, Hidalgo, Salazar-Laplace ve Hess, 2007). Aly'e göre kimlik (2011); insanların kültürel birikimleri, gelenekleri, arzuları, ihtiyaçları ve geleceğe yönelik beklentilerinin kentlere olan yansımadır. Bernardo ve Palma-Oliveira (2016), yerin kimliğini sosyal kimlik ile bağdaştırarak; coğrafi olarak tanımlı grupların ortaklıklarına vurgu yapmaktadır.

Kent kimliğini kavramsallaştıran tanımların geneline bakıldığında kimliği oluşturan öğelerin somut ve soyut öğeler olarak gruplandırılabilirliği görülmektedir. Somut kimlik öğeleri doğal çevre ve insan eliyle üretilen yapılar iken; soyut kimlik öğeleri ise kentin kendine özgü tarihsel, sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerinden oluşmaktadır.

Kentlerdeki kimlik öğelerinin önemli bir bölümünü oluşturan doğal çevre; kendi içinde coğrafi konum, topografya, iklim, bitki örtüsü, fauna, jeolojik ve jeomorfolojik durum ve su varlığı gibi öğelerden oluşmaktadır. Bu öğelerin bir kentten diğerine farklılık göstermesi sonucunda bu kentler birbirinden ayrılmaktadır. Bir başka deyişle doğal çevre kentlerin özgün kimliklerine önemli ölçüde katkı vermektedir (Şekil-1). Kentlerin sahip olduğu doğal çevre verilerinin iyi okunarak değerlendirilmesi, korunması ve iyileştirilmesi sonucu oluşan kent kimlikleri, doğal yapı ile uyum içinde olacaktır (Ocakçı, 1995, s. 165). Doğal yapı ile çatışan kentsel gelişmeler ise süreç içinde doğal afetlere davetiye çıkarma, artan yerleşme ve yaşam maliyeti vb. pek çok sorunu da beraberinde getirecektir.

Şekil 1. Çevresel Kimlik Öğelerine Örnekler

a) Amasra'nın kendine has konumu

b) Amasra'da yeşil doku, deniz ve topografya

Kaynak: a)URL-1, b)URL-2

Kentlerin kimlik öğelerinin doğal çevre değerleri dışında kalan bölümünü insan eliyle üretilmiş çevreler oluşturmaktadır. Toplumlar çalışma ve yaşam alanlarını, kültürel birikimleri ve dönemlerinin koşulları doğrultusunda biçimlendirirken içinde yaşadıkları çevreyle hep etkileşim içinde olmuşlardır. Üretilen mekânlara kazandırılan kimlik, bu mekânın oluşumuna katkı koyan toplulukların yaşadıkları ve bağlandıkları yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentlerdeki fiziksel kimlik öğelerinin tanımlanmasında ilk akla gelenler; kentin makroformu, özgün dokusu, özellikli yapıları, sembol niteliği taşıyan birimleri veya yine kentin özgün ekonomik işlevidir (Şekil-2).

Şekil 2. Fiziksel Kimlik Öğelerine Örnekler

a) Amasra Ahşap Mimarisi Örneği (Kültürel Kimlik)

b) Amasra'da önemli bir kimlik öğesi- Antik Limandaki Direkli Kaya (Tarihsel)

c) Amasra'nın son dönemde kimlik öğesi olarak görülen kömür havzası (İşlevsel)

Kentlerin görünen kimliğini büyük ölçüde doğal ve fiziksel öğeler oluştursa da sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik vb. toplumsal girdiler de kimlik değerlendirmesinde göz ardı edilmemelidir. Kentlerin ekonomik yapılarındaki başat özellikler, kültürel boyuttaki gelenek ve görenekler,

toplumsal yapıdaki farklılaşmalar, yaşanmış önemli tarihi ya da siyasi olaylar, toplumsal mücadele geçmişi vb. girdiler de kimlik ögesi olma özelliği taşıyabilmektedir. Örneğin ABD'nde Seattle Kenti; "Sürdürülebilir Seattle" ismini kullanarak kimliğinde çevre duyarlılığına gönderme yaparken, 1999 yılında kentte yapılan Davos Zirvesi toplantısı sırasında yapılan ilk küreselleşme karşıtı gösterilere öncülük ederek, toplumsal duyarlılık kimliği ile de ön plana çıkmıştır.

1.1. Kent Belleği

Kentlerin tarihsel mirası; geçmiş ile gelecek arasında bağ kuran, kuşaklar arası iletişimi sağlayan ve aynı zamanda yenilenemeyen sınırlı kaynak niteliğindeki önemli değerlerdir. Kent belleği, sosyal aktörler ve gruplar için, kamusal kimliğin korunmasında büyük bir anlam ve değer taşımaktadır (Light, 2004, s. 155). Halbwachs ve Coser (1992), fiziksel mekânın barındırdığı tarihsel anlam ve yansımalarının kolektif hafıza ile bağlı grupların bağlılıklarını ve ortaklıklarını pekiştirdiğine dikkat çekmektedir.

Kentin tüm tarihini kapsayan kent belleğinin geniş kapsamlı boyutu; ulus, bölge ve kent ölçeklerinin tamamındaki toplumsal ortaklıklardan kaynaklanmaktadır. Bir ulusa, bir kültüre ve bir yere ait olma ve bağlılık duygularını pekiştiren tarihi miras ve ortak bellek, kent ölçeğinde ise kimliğin tamamlanmasında önemli bir kaynaktır.

Kent kimliğinin korunmasında kent belleğinin sürdürülebilir kılınması önemlidir. Sık sık yenilenen kent mekânları, kentsel dönüşüm ile değiştirilen kentsel ve toplumsal yaşama ya da çalışma alanları, isimleri değiştirilen sokak, cadde ya da mekân isimleri gibi uygulamalar kentlileri yaşadıkları çevrelere yabancılaştırmakta, belleklerinde boşluklar oluşturmakta ve giderek kentlerini sahiplenmemeyi getirmektedir (Kiper, 2004, s. 16).

Kent belleğinin oluşumunda kentlileri bir araya getiren kamusal mekânlar da oldukça önemlidir. Toplumun buluşma, dayanışma, bir arada dinlenme, eğlenme ya da toplumsal muhalefeti seslendirme mekânları olarak anı değerleri biriktiren bu mekânların en önemli örnekleri kuşkusuz parklar ve meydanlardır. Kentlerdeki bu kamusal mekânların kent belleğindeki izleri, süreç içerisinde değişiklik gösterebilmekte ve farklı anılara tanıklık edebilmektedir. Ankara kent kimliğinde geçmişten beri önemli yeri olan Kızılay Meydanı bu değişime bir örnek olarak gösterilebilir. Kızılay binası, önündeki bahçesi, bitişiğindeki Güvenpark ve çevresindeki sanat, kültür, yönetim ve ticari işlevlerle bütünleşerek başkente uzunca dönem toplumsal bir yaya buluşma mekânı olarak hizmet etmiştir. Ancak, mey-

dana da adını veren kimlikli Kızılay binası 1979 yılında yıkılıp yerine tüketim odaklı bir AVM yapılarak ve daha sonra Güvenpark Anıt ve Parkı minibüs ve otobüs depolama alanına dönüştürülerek, taşıt trafiğini ön plana alan düzenlemeler yapılarak Kızılay bölgesi giderek bambaşka bir kimliğe büründürülmüştür. Son olarak 13 Mart 2016 tarihinde yaşanan terör olayı ile kent belleği seyir defterine Kızılay Meydanı, acılı bir sayfa olarak girmiştir. Bölgenin kamusal mekânları, belleklerde buluşmanın yanı sıra birbirinden koparılmayı da çağrıştırır hale gelmiştir. Benzer biçimde, Ankara'ya tren ile gelişte bir karşılama, kavuşma mekânı olan Gar binası çevresi, İstanbul'da toplumsal mücadelelerin sergilendiği Taksim meydanı ya da İstiklal Caddesi de artık toplu kıyımların yaşandığı mekânlar olarak da anılır oldular. Kentlerdeki toplumsal mücadele tarihine acı tatlı anılarla farklı içerikler katan bu tür mekânların da bir biçimde belleklerde canlı tutulması önemlidir. Bu bağlamda tarihsel sitlerde olduğu gibi önemli olayların geçtiği kent mekânlarında da geçmişteki anı değerlerini yaşatacak bazı düzenlemeler düşünülmelidir.

Kişinin bir yere ait olma duygusuna gereksinimi, yaşamsal bir ihtiyaçtır. Bireysel olarak anlam yüklediğimiz mekânlardan tüm ulusun belleğinde yer etmiş olaylara tanıklık eden mekânlara kadar, her boyutta anının kentin kimliği bakımından önem taşıdığı unutulmamalı; planlama yapılırken bu değerler göz önünde tutulmalıdır.

1.2. Kent Belgeliği ve Müzeler

Kent kimliği ve kent belleğinin korunarak yaşatılması bağlamında kent belgelikleri ya da Kent Müzeleri de önemli kurumlardandır. Son dönemlerde Mudurnu gibi pek çok tarihi kentimizde Kent Müzeleri açılmaya başlanmıştır. Bunların toplumda yerel kimlik oluşturma adına çok önemli işlevleri vardır.

Müzeler toplumların doğal, tarihi ve kültürel değerleri ile çeşitliliğini sergileme amacıyla, doğal, tarihi ve kültürel varlıkların (mirasın) korunması, saklanması, bu günkü ve gelecek kuşaklara aktarılması için görev yapan kurumlardır. UNESCO Müzeleri genelde; "kar amacı gütmeyen, insanlığın somut ve somut olmayan mirasını ve çevresini eğitim, araştırma ve eğlence amacıyla muhafaza eden, irdeleyen ve sergileyen halka açık, toplumun hizmeti ve gelişiminde kalıcı kurum" lar olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 2015).

Müzeler, arkeoloji ve tarih müzeleri, folklorik değerler ağırlıklı etnografya müzeleri, doğa tarihi müzeleri, toplumda önemli kişiler, kurum ve

kuruluş müzeleri, modern sanat müzeleri ya da kent müzeleri gibi türlerle topluma hizmet sunmaktadır.

Kent müzeleri yaşayan tarih gibi, kenti tarihi, kültürü, sosyoekonomik, politik, toplumsal yapı vb. her yönü ile tanımlayan, kentin doğal, tarihi ve kültürel değerlerini derleyip belgeleyen kurumlardır. Kentin geçmişini geleceğe aktarma işlevi de görürler.

Amasra'da arkeolojik ve etnografik eserlerin sergilendiği bir müze bulunmaktadır. Bir Osmanlı Dönemi yapısı olan Bahriye Mektebi onarıldıktan sonra 1982 yılında müze olarak ziyarete açılmıştır (URL-4).

2. Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi

Amasra; kent nüfusu yaklaşık 7000 kişi olan, ekonomisi turizm, madencilik, su ürünleri gibi sektörlerden oluşan, tarihi ve kimlik öğeleri ile oldukça zengin bir kenttir. Bu çalışmada, kent kimliğinin korunması konusu, Amasra kenti örneği ile incelenmiştir. Bu incelemede yöntem olarak saha araştırması, anket uygulaması, görüşmeler ve küçük bir grup öğrenci ile haritalama çalışmaları kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına geçilmeden önce Amasra tarihi ve kimlik öğelerine ilişkin bilgiler kısaca derlenmiştir.

2.1. Amasra Kent Belleği ve Kimlik Öğeleri

Amasra kentinde, geçmişten bugüne kent belleğinde izleri olan önemli gelişmeler ve kentin kimlik öğeleri incelendiğinde yerleşmenin köklü tarihi geçmişi ile farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış olmasının getirdiği zenginlik öne çıkmaktadır. Özellikle kent mekânında izlerini görebileceğimiz belirli fiziki kimlik öğeleri ile kent belleğine ciddi ölçüde referans verilebilmektedir. Bu bölümde Amasra'nın çok eskilere giden tarihinde yer etmiş önemli olaylar kısaca aktarıldıktan sonra ilgili dönemlerin kalmılarından oluşan bazı kimlik öğelerine değinilecektir.

Amasra kenti, tarihi bakımından oldukça eski bir yerleşim olma özelliği taşımaktadır. Bu tarihin yaklaşık 3000 yıl öncesine uzandığı Necdet Sakaoğlu (1987) tarafından belirtilmektedir. Eski çağlarda Fenike kolonizasyonu, İonya, Lidya ve Pers İmparatorluğu gibi devletler Amasra'da yerleşim kurmuşlardır. İlk dönemlerinde Sesamos olarak anılmaktadır. Büyük İskender'in Anadolu'daki İran (Pers) idaresine son vermesi ve büyük Asya seferini gerçekleştirmesi sonrasında (M.Ö. 324'te), İranlılar ile yakınlık kurulması amacıyla iki devlet arasında evlilikler yapılmasını istenmiştir. İranlı

bir prenses olan Amastris, Makedon generallerinden biri ile evlendirilmiştir. Amasra'ya günümüzdeki ismini veren prenses, Amasra'yı yeni bir şehir olarak kurmuştur. Kente ismini vermesinin yanı sıra Amastris, şehri kendileri yönetmek isteyen oğulları tarafından Karadeniz'de boğularak öldürülmesi nedeniyle de kentin tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Daha sonra 200 yıl kadar Pontus egemenliğinde kalan Amasra, Roma İmparatorluğunun fethinden sonra sırasıyla Roma, Bizans, Cenova, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini yaşamıştır (Eyice, 1965, s. 3).

Roma döneminin en önemli özelliği; benzer birkaç kent ile birlikte Amasra'nın liman ve ormanlarından yararlanılarak Karadeniz'de hem güvenliği hem de ticareti sağlayacak gemilerin yapılmış olmasıdır (Sakaoğlu, 1966, s. 68). Gemi yapıcılığı Amasra'da Roma dönemine kadar inmektedir. Romalılar, bugün küçük liman olarak anılan ve gemi yapıcılığında kullanılan antik limanın yanı sıra, günümüzde halen varlığını koruyabilmiş birçok önemli yapıyı da Amasra'ya kazandırmıştır. Amasra'nın bu uzun tarihi geçmişi, tarihi yerleşmenin neredeyse tamamının arkeolojik sitler üzerinde yer alması sonucunu getirmiştir.

13. yüzyıldan 1460 yılına kadar Cenevizlilerin idaresinde kalan kentte bu döneme ait izler, Kaleiçi Bölgesinde Cenova Şatosu ve Cenova armalarından görülebilmektedir. 1460 yılında Fatih Sultan Mehmet'in kenti saşmadan alması Amasra tarihinde önemli bir olay olarak geçmektedir. Fatih kente girişte yer alan Kuş Kayası noktasında Amasra için "Lala; Çeşm-i Cihan (dünyanın gözü) bu mu ola?" deyişiyile kente yeni bir sıfat kazandırmıştır (Tunçer, 2014, s. 16). Bu dönemde kentte cami, hamam ve konaklar inşa edilmiştir.

Öte yandan, Osmanlı'nın son dönemlerinden başlayarak günümüze kadar Amasra'da kömür çıkartılmıştır. Bu nedenle Amasra uzunca bir dönem "Kömür Kenti" kimliği ile de bilinmekte ve son dönemlerde gündeme getirilen termik santral projesine karşı toplumsal mücadeleleri ile de ünlenmektedir. Ancak Amasra'nın doğal, tarihi-kültürel değerleri ile turizm potansiyeli öncelikli olmalıdır. Günümüzde gemi yapıcılığı yerine ağaç işçiliği Çekiciler Çarşısı adlı sokakta kısmen sürdürülmektedir. Yöredeki ahşap işçiliğinin yeniden canlandırılıp yaşatılması, geleneksel işlevlerin geleceğe taşınması bağlamında önemlidir.

Cumhuriyet döneminde gerçekleşen önemli gelişmeler ise; 1929'da büyük liman mendireğinin yapılması, 1930'lu yıllarda dünya ekonomik bunalımından etkilenerek kömür işletmelerinin daraltılması ve kentten dışarıya göçün yaşanması, 1940'larda turizmin gelişmesi, 1951 yılında Askeri Üs Ko-

mutanlığının kurulması, 1968 yılında 26 kişinin ölümüne ve çok sayıda binanın yıkımına sebep olan 7 şiddetindeki depremin meydana gelmesidir (Yıldırım, 2014, s. 78). Deprem sonrası hazırlanan koruma duyarlı plana rağmen, yeniden yapılanma sürecinde, kaçak ve sağlıksız yapılaşma Amasra'nın en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

Son 10 yıllık dönemde Amasra'nın gündeminde olan gelişmeler ise; Tarlaağzı Mevkiine yapılması planlanan Termik Santral, Amasra Limanı Yolcu İskelesi ve Küçük Tekne Yanaşma Yeri Projesi, Bartın-Amasra Tünel Yolu Projesi, Küçük Hamam Projesi ve Cenova Şatosu- Cenova Armaları Müzesi Projesi ile Amasra Kalesi'nin 2013 itibariyle UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ne eklenmesidir.

Termik santral projesi doğal çevreyi tahrip edebilecek çok büyük bir tehdittir. Santralin Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinde yöre halkının tepkileri sonucu halk katılımı toplantısı gerçekleştirilememiştir. Tarlaağzı bölgesinde yapılan görüşmelerde de halkın bu projeye şiddetle karşı çıktığı görülmüştür. Doğal ve kültürel varlıklar üzerinde tehdit oluşturacak söz konusu proje, Amasra yöresine yapılmamalıdır.

Amasra Liman projesi kısmen gerçekleşmiş ve tünel projesinin uygulaması sırasında bazı arkeolojik değerlerin hasar gördüğü belirtilmiştir. Hamam ve müze projeleri uygulamaya geçirilememiştir. UNESCO adaylığının ardından asıl üyelik için ise çalışmalar sürdürülmektedir. Özetle Amasra'nın tarihsel-kültürel değerleri ve bu bağlamda kent kimliği ve belleği ile zengin, ancak son dönem gündemi ile de oldukça hareketli olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda da belirtildiği üzere, kent kimliğini oluşturan öğeler somut ve soyut değerler olabilmekte ve çeşitlilik göstermektedir. Tablo 1'de Amasra'nın çeşitli kaynaklarda geçen ve saha çalışması esnasında gözlemlenen kimlik öğeleri derlenmiştir.

Tablo 1. Amasra'nın Kimlik Öğeleri

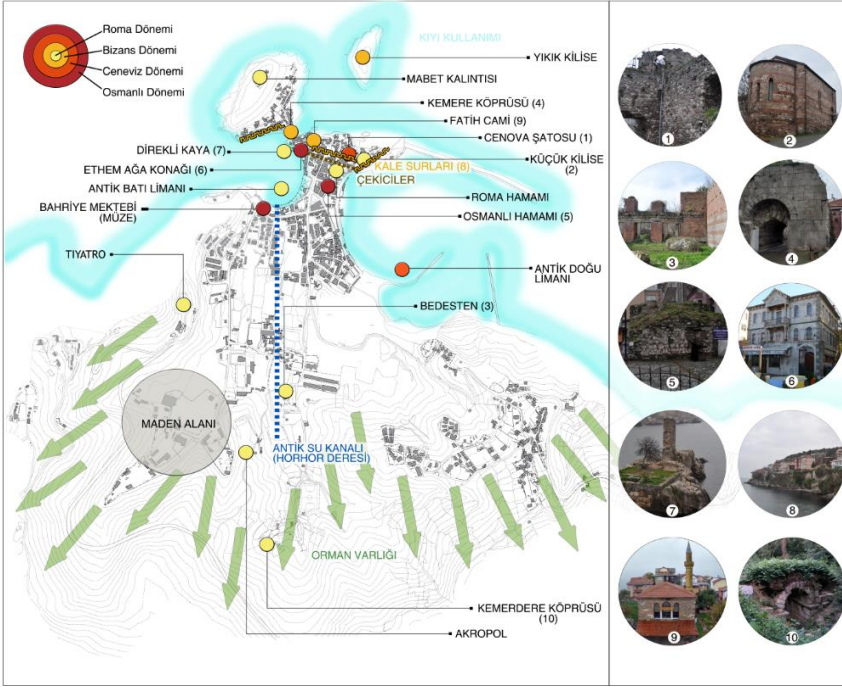
	Sit Alanları	1.,2. ve 3. Derece Arkeolojik Sitler	Kentsel Sit tespiti henüz yapılmamıştır
TARİHİ KÜLTÜREL VARLIKLAR	Tarihi Değerler- Anıtsal Yapılar	<u>Roma Dönemi:</u> Direkli Kaya, Kale ve Sur Duvarları, Antik Taş İskele, Bedesten, Tiyatro, Akropol, Boztepe'de Kilise Ve Mabet Kalıntısı, Su Kemer Kalıntısı, Kemerdere Köprüsü, Roma Hamamı ... <u>Bizans Dönemi:</u> Kemere Köprüsü, Fatih Camii (Kilise), Şapel, Yıkık Kilise <u>Ceneviz Dönemi:</u> Ceneviz Şatosu ve armaları <u>Osmanlı Dönemi:</u> Osmanlı Hamamı, Türk Hamamı, Bahariye Mektebi (Günümüzde Müze),	

	Yerel Mimari, Sivil Mimarlık Örnekleri	Ethem Ağa Konağı, Kaymakam Konağı, tescilli konaklar ve diğer sivil mimarlık örnekleri
DOĞAL VARLIKLAR	Doğal Sit Alanları	Boztepe, Büyük Ada (Tavşan Adası)
	Kıyılar	Amasra kenti bir özünde su kıyısı yerleşmesi
	Orman	Güneyi ve çevresi orman
	Tarım Alanları	Güneyde Horhor Dersi çevresinde sınırlı tarım alanları
	Flora, Fauna	Ormanlar, Orta kuşak iklimi
	Korunmaya değer doğal oluşumlar (Kayalık vb)	Denize dik inen kayalık oluşumlar
KENTİN ÜSTLEN-DİĞİ İŞLEVLER	Ekonomik	Doğal Kaynaklar/ Maden, kömür
		Bahççilik
		Geleneksel El Sanatları/Ahşap İşleri
		Turizm
SOMUT OLMA-YAN MİRAS	Gastronomi	Deniz ürünleri, salata...
	El sanatları	Ahşap İşleme...
TOPLUMSAL YAPI	Örgütlenme ve kentsel mücadele düzeyi	Termik Santral karşıtı eylemler, Festival

Yapılan literatür araştırmasının yanı sıra 1-4 Mart 2016 tarihleri arasında Amasra'da yapılan saha çalışmasında Amasra'nın hemen her bölgesi incelenmiş ve pek çok kaynak tarafından kimlik öğeleri olarak belirtilen doğal, fiziksel ve tarihi değerler tespit edilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi Amasra'nın birçok kimlik öğesi, ait oldukları dönemlere ilişkin kent belleğinde önemli referanslardır. Şekil-3'te ise bu öğeler mekânsal ve dönemsel olarak da izlenebilmektedir.

Tablo 1 ve Şekil 3'te görüldüğü gibi Amasra, kimlik öğeleri bakımından büyük bir zenginliğe sahiptir. Çevresel değerlerde oldukça önemli iki öğe olan deniz ve orman varlığı, kuzey ve güneyden tüm kenti çevrelemektedir. Tarihinin çok eskilere dayanması nedeni ile önemli pek çok uygarlığın izlerinin kent mekânına yansımalarını görebilmek mümkündür. Ancak Amasra'daki bu önemli kimlik öğelerinin bazı sorunlarla karşı karşıya olduğu da gözlenmektedir. Aşağıdaki bölümde Amasra için hazırlanan planlardaki koruma yaklaşımları ile kent kimliği konusundaki toplumun algısına yönelik gerçekleştirilen çalışmalar aktarılacaktır.

Şekil 3. Amasra Kimlik Ögeleri

2.2. Amasra İçin Hazırlanan Planlarda (Kimlik) Koruma Kaygısı

Kent kimliklerinin sürdürülebilir bir biçimde korunmasında en önemli araçlardan birisi hiç kuşkusuz kent planlamasıdır. Her ölçekteki planlama sürecinde önemli kimlik değerlerinin ortaya çıkartılıp bunların korunması yönünde kararlar üretilmesi genel şehircilik ilkeleri ve planlama esaslarının olmazsa olmaz önkoşuludur. Ancak, kentlerimizin bugünkü gelişme sürecine bakıldığında bunda çok da başarılı olduğu söylenemez.

Amasra kenti örneği bu çalışmada koruma kararları ve hazırlanan planlar bağlamında da değerlendirilmiştir. Amasra kenti için ilki 1956 yılı olmak üzere dörtten fazla imar planı (ve ancak, çok sayıda imar planı değişikliği) ile koruma amaçlı imar planlarının yanı sıra üst ölçekli çevre düzeni planları hazırlanmıştır.

İlk imar planının orijinallerine erişilememiştir. Ancak o dönemin planlama anlayışı ile tarihi dokunun meskûn alan olarak bırakıldığı, yeni yapılaşma koşulu verilmeyerek, bir biçimde, kendi halinde korunacağı öngörüsü ile hazırlandığı söylenebilir. O dönemlerin yaklaşımında korunacak alanlar belirlenebilse bile bu bölgeler planda yalnızca "Protokol Zonu" olarak göste-

rilip bunun dışında hiçbir koruma-kullanma kararı üretilmemektedir. Cumhuriyet döneminin ilk Koruma Yasası olan 1710 sayılı Eski Eserler Yasasının 1973 yılında yürürlüğe girmesinden de önce hazırlanan ikinci imar planının ise koruma duyarlı bir yaklaşımla hazırlandığı görülmektedir. 1968 Bartın depremi sonrası olağanüstü bir dönemde İller Bankası'na emaneten hazırlanmasına rağmen, planlama sürecinde Amasra'nın özgün tarihsel-kültürel değerlerinin ortaya çıkartılması için çaba harcandığı izlenmektedir. Arkeolojik değerler ile anıtsal ve sivil mimarlık örneklerinin tespiti yapıp bu analizler hazırlanan planlarda yansıtılmıştır (Şekil 4).

Şekil 4: 1968 Tarihli Nazım İmar Planı

Kaynak: Söz Konusu Planlamayı Yürüten Yüksek Mimar Güner Gezim Arşivi

Burada özel karakterli konut alanı (bir anlamda kentsel sit alanı olabilecek alanlar) sınırları belirlenerek bugünün koruma amaçlı imar planları anlayışına benzer biçimde yapı alanı, kat adedi vb. sınırlamalar getirilerek parsel bazında yapılaşma koşulları öngörülmüştür. Plan notlarında da ayrıca uygulamaya yönelik hükümler verilmektedir.

Daha sonra hazırlanan 1986 yılı onaylı planda nüfusun 4-5 katı artırılarak kısıtlanan kat adetlerinin artırıldığı ve koruma planı (1988) ile kent imar planının birbirinden kopartılarak ayrı ayrı hazırlandığı görülmektedir. 2010'lardan sonra ise tekrar imar ve koruma amaçlı imar planları revizyonları gündeme gelmiştir. Son planlar 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (5226 sayılı kanunla değişik) çerçevesinde hazırlanmaktadır. Bir başka deyişle bu dönem korumanın yasal ve yönetsel olarak kurumsallaşmaya başladığı bir dönemdir. Koruma Amaçlı İmar Planı revizyonu çalışmaları sürmektedir. Henüz onama işlemi tamamlanmadığı için bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

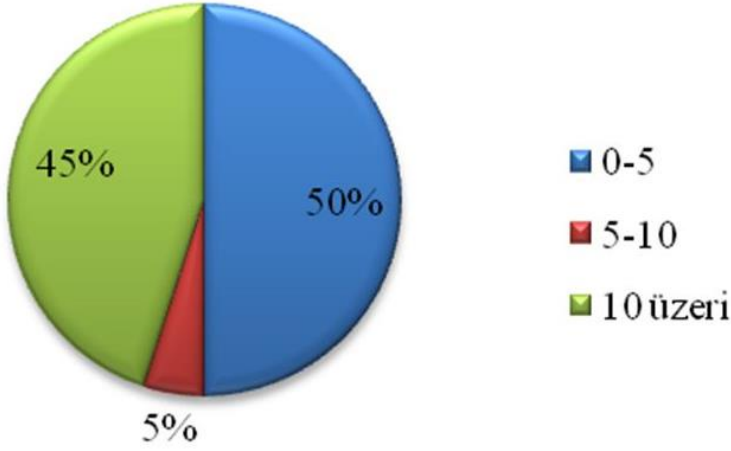
Özetle; "Kentte bugüne kadar alınan koruma kurulu kararları ve hazırlanan çok sayıda plana karşın koruma sağlanabilmiş midir?" veya "Amasra bugünkü hali ile kimlikli bir kent midir, ya da daha doğru bir deyişle Amasra kenti geçmişten gelen kimlik değerlerini bugüne başarı ile taşıyabilmiş midir?" soruları akla gelmektedir.

Kentte ayrıca, ilki 1976 yılından başlayarak pek çok sayıda koruma kurulu kararları da bulunmaktadır. Ancak bu kararların da kent kimliğinin korunmasında etkin olduğunu söyleyemiyoruz. Uygulamaların pek çoğu koruma kurulu ve plan kararlarına aykırı bir biçimde gelişme göstermiştir. Kaldı ki, doğal ve arkeolojik sit alanları tespitinde dönemsel olarak sit derecelerinin düşürülmesi sonucunda çevreye aykırı yapılaşmalar da artmıştır.

2.3. Toplumda Kimlik Algısı Konusunda Amasra Örneğinin İncelenmesi

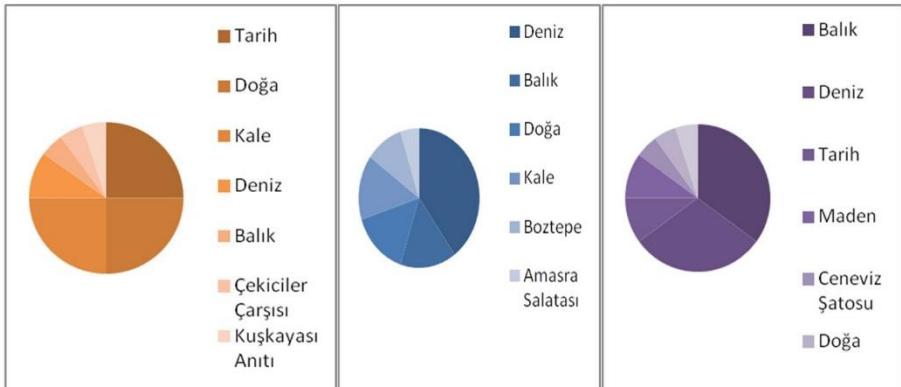
Kent kimliğinin toplumsal yansımalarının Amasra özelinde incelenmesi kapsamında ilk olarak Amasra'da yaşayan kentli grubuna anket uygulaması yapılmıştır. Ayrıca Amasra'da 2 kez (Ekim 2015, Mart 2016) saha çalışması yürüten 15 kişilik Şehir ve Bölge Planlama lisans öğrencisine akılda kalan kimlik öğelerine yönelik bir haritalama çalışması yaptırılmıştır. Aşağıda bu çalışmaların sonuçları aktarılmaktadır. Anket uygulaması yapılan 20 kişiden 10'u 5 yılın altında, 1 kişi 5-10 sene arasında ve 9 kişi ise 10 yıldan fazla süredir Amasra'da yaşamaktadır (Şekil-5).

Şekil 5. Anket Katılımcılarının Amasra’da Kaç Yıldır Yaşadıklarına İlişkin Grafik

Ankete katılan kişilere Amasra'daki en önemli 3 kimlik ögesi sorulmuştur. Bu kimlik öğelerinin belirtilmesinde doğal veya fiziksel, somut veya soyut herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Sıralamada en fazla önem verileden daha az önem verilen kimlik öğelerine doğru belirtilmesi istenmiştir. Sonuçta, kişilerin birincil, ikincil ve üçüncül kimlik ögesi tespitleri öğrenilmiştir (Şekil-6).

Şekil 7. Anket Katılımcılarına Göre Amasra'nın Birincil, İkincil ve Üçüncül Kimlik Öğeleri

a) Birincil Kimlik Öğeleri

b) İkincil Kimlik Öğeleri

c) Üçüncül Kimlik Öğeleri

Şekil 6'da görüldüğü gibi anket katılımcılarının birincil kimlik ögesi olarak Amasra'nın tarihine, doğasına ve Amasra Kalesi'ne (ki bu da tarihi bir değerdir) eşit önem verdikleri görülebilmektedir. İkincil ve üçüncül kimlik öğelerinde ise çevresel bir kaynak olarak su varlığına işaret eden deniz ve balık kimlik öğeleri olarak ortaya çıkmıştır. Kentlilerin kimlik öğelerini sıralarken en az doğal ve fiziksel öğeler kadar Amasra'nın tarihini de ön plana almaları dikkat çekici bir noktadır. Anket katılımcılarına daha detaylı bir soru olarak Amasra'daki en önemli yapının ve en önemli tarihi olay ya da dönemin neler olduğu soruları da yöneltilmiştir (Şekil-7).

Şekil 8. Anket Katılımcılarına Göre Amasra'daki En Önemli Yapı ve En Önemli Tarihsel Olay

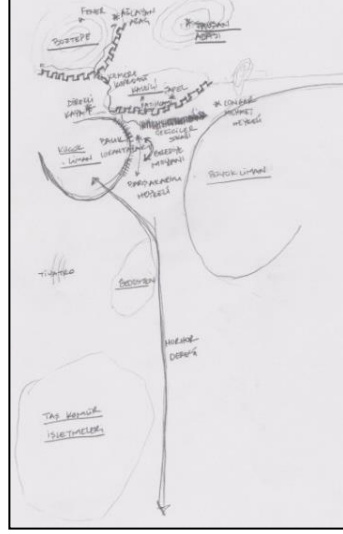
Şekil 7'de görüldüğü gibi, Amasra'daki en önemli yapının Amasra kalesi olduğu belirtilmiştir. Bunu takip eden ve kentliler tarafından kimlik ögesi kabul edilen yapılar Bedesten, Direkli Kaya, Ethem Ağa Konağı, Fatih Camii ve Sarnıç olmuştur. En önemli yapı olarak belirlenen Amasra Kalesinin Roma dönemine ait olmasına rağmen Amasra tarihindeki en önemli olay, anket katılımcıları tarafından Fatih Sultan Mehmet'in Amasra'yı savaşmadan teslim alması olarak belirtilmiştir. Katılımcılar, Amasra'daki diğer önemli olaylardan Amastris Dönemi, Ceneviz Dönemi, 1968 yılında gerçekleşen deprem ve UNESCO adaylığını belirtmişlerdir.

Amasra'nın kişilerde kimlik ögesi olarak izlenim bırakan değerlerinin belirlenmesine yönelik yapılan ikinci çalışma, 15 kişilik Şehir ve Bölge Planlama lisans öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Amasra'da 2 kez saha çalışması yapmış ve yaklaşık 6 aydır planlama eğitimini Amasra örneği üzerinden sürdüren öğrenci grubuna 10'ar dakika verilerek herhangi bir kaynaktan yararlanmadan, sadece akıllarında kaldığı şekilde serbest teknikte Amasra'nın kimlik öğelerini basitçe haritalamaları istenmiştir. Şekil 8'de bu şemalardan iki örnek görülmektedir.

Şekil 9. Öğrenci grubunun haritalama çalışmasından örnekler

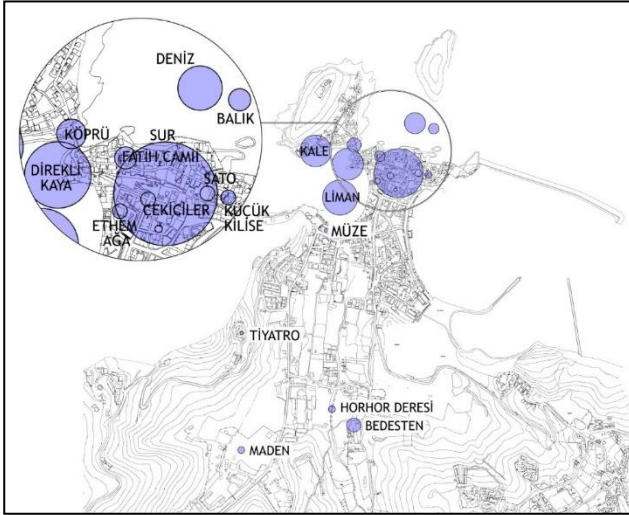
Burcu Aypek Çizimi

Şiba Tek Çizimi

Çalışmanın sonucunda öğrenci grubundaki 15 kişinin yapmış olduğu basit haritalamalarda belirtilen kimlik öğelerinin hangi sıklıkta tekrarlandığı belirlenmiştir. Bu sayıların anlamlı büyüklükteki dairelerle hâlihazır harita üzerindeki gösterimi Şekil 9'daki gibidir. En çok tekrar edilen kimlik öğeleri; kale, sur, liman ve antik limandaki direkli kaya olarak belirtilmiştir.

Şekil 10. Öğrenci Grubunun Haritalamasına Göre Kimlik Öğeleri

Şekil 9'da öğrencilerin kimlik algılamasında daha çok fiziksel kimlik öğeleri olarak tarihi yapıtları öncelediği gözlenmektedir.

2. 4. Amasra Kimliği ve Belleğinin Korunması ve Yaşanan Sorunlar

Amasra'nın kimliğinin oldukça zengin ve çeşitlilik arz eden bir yapıda olduğu yapılan tüm araştırmalardan görülebilmektedir. Ancak Amasra'nın günümüzde kimliğini oluşturan değerlerin ve öğelerin bazı sorunlarla karşı karşıya olduğu görülmüştür. Amasra'da tespit edilen ve kimlik öğelerine zarar verme tehlikesi bulunan durumlara ilişkin görsellere Tablo-2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Amasra'da Kimlik Öğelerini Tehdit Eden Sorunlar

	Kuzeyde Eski Taş Ocakları Alanında, sahilin çöp dökme alanı olarak kullanılması nedeniyle tüm kıyının kirlilik tehdidi altında olması	ÇEVRESEL SORUNLAR
	Tarlaağzı Mevkiine termik santral yapılış Projesinin tüm bölge için önemli bir tehdit oluşturması (Fotoğraf: Termik Santral yapılış düşünülen alan)	
	Bölgedeki maden işletmelerinin çevresel kaliteye zarar vermesi (Fotoğraf: Amasra Maden İşletmeleri)	
	Bugüne kalabilen kale ve sur duvarlarının yapılaşma tehdidi altında olması (Fotoğraf: Sur duvarları üzerine ya da bitişiğine yapılan çok katlı yapılaşmalar)	FİZİKSEL SORUNLAR
	Kemere Köprüsü'ne bitişik yapılaşmanın bulunması ve yine köprü üzerinden açıkta geçen pissu borusu	

Bedesten (eski bazilika) bölgesinin atıl durumda kalması, içerisinde taşıt yolunun geçmesi, kaçak yapıların bulunması

Sivil mimari örnekleri ve tescilli yapıların komşu parsellerinde yapılaşmış yüksek katlı apartmanların baskısı

Tablo 2'de bazı örnekleri görüldüğü gibi Amasra'da çevresel, fiziksel ve tarihi birçok kimlik ögesi zarar görme; önlem alınmazsa yok olma tehlikesi altındadır. Bu sorunlara karşı ivedi olarak politika belirlenmesi ve önlem alınması gerekmektedir. Kimlik öğelerinin iyi korunup tanıtılması; kentlilerin Amasra'ya aidiyet ve bağlılık duygularını artırırken, kentin turizm potansiyelinin artmasını da sağlayacaktır. Amasra halkına uygulanan anket, Amasra kimliğinin iyi tanıtılıp tanıtılmadığı sorusunu da içermektedir. Şekil 10'da bu soruya verilen yanıtlar görülmektedir.

Şekil 11. Anket katılımcılarının Amasra Kimliğinin Tanıtımı Hakkındaki Görüşleri

Ankete katılan grubun %85'i Amasra'nın kimliğinin iyi tanıtılmadığını düşünmektedir.

3. Sonuç Yerine

Bu yazıda Amasra örneği üzerinden kent kimliği öğeleri ve bu öğelerin korunması konusu irdelenmiştir. Kent kimliklerinin karşısındaki en önemli tehdit, sağlıksız kentleşme, kontrolsüz yapılaşma ve de özellikle 1980 sonrası küreselleşme süreci ile kentlerde yaygınlaşan tek tipleşmedir. Amasra'da da sivil mimari örneklerinin korunup yaşatılması yerine, sahip olunan çevre değerlerini hiçe sayan, her yerde görülebilen tarzda yüksek katlı apartmanlar inşa edilmektedir. Böylesi yoğun yapılaşma anlayışı ise kent kimliğinin en önemli öğeleri olan tarihsel dokuda ve mekânlarda baskı oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, Amasra'da yeni inşa edilen çok katlı yapılar sadece yerel mimari dokuyu değil, tarihi kalıntıları, arkeolojik sit alanlarını da tehdit etmektedir. Kemere köprüsü, kale ve sur duvarları örneklerinde görüldüğü gibi neredeyse bu kalıntılara bitişik yapılaşmalar söz konusudur. Bu gidişin durdurulması, aykırı gelişmelerin irdelenerek sağlıklılaştırma yönünde düzenlemelere gidilmesi ve yeni yapılaşmalarda da var olan çevresel değerlere uygunluğun sağlanması Amasra kimliğinin korunabilmesi için ön koşuldur. Koruma konusu tüm eylemlerde ve kararlarda, toplumun her kesimince içselleştirilebildiği ölçüde sağlıklı ve kimlikli kentlerde daha yaşanılabilir mekânlar yaratılabilecektir. Amasra halkının da böylesi bir potansiyel taşıdığı düşünülmektedir. Bu konuda öncülük etmede yerel yönetimlere büyük sorumluluk düşmektedir.

Amasra için kent kimliğinin doğal çevre öğelerinden ormanlar, deniz/sahil şeridi ve dere ön plana çıkmaktadır. Çevresel değerleri tehdit eden termik santral projesi Amasra merkeze çok yakın bir bölgede öngörülmektedir. Enerji üretimi bakımından Amasra bölgesinde halen çıkarılmakta olan kömür, günümüzde artık savunulan bir yöntem değildir. Geleceğin enerji yaklaşımları ve buna yönelik teknolojiler daha sürdürülebilir kaynaklardan geçmektedir. Bu nedenle, farklı ekonomik önceliklerle kent kimliğine olumsuz etkileri de olan, çevresel kaliteyi düşüren kömür yerine daha çevre duyarlı enerji sistemlerinin Amasra özelinde ve Türkiye genelinde tercih edilmesi gerekliliği açıktır.

Amasra'da denizin daha etkin kullanımı için sahil şeridi düzenlenmesi ve liman projesi önemli potansiyeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski taş ocağı mevkiinin çöpten arındırılarak yeni ve çağdaş bir katı atık depolama-ayırıştırma-geri dönüşüm tesisinin alt bölge için ivedilikle gerçekleştirilmesi yaşamsal önemdedir.

Horhor deresinin belli bölümlerinin atıl durumda olduğu, üstünün kısmen kapatılarak kentsel kullanımlara verildiği ve genelinde de kirlilik tehdidi

altında bulunduğu görülmüştür. Roma Döneminden beri tarihi önemi olan bu Derenin yakın çevresi ile birlikte düşünülüp, Amasra'nın güçlü bir çevresel kimlik ögesi olarak tekrar canlandırılması gerekmektedir. Amasra'da tekrar canlandırılması gerekli görülen ekonomik kimlik ögesi ise ahşap işçiliğidir. Bu önemli zanaatın yitirilmesi engellenmeli, geliştirilmesine yönelik projeler yürütülmelidir.

Küreselleşme karşısında yerelliğin, tek tipleşme karşısında özgünlüğün bir başka söylemle kent kimliklerinin ve yerelliğin kazanacağı yarımlar için; yerel yönetimler, meslek insanları, sivil toplum kuruluşları ve toplumun her kesiminin bilinçli ve bir bütün halinde hareket etmesi gerekmektedir. Yok olmaya yüz tutan ve kenti o kent yapan kimlik öğelerine sahip çıkılarak gelecek kuşakların da aynı değerlerle tanışabilme olanağının sunulması her kurumun ve bireyin görevi olmalıdır.

Not: Kaynakları belirtilmeyen Amasra Fotoğrafları Sezen Aslan Arşivine aittir. Şekil 3 ve 9'un hazırlanmasında yardım eden Burak Aslan'a teşekkür ederiz.

Extended Abstract

Urban Identity and Memory Problems: An Evaluation of Opportunities and Threats in a Case Study of Amasra

*

Sezen Aslan - Perihan Kiper
Gazi University - Gazi University

The globalization process and the new liberal policies being followed around the world have created uniform cities that are indistinguishable to their residents. As a result of this “uniformization process”, there is an urgent need to preserve all of the unique (peculiar) assets of cities (whether tangible or intangible) at almost every urban layer. Making use of a review of literature, a field study and a questionnaire, this study will explain the concepts of “urban identity” and “urban memory” with particular focus on the city of Amasra, and will open a discussion on the problems related to their preservation.

A settlement’s urban identity is a product of its peculiar/unique characteristics, its geographical features, its architectural structures or vernacular architecture, its culture, local traditions and urban lifestyle, etc. Urban identity provides each person or group in an area with a sense of belonging. Groups that instill similar meanings to a space within the same geography construct together a spatial and social sense of belonging. The main component of an area’s urban identity is its historical and cultural heritage, especially in historical towns, and accordingly, urban identity is one of the main themes in urban preservation. The components of identity are classified as either tangible or intangible, with tangible elements referring to the natural and human constructed environment, and intangible referring to the unique historical, social, cultural and economic characteristics of the city. In this study, the urban memory concept is discussed within the context of urban identity. A city’s historical heritage, which may be considered its urban memory, forms a bridge between the past and future that allows for

communication between different generations. It is one of the most important non-renewable values. In order to protect urban identity, it is crucial to ensure the continuity and sustainability of urban memory. In this regard, city archives and museums can be considered important as facilities for the protection of urban historical-cultural assets as reminders of urban memory. These facilities may include archeology or history museums, ethnography museums (focusing on folkloric assets), natural history museums, museums to important (historical) people or institutions, classical or modern/contemporary art museums and city museums.

Amasra was selected as the focus of the case study based on its long history and rich natural and cultural heritage. Amasra's population is around 7,000, and its main economic sectors are tourism, mining and fishery. The regions history dates back some 3,000 years, being home to Phoenician, Ionian, Lidian, Persian, Roman, Byzantine, Genovian and Ottoman settlers. The city was given the name "Amasra" by Amastris, an Iranian princess who ruled the region. The city grew as an important ship manufacturing settlement in the Roman era due to its natural harbor and vast surrounding forests. Towards the end of the Ottoman era, Amasra's coal mining activities grew to become a key economic sector, and earned the city the nickname "Coal City". More recently, a thermic power station project has been earmarked for the region.

It is clear that Amasra's rich historical/cultural past has contributed a great deal to its identity. Traces of both its tangible and intangible heritage from different periods can be seen all over the city, including the Citadel and the city wall, the antique pier and the Bedesten (basilica) from the Roman Period; Kemere Bridge, the chapel and the ruined church from the Byzantine Period; the Chateau and Arsenal from Genovian era; and the bath and navigation school from Ottomans times. In short, there are many examples of monuments and civilian architecture in Amasra, giving the city the appearance of an open-air museum. Together with these rich historical/cultural heritage, the city's natural beauty, gastronomy, traditional handicrafts and fishing further increase the richness of Amasra's urban identity.

Urban planning is known as one of the main instruments for the sustainable protection of urban identity, and so past planning studies related to Amasra are evaluated in this study. The first of these was made in 1956, and was followed by at least four others at different times and also many different plan alterations at different scales. It would be fair to say that most of these studies failed to address the preservation issue sufficiently, aside from the second plan dated 1968 and the current urban preservation plan. Previous

planning studies have tended to emphasize new development or the construction of new high-rise buildings rather than the restoration and rehabilitation of the existing historical building stock, and the negative effects on urban identity have been made worse with the additional burden of unlicensed construction and additions to existing buildings.

A questionnaire study of 20 respondents, half of whom had been living in Amasra for more than 10 years, was applied to evaluate public attitudes towards preservation. The respondents ranked natural and historical values equally as the primary components of urban identity, with the existence of sea and fishing being cited as secondary elements. Most of the participants ranked the city's history in first place among the natural and physical components, with the Roman citadel named as its most important building. The conquest of the city by Fatih Sultan Mehmet was given as the most important event, i.e. the Ottoman period, in the city's history.

"A Memory Mapping" study was given to 15 second-year Urban Planning students, all of whom had been involved in two field studies in Amasra. The respondents were asked to map from memory the main elements in the identity of the city within 10 minutes, with the most common elements in the resulting maps being the citadel, the city walls, the port and the Stone Pillar in the ancient port.

To conclude, Amasra has long been an important settlement, with many unique and varied elements contributing to its urban identity. It should be noted, however, that there are many problems faced in the preservation of these assets that can be categorized as either physical or environmental. The physical problems include the high-rise buildings that have been constructed adjacent to registered assets and their pressure on the citadel and the city walls; the present situation of the historic bridge; the road passing through the ruins of the Bedesten; and unlicensed construction. The environmental/ecological problems, on the other hand, include the waste disposal site very close to the ancient port, i.e. the north coast; and the Thermic Power Plant project, which constitutes the main threat to the entire region. It is important to protect historical/cultural heritage from the pressure of high-rise, high-density construction activities if Amasra's urban identity is to be protected in a sustainable manner. Priority should be given to restoration and rehabilitation studies, while for new constructions, building codes should be determined taking into account the existing historical environment. Preference should be given to environmentally friendly power systems rather than the proposed thermic power plant and coal mining, while the site of the waste dump should be reclaimed and an ecological disposal

system developed for the entire region. The historic Horhor Stream, which passes alongside the settlement, should be rehabilitated and regenerated as an important asset of ecological identity, and traditional woodworking crafts should be supported as an economic sector.

Every person and institution should stand as a protector of urban identity, not only for himself or herself, but also for the generations to come.

Kaynakça/Bibliyografya

- Aly, S. S. A. (2011). Modernization and regionalism: Approaches for sustainable Revival of Local Urban Identity. *Procedia Engineering*, 21, 503-512.
- Bernardo, F., ve Palma-Oliveira, J. M. (2016). Urban neighbourhoods and intergroup relations: the importance of place identity. *Journal of Environmental Psychology*, 45, 239-251.
- Eyice, S. (1965). *Küçük Amasra tarihi ve eski eserleri kılavuzu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Halbwachs, M., ve Coser, L. A. (1992). *On collective memory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hernandez, B., Hidalgo, M. C., Salazar-Laplace, M. E., ve Hess, S. (2007). Place attachment and place identity in natives and non-natives. *Journal of Environmental Psychology*, 27, 310-319.
- Kiper, P. (2004). Küreselleşme sürecinde kentlerimize giren yeni tüketim mekânları ve yitirilen kent kimlikleri, *Planlama*, 4, 14-18.
- Lalli, M. ve Plöger, W. (1990). Corporate identity für staedte: Ergebnisse einer bundesweiten gesamterhebung. *Marketing ZFP*, 13(4), 237-248.
- Light, D. (2004). Street names in bucharest, 1990–1997: Exploring the modern historical Geographies of Postsocialist Change. *Journal of Historical Geography*, 30, 154–172.
- Lynch, K. (1981) *A Theory of Good City Form*. Cambridge: MIT Press.
- Ocakçı, M. (1995). Şehir kimliği ve çevre ilişkileri: Kent ve çevre planlamaya ekolojik yaklaşım, 17. *Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu*, 163-170, İstanbul.
- Önem, A. B. ve Kılınçaslan, I. (2010). Haliç bölgesinde çevre algılama ve kentsel Kimlik. *İTÜ Dergisi*, 4(1), 115-125.
- Sakaoğlu, N. (1966). *Çeşm-i cihan Amasra*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Sakaoğlu, N. (1987). *Amasra'nın 3000 Yılı*, Zonguldak: Zonguldak Valiliği Yayını.
- Sirel, A. (2005). Tarihi Kentlerde Kimlik Sorunu: Edirne Örneği, *I. Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu: Mimar Sinan ve Tarihsel Kimlik*, 11–12 Nisan 2005, Trakya Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Edirne.
- Suher, H., (1995). Kent Kimliğine Etkili Yasa Uygulamaları, *Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu*, İstanbul.
- Tunçer, M. (2014). *Tarihi Çevre Yok Olurken*. Ankara: Alter Yayınları.

UNESCO, (2015). Müze ve Koleksiyonların Çeşitlilikleri ve Toplumdaki Görevlerinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Tavsiye Kararı, Paris.

Yıldırım, B. (2014). Antik Liman Kenti Amasra'nın Koruma Sorunları ve Revitalizasyonu İçin Öneriler. *Yüksek Lisans Tezi*, Karabük Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://www.google.com/maps>

URL-2: <http://static.panoramio.com/photos/original/80796094.jpg>

URL-3: <http://www.amasra.com.tr/amasra-edhem-aga-konagi.html>

URL-4: <http://www.muze.gov.tr/tr/muzeler/amasra-muzesi>

Araş. Gör. Sezen Aslan,

1988 İzmir doğumlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama 2010 mezunudur. 2014 yılında Gazi Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamlamış; 2013 yılından bu yana aynı üniversitede Araştırma Görevlisi olarak görev yapmakta ve doktora çalışmalarına devam etmektedir. İlgi alanları Kent Sosyolojisi, Kentsel Dönüşüm, Konut Planlaması, Yoksulluk, Göç vb. konulardır. İlgili konularda çeşitli uluslararası kongrelere katılıp sunuş yapmış; çeşitli ulusal dergilerde yayınları bulunmaktadır. Akademik çalışmalarına devam etmektedir.

- Sezen Aslan who was born in 1988 in İzmir, studied City and Regional Planning in Mimar Sinan Fine Arts University (Istanbul, Turkey). After her graduate in 2010 she took her master's degree in 2014 from Gazi University (Ankara, Turkey). She has been working at Gazi University City and Regional Planning as a Research Assistant since 2013 and she is a PhD candidate in the same field and University. Her areas of interests are Urban Sociology, Urban Transformation, Housing, Urban Poverty, Immigration and so on. She has been attending international conferences to present papers on related issues and there are several publications of her in various national journals. She has been proceeding her academic studies. **E-mail:** sezensavran@gmail.com

Dr. Perihan Kiper,

ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 1976'da Lisans, 1990'da Yüksek Lisans mezunudur. Ankara Üniversitesi, Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalından 2003'te Doktora derecesi almıştır. ABD ve Hollanda'da burslu doktora sonrası çalışmaları yapmıştır. 1976-2003 yılları arasında İller Bankası İmar Planlama Dairesinde çalışmış olup 2004'ten bu yana Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nde yarı zamanlı öğretim görevlisidir. Kent planlama ve kentsel koruma alanlarında yazıları bulunmaktadır.

- Perihan Kiper who graduated in 1976 from field of City and Regional Planning in Middle East Technical University, took her master's degree in 1990 from the same field and University. She took her PhD in 2003 from Ankara University, Urban and Environmental Sciences. She has done postdoctoral studies on a scholarship in USA and Netherlands. Between the years 1976-2003 she has worked at the Department of Urban Planning in Provincial Bank (İller Bankası) and she has been lecturing in Ankara and Gazi Universities as part time lecturer since 2004. There are several papers of her about her areas of interests which are mainly urban planning and urban conservation. **E-mail:** kiperperihan@yahoo.com

Kültürel ve Endüstriyel Miras Olarak Ankara Şeker Fabrikası

*

Nevin Turgut Gültekin
Gazi Üniversitesi

Öz

Türkiye’de 1980lerle başlayan küreselleşme dalgasıyla; neo liberal politikalarla ekonomik yeniden yapılanmaya gündemdedir. Bu gelişmeye kentsel dönüşümle eşlik eden şehircilik anlayışıyla kent mekânı, kentsel gelişmeye yönlendirilen sermaye için yatırım alanına dönüştürülmektedir. Özellikle 2000’li yıllarla yasal düzenlemeler, kamu-sermaye ortaklığı gibi farklı araçlarla desteklenen kentsel dönüşümle, üretimin yerini alan inşaat sektörü kentsel mekânı biçimlendirme gücüne erişmektedir. Bu ortamda özellikle kamu mülkiyetindeki endüstriyel üretim alanları işlevini yitirme bahanesiyle yeni yapılaşmaya açılırken, endüstriyel ve kültürel miras değeri yadsınmaktadır. Koruma mevzuatında endüstri mirasının net olarak yer almaması, modern mimarlık kapsamında korumaya değer görülmemesi ya da kültür mirası niteliğinin inisiyatiflere bırakılması, bu uygulamanın mazereti ve meşruiyet dayanağı olmaktadır. Eşzamanlı olarak uluslararası platformlarda endüstri mirasının içeriği ve koruma ilkeleri yeniden belirlenerek genişletilmesine karşın Türkiye’de endüstri mirasının imar rantına odaklı müdahalelerle yok edilmesi giderek yaygınlaşmaktadır. Ankara Şeker Fabrikası, bugüne ulaşan yerleşke düzeni, mevcut yapıları, üretim düzenekleri ve kent belleğindeki izleri ile Türkiye’de endüstride, teknolojiye ve sosyal gelişmede şeker üretim endüstrisinin yerini ve 1960lı yılların endüstri mimarisini tanımlayan ancak bu süreçte kaybedilmek üzere olan endüstri mirası olarak bu çalışmada ele alınmaktadır. Böylece, endüstri mirasının tanınurluğunu ve sürdürülebilirliği konusunda farkındalık yaratılmasını sağlamak için endüstri arkeolojisi kapsamında belgelenmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Miras, Kültür Mirası, Ankara Şeker Fabrikası

Ankara Sugar Factory as a Cultural and Industrial Heritage

*

Nevin Turgut Gültekin
Gazi University

Abstract

Economical re-construction with neoliberal policies is at the agenda of Turkey, starting with the globalization affairs of 1980's. Urban space, with an urban transformation understanding in planning, is transformed to investment areas for the use of the capitalists who are directed to urban development. Especially during 2000's, urban transformation supported with various tools like legal arrangements, public-capital cooperation, the construction sector replacing the sector of production, reached to the power of re-shaping the urban space. In this medium, industrial production zones with the pretext of their being non functional, are opened to be the new construction areas. Their industrial and cultural heritage values are denied. The excuse and legitimacy support of this application relies on the lack of industrial heritage concept in conservation regulations, they are not being found valuable enough in the context of conservation of modern architecture, or the abundance of cultural heritage to various initiatives. In Turkey, while the loss of industrial heritage with rant focused interferences are broadened; the international platforms are widening the context of industrial heritage and conservation principles. In this study, "Ankara Sugar -Şeker-Factory" with its settlement composition, existing buildings, production mechanisms and with its traces in urban memory, is taken into consideration with its place in industry, technology and social development of sugar production industry also industrial architecture of the 1960s in Turkey which is on the way to be lost forever. Thus, it is aimed to be documented as industrial archaeology, to provide the distinction and sustainability of industrial heritage.

Keywords: Industrial heritage, Cultural heritage, Ankara Sugar Factory.

Başlarken

Endüstri mirası, sanayi kültürünün tarihsel, teknolojik, sosyal, mimari ve bilimsel değere sahip izleri ya da göstergeleridir. Ankara Şeker Fabrikası, Türkiye’de endüstri, teknoloji ve sosyal gelişmede şeker üretim endüstrisinin yerini, bugüne ulaşan yerleşke düzeni, mevcut yapıları, üretim düzenekleri ve kent belleğindeki izleri ile tanımlamaktadır. Bu değeri, kentin kimlik ögesi ve taşınmaz kültür varlığı olarak sürekliliğinin sağlanmasını da gerektirmektedir. Ancak bu fabrikanın konumlandığı alanın kentsel değer artışına odaklı süreç başlatılmış ve işlevini yitirme gerekçesiyle özelleştirilme programına alınarak dönüşümü gündeme getirilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada Ankara Şeker Fabrikası’nın kaybedilme endişesiyle endüstri arkeolojisi kapsamında belgelenmesi konu edilmektedir.

Endüstri Mirası, Endüstri Arkeolojisi ve Kültür Mirasının Bağlam İlişkisi

Neo-liberal politikaların kent mekanında dönüştürücü etkisinin arttığı 2000 sonrası dönemde, çevre ölçeğinden yapı ölçeğine kadar tüm koruma çalışmaları, sürdürülebilirlik açısından sorgulanmaktadır. Özellikle Dünya Miras Listesi’nde yer alan kültürel ve doğal değerlerin yeniden tanımlanması, korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için çok boyutlu önlemler alınması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu gelişme endüstri mirası alanında da etkili olmuş uluslararası ortak koruma ilkeleri ve içeriği yeniden belirlenerek genişletilmiştir.

Endüstri mirası (EM) ve endüstri arkeolojisi (EA) kavramları; 28 Kasım 2011 tarihinde Paris’te düzenlenen ICOMOS’un (*International Council on Monuments and Sites*- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) 17. Genel Kurulunda, TICCIH (*The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage*-Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi) ile birlikte belirlenen “Endüstriyel Miras Alanları, Yapıları ve Peyzajını Koruma İlkeleri” (*Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes*) kapsamında yeniden tanımlanmıştır. Dublin İlkeleri (*The Dublin Principles*) olarak anılan bu ilkelerin önsöz bölümü 1. maddesine göre EM; “endüstriyel yapılar, kompleksleri, alanları ve endüstriyel peyzajın yanı sıra devam eden ya da geçmişteki üretim biçim ve sürecinin, hammadde çıkarımı ve ürüne dönüştürülmesinin ve ilgili enerji ve ulaşım altyapılarının kanıtları olan makine, obje ve yapıları kapsar” (ICOMOS, 2011). Eşdeyişle, endüstrinin bölgesel ya da tarihsel gelişimini (Rjukan-Notodden Endüstriyel Miras Alanı -*Rjukan-Notodden Industrial Heritage*

Site¹ örneğinde olduğu gibi) yeni teknolojileri, teknolojik gelişmeye bağlı sosyal yaşamı bugüne aktaran maddi ve maddi olmayan endüstriyel her öge EM kapsamındadır. Endüstri tarihi, teknolojisi, mimarisi ve sosyal yaşamı hakkında kültürel ve bilimsel değer taşıyan (fabrikalar, imalathaneler, makineler, maden ocakları, rafineriler, depolar, dükkânlar, enerjinin üretildiği, dağıtıldığı ve kullanıldığı alanlar gibi) alanlar, yapılar, kalıntılar ve izler maddi öğeleridir. Endüstriye bağli sosyal yaşam biçimi ve aktiviteleriyle birlikteyer'in ruhu (*spirit of place*)² maddi olmayan öğelerdir (Nizhny Tagil Charter, 2003). Bu kapsam ile endüstri miras alanı (EMA) "amaçları, tasarımı ve evrim koşulları açısından çeşitlilik gösteren ve endüstrinin gelişiminde esas olan maddi ve maddi olmayan oluşumları, bileşenleri, mekanizmaları, işlem alanları ve endüstri ile biçimlenen yaşam ve alanları" olarak ifade edilmektedir (ICOMOS, 2011).

EA ise endüstri mirasının somut veya soyut bütün belgeleri, endüstriyel üretimi oluşturan yapıları, yerleşim dokusunu ve üretim mekanizmasına ilişkin her türlü yazılı ya da yazılı olmayan verileri yerinde inceleyen, belgeleyen bilim alanı olarak tanımlanmaktadır (Trinder, 2012, s. 17-22).18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen sanayi devriminden bugüne kadarki dönem, EA ilgi konusu olan dönemdir. Ancak, sanayi devriminin modern dünyayı

¹ Norveç'teki Rjukan-Notodden EMA, dağlar, şelaleler ve vadiler arasında, 4,960 ha (tampon bölge 33.968 ha) alanda hidroelektrik santraller, fabrikalar, limanlar, demiryolu ve feribot bağlantıları olan sosyal kurumları, doğal ve yapılı peyzaj alanlarından oluşmaktadır. 20. yüzyılın başında, havadaki azottan suni gübre üretmek için kurulmuştur. Küresel endüstrinin ve mimari, teknoloji, şehir planlama ve peyzaj tasarımında gelişmelerin seçkin bir örneği olarak 2015'de dünya kültürel miras listesine alınmıştır (UNESCO, 2015).

² Norberg-Schulz, Yer'in Ruhü (Geniusloci) adlı kitabında bu kavramı Roma kültüründeki "koruyucu ruh" mitine referansla, ruhun akla rehberlik etmesi olarak tanımlamaktadır (Puren, Drewes, ve Roos, 2006 içinde Norberg-Schulz, 1980). Güncel kullanımda insanlara ve yere hayat veren, onları yaşam süresince takip ederek doğasını ve özünü belirleyen güçtür. Bu kavram, mekanın yer'e dönüşme sürecinde bir bina ya da yerin, kendine ait ayırt edici özellikleri kapsamaktadır. Böylece yer'i tanımlayan, maddi ya da yazılı olmayan kayıtlar, kurallar, gelenekler, deneyimlerle bellekte/akılda/zihinde ya da tanışıklık, ilişkisellik, aidiyet gibi duyguları bir nesneyle ilintili veya mekansallıktan öte konumda tüm bu bileşenlerin iç içe olduğu ağ örüntüsü, yer'in ruhunu oluşturmaktadır (Rifaioğlu ve Şahin Güçhan, 2013, s.137-148; Akbalık, 2015; Bachelard,1996, 262-265). Kentsel koruma alanında, 1994 tarihli Nara Özgünlük Belgesi (*The Nara Document on Authenticity*) ile evrensel kültürel değerlerin özgünlük tanımına, yer ve kimlik ruhu ve anlatımı ile sosyal boyut eklenmiş (ICOMOS, 1994) ve uluslararası bildirimler, kurallar ve uygulama rehberleri aracılığıyla güncellenerek kabul görmektedir. 2008'de ICOMOS'un 16. Genel Kurulu ardından yayınlanan Québec Bildirgesine (*Québec Declaration*) göre; maddi -tangible-, (binalar, yollar vb.) ve maddi olmayan -intangible- (anılar, anlatılar, ritüeller vb.) değerler ve bunların anlamları ve bağlarıyla oluşan "yer'in ruhu" (*the spirit of place*) korunması gereken kültürel miras değeridir (UNESCO, 2008-a).

şekillendiren en önemli sosyal olaylarından biri kabul edilmesine karşın, bazı tarihçiler ve ekonomistlerin sanayi devriminin kelimenin tam anlamıyla 'devrim' olmadığına ve bu 'metafor' kullanımının sorunlu olduğuna ilişkin tartışmaları süregelmektedir. Bu tartışmalarda EA endüstriyel ve kapitalist üretimin başlangıcı itibarıyla (Kıraç, 2001,s.24-26) ev ve el üretimi dışındaki toplu üretime ait makine ya da benzeri araçlar, donanımlar ve düzenecekler (zeytinyağı taş değirmenleri, su depoları gibi) ile günümüzde üretimde olan endüstri alanları EM hatta dünya kültür mirası³ kabul edilmektedir.

TICCIH, EM üretim türlerine göre gruplandırmıştır. Bu gruplar; tarımda üretimi, hidro elektrik-elektrokimyasal sanayi, madencilik-kömür sanayi, kâğıt sanayi, tekstil sanayi, metalurji, su, kutup bölgesindeki üretimler ile köprüler, iletişim yapıları, darphaneler ve demiryolları olarak belirlenmiştir (Dublin Principles, 2011). Bu kapsam gereği EA (ekonomi, sosyoloji, teknoloji tarihi, mimarlık tarihi, tasarım, koruma, kent, bölge ve peyzaj planlama, makine, inşaat ve elektrik mühendisliği gibi) disiplinler arası bir bilim alanıdır (Martin, 2009, s.285–297).

EA'nin, endüstriyel gelişmeyi daha iyi anlama amacıyla EM'nü koruma ihtiyacından doğduğu bilinmektedir. EM, endüstrinin ve endüstri toplumunun geçmişini, konumlandıkları ve biçimlendirdikleri bölge ya da kentte yapılaşmış çevrenin kamusal/sosyal/ekonomik yaşamla etkileşimini, anılarını, mal ve hizmet üretimine göre tasarlanmış özgül mimarisini, doğal ve kentsel peyzajı bugüne aktarmaktadır (Tanyeli, 2000, s.50). Bu nitelikleri ile uygarlığın gelişiminde endüstri döneminin tanığı ve kanıtları olan EM bu iki temel değeriyle korunarak taşınmaz kültür mirası niteliği ile geleceğe aktarılması gerekmektedir (ICOMOS, 2006). Bu gereklilikle EM, 20. yüzyılın ikinci yarısından özellikle 1973'de İngiltere'de (Bath Kentinde) düzenlenen FICCIM (*First International Conference on the Conservation of Industrial Monuments*) I. Uluslararası Endüstri Anıtlarını Koruma Konferansının ardından uluslararası düzeyde kültür mirası olarak tanımlanmaktadır (Saner, 2012; Martin, 2009).

Türkiye'de 2004 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile kültür varlıkları, tarih öncesi ve

³ Almanya'da Aşağı Saksonya, Alfeld Bölgesi'nde 1.88 ha (tampon bölgesi 19 ha) alanda 10 binadan oluşan Fagus Fabrikası, Gropius'un 1910'da işlevselci estetik çabasıyla başladığı tasarımıyla Bauhaus Okulunun habercisi olarak mimarinin gelişimini yönlendirmiştir. Kuruluşundan bugüne fabrikada ayakkabı üretimi tüm aşamalarıyla sürdürülmektedir. Bu fabrika modern mimari ve endüstri tasarımındaki önemi nedeniyle 2011'de dünya kültür mirası listesine alınmıştır (UNESCO, 2011).

tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya bu dönemlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmazlar olarak tanımlanmaktadır. Aynı değişiklik ile kentsel sit alanı tanımına da “kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş yerler” ifadeleri eklenmiştir. Ancak, aynı Kanununun 6. Maddesinde endüstri yapıları ve yerleşkeleri taşınmaz kültür varlığı örneği olarak anılmadığı için kültür mirası olmadığına karar verilmekte ve böylece bu değerler kaybedilmektedir⁴. Ankara Şeker Fabrikası Yerleşkesinde, mimari özelliklerine göre bazı fabrikaların ve yönetim binalarının kültür mirası kabul edilerek kaybı önlenmiş gibi görünmesine karşın, yerleşkenin soyut ve somut tüm değerlerinin birlikte oluşturduğu ekonomik, tarihsel, kültürel ve insan-çevre ilişkilerine dayalı sosyal bağlamı ve böylece yer’in ruhu yok edilmektedir.

Ankara Şeker Fabrikası Yerleşkesi; Endüstriyel ve Kültürel Miras Değeri

Yerleşkenin taşınmaz kültürel miras değeri ile birlikte ülkede sanayileşme sürecinin tanığı ve kanıtı olan EM değeri aşağıdaki bölümde tanımlanmaktadır.

Fabrikanın Kuruluş Öyküsü

1955’de yarışma ile elde edilen ve 1957’de onaylanan Ankara Nazım (Yücel – Uybadin) Planı ile sanayi aksı, kentsel yerleşmenin dışında batıya doğru öngörülmüştür. Eşzamanlı olarak şeker sanayisinde eskiyen fabrikaların modernize edilmesi ve yeni fabrikaların açılması talepleriyle Ankara Şeker Fabrikası bu aks üzerinde 1958’de çiftlik arazisi 16.6 ha. olmak üzere toplam 32.2 ha. büyüklüğündeki arazinin köylüden istimlak edilmesiyle kurulmuştur. 19 Ekim 1962’de Türkiye’nin ilk bütünlük fab-

⁴Ankara’nın ilk havagazı ve kok kömürüyle ilk elektrik üretim tesisi olan Elektrik ve Havagazı Fabrikası 1928’de kurulmuş, 1929’de Havagazı Fırını ve 1933’de Elektrik Santralinin geliştirilmesiyle yerleşke 57.27 ha alan büyüklüğüne erişmiştir. Yerleşke, Cumhuriyetin ve Başkentinin kuruluşuna, sanayinin gelişimine tanıklık etmiştir. 1991’de yerleşkenin kültür varlığı olarak tescil edilmesine, EGO’nun açtığı iptal davasını 1996’da Danıştay ret etmiştir. Ancak yetkili koruma kurulu 16.06.2006’de soğutma kulesi, vinç, havagazı deposu, pompa istasyonu ve elektrik santrali bacalarının tescilini kaldırmış, Ankara Büyükşehir Belediyesi de 13.06.2016’de başlattığı yıkım işlemlerini tamamlayarak alana sabit bir pazar yaptırmıştır. 04.02.2016’de alanın tescili kaldırıldığı için E=4 yapılaşma koşuluyla büyük bir AVM yapımını öngören imar planı değişikliği tekrar gündeme gelmiştir (Severcan, 2006, s. 35; TMMOB).

rikası olarak faaliyete geçmiştir⁵. 1956 yılına kadar on beş şeker fabrikası yabancı işletmeler tarafından kurulmuş olmasına karşın, bu fabrikanın konstrüksiyonu %70 oranında Karabük Demir Çelik Fabrikasında üretilmiş, montajı Türk teknik insanlarınca gerçekleştirilmiştir (Türk-Şeker).

Fabrika Yerleşkesinin Konumu, Yapılaşma Süreci, Arazinin ve Mevcut Yapıların Kullanım Biçimi

Fabrika yerleşkesi, kent merkezine 18 km. uzaklıkta, kuzeyde Ankara-Ayaş Karayolu (D-140), doğuda Etiler Caddesi ve bu caddenin Ankara Çayı'nı paralel devam edip mevcut konut adası sınırından, yerleşkenin güney sınırı olan İstasyon Caddesi ile kesişen mülkiyet sınırı, batıda Ankara Çevre Yolu (0-20) ile çevrilidir (Şekil 1). Yerleşkeye giriş ve çıkış, kuzeyde; biri ortada (Çiftlik Kapı) ve diğeri bunun doğusundaki (Benzinlik Kapı) iki adet nizamiye, doğuda; biri ortada (Kuaför Kapı), diğeri bunun güneyindeki (Etimesgut Nizamiyesi) iki nizamiye ile sağlanmaktadır. Servis yolları ve arazinin doğusundan kuzey-batıya yönelen Ankara Çayı üzerindeki köprüler bu nizamiyeleri ve farklı işlevleri birbirine bağlamaktadır (Şekil 1, 2). Yerleşkenin batısında Şeker, Makine, Tohum İşleme, Elektromekanik Aygıtlar Fabrikaları, bu fabrikaların etrafında ambar, garaj, atölye, depo ve havuzlar gibi servis yapıları ile trafolar, tanklar, taşıma bantları gibi çeşitli düzenekler, arazinin doğu kısmında eğitim ve sosyal tesisler yer almaktadır.

Şekil 1. Ankara Şeker Fabrikası Yerleşkesinin Konumu

⁵Ankara Şeker Fabrikası'nın temeli Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in katılımıyla 22 Mayıs 1958 tarihinde atılmıştır. Bütçesi yeterli olmasına karşın üç yılda bitirilemediği gerekçesiyle Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından durdurulan inşaat için 30 Kasım 1961 tarihinde tamamlanması kararı alınmış ve 19 Ekim 1962 tarihinde 1.200 ton/gün kapasite ile işletmeye açılmıştır (Koç, Baskıcı, 2013, s. 58-61).

Yerleşkede yapılaşma süreci, fabrika arşivinden elde edilen belgeler, ilgili yazın ve yerinde yapılan incelemelere göre belirlenmiştir. Yücel-Uybadın Planına göre farklı tarihlerde hazırlanan vaziyet planları ile bugünkü yerleşim planı karşılaştırılarak (Şekil 2), mevcut ve bugün var olmayan yapılar ve açık alanların, inşa ve yıkım tarihleri ile mimari özellikleri ve kullanım biçimleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

İlk iki vaziyet planı; D. Reisoğlu tarafından ilk plan (Ankara Şeker Fabrikası-AŞF- Arşiv no:553, D-82/5) 23.11.1959 tarihinde 1/5000 ölçekli ve ikinci plan (AŞF- Arşiv no:1597, D-82/34) 04.11.1960 tarihinde 1/2000 ölçekli olarak hazırlanmıştır. Bu planlara göre; Şeker Fabrikası, İdare Binası, Köşk, B ve C tipi lojmanlar, Kuaför, İlkokul, Misafirhane, Lokanta, Sinema, Usta ve İşçi Pavyonu, Revir, Yemekhane, Yatakhane, Ambarlar, Mekanik Atölye, Küspe Çukuru, Soğutma Havuzu, Türbin Dairesi, Silolar, Ziraat Aletleri, Fabrika Müdürü Ofisi Binaları yapılmıştır. Fabrikanın faaliyete geçtiği 1962 yılında bu yapıların bir kısmı inşa aşamasındadır. Bu planlarda arazinin kuzeybatısında Ankara-Ayaş yoluna yakın konumda Çiftlik Kompleksi için gerekli farklı yapılar (Küspe Silosu, Gübrelik, Yeşil Yem ve Yem Ambarı, Ahırlar, Süthane vb.) yer almıştır. Bu kompleks önce 1990'lı yıllarda, ardından 2007'de tamamen yıkılmış, bugüne Lojmanları ulaşmıştır. Çiftlik binalarının batısında artan üretim ihtiyacını karşılamak için bu plana göre yapılan Kizelgur Fabrikası da 2000'lerde yıkılmıştır. Aynı planlarda sosyal yaşam (kır kahvesi, gazino, açık hava sinema ve tiyatrosu vb.), spor alanları (voleybol, futbol ve basketbol, mini golf sahaları, tenis kortları, yüzme havuzu vb.) ve Hastane Binasının yıkılması, yerine Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası ile Enstitü ve Eğitim Binalarının yapılması, geriye kalan alanın tarlaya dönüştürülmesi öngörülmüştür. Bu planlarda demiryolunun işaretlenmesi ve mevcut raylar, bu dönemde sanayiye bağlı taşımacılıkta demiryolunun önemini göstermektedir.

Üçüncü vaziyet planı;(Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ. Arşiv no: D-82/14) H. Kırımhan, S. Ersoy, L. Ertürk, F. Arıcı tarafından hazırlanmış ve 29.3.1977 tarihinde onaylanmıştır. Bu plana uygun olarak 1962'den sonra E ve A tipi Lojmanlar, Satış Mağazası, Cami, Makine ve Tohum Fabrikaları, İşletme Binası ve Enstitü Eğitim Binaları inşa edilmiştir. Enstitü Eğitim Binalarından Genel Müdürlük ve Teknik Servis Binaları sonradan yıkılmıştır.

Dördüncü vaziyet planı; B.A. Yarış tarafından hazırlanan 1/2000 ölçekli bu plan 2.3.1979 tarihinde onaylanmıştır. Bu planla Merkez Bölge olarak tanımlanan alanda 1977-1979 yılları arasında Lojmanlar ve Elektromanyetik Aygıtlar Fabrikası ile bugünkü Futbol Sahasının kuzey-batısında, işlevi bilinmeyen dört adet bina inşa edilmiştir.

Beşinci vaziyet planı; B. Turan tarafından 1/2000 ölçekli olarak hazırlanmış ve 20.10.1986 tarihinde onaylanmıştır. Bu planda Futbol Sahasının yanındaki binalar görülmemektedir.

Şekil 2. Ankara Şeker Fabrikası Yerleşkesi Vaziyet Planı (*)

Yerleşkede farklı işlevlere göre kümelenen yapı ve alanlar ile farklı işlevleri bağlayan ya da ayıran açık-yeşil alanlar yer almaktadır. Yerleşkenin güneyinde fabrikalar ile üretime ve dağıtımına ait yapı ve ekipmanlar, doğusunda lojmanlar, sosyal tesisler, spor alanları ve okullar, kuzey-doğudaki lojmanlara batı yönünde sınırdaş olan ofis, hangar, garaj, ziraat aletleri üretim ve depolama yapılarını kapsayan Merkez Bölgesi, Merkez Bölge ile fabrikaların arasında Şeker Araştırma Enstitüsü ve Enstitü Eğitim Dairesi ve ilgili binalar bulunmaktadır.

Fabrika Binaları ve Üretime Ait Diğer Yapılar ve Ekipmanları

Yerleşkedeki Şeker, Tohum, Elektromekanik Aygıtlar Fabrikalarının, üretimi ve gelişmeyi destekleyen Merkez Bölgedeki Yapılar ve Şeker Araştırma Enstitüsü ve Enstitü Eğitim Binaları ile Yönetim Binalarının işlevleri, konum ve mimari özellikleri aşağıda -kısaca- açıklanmaktadır. Binaların tasarımında, açık-yeşil alan düzenlemelerinde modern mimarlık anlayışı hâkimdir. Fabrika ve ekipmanlarına ait yapılar modüler tasarım ilkesiyle demir taşıyıcı sistemle, diğer binalar betonarme taşıyıcı sistemle inşa edilmiştir. Bu binaların çatıları ahşap taşıyıcı sistemle, kırma çatı formunda olup, üst örtü Marsilya tipi kiremit kaplıdır.

Şeker fabrikası

Ankara Şeker Fabrikası, yerleşkenin ilk dönem yapı kompleksi olup, fabrika binası ile üretime ait pancar depolama alanı, ambarlar, silolar, durultma havuzu, küspe kurutma yapıları, servis (inşaat, ziraat aletleri) ve ofis (işletme, muhasebe, yönetim) binaları, yemekhane ve köşk binaları ile ulaşım alt yapısından (lokomotif ve diğer garajlar, yollar) oluşmaktadır.

Fabrika –Ana- Binası; doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Bina'nın tasarım ve inşa sistemi cepheden okunmaktadır. Pencere yer aldığı modülün genişliğinde, cephenin üst ve ortasında tasarlanmıştır. Giriş cephesinde, mahya kotuna kadar dik olarak yükseltelen çatı arasıyla kat sayısı artırılmıştır. Tek hacimli iç mekan, tesisat ve makine teçhizata göre bölünmüştür. Şeker depolarını ayıran bölümler sonradan yapılmıştır. Fabrika Binası bu mekan kurgusuyla 1960'lı yılların sanayi yapısı tasarımını, kütle büyüklüğünü ve inşaat tekniğini bugüne aktarmaktadır. Ancak iç mekanları, çağdaş üretim teknolojisine uygun donanım ile bütünüyle yenilenmiştir (Foto 1). Bina'nın güneyindeki dış duvara dayalı eklenti olan sundurma ile kapatılmış silindirik formdaki, tehlikeli madde tankları kapatılmıştır.

Foto 1. Şeker Fabrikası Ana Bina'nın ön ve yan cephesi

İşletme (Ofis) Binası; Fabrika Binası'nın güneyinde yaklaşık kare taban alanına sahip, zemin + 2 katlı bir bina'dır. Her katta yatay beton siltmeler arasında farklı form ve ölçülerde pencereler tasarlanmıştır. Girişi güney cephesindedir (Foto 2).

Şeker Ambarları; Fabrika Binası ile aynı taban alanı büyüklüğündeki ambarlar, konumlandıkları yöne göre adlandırılmıştır. Hammadde için yapılmış üç adet güney ambarlarının giriş kapısı üzerine sundurma ilave edilmiştir. Kuzey ambarları ise Malzeme, Transit ve Merkez Ambarlarıdır. Bu yapıların demir taşıyıcı sistem ve detayları cepheden okunmaktadır. Uzun cephelerdeki kapıların 1m. üzerinde, 1.20 m. genişliğinde sundurma ilave edilmiştir (Foto 3). Çatı örtüsünün dış duvarla birleştiği kotta sonlandırılan 1.40 m. uzunluğundaki pencereler, cephe boyunca yer almaktadır.

Foto 2. İşletme (Ofis)Binası

Foto 3. Kuzey ve Güney Şeker Ambarları

Yönetim Binası; Fabrika yerleşkesinin ilk dönem yapılarından biridir. Alman Mimar Bernhard Pfau'nun Ankara'da inşa ettiği tek yapıdır (Goethe Enstitüsü, 2010). Şeker ambarlarının güneyinde, kuzeydoğu-güneybatı yönünde kütseli dikdörtgen prizma olan bir binadır. Zemin +2 katlı binanın güneyinde tek katlı müstemilatı mevcuttur. Kuzeyde giriş kapısının önündeki kavisli sundurma ile merdiven başlamaktadır. Subasman bosajlı taşlarla sonradan kaplanmıştır. Binada sadece iç mekan zemin kaplamaları yenilenmiştir (Foto 4).

Foto 4. Şeker Fabrikası Yönetim Binası Doğu ve Kuzey Görünüşü, Giriş Holü ve Merdiveni

Pancar Muhasebe Binası; Ofis Binasının hemen güneyinde, bu bina ile yaklaşık aynı boyutlarda ve aynı kütle formunda, girişi doğu yönünde olan bir binadır. Zemin+2 katlıdır. Alt kat ve üst kat seviyesinde yan yana bir dizi halinde pencere açıklıkları vardır (Foto 5).

Köşk; Pancar Muhasebe Binasının doğusunda, girişi batıda olan tek katlı binadır. 1960'lı yılların sanayi tesislerinde üst düzey yöneticilerin dinlenme ve misafir kabul etme biçimini ve ortamını açıklamaktadır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen prizma biçiminde tasarlanan bu binanın taban alanı (8 m. x 5 m.) oldukça küçüktür. Uzun cephelerinde boydan boya pencere açılmıştır. İç mekanın doğusunda iki rıht yüksekliğindeki sekide doğal taşlarla kaplı şömine bulunmaktadır. Döşeme ahşap parke, tavan ince çıtalı ahşap kaplıdır (Foto 6). Sabit tefriş elemanları (merdiven, şömine gibi) yenilenmiş ve yeri değiştirilmiştir.

Foto 5. Pancar Muhasebe Binası

Foto 6. Köşk Binası ve İç Mekandan görünüş

Fabrikanın Binasının güney ve güneydoğunda, İşçi Yemekhanesi, İnşaat Servisi, Meydan Ziraat Aletleri, Lokomotif Garajı, Silolar birbirine yakın biçimde konumlanmaktadır.

Yemekhane Binası; Kütle büyüklüğü hariç tamamen yenilenmiştir.

İnşaat Servisi Binası; farklı tarihlerde, farklı amaçlarla ve çeşitli ilavelerle plansız biçimde büyütülmüştür. Lokomotif Garajında olduğu gibi binanın dış duvarları kırmızı boyalı subasman dışında beyaz boyalıdır.

Lokomotif Garajı; silolarla aynı yönde ve yakınında konumlanana iki kat (6.7 m.) yüksekliğinde bir yapıdır. Fabrikada kullanılan lokomotifleri koruma ve bakımı için yapılan yapı, günümüzde demiryolu kullanılmadığı için depo olarak kullanılmaktadır.

Meydan Ziraat Aletleri Binası; ziraat aletleri garajıdır. Bina kütlesi, doğu-batı yönünde tek katlı, enine dikdörtgen prizma biçimindedir. Bu bina ve çevresindeki ziraat makine teçhizatı modern üretimin gereklerine uygun olarak yenilenmiştir. Binanın kuzeyindeki silolar ise bugüne özgün nitelikleriyle ulaşmıştır.

Küspe Kurutma, Tribün, Kazan, Mekanik Atölye, Boruhane, Marangozhane, Yağ ve Malzeme Ambarları, Garaj, Atık Su Arıtma, Sondaj, Soğutma ve Pompa Binaları ile üretime ilişkin Filtrasyon, Toprak-Çamur, Durultma Havuzları, Küspe Çukuru ile park ve bahçeler gibi açık alanlar Şeker Fabrikanın kuzeyinde geniş bir sahaya yayılmaktadır.

Küspe Kurutma Binası; kütlesi dikdörtgen prizma biçimindedir. Binanın tüm cepheleri sac levha ile sonradan kaplanmıştır (Foto 7). Bu bina ile aynı kütle formu ve yapım sistemiyle inşa edilen Ambarlar, Mekanik Atölyesi ve Garaj Binaları birbirine ve bu binaya yakın konumdadırlar. Bu binaların cephelerine oluklu levha kaplı sundurmalar ilave edilmiştir. Binaların etrafında vinçler ve taşıma bantları bulunmaktadır.

Durultma havuzu; daire biçiminde çukur görünümündedir (Foto 8). Küspe işlemleri için yapılmış diğer havuzlar, toprak saha görünümündedir. Bu yapıların formu ve malzemesi ile taşıma bantları ve binalardan bağımsız soğutma, pompa, atık su ile ilgili mekanik teçhizatı günümüz teknolojisine göre tamamen yenilenmiştir (Foto 9).

Foto 7. Küşpe Kurutma Binası

Foto 8. Durultma havuzu

Foto 9. Havuz teçhizatı

Makine fabrikası

1968 yılında kurulan ve günümüzde faal olan Makine Fabrikası ve bu fabrika ile ilgili yapılar Şeker Fabrikasının güneyinde konumlanmaktadır.

Fabrika –Ana- Binası; doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen prizma formundaki kütlesi ve dış duvarlardaki modüllerin demir taşıyıcı elemanları ve tuğla örgü ile döneminin fabrika tasarım ilkelerini tanımlamaktadır. Ön cephede, beşik çatının üçgen altında dört adet pencere ile çatı ortası yükseltilerek açılan pencereler aynı anlayışla düzenlenmiştir. Yan cephelerde kolonların arasında zemin kotundan 3 m. sonrasında yüksekliği 5 m. olan pencerelerin üstten 2 m.'lik kısmının tuğla ile sonradan kapatıldığı anlaşılmaktadır (Foto 10). Fabrikanın makine imalat teçhizatı yenilenmiştir. Binanın tek hacimli iç mekanı makine aksamına göre farklı bölümlere ayrılmıştır. Fabrikanın kuzeyinde kare planlı tek katlı yemekhane binası bulunmaktadır.

Fabrika işlevine yönelik diğer binalar; Fabrikanın güneyinde Sincan-Etimesgut Yolunun kenarındaki dikdörtgen alanın merkezinde konumlanmaktadır. Beş ayrı birim olan bu binalar, bitişik yapı nizamında tek katlıdır. Binaların dördü, ikili grup oluşturup aynı hizada birbirine yakın biçimde doğu-batı yönüne, diğeri bu blokların arasında kuzey-güney aksına yerleştirilmiştir (Foto 11). Bu binaların güney-batısında Ambar, kuzeyinde Yemekhane, İşletme ve Revir Binaları, kuzey-batısında Garaj ve Yeni Revir bulunmaktadır.

Foto 10. Makine Fabrikası

Foto 11. Makine Fabrikasına Ait Binalar

Tohum fabrikası

1976'da pancar tohumu üretme ve işleme için kurulan fabrikanın işlevini sürdürülmektedir.

Fabrika –Ana- Binası; Çiftlik Kapı'dan güney-batıya uzanan yolun kenarında, yerleşkenin merkezinde, Şeker ve Makine Fabrikası Binalarının batısında, kuzeydoğu-güneybatı aksında konumlandırılmıştır. Cephelede betonarme taşıyıcı sistem ve sıvasız tuğla duvar okunmaktadır. Ön cephede her katın giriş altında 1.20 m. boyunda pencereler bulunmaktadır (Foto.12). Tek hacimli iç mekan makinelere göre bölünmüş ve asma kat eklenmiştir.

Fabrika işlevine yönelik diğer binalar; Fabrika Binasının kuzeydoğu ve güneybatısında ambarlar, doğusunda ofis binası ve bu binanın güneyinde atölye, kuzey-doğusunda İşçi Soyunma, Yemekhane Binaları ve Sera bulunmaktadır. Ana bina ile ambarlar arasına sonradan yapılan sundurma bu binaları birbirine bağlamaktadır. Yaklaşık eş büyüklükteki dikdörtgen planlı ilk dönem ambar yapılarının (Foto 13) yanına 1990'lı yıllarla 9-10-11 numaralı yeni ambarlar ilave edilmiştir. Fabrika binasından ambarlara metal kapılarla geçiş sağlanmıştır. Yeni ambarlar metal levha kaplı cephe duvarlarıyla Fabrika ve ilk dönem ambarlara göre mimari üslup ve yapı malzemesi farklıdır (Foto 14).

Foto 12. Tohum Fabrikası Ana Binası ve İç Mekanı

Foto 13. İlk Ambar Örneği

Ofis Binası; Tek katlı binanın giriş cephesi 80 cm. parapet üzerinde pencerelerle kaplıdır. Subasman sıvasız tuğla örgüdür (Foto 17). Yemekhane, Sera, Atölye Binaları da aynı cephe düzeninde tek katlıdır. Trafo Binasında ise tuğla dış duvarlar sıvasızdır.

Foto 14. Yeni Ambar Örneği

Foto 15. Ofis Binası

Elektromekanik aygıtlar fabrikası –EMAF- (1977-1979)

EMAF, şeker endüstrisi ile ilgili ölçü ve denetim aygıtları hakkında çalışmalar yapmak üzere 1977-1979 yılları arasında inşa edilmiştir. Ankara Çayı'nın kuzey kenarında, Enstitü Eğitim Binalarının güney-batısında,

1957-60 yıllarında inşa edilen sosyal ve spor tesislerinin değiştirilmesi veya yıkılmasıyla elde edilen alanda konumlanmaktadır.

Fabrika –Ana- Binası; doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen taban üzerinde iki katlıdır. Batıya 60 derece eğimli çatı örtüsünün sonlandırıldığı 30 derece eğimli kalkan duvarında pencereler tasarlanmıştır. Binanın ön (doğu) cephesinde, dikey taşıyıcılar arası sıvalı tuğla duvar, tavan döşemesine dayalı 1.40 m. uzunluğunda ve modül genişliğindeki pencere ve iki parçalı sürme kapı bulunmaktadır. Yan cephelerde kolonlar arasında 90 cm. parapet üzerinde pencereler bulunmaktadır. İç mekanda metal tezgâhlar, batıdaki dış duvara dayalı asma kat ve kolonlar arasında sabit bir vinç bulunmaktadır. Binadaki tüm teçhizat yenilenmiştir (Foto 16).

Ambar (Foto 17), Ofis, Yemekhane, Trafo Binaları, ana binaya yakın ve aynı yönde, aynı dönemde, aynı tasarım ilkeleri ve yapım sistemiyle inşa edilmiştir. Ancak, bu binaların mekan organizasyonu, teknolojik gelişmeye bağlı donanım ve kullanım biçimiyle değiştirilmiştir.

Foto 16. EMAF Ana Binası, Ön Cephesi ve İç Mekanı

Foto 17. Ambar Binası

Merkez bölge; ofis, hangar, garaj, ziraat aletleri binaları

Yerleşkenin kuzey-doğusundaki Benzinlik Kapısının doğusunda konumlanan ve servis yolu ile birbirlerine bağlanan farklı işlev ve büyüklükteki yapıların bulunduğu bölge Merkez Bölge olarak anılmaktadır. Bu binalar 1977-1979 yılları arasında yapılmıştır.

Ofis ve Bitişik Lojman Binası; merkez bölgenin doğusunda konumlanmaktadır Dikdörtgen planlı, iki katlı binanın batısında tek katlı müştemilatı bulunmaktadır. Binanın girişinin önündeki taş döşeli geniş alan özgündür (Foto 18).

Garaj; lojmana bitişik bu bina, saçak kotuna kadar yükselen duvardan ve dışa eğimli sundurma ile bunu taşıyan ahşap direklerden oluşturulmuştur (Foto 19).

Ambar Binası; Garajın uzantısındaki bu binanın dış duvarlarında, taşıyıcı elemanlar arasındaki doğal taş kaplama özgündür (Foto 20). Bu binanın güney-batısındaki hangar tek katlıdır.

Foto 18. Ofis ve Lojman Binası

Foto 19. Garaj

Foto 20. Ambar Binası

Ziraat Aletleri Binası; bu binaların batısında, tel örgü ile çevrili, enine dikdörtgen formda, tek katlı, şeker üretiminde kullanılan ziraat aletlerinin saklandığı binadır. Bu binanın batısında dağınık biçimde Su Arıtma, Depo, Su Deposu ve bunlara ait teknik ekipman bulunmaktadır.

Şeker Araştırma Enstitüsü ve Enstitü Eğitim Dairesi ve İlgili Binalar

Ankara-Ayaş Yolunun doğusunda Benzinlik Kapı'dan güneybatıya uzanan servis yolunun batısındaki bu binalar ilk dönemde (1961-1965) inşa edilmiştir. Bu yapı grubunun odağı olan Şeker Araştırma Enstitüsü'nün batısında Analiz Laboratuvarı, Enstitü Eğitim Dairesi, Şeker Yetiştirme Evleri (Seralar), Kazan Dairesi, Baş Uzman ve Enstitü Baş Uzman Odası ve Trafo bulunmaktadır. Enstitü Binası'nın güneyinde yolun kenarındaki sosyal mekanlar (Lokanta, Atölye, Helâ, Kahvehane) birbirine yakın planlanmıştır.

Şeker Araştırma Enstitüsü; Eskişehir'deki Enstitüyü Ankara'ya taşıma kararıyla açılan mimari yarışmayı kazanan Sami Sisa, Metin Hepgüler ve Doğan Tekeli'nin modern mimarlık yaklaşımıyla hazırladığı proje 1965'de uygulanmıştır. Enstitü fonksiyonlarına göre biçimlenen üç kütlede düzenlenmiştir. *Enstitü A Blok*; iki katlı bir binadır. Ön cephede üst kattaki çıkma, yarı-açık giriş mekanındaki silindirik kolonlara taşınmaktadır. Üst katta simetri aksında döşeme kotundan kiriş altına kadar pencereler yer almaktadır. İç mekanda merdivenlerin bulunduğu oylumu örten diyagonal çatı uzantısı ile yaratılan form zıtlığı cepheye görsel zenginlik kazandırırken doğal aydınlanmayı da sağlamaktadır (Foto 21). Döşemeler, merdiven ve duvarlar siyah ve sarı renkli doğal mermerle kaplanmıştır (Foto 22). İç mekandaki bazı detay değişikliklerine rağmen bina modern mimari üslubunu korumaktadır.

Foto 21. Enstitü A Blok- Ön Cephe

Foto 22. A Bloкта İç merdiven

Enstitü B Blok ve C Blok; A Bloğa arkatlarla bağlanan aynı mimari üslup-
ta iki binadan oluşturulmuştur (Foto 23). B Bloкта asistan odaları, toprak
yıkama laboratuvarları, C Bloкта (Foto 24) ofis birimleri, uzman odaları,
gübre ve fiziki analiz laboratuvarları bulunmaktadır. Bloklar bodrum + 1
katlı olarak, aks açıklığı 3.5 m. olan modüler sistemle tasarlanmıştır. Mo-
dül aksları iç mekanda cepheye dik konulacak laboratuvar bankolarına
göre belirlenmiştir. Laboratuvarların baca ve aspiratörleri çatıdaki çekme
kata toplanmıştır (Bancı, 2006).

Enstitü Eğitim Dairesi Binası; bodrum + 2 katlı olan yapının, uzun cephe-
lerinde kolonlar arası şeffaflık (pencere) ve ön cephede girişe bağlanan iki
kollu simetrik merdiven belirgin cephe özellikleridir (Foto 28).

Foto 23. Enstitü B Blok

Foto 24. Enstitü C Blok

Foto 25. Eğitim Dairesi

Pancar Analizi Laboratuvar Binası; dikdörtgen planlı, tek katlı ve teras çatı-
lı olarak tasarlanmıştır. Bitişindeki kazan dairesi ile aynı yüksekliktedir.
Bu binanın yakınında Şeker Yetiştirme Evleri, Bakım Atölyesi, Yemekha-
ne, Garaj yer almaktadır.

Lojmanlar, Sosyal Tesisler, Cami ve Eğitim Binaları

Yerleşkede üretim yapıları dışında sosyal yaşam ve aktiviteler için ya-
pılar bulunmaktadır.

Lojmanlar: Yerleşkede çalışanlar için farklı dönemlerde çok sayıda ve
tıpte lojman binaları yapılmıştır (Foto 26). Bu binaların tamamı beto-
narne yapım sistemiyle, üst örtü Marsilya tipi kiremitle kaplı ahşap
konstrüksiyon kırma çatılı olarak tasarlanmıştır. Binaların, dış duvar-
lardaki subasman kotuna kadar bosajlı taş kaplamalar özgündür. Tüm
binalarda zemin kaplaması, bazılarında mekan organizasyonu değişti-
rilmiştir.

A Tipi Lojmanlar (1963); yerleşkenin doğusundaki Kuaför Kapı'dan ba-
tıya uzanan servis yolunun güneyindeki iki bloktan oluşmaktadır. Doğu-
batı yönünde enine dikdörtgen planlı binalar iki katlıdır. Ön cephelerde
her katta ikişer balkon ve büyük pencereler, yan cephelerde iki büyük ve
ıslak mekana ait küçük pencereler vardır. İç mekanlar yenilenmiştir.

B tipi Lojmanlar (1958-1962); yerleşkenin kuzey-doğusunda, Benzinlik Kapı'dan doğuya uzanarak Merkez Bölge'ye ulaşan yolun güneyinde konumlanmaktadır. 1959 tarihli vaziyet planına göre bu tipteki bazı bloklar yıkılmış, bugüne yedi blok ulaşmıştır. Cephelerde geniş saçak (75 cm.) ve çıkma balkonlar, ıslak hacimler için küçük (60x60 cm.), yaşam mekanları için farklı boyutlarda, büyük dikdörtgen pencereler bulunmaktadır.

C Tipi Lojmanlar (1958-1962); yerleşkenin kuzey-doğusunda Kuaför Kapıdan batıya uzanan servis yolunun güneyinde konumlanmaktadır. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde dikdörtgen planlı bu bloklardan bugüne on blok ulaşmıştır. Dokuz adet blok üçerli dizinle yan yana biri de doğuya yerleştirilmiştir. Bu binalar simetrik plan anlayışıyla iki katlı inşa edilmiştir. Ön cephede her katta üçer pencere ve birer balkon, diğer uzun cephede geniş balkonlar, dar cephelerde birer balkon bulunmaktadır.

Çiftlik Lojmanları (1958-1962); Yerleşkenin kuzey tarafında Ankara-Ayaş yolu kenarında Çiftlik Kapı'nın batıya yönelen servis yolunun güneyinde konumlanan tek katlı yapılarıdır. Batıda, kuzey-doğu yönünde iki adet ve güney-batı yönünde üç adet olmak üzere beş ayrı bina günümüze ulaşmıştır. Her biri farklı plana sahip bu binalar günümüzde baraka görünümünde olup yıkıntılardan bazılarının bugüne ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

Foto 26. Sırası ile A Tipi, B Tipi, C Tipi Lojmanlar ve Çiftlik Lojmanları

D Tipi Lojmanlar (1962-1977); Yerleşkenin doğusundaki Kuaför Kapıdan güney-batıya yönelen servis yolunun güneyinde konumlanmaktadır. Güney-batı, kuzey-doğu yönünde üç ayrı bloktan oluşmaktadır. Günümüzde harap ve metruk durumdadır (Foto 27).

E Tipi Lojmanlar (1969); D tipi Lojmanların batısında doğu-batı yönünde beş bloktan oluşmaktadır. (Foto 28). Ön cephedeki giriş mekanı dışa taşkın tasarlanarak vurgulanmıştır.

KT-3 Tipi Lojmanlar (1977 sonrası); Merkez Bölgenin güneyinde doğu-batı yönünde beş ayrı bloktan oluşmaktadır (Foto 28).

Foto 27. D Tipi Lojmanlar**Foto 28. E Tipi ve KT-3 Tipi Lojmanlar**

Sosyal Tesisler ve Spor Alanları: Sosyal tesisler ve spor alanları ilk iki vaziyet planlarına göre arazinin doğu ve güneyinde, işlevsel olarak birbirini tamamlayacak biçimde birbirlerine yakın konumda tasarlanmış ve inşa edilmiştir. 1965’de EMAF yapımı için bazı sosyal yaşam ve spor alanları ve binaları yıkılmış, yerleşke nüfusunun artması, gereksinimlerin değişmesi ve çeşitlenmesiyle bazılarının işlevi ve özgün mimarisi değiştirilmiş ya da yeni binalar eklenmiştir. Bugüne ulaşan binaların konumları ve mimari özellikleri aşağıda açıklanmaktadır.

Sinema, Lokanta, Büyük Misafirhane, Lokal Grubu; diğer misafirhaneler ve işçi pavyonları ile birlikte 1958’de Mimar Naim Bekitoğlu tarafından tasarlanmış, 1962’de inşa edilmişlerdir. *Sinema ve Lokanta Binası*; yerleşkenin doğusunda, Kuaför Kapı’dan batıya uzanan servis yolunun kuzeyden gelen yolla kesiştiği noktanın güneybatısında konumlanmaktadır. Bu kompleks dik açıyla birbirine yaklaşan dikdörtgen prizma biçimindeki tek katlı binalardan oluşturulmuştur. Doğu cephesinde kolonlarla belirginleştirilerek iç mekana açılan giriş, daire planlı, kolonatlı ve tepe pencere ile ışıklıkla bütünleşmektedir (Foto 29). Giriş holünün solunda sinema salonu, sağında üç rıhtla ulaşılan lokanta bulunmaktadır. Sinema salonunun tefrişi değiştirilerek toplantılar için kullanılmaktadır (Foto 30). Lokantanın iç mekanı yenilenen bölmeler, zemin kaplaması ve tefriş elamanlarıyla bütünüyle değiştirilmiştir.

Foto 29. Sinema-Lokanta Girişi ve Giriş Holü **Foto 30. Sinema Giriş Holü ve Salonu**

Büyük Misafirhane Binası; sinema ve lokanta binasının kuzeydoğusunda “L” biçiminde her modül kapalı balkona açılan oda olarak tasarlanmıştır. Bina iki katlıdır. Ön cephenin kuzeydoğu ucunda poligonel cephe giriş mekanı ve subasmanın kesme taş kaplaması cepheye görsel zenginlik kazandırmaktadır (Foto 31).

Küçük Misafirhane ve İşçi Pavyonu Binası; yerleşkenin güneydoğusunda konumlandırılmıştır. Misafirhane Binası metruk durumdadır. İşçi Pavyonu Şekerspor'a tahsis edilmiştir.

Küçük Misafirhane Binası; işçi pavyonuna kuzey-güney yönünde dik açıyla yaklaşan dikdörtgen planlı ve tek katlı bir binadır. Uzun cephelerde her oda ve önündeki balkonlar modüler tasarım ilkesini okutmaktadır. Balkonlardan birisi ve kuzey cephedeki giriş kapatılmış ve merdiveni işlevsiz kalmıştır (Foto 32).

Foto 31. Büyük Misafirhane Binası ve Girişi

Foto 32. Küçük Misafirhane Binası

İşçi Pavyonu; Küçük Misafirhane'nin doğusunda dikdörtgen planlı bu bina iki katlıdır. Modül tasarım sistemi ve taşıyıcı öğeler dış cepheden okunmaktadır (Foto 33).

Kuaför; adını verdiği nizamide tek katlı ve dikdörtgen biçiminde küçük bir binadır. Yerleşkenin ilk inşaa döneminde yapılmıştır.

Bu binalara göre geç dönemde inşa edilmiş sosyal yaşama ilişkin diğer yapıların konumları ve mimari özellikleri aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

Yeni Misafirhane Binası, sinema ve lokanta binasının güneybatısında konumlanmaktadır. Dikdörtgen planlı, iki katlı olarak tasarlanmıştır (Foto 34).

İşçi Pansiyonu; yerleşkenin güneyinde yatakhanelerin batısında, konumlandığı topografyaya bağlı olarak (Foto 35) güneyde tek katlı kuzeyde iki katlı bir binadır.

Foto 33. İşçi Pavyonu

Foto 34. Yeni Misafirhane

Foto 35. İşçi Pansiyonu

Şeker (Peker) Cami; Etimesgut Nizamıyesi'nin güneyinde konumlanmaktadır. Geleneksel mimariye atfen tek kubbeli kübik bir yapıdır. Bahçesinde şadırvanı mevcuttur (Foto 36).

Gazino ve Binası; Benzinlik Kapı'dan güneye uzanan yolun doğusunda, B tipi lojmanların güneyinde içerisinde tek katlı bina olan büyük bir bahçe ve olarak düzenlenmiştir (Foto 37). *Satış Mağazası*; kreş binasına yakın

konumda E tipi lojmanların güneyinde yer almaktadır. 1977 tarihli vaziyet planına göre yerleşkede çalışan ve yaşayanlar için perakende ticaret alanıdır. Bina “L” planlı olup tek katlıdır (Foto 38).

Foto 36. Şeker Cami **Foto 37. Gazino Bahçesi**

Foto 38. Satış Mağazası

Sendika Binası; Etimesgut Nizamiyesi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Kuzey-güney yönünde boyuna dikdörtgen formda planlanmış, girişi doğu cephesinde olan üç katlı bir binadır.

Tefiş Kurulu Başkanlığı Binası; yerleşkenin kuzeydoğusunda, Benzinlik Kapı'dan güneye yönelen yolun doğusunda, Enstitü ve Eğitim Atölyelerinin güneyinde yer almaktadır. Bina doğu-batı yönünde enine dikdörtgen planlı, simetrik cephe düzeninde iki katlı bir binadır.

Eğitim yapıları: *Kreş*; yerleşkede çalışanların çocukları için yakın geçmişte inşa edilmiştir. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda “U” planlı, iki katlı bina, üç ayrı bloktan oluşmaktadır.

İlkokul Binası; Kuzey-güney yönünde dikdörtgen biçiminde planlı, zemin+1 katlı binadır. Yerleşkenin doğusunda ilk inşa döneminde (1958-1962) sadece çalışanların çocukları için yaptırılmıştır. 1958 yılında öğrenci sayısının artmasıyla aynı okul binasında ortaokul eğitimine de başlanmıştır. Ortaokul kısmı daha sonra Mehmetçik Lisesi olmuştur. Binaya 1985'de dört derslikli tek katlı bina ve laboratuvar ünitesi ilave edilmiştir. Mevcut bina 1999'da yeni yapılmış ve 2000'de Kadri Suyabakan İlköğretim Okulu adı verilmiştir.

Mehmetçik Lisesi; 1992-1993 eğitim öğretim yılında eğitime başlanan bina yerleşke alanının doğu sınırında konumlanmaktadır. Zemin+4 katlı ana bina, spor tesisleri ve yapım tarihi bilinmeyen iki ek bina ile yaklaşık 6.000 m² kapalı alana sahiptir.

Bitirirken: Ankara Şeker Fabrikası ve Yerleşkesini Endüstri ve Kültür Mirası Olarak Koruma(ma)

Türkiye'de 1926'da Uşak ve Alpulu, 1933'de Eskişehir, 1934'de Turhal Şeker Fabrikalarının açılmasıyla, şeker sanayinin geliştirilmesi ve üretim koordinasyonunun sağlanması için 1935'de Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (Türk Şe-

ker) devlet desteği ile kurulmuştur. Türk Şeker ve 1951 tarihli Şeker Sanayinin Tevsi Programının desteği ile 1953-1956 yıllarında kurulan on bir fabrika sayısı (Kaya, 2015, s.41), 1950-1960 dönemindeki devletçi modelden muhafazakâr liberal ekonomiye geçiş dönemiyle 1963'de on yediye çıkartılmıştır. 1960'daki askeri darbe sonrasında sivil iktidar, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) ile ekonomiyi canlandırmak için sanayide gelişmeyi öncelikli görmüştür (Keyder, 2004: 28-32). Ancak, yeni ekonomik düzenle, siyasi istikrarsızlık ve 2. Dünya Savaşına dayalı ekonomik sıkıntılar aşılamamış, Marshall yardımlarıyla tarım sektörü de desteklendiyse de kırsal alandaki sorunlar kente göçü hızlandırmıştır. Bu dönemde kadar önemli sanayi yatırımlarının yapılmadığı Ankara'da, kentin batı koridorunda 1952'de Et-Balık Kurumu, 1953'de Çimento, 1954'de Traktör, 1957'de Süt, 1958'de Yem Fabrikaları kurulmuştur (Tekeli,1994, s. 285-297). Ankara Şeker Fabrikası da 1957 tarihli nazım imar planında sanayi aksı olarak öngörülen bu koridorda 1962'de üretime başlamıştır. Bu fabrika ve yerleşkesi, Türkiye'de 1960lı yıllarda endüstri yerleşkelerinin kuruluş ve gelişme öyküsünü bugüne aktarmaktadır. Kurucusu olan Türk Şeker'in sanayi ve ziraatın gelişmesine, araştırma ve eğitime, sosyal hayata katkısının göstergelerindedir. Diğer şeker fabrikaları ve yerleşkelerine benzer biçimde, bu dönemin şeker üretim ve yapı inşa teknolojisine göre yapılaşmış çevresi ve doğal peyzajıyla endüstrinin ve endüstri toplumunun geçmişi tanımlamaktadır. Fabrikanın kurulduğu dönemde Cumhuriyetin modernite projesinin heyecanı azalmış olsa da devletçi politikalarla modern kentin bir modeli olarak kurulan bu tür endüstri yerleşkeleri, sundukları mekansal, sosyal ve ekonomik olanaklarla, özellikle kırdan göçen çalışanlarının modern-çağdaş benimsemesini (Asiliskender, 2009, s. 111-112). Ankara Şeker Fabrikası da sadece endüstri tesisi değil, şeker endüstrisinin gelişmesine önderlik eden eğitim kurumları, yayınları ile birlikte lojmanlar, misafirhane, sinema salonu, lokanta, spor alanları, okullar, tarım çiftliği gibi birimleriyle sosyal proje alanıdır. Çiftçiye modern tarım tekniklerinin öğretilmesi, tohum islahı gibi çalışmalarla tarımın ve çiftçinin desteklenmesi, çalışanlar ve aileleri hatta halk için düzenlenen kurslar, spor, eğlence ve eğitim olanakları ve düzenlenen çeşitli aktivitelerle sanayi aydını yaratma ve böylece modern toplum oluşumunu destekleme çabaları yerleşkenin sosyal misyonu olmuştur. İş yeri ve konutun aynı alanda olmasıyla gelişen mahalleli anlayışla içe kapalı sosyal yaşam aidiyeti geliştirmiş ve beraberinde birçok anıyı biriktirmiş ve yer'in ruhunu da oluşturmuştur. Günümüze ulaşan bu yerleşkenin endüstri ve taşınmaz kültür miras değeri, sadece yer-arazi (*place-land*), insan eliyle yapılmış her şeye (*artifact*) gibi maddi öğeleriyle değil bu öğelere yapışık, insanlar (*people*),

sosyal yaşam (*social life*), işler (*affairs*) ve işlevler (*functions*), ülke ve kent ölçeğindeki misyonu (*mission*) ve zaman boyutuyla gelişen yer'in ruhu ile birlikte değerlendirilmelidir (Fu, 2012, s.22-26). Böylece yerleşkenin tamamı korunması-yaşatılması gereken değer olarak görülmeden taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen binalar, varlık nedeni olan bağlamından ve anlamından koparılarak, maddi olmayan değerleri yok edilmektedir.

Kentsel koruma alanında yer'in ruhunu tanımlamada, parametreler yer'e özgü olduğu için bu konuda net kaynak(lar) ya da bir şablon söz konusu değildir (Rifαιοğlu ve Güçhan, 2013, s. 137-148). Fenomolojik bu kavramın öznel ve gizli nitelikler barındırdığı, yaşayanlar ile yer arasında, haklar, sorumluluklar, eylem ve düşünceleri de içeren ilişkilere, anlam yüklemeye ve zamana bağımlı olduğu bilinmekte ve uluslar arası koruma ilkeleleriyle vurgulanmaktadır (Gürkaş ve Barkul, 2012, s.1-11; UNESCO, 2008-b). Bu nedenle Ankara Şeker Fabrikası Yerleşkesinde koruma mevzuatına göre sadece bazı yapıları kültür mirası olarak tescillemek ve böylece yerleşkeyi parçalamak, bütünleşik üretim biçimiyle oluşan sosyal bağlamını, anlamını ve yer'in ruhunu silmek, miras değerlerini koruma-yaşatmaya ve/veya sürdürülebilirliğine aykırıdır.

Türkiye'de küreselleşmeyle bağlanarak rant sektörü için en karlı yatırım alanına dönüştürülen kentsel mekanda, ucuz olmanın ve arazi büyüklüğünün sağladığı avantajla bu tür kamusal alanların bu sürece hızla ve kolaylıkla dahil edilmesi, Ankara Şeker Fabrikası Yerleşkesinin sürdürülebilirliğini sağlamaya engel olmaktadır. Özellikle 1980 sonrası kentsel yaşamda gelişen yeni tüketim kültürüyle, taşınmaz kültür mirası gayrimenkul piyasasına teslim etmiştir. Böylece, imar yatırımlarına yönlendirilen sermayenin bu alanları ele geçirmesi, neo-liberal kent ve kültür politikalarıyla meşrulaştırılmaktadır. Bu arenada miras alanları yerine, rezidanslar ve alışveriş merkezleri (AVM) kentin kimlik ögesi ve özlenen modern kentsel hatta kamusal alanlar olarak sunulması, kent bütünüyle birlikte bu yerleşke üzerinde de izlenebilmektedir. Bu yerleşkenin imar planıyla kentin batı koridorunda öngörülen sanayi aksı üzerinde kuruluşu, 1970lerde kooperatif(ler) yoluyla batı kent çeperinde konut alanlarının gelişmesine ivme kazandırmıştır. Ankara 1990 Metropolitan Nazım İmar Planı ile kentsel gelişmenin şehirlerarası ulaşım eksenleri üzerine yönlendirilmesiyle, batı koridorunda İstanbul yolu üzerinde ile Etimesgut-Sincan-Yenikent bölgesinde tarım topraklarının kentsel kullanıma açılması, 2023 Başkent İmar Planına göre nüfus artışı ve konut gelişim, sanayi, depolama alanları öngörüsüyle süregelmektedir. Bu süreçte, 2000li yıllarla ekonomik yeniden yapılanmayla gelir dağılımı ve istihdam olanaklarındaki değişimle ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve me-

kansal ayrışmada, orta-alt ve alt gelir grubu, Ankara Şeker Fabrikası da dahil olmak üzere batı aksındaki sanayi odağı etrafındaki mütevazı yaşam alanlarıyla kentsel ölçekte ayrılmıştır (Gültekin, 2014; Güzey, 2014, s. 93-106; Yıldırım, 2013, s.1-22). Ancak, son onlu yıllarla batı aksında kümelenen hacvacılık ve savunma sanayi (ASELSAN, TAI, gibi) ile yan sanayinin (OSTİM-OSSA gibi) gelişmesi ve 2010'da açılan lojistik üssün (Eceral, Köroğlu, 2015, s.1563-1572) üst gelir grubu çalışanlarının, korunaklı konut ve kendi sosyal yaşam pratiklerine uygun kentsel alan taleplerine önceki yerleşikler de dahil olmuştur. Bu gelişmede Ankara Şeker Fabrikası arazisi de bu talepleri karşılama yönünde dönüşüm baskısı altındadır. Yerleşkenin, Ankara ve İstanbul Çevre Yolları ve Ayaş Yolu'nun kesiştiği kavşaktaki konumunun cazibesiy-le 2004'de açılan, 2006 ve 2012'de büyütülen AVM, kentin değişen dinamikleriyle birlikte batı koridorunda oluşan bu talep ve baskılarla gerçekleştirilmiştir (Şekil 1, Foto 46). Türkiye'de koruma mevzuatına göre 19. yüzyıl sonundan sonra yapılan taşınmazların Kültür ve Turizm Bakanlığı'nun uygun görüşüyle korunması hükmü, 20. yüzyıla tarihlenen bu yerleşkede bu tür miras değerlerine aykırı yeni yapılaşmanın ve yakın gelecekteki dönüşümün mazeretidir.

Bu süreçte, TMMOB Ankara Şubesinin, Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıkları Koruma Kuruluna yerleşkenin taşınmaz kültür mirası olarak tescillenmesi talebi, Kurulun 21.08.2013 tarihli kararıyla ret edilmiştir. Ancak Ankara 11. İdare Mahkemesinin 02.10.2014 tarih ve 2014-1225 sayılı kararıyla Şeker Fabrikası Ana Binası (Foto 1), Yönetim Binası (Foto 4), Şeker Araştırma Enstitüsünün A-B-C Blokları (Foto 21, 22, 23, 24), Sinema ve Lokanta Binaları (Foto 29, 30) taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Tek yapı ölçeğindeki bu tescil kararıyla, yerleşke bütünüünün endüstri ve kültür mirası olarak korunarak yaşatılması gerekli görülmemiştir. Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 20.12.2000 tarihinde Türk Şeker'i, 30.12.2004 tarihinde Ankara Şeker Fabrikası Çiftlik Arazisinin özelleştirme programına alması ve Mahkemelerin farklı tarihlerdeki iptal kararlarına karşın 15.12.2014 tarihinde aynı Kurulun Türk Şeker'i özelleştirme süresinin 31.12.2016 tarihine kadar tamamlanmasına karar vermesi bu süreci cesaretlendirmiştir. Böylece, yerleşkenin 16.6 ha. alan büyüklüğündeki çiftlik alanı, DDY devir edilerek, YHT Gar Kompleksinin Şubat 2016'da tamamlanması planlanmıştır (Foto 47). Arazi büyüklüğü 32 ha. olan yerleşkenin geri kalan kısmında ise hazırlanan mimari projeye göre çok katlı iş merkezi, oteller, 30 bin kişilik stadyum, eğlence ve alışveriş merkezlerinin yer aldığı uluslar arası fuar alanı yapımı da gündemdedir.

Foto 46. Yerleşkede yer alan AVM

Foto 47. YHT Etimesgut Gar Kompleksi

Bu durum, Ankara kenti örneğinde olduğu gibi, Türkiye’de endüstriyel üretim ve yaşam alanları, kentin kolektif belleğinden, mimari, planlama ve yaşam hafızasının en kolay çözülecek mekanlar olduğunu göstermektedir. Miras alanlarında yer’in ruhu, kültürel-tarihsel değeri koruma ve yaşatma ile bu konudaki farkındalık, tek yapı ölçeğindeki tescillerle gerçekleştirilir düşüncesi ve/veya sürdürülebilir korumanın rant getirisine odaklı politikalarla baş edecek güce erişmemesi, Ankara Şeker Fabrikası gibi kentin diğer endüstriyel miras alanlarının da kaybedilmesine neden olacaktır.

* Mimar, Şehir Plancısı Dr. Nevin Turgut Gültekin, Şehir Plancısı Dr. Erman Aksoy ve Sanat Tarihçisi Dr. Suat Sayın ile birlikte hazırlanan Ankara Şeker Fabrikası ile ilgili bir rapordaki fotoğrafların bu makalede kullanılmasına izin verildiği için teşekkür ederim. Arşiv çalışmasına izin veren Türk Şeker ve Ankara Şeker Fabrikası yöneticilerine ve arşiv çalışanlarına ayrıca teşekkür etmek isterim.

Extended Abstract

Ankara Sugar Factory as a Cultural and Industrial Heritage

*

Nevin Turgut Gültekin
Gazi University

Economical re-construction with neoliberal policies is at the agenda of Türkiye, starting with the globalization affairs of 1980's. Urban space, with an urban transformation understanding in planning, is transformed to investment areas for the use of the capitalists who are directed to urban development. Especially during 2000's, urban transformation supported with various tools like legal arrangements, public-capital cooperation, the construction sector replacing the sector of production, reached to the power of re-shaping the urban space. In this medium, industrial production zones with the pretext of their being non functional, are opened to be the new construction areas. Their industrial and cultural heritage values are denied. The legitimacy support of this application relies on the lack of industrial heritage concept in conservation regulations, they are not being found valuable enough in the context of conservation because of accepting modern architecture, or the abundance of cultural heritage to various initiatives. In Turkey, while the loss of industrial heritage with rant focused interferences are broadened; the international platforms are widening the context of industrial heritage and conservation principles. In this study, "Ankara Sugar -Şeker- Factory" with its settlement composition, existing buildings, and production mechanisms and with its traces in urban memory, is taken into consideration with its place in industry, technology and social development of sugar production industry also industrial architecture of the 1960s in Turkey which is on the way to be lost forever.

Within this context, the place of industrial heritage in the area of conservation in Turkey is interrogated first by defining the mutual relationship of industrial heritage, industrial archeology and cultural

heritage. Industrial heritage is accepted as cultural heritage in international perspective with the First International Conference on the Conservation of Industrial Monuments that was held in 1973. Afterwards, according to the Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes that was designated by The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage in 2011; industrial heritage covers not only industrial settlements, landscapes, structures, machines, infrastructures and objects that belongs to the past, but it covers technologies continuing to production and even the new ones, all material and immaterial industrial items focused on spirit of place belonging to social life and areas which are shaped with technological development as well. Although the statement of “being subject to social life” is added to the description of immovable cultural property and areas with the changes made in the conservation regulations in 2004, the history boundary was kept as the 19th century and industrial settlements and structures were not included within the exemplified cultural properties. These principles which direct the implementations, are presented as the justification of demolishing industrial settlements which have the characteristics of industrial heritage and opening them to new developments with high development rents. These legalization endeavors ease and speed up the act of demolishing industrial settlements under public property, by including them within privatization programs. In this article, the industrial heritage characteristics of Ankara Sugar Factory Settlement –its fate is known with its implication within the privatization program- from its date of foundation to the present, are tried to be defined within the perspective of current property values. Thus, it is aimed to be documented as industrial archaeology, to provide the distinction and sustainability of industrial heritage. Evaluation and solution proposals about the conservation-sustenance and sustainability of this settlement could not be discussed within the limited frame of this article.

Kaynakça/Bibliyografya

Akbalık, E. (2015). Çok boyutlu bir temsil aracı olarak mekan/yer. *Alt-Üst Dergisi*. 1 Mart 2016 tarihinde <http://www.altust.org/2015/04/cok-boyutlu-bir-temsil-araci-olarak-mekanyer-esra-akbalik/> adresinden erişildi.

- Asiliskender, B. (2009). Anadolu'da modern bir yaşam kurmak; Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lojmanları. A. Cengizkan (Der.), Fabrikada Barınmak içinde (s.111-129). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın poetikası*. (A.Derman, Çev.). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bancı, S. (2006, Kasım). Şeker Şirketi ve Ankara Şeker Fabrikası Yerleşkesi. TMMOB Ankara Mimarlar Odası Bülteni-Endüstri Mirası, 45 (03), 36-40.
- Dublin Principles, 2011. 1 Mart 2016 tarihinde <http://www.ticcih.org/> adresinden erişildi
- Eceral, Ö.T.ve Köroğlu, A.B. (2015). Incentive mechanisms in industrial development: an evaluation through defense and aviation industry of Ankara. *Procedia -Socialand Behavioral Sciences*, 195 (3, July),1563-1572. doi:10.1016/j.sbspro.2015.06.192
- Fu, C.C. (2012). Enlightening the spirit of industrial heritage in Taiwan. TICCIH XV Congress, 2012: The International Conservation for the Industrial Heritage Taipei, Taiwan, 2, 22-35. 1 Mart 2016 tarihinde www.ticcih.org/wp-content/uploads/2013/10/taipei2012SelectedPapersv9.pdf adresinden erişildi.
- Goethe Enstitüsü (2010). 1 Mart 2016 tarihinde <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/ind/gas/trindex.htm> adresinden erişildi.
- Gültekin, A.T. (2014) Recent sprawl and shrinkage policies deployed in the sphere of urban management in Turkey: the case of Ankara. 54th Congress of the European Regional Science Association.11 Mart 2016 tarihinde https://www.econstor.eu/bitstream/10419/124352/1/ERSA2014_00652.pdf adresinden erişildi.
- Gürkaş, E.T. ve Barkul, Ö. (2012). Yer üzerine kavramsal bir okuma denemesi. *Sigma*, 4, 1-11. 1 Mart 2016 tarihinde <http://www.ytusigmadergisi.com/pdfs/418.pdf> adresinden erişildi.
- Güzey, Ö. (2014) Neoliberal urbanism restructuring the city of Ankara: gated communities as a new life style in a suburb an settlement. *Cities*, (36), 93-106. doi.10.1016/j.cities.2013.10.005.
- ICOMOS (2011). XVIIème Assemble Générale, Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes. Paris. 1 Mart 2016 tarihinde http://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf adresinden erişildi.
- ICOMOS, 2006. International Day for Monuments and Sites-Industrial Heritage. 1 Mart 2016 tarihinde <http://www.icomos.org/18thapril/2006/18april2006.htm> adresinden erişildi.
- ICOMOS (1994) The Nara Document on Authenticity. 9 Mart 2016 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0280118001353669454.pdf adresinden erişildi.

- Kaya, F. (2015) Küresel ve bölgesel şeker politikalarının Türkiye şeker fabrikalarına etkilerine bir örnek; Ağrı Şeker Fabrikası. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, 31, 41-61.
- Keyder, Ç. (2004). Ulusal kalkınmacılığın iflası (3. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kıraç, B. (2001). Türkiye'deki tarihi sanayi yapılarının günümüz koşullarına göre yeniden değerlendirilmeleri konusunda bir yöntem araştırması. Yayınlanmamış doktora tezi. Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Koç, B. ve Baskıcı, M.M. (2013). Bozkırdan sanayinin başkentine-Ankara sanayi tarihi. Ankara: Ankara Sanayi Odası.
- Martin, P.E. (2009). Industrial archaeology. T. Majewski& D. Gaimster (Der.), International handbook of historical archaeology içinde (ss.285-297). New York: Springer. 1 Mart 2016 tarihinde <https://www.mtu.edu/social-sciences/graduate/archaeology/martin2009.pdf> adresinden erişildi.
- Nizhny Tagil Charter, 2003. 1 Mart 2016 tarihinde <http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> adresinden erişildi.
- Puren, K., Drewes, E. ve Roos, V. (2006). An exploration of sense of place as informative for spatial planning guidelines: a case study of the Vredefort Dome World Heritage Site South Africa. International Journal of Human and Social Sciences, 1(3),190-197 içinde Norberg-Schulz, 1980. 1 Mart 2016 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/Ernst_Drewes/publication/242584686 adresinden erişildi.
- Rifaioğlu, M.N. ve Güçhan, N.Ş. (2013). Property rights as a source for identifying and conserving the spirit of place. MEGARON, 8(3),137-148. Doi. 10.5505.MEGARON.2013.61687. 1 Mart 2016 tarihinde http://www.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON_8_3_137_148.pdf adresinden erişildi.
- Saner, M. (2012). Endüstri Mirası:Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar, Planlama, 2012/1-2, 53-66.
- Severcan, Y.C. (2006). Regeneration Problem of the Maltepe Gas and Electric Factory Landscape Within the Context Of Conserving The Industrial Archaeological Heritage. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Tanyeli, G. (2000). Endüstri arkeolojisi yapılarının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi. Domus m, 8, 50-51.
- Tekeli, İ. (1994). Ankara'da tarih içinde sanayinin gelişimi ve mekansal farklılaşması, 171-199, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TMMOB, Maltepe Havagazı Fabrikası. Endüstri Mirasının Korunması, Çalışmalar-Projeler, Mimarlar Odası Ankara Şubesi. 12 Mart 2016 tarihinde <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=2434> adresinden erişildi.

- Trinder, B. (2012). Industrial archaeology: a discipline?. J. Douet (Der.), Industrial Heritage Re-tooled: The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation içinde (ss.24-30). Lancaster, UK: Carnegie Publishing Ltd.
- Türk-Şeker. 1 Mart 2016 tarihinde <http://www.turkseker.gov.tr/tarihce.aspx> adresinden erişildi.
- UNESCO (2008-a). Québec Declaration. 1 Mart 2016 tarihinde <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-646-2.pdf> adresinden erişildi.
- UNESCO (2008-b). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage. 1 Mart 2016 tarihinde <http://whc.unesco.org/archive/opguide08-en.pdf> adresinden erişildi.
- UNESCO (2011). World Cultural Heritage List. 1 Mart 2016 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/list/1368> adresinden erişildi.
- UNESCO (2011). World Cultural Heritage List. 1 Mart 2016 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/list/1486> adresinden erişildi.
- Yıldırım, K. (2013). Ankara'nın batı koridorundaki kentsel gelişimin ve toplu taşıma sistemlerinin değerlendirilmesi: Ankara Lojistik Üssü ve Sanayi Bölgeleri örnekleri. Afyon Kocatepe University Journal of Science&Engineering, 13(2), 1-22.

Doç. Dr. Nevin Turgut Gültekin,

1974 Ankara Erkek İlköğretmen Lisesi, 1977'de Gazi Eğitim Enstitüsü ile 1983'de Mimarlık, 1987'de Yüksek Lisans, 1995'de Doktora programlarını Gazi Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 1998-2006, T.C. Cumhurbaşkanlığı, Devlet Yüksek Denetleme Kurulu, Geçici Uzman Danışman, 2006-2007 Ankara 1. Bölge Estetik Kurul Başkanlığı, 2005-2011; Ankara KTVKKBK, YÖK Üyeliği görevlerini sürdürmüştür. Kentsel koruma ve yenileme alanında ulusal ve uluslararası bilimsel çalışmaları, yayınları ve proje yarışmalarında ödülleri bulunmaktadır.

- She was graduated from Ankara Male Training College in 1974, from Gazi Institute of Education in 1977. She got her Bachelor's degree in Architecture in 1983, Masters degree in 1987 and Ph. D. Degree in 1995 in Gazi University. She worked as Temporary Specialized Counselor in T.C. Presidency of Republic State Higher Control Commission between 1998 and 2006; The Chairman of Ankara 1. Region Aesthetic Committee between 2006 and 2007; the Member of Turkish Council of Higher Education in the Regional Committee of Conservation of Cultural and Natural Properties between 2005 and 2011. She has national and international academic studies, publications and prizes in Project competitions about urban conservation and renewal.

E-mail: neving@gazi.edu.tr

Yereli Korumak ve Türkiye’de Kent Müzeleri

*

Ayşe Nur Şenel Fidangenc
Pamukkale Üniversitesi

Öz

20. yüzyılın sonlarına doğru küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin zaman aşımına uğradığı bir süreç yaşanırken kentler de devletlerin üstünde popülerlik kazanarak kendi markalarını oluşturma ve bu marka değerlerini sergilemeye/pazarlamaya başladı. “Yere özgü” olan “kenti kent yapan değerler” üzerine vurgu yapılmaya, eğer yoksa bu değerler üretilmeye başlandı.

1990’lı yıllarda dünyanın çeşitli kentlerinde kurulmaya başlanan kent müzeleri de bu motivasyon ile ortaya çıktı; “kente özel” olan değerlerin vurgusunun yapıldığı “kente özgü tarihin” anlatıldığı bellek mekanları olarak tasvir edilerek. Türkiye’de kent müzelerinin kurulmaya başlanması 2000’li yıllarda gerçekleşti. 1990’lardan itibaren “Kültür Evleri” projesini yürüten ÇEKÜL Vakfı ve 2000 yılında kurulan Tarihi Kentler Birliği Türkiye’de kent müzelerinin kurulmasında öncülük eden kurumlar arasında yerlerini aldı. Ancak temel motivasyon yerel yönetimler üzerinde yer almakta. Yerel yönetimler kent müzelerini “kent’in hafızası” olarak tanımlarken bu müzelerin “kent belleğini koruyarak” “kentlilik bilinci” geliştireceğini ve “kentsel aidiyet” hissini oluşturarak “ortak bir kentli kimliği” inşasında öncü olacağını sıklıkla vurgulamaktadır.

2000 yılından günümüze Türkiye’de 50 kent müzesi kurulmuş ve 60 müzenin de kurulum çalışmaları devam etmektedir. Bu çalışmada kurulan 50 müze bir envanter halinde incelenmiş ve ortaklıklar ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Bu envanter müzelerin kendi söylemleri, yerel yönetimlerin müzeler ve kentlerle ilgili söylemleri ve Türkiye’deki kent müzeleri hakkında literatür çalışmaları üzerinden, özellikle Tarihi Kentler Birliği ve ÇEKÜL Vakfının ortak yayınladığı “Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik” dergisinde yer alan söylemler doğrultusunda hazırlanmıştır. Bu söylemler içerisinde Türkiye’de yereli korumak üzerinden kurulan söylemin kent müzeleri ile ilişkili olarak nasıl ele alındığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent müzeleri, koruma, yerellik, yerel yönetimler, kimlik, tarih yazımı, bellek, sergileme

Local Preservation and the City Museums in Turkey

*

Ayşe Nur Şenel Fidangenc
Pamukkale University

Abstract

With the acceleration of globalization in the late 20th century, the nation states begin to decline and the cities become more visible in the global scene. To participate in the global market, governments promote city branding in global and local competition; therefore, local values are seen as the input of this competition. Therefore, the values which are "local" and what make a city "the city" began to be emphasized; or, to be produced.

Beginning from the 1990's, all over the world, the city museums emerge with this motivation. In Turkey, city museums began to show up at the beginning of 2000s, but the foundations of that initiative laid in 1990s. With the effect of globalization, throughout the world the localism gains more importance and it affected the historic preservation approaches. In Turkey the atmosphere of the 1990s led the establishment of non-governmental organizations, aiming to develop historical consciousness in society, preserve the local historical and cultural values. But I may claim the basic motivation is the local administrations; to establish a city museum defined as one of the missions of the municipalities, which led the city museums become widespread in Turkey.

Up to now, 50 city museums are established and 60 are proceeding in different cities and towns in Turkey. In this article 50 museums were studied as an inventory and the commonalities and different features of the museums are reviewed. This inventory is composed of the discourse of the museums, official discourse of local administration, works of non-governmental organizations and academic research. Among these discourses the relation between the local preservation in Turkey and the city museums is discussed.

Keywords: *City museums, local preservation, local administrations, identity, history-writing, memory, exhibiting*

Giriş

1980'lerde "Yeni Müzecilik" yaklaşımının müzeolojide benimsenmeye başlanmasıyla statik sergilemeler yerine müzeyi daha interaktif bir mekan haline dönüştürmenin gerekliliği tartışılmaya başlandı (Desvallées ve Mairesse, 2010; Vergo, 2006; Marstine, 2006). Bu durumun gelişmesinin nedenleri mevcut tarih yazımının 1970'lerde sorgulanması ve "büyük tarih", başka bir deyişle toplumların önde gelen kişilerine göre yazılan tarih, yerine gündelik hayatın içinden tarih anlatılarının önem kazanmaya ve değer görmeye başlaması ile gerçekleşti (Iggers, 1997; Kavanagh, 1999). Bir bakıma gündelik hayatın belli bir genellemeye tabi tutulamayacak olması bu tarih anlatısını da "yere özgü" kılmaktaydı.

20. yüzyılın sonlarına doğru küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin zaman aşımına uğradığı bir süreç yaşanırken kentler de devletlerin üstünde popülerlik kazanarak kendi markalarını oluşturmaya ve bu marka değerlerini sergilemeye/pazarlamaya başladı. "Yere özgü" olan "kenti kent yapan değerler" üzerine vurgu yapılmaya, eğer yoksa bu değerler üretilmeye başlandı.

1990'lı yıllarda dünyanın çeşitli kentlerinde kurulmaya başlanan kent müzeleri de bu motivasyon ile ortaya çıktı. "Kente özel" olan değerlerin vurgusunun yapıldığı "kente özgü tarihin" anlatıldığı bellek mekanları olarak tasvir edilen kent müzelerinin Türkiye'de kurulmaya başlanması ise 2000'li yıllarda gerçekleşti. Bunun temellerinin 1990'lı yıllarda atıldığı söylenebilir.

1991 yılında kurulan Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı düzenlediği sempozyumlar, tarih yazımı ve müzeoloji üzerine yayınları ve özellikle İstanbul kent müzesi kurulması ile ilgili önemli çalışmalarla kent müzeleri için öncül oldu.

1990 yılında kurulan Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma Vakfı'nın (ÇEKÜL) "7 Bölge 7 Kent" projesi kapsamında, kimliğini koruyan kentlerde, kültürel sürekliliği vurgulamak amacıyla önce özelliklerini yitirmemiş bir geleneksel konut "Çevre ve Kültür Evi" olarak onarıp değerlendirildi ve kent envanterleri oluşturulmaya başlandı (Dedehayır ve Değirmenci, 2013, s. 24).

2000 yılında da Tarihi Kentler Birliği (TKB) "tarihi kentlerin bir araya getirilmesi ve bu kentler arasında kentsel, kültürel ve doğal mirasın bir Ortak Miras anlayışıyla korunması ve yaşatılması" için kuruldu ("Tarihi Kentler Birliği Tüzüğü," 2000). ÇEKÜL ve belediye üyelikleri sistemi üzerine kurulu TKB ortak projeler ile belediyecilik, koruma, kültür, çevre, imar ve tarihi

kent konularıyla ilgili üye belediyelere danışmanlık yapmaya başladı. Böylelikle 2000’li yılların başlarından itibaren ÇEKÜL ve TKB Türkiye’de kent müzelerinin kurulmasında öncülük eden kurumlar arasında yerlerini aldı.

Kent müzelerinin sivil halkın, kentlinin müzesi olduğu için belediye hizmetleri arasında sayılması gerektiğini öne süren TKB ve ÇEKÜL bu nedenle kent müzelerinde yönetsel yapılanmada yerel yönetimlerin sorumluluk üstlenmesi gerektiğine değinmektedir (Dedehayır ve Değirmenci, 2013, s. 31). TKB ve ÇEKÜL’ün kent müzesi kurmak isteyen belediyeler için kılavuz niteliğinde olan “Kent Tarihi Müzeleri ve Arşivleri” kitabının “Yerel Yönetimlerin Görev ve Sorumlulukları” bölümünde bir kent müzesinin başarıya ulaşmasının birinci koşulunun arkasında kararlı bir iradenin bulunmasının önemi, özellikle belediye başkanının bu projenin liderliğini üstlenmesi ve projeye inanması gerektiği vurgulanmaktadır. Belediye başkanlarının halkın oylarıyla iş başına geldikleri için öncelikle kente ve kentliye doğrudan katkıda bulunmak ve iz bırakmak istediklerini, dolayısıyla yereli koruyarak “kent tarihini kurtarma” misyonunun başkanlar için tarihi önem taşıdığı vurgulandığı yayında, kent müzeleri uygulamalarının aynı zamanda belediye başkanlarına siyaseten puan kazandırdığına da değinilmiştir (Dedehayır ve Değirmenci, 2013, s. 33). Nitekim bu makale kapsamında yapılan çalışmada yerel yönetimlerin yereli korumak üzerinden kent müzelerini “kent ihtiyacı” olan prestij projeleri olarak tanımlamaları ve söylemlerinde yer alan “kente kent müzesi kazandırma” vurgusu bu konuda temel motivasyonun yerel yönetimler üzerinde olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de Kent Müzeleri

2000 yılından günümüze Türkiye’de 50 kent müzesi kurulmuş, 60 tanesinin ise kurulum çalışmaları devam etmektedir. Bu çalışmada kurulmuş olan 50 kent müzesinin envanteri çıkarılmıştır. Bu envanter internet üzerinden müzeler ile ilgili haberler ve müzelerin web sitelerinde yer alan bilgiler ile Türkiye’deki kent müzeleri ile ilgili literatür çalışmalarından elde edilmiştir.

Kent müzeleri müze türleri içerisinde “özel müzeler” kategorisinde yer alır. Ancak özel müzeler kategorisinin oldukça geniş bir müze yelpazesini kapsadığı görülmektedir.¹ Kent müzelerinin sergileme teknikleri ve içerik bakımından belli başlı müze türlerine yakın oldukları söylenebilir ve bu

¹ Mayıs 2016 tarihi itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Özel Müzeler listesi için bkz: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43980/ozel-muzeler.html>

bakımdan temel motivasyonları aynı olan kent müzelerinin kendi içlerinde farklılaştığı ve belli odaklara yoğunlaştığı görülmektedir.

Ulaşılabilen bilgiler dahilinde sergi içerikleri ve sergileme teknikleri göz önüne alınarak müzelerin genel yapısı/yaklaşımı ile ilgili bir inceleme yapıldığında 50 müze bu bağlamda 4 başlık altında toplanmıştır.² Müzeler Obje Odaklı Müzeler, Dijital Müzeler, Yaşayan Müzeler ve Kronoloji ve Metin Odaklı Müzeler olarak değerlendirilmiştir (Tablo 1).³

Tablo 1. Kent Müzeleri kategorileri

BAŞLIKLAR	MÜZELER	
Obje Odaklı Müzeler	Kastamonu Kent Tarihi Müzesi (2002)	Bornova Kent Arşivi ve Müzesi (2012)
	Safranbolu Kent Tarihi Müzesi (2006)	Mudurnu Kent Müzesi (2012)
	Gümüşhane İkizevler Kent Müzesi (2006)	Karaman Kent Kültürü Müzesi (2013)
	Kumluca Belediyesi Kent Müzesi (2008)	İlgin Kent Müzesi (2013)
	Beypazarı Kent Tarihi Müzesi (2008)	Adile Baysal Kültür Sanat Evi ve Seydişehir Müzesi(2013)
	Mustafa Erim Mersin Kent Tarihi Müzesi (2010)	Midyat Kent Müzesi (2013)
	Erbaa Kültür Evi Kent Müzesi (2011)	Mecitözü Kent Müzesi (2013)
	Bakırköy Sanat Evi ve Kent Müzesi (2011)	Elmalı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi (2013)
	Kağıthane Şehir Müzesi (2011)	Bekirağalar Konağı Çubuk Şehir Müzesi (2013)

² Çorum Belediyesi Kent Arşivi sergileme özelliği olmadığı için, Sinop için geçici bir "Kent Müzesi" olarak ifade edilen "Geleceği Biriktirmek projesi (7-8 Eylül 2011)" süreli bir etkinlik olduğu için ve 8 müze hakkında da yeterli bilgiye ulaşılamadığı için bu müzeler herhangi bir gruba dahil edilmemiştir.

³ Makale kapsamında 50 kent müzesinin her birinin detaylı şekilde anlatılması mümkün olmayacağı için bu metinde kendi başlığı içinde hakkında en fazla bilgiye ulaşılan müzeler ele alınmıştır.

	Ödemiş Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi (2012)	Niksar Kent Müzesi (2014)	
Dijital Müzeler	Kadir Has Kent ve Mimar Sinan Müzesi (2003)	İzmit Elektronik Kent Müzesi (2006)	Eskişehir Kent Belleği Müzesi (2012)
Yaşayan Müzeler	Beypazarı Yaşayan Müze (2007)		Altındağ Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi (2013)
Kronoloji ve Metin Odaklı Müzeler	Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi (2004)	Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi (2009)	Küçükköy Kent Müzesi (2013)
	Bursa Kent Müzesi (2004)	Adalar Müzesi (2010)	Osmaniye Kent Müzesi (2013)
	İnegöl Kent Müzesi (2009)	Kütahya Kent Tarihi Müzesi (2010)	Uşak Kent Tarihi Müzesi (2013)
	Çanakkale Kent Müzesi ve Arşivi (2009)	Selçuk Efes Kent Belleği Merkezi (2012)	Yalova Kent Müzesi (2013)
	Bayazhan Gaziantep Kent Müzesi (2009)	Samsun Kent Müzesi (2012)	Urfa Kent Müzesi (2014)

Obje Odaklı Müzeler

Obje Odaklı Müzeler, obje ve fotoğraf temelli olup herhangi bir anlatı ya da belli bir tema çerçevesinde sergi nesnelerinin gruplanmadığı, sergilerin birbirinden bağımsız teşhirlerden oluştuğu müzelerdir.

Mudurnu Kent Müzesi (2012)

Müze Bolu’nun Mudurnu ilçesinde tarihi bir okulda yer almaktadır. Müzenin içeriği Atatürk fotoğrafları, Osmanlı Arşivinde Mudurnu, Mudurnu resimleri, Mudurnu evi odası, yemenicilik-harman-marangozluk malzemeleri ve çeşitli objelerden oluşmaktadır. Müzenin sergi düzeni obje ve fotoğraf teşhiri üzerine kurulu olduğundan dolayı müze Obje Odaklı Müzeler başlığına dahil edilmiştir (Resim 1 ve 2).

Müzeyle ilgili Mudurnu Belediyesi’nin web sitesinde “Hizmetlerimiz” başlığında yapılan açıklamalarda kültür varlıklarına sahip çıkamayan bir milletin geleceğine de sahip çıkamayacağı vurgulanarak müzelerin “bir ulusun, bir bölgenin veya bir yörenin kimliği” olduğu kadar “topraklarımızda bizden önce yaşayan uygarlıkların, atalarımızın [...] her türlü biri-

kimlerinin korunduğu ve bu mirasın geleceğe taşındığı mekânlar” olduğu belirtilmiştir (“Kent Müzesi Açıldı,” 2012).

Kent müzesini açmanın belediye için önemli bir hizmet olduğunun vurgusu ise şu şekilde yapılmıştır:

Geleceği görebilmek, bize yakışır bir gelecek hazırlayabilmek için; geçmiş çok iyi bilmek, geçmişten güç alabilmek, bir başka deyişle yarınları sadece bugünün değil, geçmişin üzerine de inşa etmek gerekir. Sağlıklı bir gelecek kurmak da, tarihi yaşatan ve unutturmayan müzelerle sağlanabilir. İşte biz bu duygu ve düşüncelerden yola çıkarak, Mudurnu’da KENT MÜZESİ açtık (“Kent Müzesi Açıldı,” 2012).

Nitekim “Türkiye’nin İlk Yerel Yönetim Ağı” olarak kendini tanımlayan Özelkalem Dergisi’nin düzenlediği 4. Özelkalem Dergisi Yerel Yönetim Ödülleri’nin Kültür Sanat ve Turizm Etkinlikleri Kategorisi’nde ödül alan belediyeler arasında Mudurnu Kent Müzesi Projesi ile Yılın İlçe Belediye Başkanı Ödülünü alması da müzenin belediye için bir prestij projesi olduğunu vurgular niteliktedir (“Mudurnu Belediyesi ‘Kent Müzesi Projesi’ ile Ödül Aldı,” 2012).

Resim 1. Mudurnu Kent Müzesi
(Kaynak: www.mudurnu.bel.tr)

Resim 2. Mudurnu Kent Müzesi
(Kaynak: www.cekulvakfi.org.tr)

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi (2013)

Antalya’nın Elmalı ilçesinde bulunan müze Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın evinin bulunduğu Karyağdı Mahallesi’nde tarihi bir konutun restorasyonu sonrası Yazır ailesinin bağışları ile hayata geçirilmiştir. Müzenin içeriği Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın el yazmaları ve çeşitli özel eşyalarından oluşmaktadır. Objeye temelli bir müze olmasından ötürü müze Objeye Odaklı Müzeler arasında dahil edilmiştir (Resim 3 ve 4).

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı’nın (BAKA) 2011 Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi Des-

tek Programı’ndan destek almaya hak kazanan Elmalı Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği’nin “Kırsal Alanda Bir Turizm Markası: Őehr-i Elmalı Projesi”nin bir ayağını oluşturmaktadır (“BAKA’nın Desteğiyle Elmalı’ya Kent Müzesi Açıldı,” 2013). “Alternatif turizm faaliyetleri ile turizm ürünlerinin çeŐitlendirilmesi ve sezonun tüm yıla yayılmasına katkı sağlamak” amacıyla uygulanmaya başlanan projeyle ilgili BAKA’nın web sitesinde Şu açıklamalar yapılmıştır:

Kent tarihini, kültürünü yansıtarak Elmalı’nın kırsal turizm alanındaki marka değerini artırmak amacıyla uygulanan projeyle, ilçenin tarihi konaklarının korunması bilincinin oluşması, ilçenin tarihi bilgi ve dokümanlarının yok olmadan bir yerde toplanması, turistik değerlerin tanıtımının yapılması ile bir platform oluŐturulup kent markası oluşturulması hedefleniyor (“BAKA’nın Desteğiyle Elmalı’ya Kent Müzesi Açıldı,” 2013).

Bu noktada, kent müzesinin koruma bilinci oluŐurmada rol alması hedeflendiği gibi özellikle turizme katkı sağlayan ve kent markalaŐmasında bir araç olarak yorumlandığı görülmektedir.

Resim 3 ve 4. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi
(Kaynak: www.elmalilimuhammedhamdiyazir.com)

Dijital Müzeler

Dijital Müzeler, sergileme tekniği olarak video enstalasyonlarını kullanan müzelerdir.

Eskişehir Kent Belleği Müzesi (2012)

AB-Türkiye Kültürler Arası Diyalog Müzeler Hibe Programı kapsamında desteklenerek Eskişehir’in merkez ilçelerinden Odunpazarı’nda tarihi bir dokuda oluşturulan Kent Müzeleri Kompleksi içerisinde tarihi bir konutta hayata geçirilen müzede sözlü tarih çalışmaları dijital ortamda gösterilmektedir (Resim 6).

“Müzeler toplumların hafızasıdır” bilinciyle yola çıktıklarına değinen Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen (2012) başka toplumların müzelerine eriŐilebildięi ölçüde onların Şimdiki halini anla-

manın kolaylaştığını, böylece kendi geçmişinizin onların geçmişi ile benzer yanlarını fark edip ayrışan yanlarının ise insanlığın zenginliği olarak değerlendirmeye başlanacağını belirtmektedir. Büyükerşen (2012), bu yaklaşım ile “Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ortaklıkların keşfedilmesini, farklılıkların Avrupa’nın zenginliği olarak değerlendirilebilmesini sağlayabilmek için müzeleri destekleme[nin]” önemli bir adım olduğuna değinmekte ve “Avrupa Birliğinin bu bilinçle ayırdığı kaynakları, aynı bilinçle değerlendirerek Eskişehir Kent Müzesini hayata geçirdik[lerini]” ifade etmektedir. Büyükerşen’in (2012) müze ve aidiyet temasına referans verdiği açıklaması ise şu şekildedir:

Medeniyetlere beşiklik yapmış bir coğrafyada, İpek Yolunun bir kavşağında, bütün insanlık tarihinin birikimiyle zenginleşmiş, yüzlerce yıldır Avrupa’nın bir parçası olan Eskişehir, son yıllarda artan bir hızla Avrupa’ya ve dünyaya yeniden açılıyor.

Müzenin açılış konuşmasında Eskişehir Kent Belleği Müzesi Proje Koordinatörü Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreter Yardımcısı Canan Demir müzenin yaşayan ve kendini sürekli yenileyen ve bir müze olarak tasarlandığını ve “Eskişehirimiz’e yakışan bir eser ortaya çıkardığımızı düşünüyoruz” açıklamasını yapmıştır (“Büyükşehir Belediyesi Kent Belleği Müzesi Açıldı,” 2012).

Açılış konuşmasında başkan Büyükerşen belediyeciliğin sadece yol yapmak olmadığını, şehirlerin her şeyden önce kültür demek olduğunu ve bu minvalde Eskişehir’e yakışan müzeleri hayata geçirmenin önemini vurgulamaktadır. Kent Belleği Müzesi’nin bu müzeler içerisinde en anlamlısı olduğuna değinerek şu sözleri eklemiştir:

Eskişehir’i Eskişehir yapan değerleri, Eskişehir’in belleğini, hem Eskişehirliilerin, hem çocuklarımızın ve gelecek kuşaklarımızın, hem de Eskişehir’i ziyaret edenlerin hizmetine sunuyoruz. Bu müze çok anlamlı, çünkü bizim neye güvenerek yola çıktığımızı, Eskişehir’e neden güvendiğimizi bu müzede hissedebilirsiniz. Bu müze tamamlandığında, Eskişehirimle bir defa daha gurur duydum. Umarım sizin de Eskişehir ile gurur duymanıza, “İyi ki Eskişehir var” demenize vesile olur müzemiz (“Büyükşehir Belediyesi Kent Belleği Müzesi Açıldı,” 2012).

Web sitesinde Misyonunu “Kentın Belleğini Yaşatmak” olarak ifade eden Kent Belleği Müzesi “tarihin başlangıcından günümüze kadar Eskişehir’in kentsel gelişiminin kaydını tutmak, korumak ve gelecek nesillere kentli olma bilincini kazandırmayı” görev edindiğini belirtir (“Vizyon & Misyon,” 2012). “İyi bir Ev Sahibi” olarak yerel, ulusal ve uluslararası

tüm kişi, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak projeler üretmeyi, sözlü tarih çalışmalarının yapılmasını, kentin belleğine yönelik sanat çalışmalarını müzede sergilemeyi, kentin belleğini oluşturan yazılı ve görsel arşive sahip bir kütüphane hizmeti vermeyi, gezici sergilere, konferans, eğitim ve atölye çalışmalarına ev sahipliği yapmayı da vizyon olarak benimsemektedir (“Vizyon & Misyon,” 2012). Bu hedeflerle yola çıkan müzenin sergi içeriği Tarih, Kültür Mirası, Etnik Kültür, Eğitim, Sanat, Spor, Ekonomi, Genetik Miras ve Benim Eskişehir’im başlıklı 9 farklı temada 98 anlatımın yer aldığı sözlü tarih arşivinden oluşmaktadır.⁴

Binanın zemin katında 2007 yılında açılmış olan Çağdaş Cam sanatları Müzesi yer alır. Birinci katta yer alan Kent Belleği Müzesi üç salondan oluşmaktadır. Salon 1’de Tarih, Kültür Mirası (Mimari Anıtlar, Anıt Kişiler, Turizm), Etnik Kültür, Eğitim, Kültür ve Sanat (Kültür, Sanat, Edebiyat, Tiyatro, Sinema, Müzik, El Sanatları), Salon 2’de Benim Eskişehir’im, Spor, Ekonomi (Sanayi ve Ticaret, Tarım, Maden), Genetik Miras (Flora, Fauna) ve Salon 3’te Sendeki Eskişehir Yarışma Eserleri sergilenmektedir.⁵

Resim 6. Eskişehir Kent Belleği Müzesi (Kaynak: www.eskisehir-bld.gov.tr)

Yaşayan Müzeler

Yaşayan Müzeler, “yaşayan müze” teması ile somut olmayan kültürel mirasın interaktif bir şekilde ziyaretçilere uygulamalı olarak sunulduğu müzelerdir.

⁴ 98 adet sözlü tarih çalışmasının ayrıntılı listesi için bkz. <http://www.kentbellegi.org/>

⁵ Plan şeması için bkz. <http://www.kentbellegi.org/dosyalar/plan.pdf> ; Sendeki Eskişehir Yarışma Eserleri için bkz. http://www.kentbellegi.org/snd_esk.php

Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi (2013)

Ankara Kalkınma Ajansı, Altındağ Belediyesi ve Gazi Üniversitesi tarafından desteklenen müze Ankara'nın merkez ilçelerinden Altındağ'da tarihi bir doku örneği olan Hamamkarası'nda tarihi bir konutta yer almaktadır (Resim 7 ve 8). "Sergilemiyoruz!" manifestosuyla yola çıkan "uygulamalı müze" misyonunu şu şekilde tanımlamaktadır:

Müzemizin kuruluş amacı başkentimizi kültür turizmi merkezlerinden biri haline getirmeye katkıda bulunmaktır. Ankara'nın kültür turizmi potansiyelini hareketlendirmek, tarihî ve kültürel değerlerini ortaya çıkarmak için alan çalışmaları yapmak ve bu alan çalışmasından elde edilen verileri müzede uygulama modellerine dönüştürmek müzemizin hedefleri arasında yer almaktadır ("Hikayemiz," 2013).

Müze elde edilen bilgilerin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde (2003) yer alan beş somut olmayan kültürel miras alanına göre sınıflandırdığını belirtmektedir ("Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?," 2013). UNESCO sözleşmesinde "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar" olarak tanımlanan "somut olmayan kültürel miras" aşağıdaki beş madde ile gruplanmıştır:

1. Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar;
2. Gösteri sanatları;
3. Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler;
4. Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar;
5. El sanatları geleneği.⁶

"Sürdürülebilir bir turizm için dinamik sergileme teknikleri, dokunulabilen ve birebir katılımın olabildiği yöntemler" olması gerektiğini belirten Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi doğru uygulama modelleri ile yukarıda bahsedilen başlıklar altında toplanan veriyi aktarma misyonunda olduğunu vurgulamaktadır ("Manifestomuz," 2013).

Bilgiyi aktarma noktasında ICOM'un müze tanımına⁷ referans vereerek "eğlence, eğitim, koruma, anlaşılır kılma ve tanıtma" ilkelerinin be-

⁶ UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003) için bkz: <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>

nimsendiğini belirten müze “[b]ilgi ve geleneği, gelecek kuşaklara aktarmanın önemli yollarından birinin de turizm olduğuna” inandığını vurgulamaktadır (www.kulturelmirasmuzesi.com). Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi’ne göre:

Turizm aracılığıyla hem yerel kalkınma sağlanır hem de müzelerin eğitim işlevi gerçekleşmiş olur. Ancak her iki işlevin gerçekleşebilmesi için somut nesnelerin sabit bir halde değil sürekli değişebilen ve bağlama göre şekil alabilen bir sergileme tekniği ile ziyaretçiye sunulması gerekmektedir. [...] Bir müze nesnesinin hikâyesi ile birlikte sunulması bilgi aktarımını pekiştirmekle kalmayarak aynı zamanda da nesnenin bütünlüklü bir sergileme mantığıyla müzede yer almasına neden olmaktadır (“Bilgi Aktarımını Nasıl Yapıyoruz?,” 2013).

Bu yaklaşımı “Sergilemiyoruz!” söylemi ile destekleyen müze somut olmayan kültürel mirasın sergilenmesi için klasik sergileme tekniğinin yeterli olmadığını bunun yerine “gündelik yaşamın dinamiklerine, sosyal ve ekonomik bağlama, mevsimsel değişikliklere ya da politik ve ekonomik dönüşümlere bağlı olarak değişen sergi tasarımları” gerektiğini vurgulamaktadır (“Sergilemiyoruz!,” 2013). Bunun için kent içine yayılan etkinlikler, müzede uygulamalı olarak anlatılan el sanatları, “Drama Tekniği ile Sergileme” yöntemiyle ziyaretçinin de dahil olduğu çeşitli aktiviteler müzede uygulanmaktadır.

Resim 7. Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi
(Kaynak: www.kulturelmirasmuzesi.com)

⁷ Bkz. <http://icom.museum/the-vision/museum-definition/> “A museum is a non-profit, permanent institution in the service of society and its development, open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates and exhibits the tangible and intangible heritage of humanity and its environment for the purposes of education, study and enjoyment.”

yerin tarihine ilişkin bilgi verme” ve “sorumlu, aktif ve katılımcı bir toplumsal dinamizm yaratma misyonu” taşıdıklarını vurgulamaktadır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi Sosyal ve Kültürel İşler Daire Başkanlığına bağlı bir müdürlük olan APİKAM’a göre değişen belediyecilik anlayışı sonucunda “kent arşivleri ve müzeleri, kentsel hizmet kurumu olarak algılanmaya ve değer görmeye başlamıştır” (“Apikam`da Ne Var?,” 2004). Bu doğrultuda “kültürel hizmet üretiminin, bilinçli kentli oluşumunun ön koşulu” olduğuna inanan APİKAM, “kentin belleğini oluşturmanın yanı sıra çeşitli sergilerle ve diğer etkinliklerle İzmirli kentsel aidiyet bağlarını güçlendirme amacı” doğrultusunda çalıştığını belirtir (“Apikam`da Ne Var?,” 2004).

Kurum Arşiv ve Müze olarak iki birimden oluşmaktadır. Kent Arşivi “İzmir’in tarih ve kültür birikimini yansıtan her türlü materyali, derlenmiş ve tasnif edilmiş bir şekilde barındırmayı amaçlamaktadır” (“Apikam`da Ne Var?,” 2004). İzmir’in tanık olduğu uygarlıklar silsilesinin ve Osmanlı dönemine ait kültürel birikimin kentin “uluslararası bir kimliğe” sahip olmasını sağladığını belirten APİKAM “kurulan arşivin; tarih, sanat tarihi, mimari, etnografya, arkeoloji vb. sosyal bilimler bağlamında uluslararası entelektüel ilginin adresi” olmasını hedeflemektedir (“Apikam`da Ne Var?,” 2004).

Kent Müzesi ise “kentin tarihini görsel olarak sunan” birim olarak adlandırılmakta ve bu bölümün görsel materyallerinin Kent Arşivi aracılığıyla sağlanacağı ve bu birlikteliğin İzmirli kentsel bilincine katkıda bulunacağı belirtilmektedir. Bu bağlamda, arşiv ve müze “birbirini tamamlayan birimler” olarak ele alınmaktadır (“Apikam`da Ne Var?,” 2004).

Akademik çevrelerce kent müzelerinin “kent tarihi ve kültürünün en geniş ve en parlak paylaşıma sahip vitrini” olarak tanımlandıklarını ve bu açıdan bu müzelerin “kentsel belleğin gösteri sahnesi” olduğu vurgulanmaktadır (“Apikam`da Ne Var?,” 2004). Dolayısıyla Kent Müzesinin “sadece teşhir mekanı değil, aynı zamanda kültürel etkileşim ve yönelimin hakim olduğu bir kamusal alan” olduğu; bu mekanın istenildiğine yeniden düzenlenmeye ve “hedef kitlesine göre tekrar tekrar değiştirilebilme” özelliğine sahip olduğu vurgulanmaktadır (“Apikam`da Ne Var?,” 2004). Bu nedenle APİKAM kendisini “durağan bir obje müzesi olarak değil, sınırsız sayıda ve formda sergi yapılabilmesi olanağına sahip bir ‘okunur müze’ olarak” tanımlamaktadır (“Apikam`da Ne Var?,” 2004). Sonuç olarak “Kent Arşivi ve Müzesi, hem resmî bir kurum hem de kamusal

hizmet veren dışa dönük bir kentsel kültür birimi olma özelliklerini taşımaktadır” (Gökdemir, 2008, s. 42).

Resim 9 ve 10. APİKAM

(Kaynak: www.apikam.org.tr)

Bursa Kent Müzesi (2004)

Müze Bursa'nın merkez ilçesi Osmangazi'de 1926 yılında Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından yapılmış I. Ulusal Mimarlık örneği olarak kabul edilen Adliye Binası'nda yer alır. Bina'nın kent müzesi olarak işlevlendirilmesinin çekişmeli bir süreç ile gerçekleştiği görülmektedir. Bursa Kent Müzesi Koordinatörü Ahmet Erdönmez (2008, s. 65) adliyenin binadan taşındığında konum olarak oldukça merkezi bir yerde bulunduğundan ötürü yapıyı kimi yatırımcıların lokanta kimisinin de gazino olarak değerlendirmek istediğini ancak kazananın kent müzesi isteyenler olduğunu belirtir. Tarihi Kentler Birliği yazı işleri müdürü Handan Dedehayır (2008a, s. 46) ise en zorlu mücadelenin Adliye camiasını ikna etmek olduğunu çünkü adliyenin binayı bir Hakimevi olarak değerlendirmek istediğini belirtir ve ekler:

Ancak müze yapıldığı takdirde tüm kentin binadan yararlanabilecek olması, müzenin bir bölümünün “Yargı Tarihi”ne ayrılması ve Hakimevi için Kültür Park içinde bir yer gösterilmesi sonucunda Adalet Bakanlığı da projeye olumlu yaklaştı.

Alanın 1993 yılında onaylanan Koruma Amaçlı İmar Planı'nda “Kültür Alanı” olarak belirlenmiş olması dolayısıyla Bursa Büyükşehir Belediyesi 2000 yılında binanın kültürel amaçlarla kullanılmak üzere Belediye'ye tahsis edilmesi için Milli Emlak Müdürlüğü'ne başvuru yapmış ancak 2001 yılında Hakimevi için yer tahsis edildiğinde onay alınmıştır (Dostoğlu, 2004). Restorasyon ve restitüsyon projelerinin hazırlanıp onaylanmasının ardından Tarihi Kentler Birliği'nin 19-20 Ekim 2002'de düzenlediği bir atölye çalışması ile “Bir kent müzesi nasıl olmalı?” sorusuna cevaplar aranmış “klasik müze anlayışından farklı, yaşayan bir müze kararında buluşan” uzmanlar Bursa

Kent Müzesi’nin konseptini de “Yaşayan Kent, Yaşayan Müze” olarak belirlemiştir (Dedehayır, 2008a, s. 47). Bu konseptte yönelik Bursa Kent Müzesi’nin vizyonunun belirlendiği ilkeleri Dedehayır (2008a, s. 47) şu şekilde açıklamaktadır:

Kentler, varoldukça gelişir, yeni nitelikler kazanır, dönüşürlerken, kent müzeleri de bu gelişimi ve devinimi izlemelidir. Çünkü kent müzeleri, kentlerin aynasıdır. Klasik müzeden farklı olarak, bir kent müzesinin kapsamı hiçbir zaman tamamlanmaz, sürekli yenilenen dinamik bir yapıya sahip olmalıdır. Kent müzeleri kentin geçmişini, bugününü anlatırken yarınına da ışık tutmalıdır.

Müze içeriğinin düzenlenmesi ve sergileme senaryolarının hazırlanması aşamasında, Tarih Vakfı’nın önerdiği kronolojik anlatım sisteminin benimsendiğini ve uygulama için profesyonel bir ajansın görevlendirildiğini belirten Dedehayır (2008a, s. 47) Kent Müzesi oluşturulurken, hem içerik, hem de biçim bakımından devingen bir anlayış ve dinamik bir yapının temel alındığını vurgulamaktadır.

Bu doğrultuda hayata geçirilen Bursa Kent Müzesi hedefini “yaklaşık 7000 yıllık geleneksel Anadolu ve Osmanlı kültürünün oluşumu ve gelişimi sürecinde öncü kent kimliğini taşıyan Bursa’da kentlinin ve kenti ziyaret eden turistlerin bu birikimi görebilecekleri ve hatta yaşayarak öğrenebileceği bir kent müzesi oluşturmak” ve “özellikle çocuk ve gençlere hemşerilik bilinci aşılamak” olarak açıklamaktadır (“Bursa Kent Müzesi,” 2004).

Müze bütünündeki sergileme, ağırlıklı olarak üzerlerinde tanıtım metinleri, resimler ve fotoblok canlandırmaların yer aldığı panolar ile yapılmakta ve bazı bölümlerde çeşitli maket, canlandırma, bilgisayar destekli bilgilendirme ve obje teşhiri de kullanılmaktadır.

Müze düzeni her biri ayrı içeriklere sahip bodrum kat, zemin kat ve birinci kattaki sergilerden oluşmaktadır.

a. Bodrum Kat: “El Sanatları Çarşısı” adını taşıyan ve tematik bir serginin yer aldığı kat 18. yüzyılda Bursa’ya gelen Avrupalı seyahatçilerin çektiği dönemin Bursa fotoğrafları referans alınarak hazırlanmıştır. Tamamen dükkan canlandırmalarına yer verilen sergide yemenici, bıçakçı, şekerçi, marangoz, semerci, bakırcı, çinici gibi Bursa’nın yok olmak üzere olan el sanatlarına ait 16 dükkan aslına uygun olarak canlandırmalarla teşhir edilmektedir. Yine bu bölümde hafta sonları düzenlenen “Kaybolmakta Olan El Sanatları” atölye çalışmaları ile çeşitli zanaatkarlar yaptıkları işi uygulamalı olarak tanıtılmaktadır (Resim 11).

Resim 11. Bursa Kent Müzesi, bodrum kat
(Kaynak: www.bursakentmuzesi.com)

b. Zemin Kat: Kronolojik bir Bursa gelişimi sunan bu katta “Uygurlıklar Kenti Bursa” ana başlığı altında mitolojik hikayelerle desteklenmiş arkeolojik buluntuların sergilendiği “Bursa’da ilk ayak izleri” bölümü, ardından Ege göçleri, Traklar ve Bitinlerle Prusa’nın kuruluşu ve Roma-Bizans İmparatorluğu ile devam eden sürecin anlatıldığı “Uygurlıklar Geçidi” bölümü, daha sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun doğuşu ve Bursa’nın imparatorluğun ilk başkenti olduğu dönemlerde yaşadığı değişimlerin görüldüğü “Bir İmparatorluk Doğuyor” bölümü, Osman Gazi, Orhan Gazi, Murat Hüdavendigâr, Yıldırım Beyazıt, Çelebi Mehmet ve II. Murat’ın canlandırmaları eşliğinde padişahların döneminin Kurtuluş Savaşı’na kadar anlatıldığı “Osmanlı İmparatorluğu” bölümü, Kurtuluş Savaşı sürecince yaşanan mücadelenin ve Bursa’nın kurtuluşunun anlatıldığı “Kurtuluş Savaşı” bölümü ve Cumhuriyet’in kuruluşuyla yenilenen Bursa’nın günümüze kadar gelen sürecinin anlatıldığı “Çağdaş Bursa” ana başlığı altında Yeni Bir Yüz, Yeni Bir Soluk, Atatürk ve Bursa, Bursa’yı Yönetenler, Bursa’yı Bursa Yapanlar, Mimari Yapı, Yangınlar ve Afetler, Mübadele Göçmenleri, Sayılarla Bursa, Yeşil Bursa, Bursa’da Kentleşme, Büyükşehir’e Adım Adım bölümleri yer almaktadır (Resim 12).

Resim 12. Bursa Kent Müzesi, zemin kat
(Kaynak: www.bursakentmuzesi.com)

c. Birinci Kat: Dört ayda bir değişen geçici sergilerin yer aldığı bu katta aynı zamanda “Yaşam ve Kültürüyle Bursa” teması altında geçmişten günümüze eğlence ve yemek kültürü, Karagöz ve Hacivat’ın öyküsü, Bursa’nın hayat verdiği ünlüler, doğumdan evliliğe kadar gelenek ve görenekler, giyim-kuşam, barınma, dinsel yaşam, eğitim, spor, komşuluk ilişkileri gibi gündelik hayat konuları sergilenmektedir (Resim 13).

d. Zemin ve birinci katta yer alan geçici sergi alanları: Müzede kurulduğu günden bu yana düzenlenen geçici sergiler arasında Osmanlı Devlet Armaları, Bursa’da Zaman, Osmanlı’da Mistik Semboller ve Nesnelere, Lonca’dan Kobi’ye, Bursa’da Futbol Tarihi, Bursa’da Basın Tarihi, Anadolu’dan Bursa’ya Seramik Sergisi, Bursa’ya Ait Fermanlar, Bursa’lı Gelinin Çeyiz Sandığı, Bursa’da Kahve ve Kahvehane Kültürü, Bursa’da Tiyatro Tarihi, Osmanlı Dönemi Haritaları, Bursa’da Kent Müzesi 10. Yıl ve Bosna’dan Bursa’ya Çengiş Beyleri sergileri yer almaktadır.

Resim 13. Bursa Kent Müzesi, birinci kat
(Kaynak: www.bursakentmuzesi.com)

Selçuk Efes Kent Belleği Merkezi (2012)

İzmir Kalkınma Ajansı, Selçuk Belediyesi, Yaşar Üniversitesi, Kaymakamlık, Selçuk-Efes Kültür ve Turizm Vakfı ve Ticaret Odası gibi kurumların destekleriyle açılan müze İzmir'in Selçuk ilçesinde tarihi Tekel binasında yer almaktadır. Müze kronolojik tarih anlatısı, kalıcı ve geçici sergiler, düzenlenen çeşitli etkinlikler, obje ve video enstalasyonları ile Kronoloji ve Metin Odaklı Müzeler içerisinde dahil edilmiştir (Resim 14). Müze Efes-Ayasuluk-Selçuk Kronolojisi, Tütün, Yarının Belleği Fotoğraf Köşesi, Selçuk Hatıraları, Sözlü tarih görüşmelerinden seçmeler, Eski-Yeni Selçuk ve Yeni Efesliler sergilerinden oluşmaktadır.

Selçuk Belediyesi'ne bağlı olan müze kendini "bir eğitim, iletişim, araştırma ve kültür merkezi" olarak tanımlamaktadır ("Kent Belleği Hakkında," 2012). Bu merkez "Selçuk'ta kentlilik, tarih bilincinin ve ortak yaşama kültürünün geliştirilip yaygınlaştırılmasına" katkıda bulunmakta ve "kenti ziyaret eden, ya da kentle ilgilenen kişilerin bu kenti bütünlüğü ve sürekliliği içinde tanımalarına" destek olmaktadır ("Kent Belleği Hakkında," 2012).

Kent Belleği Merkezi görevleri arasına Selçuk'un doğal ve kültürel mirasının "öncelikli unsurlarının" saptanması, toplanıp kataloglanması, korunması, paylaşılması ve sergilenmesi, bunlarla ilgili çeşitli yayınların yapılması, kurs, yarışma, toplantı, konser, kültür gezileri ve şenlikler düzenlenmesini dahil etmektedir ("Kent Belleği Hakkında," 2012).

"Kentte yaşam kalitesinin yükseltilmesine" katkıda bulunma ve "Selçuk'luların ve Selçuk ile ilgilenenlerin bir buluşma noktası" olma amacıyla olan müze, geçmişte ve özellikle günümüzde Selçuk'ta yaşanan hızlı değişimlerin kavranması ve bu değişimlere cevap veren "bir Selçuk'luluk bilincinin" geliştirilmesinde "değişik yaştan, cinsiyetten ve toplumsal, etnik, dinsel, kültürel kökenden kişilere yardımcı olma[yı]" hedeflemektedir ("Vizyon - Misyon," 2012).

Kent Belleği Merkezi "kentlilik ve tarih bilincinin geliştirilmesi" amacının yanısıra "Efes'in, Selçuk'un ve çevresinin tanıtımı işlevlerini" de gerçekleştirmeyi hedeflemektedir ("Vizyon - Misyon," 2012).

Aynı zamanda "Selçuk'ta kent yaşamının sorunlarının, çelişkilerinin, darboğazlarının ve kentin bunlarla baş etme sürecinin dinamik bir bütün olarak kavranmasına" ve bu yolla, "kentin sorun çözme kapasitesinin" ve "işbirliği ve ortak çalışma kültürünün" geliştirilmesi amacıyla olduğunu belirtir ("Vizyon - Misyon," 2012).

Kent Belleği Merkezi'ni destekleyen İzmir Kalkınma Ajansı da projenin amacının "Selçuk halkının, yaşadıkları kenti anlatma adına maddi ve manevi hatıralarını kamuya açmaları ve oluşturulacak ortak bir kentlilik fikri" oldu-

ğunu belirtmekte ve “çeşitli sebeplerle Selçuk’a göç ederek yerleşen insanların ait oldukları zengin mozaik, bu bellek çatısı altında kentlilik bilinciyle somutlaşacak” açıklamasını yapmaktadır (“Selçuk Kent Belleği Projesi,” 2011). İZKA’ya göre “proje aslında zaman denilen yok edici faktörün kültürleri erozyona uğratmasına bir başkaldırıdır” (“Selçuk Kent Belleği Projesi,” 2011).

Resim 14. Selçuk Efes Kent Belleği Merkezi
(Kaynak: selcukefeskentbellegi.com)

Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi (2009)

Dilek Sabancı Sanat Galerisi ile birlikte Mardin merkezde yer alan müze, Sabancı Vakfı tarafından desteklenerek, 1889’da Hamidiye Alayları Süvari Kışlası olarak yapılan binada hayata geçirilmiştir (Resim 15 ve 16). Müzede kalıcı, geçici, etnografik sergiler yer almakta ve çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Müze özellikle Mardin’in birçok kültürü barındıran “kimliğine” yapılan vurgu ile Kronoloji ve Metin Odaklı Müzeler arasında dahil edilmiştir.

Müzede “Mardin’in kentsel oluşumu ve yaşam biçimini, toplulukların aralarındaki bağları ve bunların töre, dil ve kültür niteliklerini gösteren” sergiler yer almakta ve “binlerce yıllık Mardin’in bir yandan sürekli değişen, bir yandan da hiç değişmeyen kimliği” vurgulanmaktadır (“Etnografya Salonu,” 2009).

Yapısı doğrusal bir yürüme aksı tanımlayan binada “mekansal bütünlüğün vurgulandığı sergileme düzeninde Mardin kenti kimliğine özgü” parçalar yer almakta ve bu parçalar arasında Mardin’de yaşamış üç farklı dinin (Müslüman, Süryani ve Ermeni) mensuplarına ait mezar taşlarının ayrı bir önem taşıdığına dikkat çekilmektedir (“Etnografya Salonu,” 2009). Müzenin önem verdiği noktaya referansla Cem Erciyes (2009) de kent müzesini “Müslüman, Süryani, Hristiyan Mardinlilerin, Türkçe, Arapça, Kürtçe, Sür-

yanice konuşarak sürdürdükleri ve hâlâ izleri görülebilen o meşhur ‘Mardin ruhuna’ sadık bir müze” olarak tanımlamaktadır.

Nitekim Sakıp Sabancı Müzesi Müdürü Nazan Ölçer de müze için “ortak Mardin kimliğini yakalamamız gerekiyordu” açıklamasını yapmaktadır (Karahan ve Kaçmaz, 2009). Kent müzesinin Mardin için çok önemli olduğunu vurgulayan Vali Hasan Duruer de hedeflerinin 2023’te UNESCO’nun tarihi kentler listesine girmek ve Avrupa Kültür Başkenti olmak olduğunu ve bunun için “Mardin’e kimliğini geri kazandırmak” istediklerini ifade etmektedir (Karahan ve Kaçmaz, 2009).

“Kent biricik olmalı, diğerine benzememeli” açıklamasını yapan müze müdürü Ölçer bu açıdan kente özgü “farkındalık ve aitlik hissi oluşturmamızın” önemli olduğunu vurgulamaktadır (Karahan ve Kaçmaz, 2009). Müzenin aynı zamanda biricik olan kentin tarihi ve kültürünün tanıtımına da yardımcı olduğunu söyleyen müzenin tasarım ve mimari proje sorumlusu Metin Keskin “kent müzesi projesini Mardin’in dünya kenti olması yolunda önemli bir adım olarak” gördüğünü ifade etmektedir (“Geleneksel Anadolu Mimarlığına Tutkun Bir Çekül’lü Y. Metin Keskin,” 2009).

Resim 15 ve 16. Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi
(Kaynak: www.sabancimuzesimardin.gov.tr)

Osmaniye Kent Müzesi (2013)

Müze Osmaniye’de Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı ve Osmaniye Belediyesi’nin katkılarıyla eski bir sosyal tesis binasının renovasyonu ile hayata geçirilmiştir (Resim 17). Kronolojik anlatının obje, fotoğraf ve çeşitli statik canlandırmalarla desteklendiği müze, binanın tarihselci renovasyonu da göz önünde bulundurularak Kronoloji ve Metin Odaklı Müzeler arasında dahil edilmiştir. Binanın renovasyonu ile ilgili Osmaniye Belediye Başkanı Kadir Kara’nın açıklamaları şu şekildedir:

Betonarme binanın içerisinde sergilenecek olan objeler ne kadar tarihimizi ve kültürümüzü yansıtıyorsa dış görünüşüne de o kadar tarihi misyon yüklemenin önemine inandığımız için, dış cep-

he Selçuklu tarzında taş kaplama yapılmıştır (“Osmaniye Kent Müzesini Devlet Bahçeli Atı,” 2013).

Müzenin içeriği ise Arasta arşısı, Osmaniye’nin üç bin yıllık tarihi, Hititler, Roma, Abbasi, Kınık, Cebeli Bereket, Aşiretler, Fırka-i İslahiye, Osmaniye’nin kuruluşu, Milli Mücadele Kahramanları, Terör şehirleri, Siyasiler, Değerlerimiz, Camiler ve Kaleler, Coğrafya, Osmaniye’de Ekonomi, Yerel Basın bölümleri ile Fransız İşgali’nin üç boyutlu resimlerle anlatıldığı Yedi Ocak Diorama bölümünden ve Osmaniye’de geçmişten günümüze barınak olarak kullanılan çadır, huğ ev, dam ev ve konak ev maketleri ile ocak başı sohbetlerinin yapıldığı, hikayelerin anlatıldığı şor odası düzenlemesinden oluşmaktadır.

Resim 17. Osmaniye Kent Müzesi
(Kaynak: www.osmaniye-bld.gov.tr)

Değerlendirme

İncelenen rnekler üzerinden kent müzeleri söylemine bakacak olursak Tarihi Kentler Birliği’nin kent müzeleri tanımı söylemin kuruluş biçimini daha açık ifade edecektir: “Kent müzeleri kentlerin belleğidir, kimliğidir, geçmişidir, sürekliliğidir, yarını kurgularken başvurulacak en değerli kaynaktır (Dedehayır ve Değirmenci, 2013, s. 23).”

Bu tanım üzerinden baktığımızda incelenen kent müzelerinin belirtilen kavramlar dahilinde bir araya geldiği ve belli temaların ön plana

çıktığı görülmektedir. Müzeler “kentlilik bilincini geliştirecek” kurumlar olarak görülmektedir. Bunun kent tarihini, “kenti kent yapan değerleri” başka bir deyişle “kente özgü” olanların anlaşılır şekilde anlatılması ile sağlanacağı belirtilmektedir. Kent müzesi yerel yönetimlerce gurur duyulan bir kurum olmanın yanı sıra kentlinin de müzeyi deneyimledikten sonra kenti ile gurur duymasını sağlayacağı vurgulanmaktadır. Bazı müzeler tarafından “hemşerilik bilinci aşılacak” olarak da ifade edilen bu durum TKB yazı işleri müdürü Handan Dedehayır (2008b, s. 39) tarafından şu şekilde açıklanır:

Kentli kimliği ve kentli bilinci yaratmanın önkoşulu, kenti ‘o kent’ yapan tarihsel serüveni canlı tutmak, tarihsel dokusuyla, mekanlarıyla, adabı erkanyla, ilişki biçimleriyle tanıdık hale getirmek, geçmişle bugünü birbirine bağlayıp geleceğe uzanmak. İşte tam da bu kavşakta kent müzeleri ve arşivleri, kentin geçmişi ve kültürüyle uyumlu bir değişime katılan ve kentli bilincine sahip hemşeriler yaratma işlevi görür. Kentliyi ortamından koparan ve geçmişe yabancılaştıran dönüşümün yıkıcı etkisini gideren önemli bir görev üstlenirler. Farklı insanları ortak bir kimlikte buluşturmaya, kaynaştırmaya ve kentleriyle barıştırmaya hizmet ederler.

“Kentsel aidiyet” ile ilişkili yapılan bu açıklamalar “ortak bir kentli kimliği” oluşturma amacı bakımından “mikro-milliyetçilik” olarak da yorumlanabilir. Nitekim kent müzelerinin bir kentin kimliğini oluşturma/tanımlama amacı olduğu da görülmektedir. Bu konuyla ilgili Dedehayır’ın (2008b, s. 41) kimlik oluşturma ve tarih yazımına referans veren açıklamaları önemlidir:

Kent müzeleri, bir anlamda bir “görsel tarih yazımı”nı gerçekleştirirken, kent tarihiyle ilgili mevcut eksiklerin belirlenmesini ve tamamlanmasını da harekete geçiriyor, bu çabaya süreklilik kazandırıyorlar. Kentli bilincini oluşturma, aidiyet duygusu yaratma, eğitim, turizm ve tanıtım işlevlerinin yanında, elimizden kayıp giden her şeyi derleme toplama, sınıflama ve koruma işlevini üstleniyorlar. Küreselleşme, ekonomik ve toplumsal değişimler, insanlarda yeni kimlik arayışlarına yol açarken, kent müzeleri bu arayışa cevap veriyor; her kent bir kent müzesi açarak kendi kimliğini tanımlamaya çalışıyor.

Türkiye’de kent müzeleri söyleminde kimlik oluşturma ya da kimliği koruma kavramlarının kent belleği ile doğrudan ilişkisinin kurulduğunu ve kentin belleği olarak ifade edilen müzelerin kent tarihini koruyarak ve anlatarak kimlik kaybının önüne geçen kurumlar olarak ele alındığı görülmektedir. Bu kimi zaman Osmaniye Kent Müzesi örneğinde olduğu gibi müze binasının tarih yazımını meşrulaştırarak kimlik kurmasıyla,

kimi zamansa neredeyse her müzede yer alan kaybolan el sanatları çarşısının mankenler ile canlandırılmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 2011 yılında TKB’nin düzenlediği Samsun buluşmasında kimlik, tarih, bellek, kent ve kent müzesi ilişkisini destekler nitelikte “Kentler Kimliği ni Unutmamalı: Her Kente Kent Müzesi” fikri hayata geçirilmiştir. Kampanya niteliği taşıyan slogan yerel yönetimler üzerinde etkili olmuş ve 2011 sonrasında TKB ve ÇEKÜL desteği ile Türkiye’de kurulan kent müzelerinde artış yaşanmıştır (bkz. Tablo 2).

“Her Kente Kent Müzesi” seminerinin bir diğer önemli noktası ise ÇEKÜL Vakfı Başkan Yardımcısı mimar Mithat Kırayoğlu’nun açıklamalarıdır. Kırayoğlu “küreselleşmenin aslında bir yandan da yerelleşmeye hizmet ettiğini” vurgulayarak “TKB ve ÇEKÜL’ün bir Türkiye kent müzesi modeli oluşturacağını” altını çizmektedir (“TKB, Liman Kenti Samsun’da Buluştu,” 2011). Bu bakımdan kent müzelerinin kurulmasına öncülük eden, aynı zamanda çeşitli yayın ve eğitimlerle kurulum aşamasında olan müzelere destek sağlayan kurum olarak TKB ve ÇEKÜL Vakfı’nın Türkiye örneğindeki kent müzeleri için bir kılavuz hazırladığı söylenebilir.

Tablo 2. Kuruluş tarihlerine göre kent müzeleri listesi

YIL	MÜZE
1999	Kemaliye Kent Müzesi*
2000	—
2001	Edirne Vali Fahri Yücel Kent Tarihi Müzesi
2002	Kastamonu Kent Tarihi Müzesi
2003	Kadir Has Kent ve Mimar Sinan Müzesi
2004	Bursa Kent Müzesi, Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi
2005	—
2006	Gümüşhane İkizevler Kent Müzesi, Safranbolu Kent Tarihi Müzesi, İzmit
2007	Beypazarı Yaşayan Müze
2008	Beypazarı Kent Tarihi Müzesi, Kumluca Belediyesi Kent Müzesi, Çorum
2009	İnegöl Kent Müzesi, Çanakkale Kent Müzesi ve Arşivi, Bayazhan Gaziantep
2010	Adalar Müzesi, Kütahya Kent Tarihi Müzesi, Mustafa Erim Mersin Kent
2011	Bakırköy Sanat Evi ve Kent Müzesi, Kağıthane Şehir Müzesi, Erbaa Kültür
2012	Mudurnu Kent Müzesi, Eskişehir Kent Belleği Müzesi, Ödemiş Yıldız Kent
2013	Altındağ Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi, Bekirağalar Konağı Çubuk
2014	Tire Kent Müzesi, Simav Kent Müzesi, Nusaybin Kent Müzesi, Urfa Kent
2015	Salihli Kent Müzesi

* Bu çalışma 2000 ve sonrasında kurulan müzeleri kapsıyor olsa da Kemaliye Kent Müzesi literatürde Türkiye’deki ilk kent müzesi olarak yer aldığı için çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

Extended Abstract

Local Preservation and the City Museums in Turkey

*

Ayşe Nur Şenel Fidangıç
Pamukkale University

With the acceleration of globalization in the late 20th century, the nation states begin to decline and the cities become more visible in the global scene. To participate in the global market, governments promote city branding in global and local competition; therefore, local values are seen as the input of this competition. Therefore, the values which are “local” and what make a city “the city” began to be emphasized; or, to be produced.

Beginning from the 1990’s, all over the world, the city museums emerge with this motivation. In Turkey, city museums began to show up at the beginning of 2000s, but the foundations of that initiative laid in 1990s. With the effect of globalization, throughout the world the localism gains more importance and it affected the historic preservation approaches. In Turkey the atmosphere of the 1990s led the establishment of non-governmental organizations, aiming to develop historical consciousness in society, preserve the local historical and cultural values.

Economic and Social History Foundation of Turkey (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı), established in 1991, with organizing symposiums and publications about historiography and museology; especially with the studies for establishing İstanbul city museum, has an important place in non-governmental organizations.

The Foundation for the Protection and Promotion of the Environment and Cultural Heritage (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı, ÇEKÜL), established in 1990, within the project “7 Regions 7 Cities”, renovated a traditional house as “Environment and Culture House” in a preserved city to emphasize cultural sustainability; this way ÇEKÜL began to take city inventories (Dedehayır and Değirmenci, 2013, p. 24).

In 2000 Union of Historical Towns in Turkey (Tarihi Kentler Birliği, TKB) is formed. The aim of the Union is "to obtain solidarity and collaboration among the municipalities in protection of the natural, cultural and historical heritage of the cities" ("Union of Historical Towns," 2000). In that way, TKB become an important organization on the issue of city museums.

It is stated in the guide book of TKB and ÇEKÜL, *City History Museums and Archives* (Kent Tarihi Müzeleri ve Arşivleri), for the municipalities want to have city museums, the prominent condition of establishing successful city museum is a determinate leader, the mayor. It is also mentioned that the mayors want to leave their marks in the city during their administrative period, so for them the mission "to save the history of the city" is very important. And as a bonus, with the city museum project the mayors score points in their political career (Dedehayır and Değirmenci, 2013, p. 33).

Thus, in this article I indicate that local administrations, through local preservation, define the city museums as the prestigious projects which also delineated as "the need of the city". So, I may claim the basic motivation is the local administrations; to establish a city museum defined as one of the missions of the municipalities, which led the city museums become widespread in Turkey.

The City Museums in Turkey

Up to now, 50 city museums are established and 60 are proceeding in different cities and towns in Turkey. In this article 50 museums were studied as an inventory and the commonalities and different features of the museums are reviewed. This inventory is composed of the discourse of the museums, official discourse of local administration, works of non-governmental organizations and academic research. Among these discourses the relation between the local preservation in Turkey and the city museums is discussed.

City museums belong to the category of "special museums" in museum types. But it is seen that special museums include wide range of museums.⁸ I may claim that city museums are close to certain museum types in terms of content and exhibition techniques. And in this regard it is seen that city museums sharing similar motivations but differ from each other and focus on several points.

---

⁸ See the list of private museums affiliated to the Ministry of Culture and Tourism in Turkey: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43980/ozel-muzeler.html>

With respect to the data on the content and the technique of the exhibitions, the 50 city museums in Turkey are categorized into 4 titles: Object Centered Museums, Digital Museums, Living Museums and Narrative Centered Chronological Museums.

Object Centered Museums: The exhibitions based on objects and photographs which are not thematically organized and placed as separate displays.

Digital Museums: These museums use only video installations as exhibition techniques.

Living Museums: These museums have practical displays aiming interactive experience of intangible cultural heritage.

Narrative Centered Chronological Museums: In these museums the exhibitions based on the chronological narrative of history and thematic displays which the narrative supported with objects, documents, video installations and static displays with mannequins.

Regarding the case of Turkey in the discourse of city museums, TKB's definition of city museum expresses the constitution of this discourse more explicitly: "City museums are the memory, identity, history of the city and the most valuable reference for planning the future (Dedeşayır and Değirmenci, 2013, p. 23)."

In relation to this definition it is seen that several themes distinguish in the discourse of city museums in Turkey. These museums are interpreted as the institutions "to develop consciousness of citizenship" and to express "the values special to the city" helps to develop it. Also the local administrators define city museums as "the city pride" and they claim that the citizens will be proud of their city after visiting the museums. It is also related with "sense of belonging" to the city; yet the museums seen as the institutions to promote this sense. Citizens will be proud of the values of the city and they will gather around "a common identity". Thus, in the discourse of city museums, the museums discussed as the medium of "defining the identity of the city" (Dedeşayır, 2008b, p. 41). In that respect, I may content that the city museums in Turkey promote "micro-nationalism".

Hence, in 2011 TKB organized a seminar: "Cities should not lose their identity: City museum for each city". After the seminar the phrase "City museum for each city" accepted as a campaign and with the help of it, the number of the city museums increased in Turkey.

Another important point of the seminar is the statements of the vice president of ÇEKÜL, Mithat Kırayoğlu. He emphasizes "globalization also serves for localization" and underlines that "TKB and ÇEKÜL will consti-

tute a city museum model for Turkey” (“TKB, Liman Kenti Samsun’da Buluştu,” 2011). Regarding this I may claim that, as the leading institutions in establishing city museums in Turkey, TKB and ÇEKÜL prepare a template for city museums in Turkey.

Kaynakça/Bibliyografya

- Dedehayır, H. (2008a). Bursa kent müzesi. *Geçmişten geleceğe yerel kimlik*, 15, 46-49.
- Dedehayır, H. (2008b). Bana kentimi anlat, bana kendimi anlat. *Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik*, 15, 38-41.
- Dedehayır, H. ve Değirmenci, M. (2013) der. *Kent tarihi müzeleri ve arşivleri*. İstanbul: ÇEKÜL Vakfı-Tarih Kentler Birliği Yayınları.
- Desvallées, A. ve Mairesse, F. (2010) der. *Key concepts of museology*. Paris: Armand Colin.
- Dostoğlu, N. T. (2004). Bursa Kent müzesi: Yaşayan kent, yaşayan müze. *Mimarlık*, 317. 20 Aralık 2013 tarihinde, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=29&RecID=411> adresinden erişildi.
- Erdönmez, A. (2008). Bursa kent müzesi. Orhan Silier (Der.), *Kent müzeleri uluslararası sempozyumu, 21-22 Nisan 2006, Antalya* içinde Antalya: Tarih Vakfı Müzecilik-Sergicilik Yayınları.
- Gökdemir, O. (2008). Kent ve bellek: Ahmet Pıriştina Kent Arşivi ve Müzesi. *Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik*, 15, 42-45.
- Iggers, G. (1997). *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Hanover; London: Wesleyan University Press.
- Kavanagh, G. (1999) der. *Making histories in museums*. London; New York: Leicester University Press.
- Marstine, J. (2006) der. *New museum theory and practice: An introduction*. MA; Oxford; Victoria: Blackwell.
- TKB, Liman kenti Samsun’da buluştu. (2011) *Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik*, 26, 34-39.
- Vergo, P. (2006) der. *The new museology*. London: Reaktion Books.
- Yılmaz, F. (2008). İzmir kent arşivi ve müzesi deneyimi. Orhan Silier (Der.), *Kent Müzeleri Uluslararası Sempozyumu, 21-22 Nisan 2006, Antalya* içinde Antalya: Tarih Vakfı Müzecilik-Sergicilik Yayınları.
- Online Haberler/ Websiteleri**
- Tarihi kentler birliği tüzüğü. (2000). 3 Haziran 2013 tarihinde <http://www.tarihiKentlerBirligi.org/hakkimizda/tuzuk/> adresinden erişildi.

- Union of historical towns. (2000). 3 Haziran 2013 tarihinde <http://www.tarihkentlerbirligi.org/english/> adresinden erişildi.
- Kent müzesi açıldı. (2012). 20 Aralık 2014 tarihinde http://www.mudurnu.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=217&Itemid=229 adresinden erişildi.
- Mudurnu Belediyesi 'Kent Müzesi Projesi' ile ödül aldı. (2012, Eylül 16). 3 Haziran 2013 tarihinde <http://www.mudurnu.bel.tr/index.php/anasayfa/arsiv/38-yeni-haber-ekle/130-mudurnu-belediyesi-kent-muezesi-projesi-ile-oeduel-ald.html> adresinden erişildi.
- BAKA'nın desteğiyle Elmalı'ya kent müzesi açıldı. (2013, Ağustos 12). 9 Aralık 2013 tarihinde <http://baka.org.tr/writeme.php?tip=H&id=1213> adresinden erişildi.
- Geleneksel Anadolu mimarlığına tutkun bir Çekül'lü Y. Metin Keskin. (2009, Ağustos 24). 28 Şubat 2013 tarihinde <http://www.cekulvakfi.org.tr/haber/geleneksel-anadolu-mimarligina-tutkun-bir-cekullu-y-metin-keskin> adresinden erişildi.
- Osmaniye kent müzesini Devlet Bahçeli açtı. (2013, Nisan 9). 12 Nisan 2013 tarihinde <http://www.haberler.com/osmaniye-kent-muzesini-devlet-bahceli-acti-4509194-haberi/> adresinden erişildi.
- Büyükşehir Belediyesi kent belleği müzesi açıldı. (2012, Ekim 18). 23 Mayıs 2013 tarihinde http://www.eskisehir-bld.gov.tr/haber_dvm.php?resim_id=346767 adresinden erişildi.
- Büyükerşen, Y. (2012). Kent belleği müzesi. 23 Mayıs 2013 tarihinde <http://www.kentbellegi.org/> adresinden erişildi.
- Vizyon & Misyon. (2012). 23 Mayıs 2013 tarihinde http://www.kentbellegi.org/hk_vizyon_misyon.php adresinden erişildi.
- Hikayemiz. (2013). 29 Mayıs 2013 tarihinde http://www.kulturelmirasmuzesi.com/index.php?lang=tr&page=12&anllicat_1=2&anlilitm_1=1 adresinden erişildi.
- Somut olmayan kültürel miras nedir? (2013). 29 Mayıs 2013 tarihinde http://www.kulturelmirasmuzesi.com/index.php?lang=tr&page=12&anllicat_1=2&anlilitm_1=2 adresinden erişildi.
- Manifestomuz. (2013). 29 Mayıs 2013 tarihinde http://www.kulturelmirasmuzesi.com/index.php?lang=tr&page=12&anllicat_1=2&anlilitm_1=3 adresinden erişildi.
- Bilgi aktarımını nasıl yapıyoruz? (2013). 29 Mayıs 2013 tarihinde <http://www.kulturelmirasmuzesi.com/index.php?lang=tr&page=20> adresinden erişildi.
- Sergilemiyoruz! (2013). 29 Mayıs 2013 tarihinde <http://www.kulturelmirasmuzesi.com/index.php?lang=tr&page=21> adresinden erişildi.
- Apikam`da ne Var? (2004). 2 Mart 2015 tarihinde <http://www.apikam.org.tr/Bagimsiz/apikamda-ne-var> adresinden erişildi.

- Bursa Kent Müzesi. (2004). 21 Aralık 2014 tarihinde <http://www.bursakentmuzesi.com/hakkinda/> adresinden erişildi.
- Selçuk kent belleği projesi. (2011, Haziran 3). 3 Haziran 2013 tarihinde <http://www.izka.org.tr/haberler/5653/> adresinden erişildi.
- Kent belleği hakkında. (2012). 23 Aralık 2014 tarihinde <http://selcukefeskentbellegi.com/kentbellegi.aspx?id=1> adresinden erişildi.
- Vizyon - misyon. (2012). 23 Aralık 2014 tarihinde <http://selcukefeskentbellegi.com/kentbellegi.aspx?id=3> adresinden erişildi.
- Erciyes, C. (2009, Ekim 3). Mardin'e çokkültürlü kent müzesi. *Radikal*. 31 Mayıs 2013 tarihinde, http://www.radikal.com.tr/kultur/mardine_cokkulturlu_kent_muzesi-957415 adresinden erişildi.
- Karahan, J. ve Kaçmaz, M. (2009, Ekim). Kentler anılarıyla yaşar. *SkyLife*. 17 Nisan 2013 tarihinde <http://www.skylife.com/tr/2009-10/kentler-anilariyla-yasar> adresinden erişildi.
- Etnografya salonu. (2009). 24 Aralık 2014 tarihinde <http://www.sabancimuzesimardin.gov.tr/sabanci/haberdetay.asp?id=135&kategori=Haberler&adi=ETNOGRAFYA%20SALONU> adresinden erişildi.

Ayşe Nur Şenel Fidangoç,

2007 yılında İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu ve aynı bölümde yüksek lisans eğitimine başladı. 2010 yılında "A Reading of the Late 19th-century İstanbul Public Life and Space through the Tanzimat Novels (*On Dokuzuncu Yüzyıl İstanbul'unda Kamusal Yaşam ve Mekânlarının Tanzimat Romanları Üzerinden Okunması*)" başlıklı yüksek lisans tezini tamamladı. Ardından aynı bölümde doktora eğitimine başladı. 2008-2013 yılları arasında İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Halen İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nde doktora tezine ve 2013 yılı itibarıyla Pamukkale Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

- She graduated from Izmir Institute of Technology, Faculty of Architecture Department of Architecture in 2007. Then she started graduate education at the same department. In 2010 she got MSc degree with the thesis titled as "A Reading of the Late 19th-century İstanbul Public Life and Space through the Tanzimat Novels." Then she started her PhD at the same department. Between 2008 and 2013 she worked at Izmir Institute of Technology, Faculty of Architecture in Department of Architecture as a research assistant. Her PhD is continuing at Izmir Institute of Technology and since 2013 she has been working as a research assistant at Pamukkale University Faculty of Architecture and Design in Department of Architecture.

E-mail: aysenursenel@gmail.com, asenel@pau.edu.tr

Kentsel Mekânın Fiziksel Katmanları, Konut Dokusunun Oluşumu ve Feneryolu Mahallesi'nin "Risk"li Dönüşümü*

*

Burcu Arıkan
Kadıköy Belediyesi

Gülçin Pulat Gökmen**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Öz

Kent mekânı daimi bir dönüşüm süreci içerisinde ve bu süreç küresel ve yerel çeşitli ekonomik, politik, sosyal dinamikler ile kentli, yerel yönetimler ve yükleniciler gibi aktörlerin bu değişim karşısındaki tavırları doğrultusunda şekillenmektedir. Kentleşme sürecinde en baskın mimari ürün olan konut ise gündelik hayatın temel birimi olarak kentlinin kamusal alanla kurduğu ilişki biçimlerini tüm bu dinamiklerin etkisiyle sürekli yeniden kurgulamaktadır. Bireyin özel alanı olarak konut, kent ile sokak ve mahalle aracılığıyla kurulan ilişkinin ilk adımıdır. Aynı zamanda yapı stokunda önemli bir paya sahip olması nedeniyle kentleşmenin önemli bir bölümü konutun gelişimiyle gerçekleşir. Bu nedenle konut alanlarında yaşanan dönüşüm süreci hem kentleşmeden beslenen hem de kentleşmenin doğrultusunu belirleyen bir süreç olmaktadır. Bu durumda konutun gelişimini anlamak için kentleşmeyi, kentleşmeyi anlamak içinse konutu anlamak gerekmektedir.

Bu çalışmada konut dokusunun ve kentin oluşum/değişim hikâyesi Kadıköy'de bulunan Feneryolu Mahallesi üzerinden irdelenmiştir. Bir mahallenin fiziksel yapısının tanık olunan andan ibaret olmadığını, geçmişten bugüne ve geleceğe doğru bir akış olduğunu görmek açısından sadece mevcut durum değil, o durumu oluşturan süreç incelenmiştir. Seçilen alanda 175 parselin arşiv bilgilerinin detaylı analizi sonucunda mahallede bulunan farklı tarihsel süreçlerin ortaya çıkardığı konut katmanları tespit edilmiştir. Bu katmanların mekânsal analizi yapılmış, farklı dönemlerde değişen konut-bahçe-sokak ilişkileri irdelenmiştir. Sonuç olarak Feneryolu Mahallesi konut alanı olarak kullanılmaya başladığı ilk andan itibaren sürekli değişmiş, ülkede gerçekleşen ulusal ve yerel ölçekte bütün gelişmelerle sürekli yıkılıp yeniden inşa edilmiş; bir yandan da geçmişin izlerini günümüze getirmiştir. Başlangıçta bir sayfiye banliyösü olan ve büyük bahçeli ahşap köşklere oluşan Feneryolu Mahallesi zamanla modern villaların inşasına ve sonrasında kat mülkiyetli apartmanlara şahit olmuştur. En son dönemde ise güvenli apartman bloklarının oluşumunun gözlemlendiği mahallede konut dokusu değişirken bahçe kullanımı azalmış, sokakla ilişki zayıflamış ve giderek içe kapalı, parçalı bir yapıya sahip olmaya başlamıştır. Çalışma esnasında tespit edilen, her dönemden örneklerin gözlemlendiği katmanlı yapısı, farklı dönemlere ait farklı konut-sokak ilişkilerinin gözlemlenmesine olanak sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Doku, Katmanlaşma, Konut, Yenileme, Kamusal ve Özel Alan

*Arıkan, B. (2013). *Kentsel Mekânın Değişimi ve Konut Dokusunda Katmanlaşma*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

** Prof. Dr. Gülçin Pulat Gökmen'in danışmanlığında hazırlanan tezden üretilen makalenin basılı yayınında ismi yanlışlıkla yer almamıştır. Makaleye katkısı olan ikinci yazarın ismi derginin 1.5.2018 tarihinde yayımlanan dijital versiyonuna eklenmiştir.

Physical Layers of Urban Space, the Formation of Housing Tissue and the “Risky” Transformation of Feneryolu Neighborhood

*

Burcu Arıkan
Municipality of Kadıkoy

Gülçin Pulat Gökmen**
Istanbul Technical University

Abstract

Urban space is shaped through a constant change and that change is influenced by the economic, political and social dynamics as well as the dwellers, local authorities and contractors. As a dominant component of building stock, housing has a crucial role for that change. Also, house is the first step of the individual through the public space of the city. Therefore, this transition in the housing area is fed by the urbanization as well as determines the direction of this urbanization itself. Thus, in order to understand the process of urbanization it is crucial to understand the development of housing stock.

This paper aims to investigate the changing character of housing layers and the public-private space relations, through analyzing the construction history of the field. Through municipality archives detailed history of the housing pattern was extracted. Also various maps and zoning plans were used to figure out the transformation of the urban tissue.

After framing the theoretical background on the conceptions of space and housing, the spatial history of Kadıkoy district and Feneryolu Neighborhood is explained. This historical background provided an overall understanding of the physical stratification of various layers. Through the archive outputs of the 175 plots, six different housing typologies built in different periods of time were detected. Through the site plans, elevations, sections and floor plans, the spatial relations between the housing unit and the garden/street were analyzed.

As a result, the spatial transformation of housing stock was evaluated in terms of the relations between house and garden, house and street, house and balcony; in short between inside and outside or private and public. Rather than seeing space as a frozen moment or a faded nostalgia; grasping the continuous flow of change was the main motive of this study. Analyzing the layers that compose a piece of space and discussing the pushing forces behind the emergence of these layers is crucial to have a profound conception of formation of that space.

Keywords: *Urban Fabric, Layering, Regeneration, Public and Private Space*

** Prof. Dr. Gülçin Pulat Gökmen'in danışmanlığında hazırlanan tezden üretilen makalenin basılı yayınında ismi yanlışlıkla yer almamıştır. Makaleye katkısı olan ikinci yazarın ismi derginin 1.5.2018 tarihinde yayınlanan dijital versiyonuna eklenmiştir.

1. Giriş

Kentsel dönüşüm, kentte yarattığı etkiler bağlamında son dönemlerde sıkça konuşulan bir kavram olsa da kentsel mekânın oluştuğu ilk andan itibaren süregelen bir süreçtir. Tarihi yerleşimlerin yıkılması, gecekondu mahallelerinin dönüşümü gibi daha “ani” gerçekleşen dönüşümler ya da “kentsel dönüşüm alanı” olarak belirlenen kent parçalarının geçirdiği süreçler, tanıklık edilen ve görece daha kısa bir zamanda olmalarının da etkisiyle gündeme oturmaktadır. Oysaki kentin daha fark edilmeden dönüşen kısımlarının oluşumu da üst üste dizilmiş dönüşüm süreçlerinden oluşmaktadır. Bu dönüşüm türlerinden biri diğerinden daha önemli olmamakla beraber, uzun zaman yayılmış dönüşümler ancak daha detaylı ve uzun bir dönemi kapsayarak incelendiğinde görülebilmektedir. Madanipour (1996) kenti, sosyal formlar ve insan eliyle yaratılmış çevrelerden oluşan katmanların bir yığını olarak tanımlamaktadır. Bu çalışma kentin insan eliyle yaratılmış çevresindeki fiziksel katmanları aralamayı, bu katmanların nasıl birbiri ardına/ üzerine dizildiğini irdelemeyi amaçlamaktadır.

Şekil 1. Feneryolu Mahallesi'nden Bir Görünüm

Kente dair farklı imar düzenlemeleri, birbiri ardına gelen dönemleri belirleyen kronolojik bir altlık oluştursa da dönemlerin ürettikleri özgün yapılaşma katmanları birbirine eklenilen, yanyana var olmaya devam eden heterojen bir doku oluşturur. Bu çalışmada amaç birbirleri ile kesişimleri olan ve birinin ortaya çıkışıyla kapanmayan bu biçimlerin toplamından oluşan bir mekân okuması yapmaktır. Dolayısıyla incelenen alanın gelişimi ve

dönüşümü çizgisel bir tarihsellik çerçevesinde değil, çeşitli süreçlerin birikimi ve ilişkisellikleri bağlamında okunacaktır. Bu katmanların inşa edildiği "imar planı dönemleri" olmakla beraber mahallede var oluşları ya da yok oluşları bu dönem aralıklarını aşmaktadır.

Oluşan kronolojik altlık doğrultusunda, şimdiki zamanda çekilen bir fotoğrafta görülen kent yığınının hangi katmanlardan ve nasıl oluştuğu, bir biri ardına nasıl biriktiği sorusunu takip etmek, o mekânın kentleşme karakterini de anlatacaktır. Bir mahallenin silüetinde, kentleşme sürecinin tüm imar düzenlemeleri başka başka yüksekliklerde okunacak; her yapının sokağa göre duruşu, sokak duvarlarının düzensiz yükselip alçalışı, yavaş yavaş fark edildikçe mahallenin yapısal ve zamansal katmanları görünür olacaktır.

Bu çalışma, İstanbul'un Kadıköy ilçesinde bulunan Feneryolu Mahallesi'nin konut bölgesi olarak kullanılmaya başlandığı 19. yüzyıl sonlarından bugüne nasıl bir süreç içerisinde şimdiki haline ulaştığını, Şekil 1'de görülen çeşitliliğin nasıl oluştuğunu, yani şu andaki Feneryolu'nu oluşturan katmanlarının nasıl bir araya geldiğini ve nasıl mekânsal ilişkiler ortaya çıkardığını incelemektedir.

Bu bakış açısı çalışmanın yöntemini de belirlemektedir. Alan çalışmasında bir parselin o anda bulunduğu durum tespit edilebilirken, oluşum ve dönüşüm sürecinin ortaya koyulabilmesi için o parselde daha önce yapılmış ve yıkılmış tüm katmanların görünür olması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda kentin yapılaşma hafızası olarak tanımlanabilecek imar arşiv dosyaları taranmıştır. Çalışma alanı olarak 175 parselden oluşan bir kesit belirlenmiştir. Bu alan belirlenirken mahallenin kurulduğu günden bu yana önemli bir ulaşım aksı olan Feneryolu Caddesi belirleyici olmuştur. Çalışma alanı kapsamına giren 175 parselin Kadıköy Belediyesi'nde bulunan arşiv dosyalarında bulunan yapı izin belgeleri, yapı kullanma izin belgeleri, yıkım ruhsatları, eski fotoğraflar, mimari projeler ve süreç boyunca yürürlüğe giren tüm planlar incelenmiştir. Mahallenin değişimi iki açıdan ele alınmıştır. Öncelikle 1946, 1966, 1970, 1982, 2006, 2011, 2013, 2014, 2015 yıllarının hava fotoğrafları incelenerek iki boyutlu düzlemde ve kentsel ölçekte nasıl bir süreç işlediğine bakılmış; imar düzenlemeleri ile gelen kat yükseklikleri ve mimari projeler incelenerekse üç boyutlu düzlemde ve mimari ölçekteki değişim ortaya çıkarılmıştır.

Arşivde bulunabilen eski ve yeni tarihli projelerin vaziyet planları, kat planları, cephe ve kesit özellikleri üzerinden her döneme ait yapı tipolojileri belirlenmiştir. İncelenen projelerde kamusal alan-özel alan ilişkisine bakıl-

mış, dönüşümünün tespiti için yapıların cadde ile kurduğu ilişki, giriş kurguları, cephe-sokak ilişkileri ve konut dış mekânı-bahçe kullanımları değerlendirilmiştir. Yapılaşma katmanlarının sınıflandırılmasında o dönemin getirdiği yapı malzemeleri, yükseklik, mülkiyet örüntüsü, kentle kurulan ilişki gibi farklı özellikler göz önüne alınmıştır. Tüm bunların sonucunda mahallenin planlama tarihi bir altlık olarak ortaya çıkmış, bu tarihsel dönemlerin ortaya çıkardığı yapılaşma katmanları belirlenmiş ve özellikleri tartışılmıştır.

Madanipour'un kent tanımında geçen sosyal formların katmanlaşması bu çalışmanın kapsamına girmemektedir. Değişime bireylerin dâhil oluş biçimine, bu süreçleri nasıl algıladıklarına, kentsel hafızayı nasıl aktardıklarına dair fikir vermesi ve verisine detaylı ulaşılabilen ilk dönemlerden beri mahallede yaşayanların tarihsel bilgiye katkı sunması amacıyla kısıtlı sayıda ucu açık görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler tez çalışmasının (Arıkan, 2013) temel bir bileşeni değil, destekleyici bir bölümü olarak çalışılmış fakat bu makale kapsamına dahil edilmemiştir. Demografik yapının değişimi, sınıfsal kullanım gibi konuların başka bir çalışmada detaylı incelenmesi faydalı olacak ve fiziksel değişim hikâyesinin tamamlanmasına katkıda bulunacaktır.

2. Mekânı Okuma Biçimleri ve Kentsel Mekânın Değişimi

Çalışmanın başlangıcında, mahallenin dokusundaki çeşitliliğin ve katmanların irdelenmesine yönelmesinde ve çalışılacak zaman aralığının mahallenin kurulduğu günden bugüne olacak biçimde belirlenmesinde, mekânın okunma biçimlerine dair kuramsal tartışmaların önemli bir etkisi olmuştur. Mumford'a (1940) göre farklı zamanlara ait yapıların çeşitliliği, kenti 'şimdi'nin hükmünden ve geçmişin tekrarından oluşan bir geleceğin monotonluğundan kurtarmaktadır. Mekânı; geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğin bir akış halindeki sürekliliği üzerinden düşünmek ve bu akış esnasında biriken ekonomik, sosyal ve fiziksel mirasın yanı sıra oluşan değişimleri bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir. Yani sadece içinde bulunulan ana bakıldığında algılanan kent, aslında birbirinden farklılaşan katmanların bitmemiş ve hiç bitmeyecek bir değişim döngüsü içinde birikmesinin sonucudur.

Mekânı zamandan ve deneyimden soyutlanmış bir sabit an gibi değil de, bireyler tarafından kullanılan, zamansal ve mekânsal farklılıklara dayalı bir sistem içinde tanımlanan bir olgu olarak ele almak gerekmektedir. Toplumların ve üretim biçimlerinin kendi özgün mekânları vardır ve bu mekân

içinde yer alan nesnelere çok, bu mekânın üretim biçimlerinin ve mekânda üretilen nesnelere ilişkilerini incelemek gerekir (Lefebvre, 1991). Zaten son dönem kent/ coğrafya araştırmaları Massey, Urry, Soja (2009; 1985; 1999) gibi sosyal bilimcilerin topluluğu, zaman ve mekânın eşzamanlı kavramsallaştırılmasına yaptıkları vurgu etrafında şekillenmektedir.

Zamana ek olarak bireyin önemi de artmakta, özne kavramı tartışmalara dâhil olmakta ve böylece gündelik yaşam da, mekân ve topluma dair bir inceleme alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Daha önce mekân ve zaman içerisinde sıradan insanın yaşamı söz konusu değilken, yeni tartışmalar mekânın kullanıcılarının görünmezliğini de eleştirmektedir. Yapısalcılık, kapitalizmi yalnızca bir ekonomik coğrafya olarak kurgulamakta, yapısalcılık eleştirileri ile kapitalizmin politik, tarihsel, kültürel coğrafyası ve bireyin mekânda ortaya koyduğu farklılıklar mekân-toplum analizlerine dâhil edilmektedir. Foucault'a göre (2002) "eş zamanlılık" ve "yan yan olma durumu" çağın kavramları olarak görülmektedir. Mekânın içinde değerlendirildiği bu yeni karmaşık ilişki ağları ile mekân edilgen bir arka plan olmaktan çıkmaktadır. Toplumun ve bireyin kurucu ögesi olduğu kentsel mekân aynı zamanda kapitalist üretim süreçlerine ilişkin pek çok soyut iktidar ilişkisini de barındıran, politika ve ideoloji yüklü bir kavram olarak ele alınmaktadır (Giddens, 1984). Dolayısıyla bir mahallenin oluşumu ve dönüşümü, ekonomik gelişmelerin, yerel yönetimlerin ve merkezi idare kararlarının, kentin büyük ölçeğinde gerçekleşen değişimlerin, bireysel müdahalelerin ve bunun gibi birçok bileşenin biriktiği bir katmanlar yığınının hikâyesi olmaktadır.

Lefebvre (1991)'e göre kent, kapitalizmin özel mülkiyetle parçaladığı, kendi varoluşunu sürdürebilmek için kendine alan yarattığı soyut bir mekândır. Kent mekânı, yapıyı çevre haline dönüştüğünde, artı değer üretiminin aktarıldığı ikincil bir sermaye döngüsü haline gelir ve kapitalist bir birikim mekânına dönüşür (Harvey, 1985). Yeni yatırımlar için alan açmak amacıyla doğal alanlar bozulmaya ya da mevcut yapıyı çevre dönüştürülmeye başlanır, bu dönüşüm sürekli yeni birikim alanlarına ihtiyaç duyar ve bu döngü devam ettikçe ortaya giriş bölümünde bahsedilen "yığın" çıkar (Madanipour, 1996).

Bu döngü asla tamamlanmayan bir değişim/ dönüşüm süreciyle gerçekleşir. Kentlerde yapılarla ilişkin iki tür değişimden söz edilmektedir: birisi bir ihtiyaçla ya da bir yapının doğal ömrünü tamamlamasıyla gerçekleşen değişim, ikincisi "ihtiyaç" olmadan ya da henüz yapı yıpranmamışken gerçekleşen, daha ziyade değişimin bizzat kendisinin hedeflendiği değişimdir (Baudrillard, 2008). Harvey'e göre (2006) kullanım değeri toplumsal ihtiyaç

ve gereklilikler, kişisel farklılıklar, kültürel alışkanlıklar, yaşam tarzı alışkanlıkları ve benzerlerinin bir karışımıdır. Bu kullanım değeri “saf” tüketici hükümlerinin, keyfi olarak belirlenecek demek değildir; ama temelde, bireyin “yaşam destek sistemi” diyebileceğimiz bir şeye dayanarak biçim alır. Değişim değeri ise daha ziyade nesnelere elde edilecek kazançla belirlenir. İhtiyaçtan kaynaklanan değişim daha ziyade kullanım değeri ile ilişkilendirilebilecekken, değişimin kendisinin hedeflendiği ikinci durumda değişimden elde edilecek kazanç ön plana çıkmaktadır. Örneğin konut dokusunun yıpranması, depreme dayanıklı olmaması vb. birçok neden kullanım değeri ve ihtiyaç odaklı değişime yol açabilir. İstanbul’da yaşanan kentsel dönüşümün de temellendirildiği ihtiyaçlar arasında bu örnekler sayılabilir. Fakat çözüm olarak uygulanan dönüşüm biçimi dokunun olumlu yanlarını koruyarak ihtiyacı karşılamaya odaklanmaz, daha ziyade rant odaklı bir yöntem sürdürülür. Değişim değeri, kullanım değerine baskın çıkar. Kentin, konut dokusunun yenilenmesi sorun gibi görünse de asıl sorun “nasıl” yenildiğidir.

Kentsel dönüşüm kentin tümü ya da belirli bir kesiminin sürekli değişerek başka bir biçime girmesi olarak tanımlanabilir (Keleş, 2011). Bu değişim, kentin tarihsel özellikleri, arazi ilişkileri gibi etkenler çerçevesinde gerçekleşmekte ve kendine özgü yerleşim örüntüleri yaratmaktadır. Kentteki mevcut mülkiyet örüntüleri kentin değişimini yönlendirmekte, bir alanın nasıl dönüşeceği devlet, sermaye ve kentli arasındaki ilişkiler tarafından belirlenmektedir. Böylece kentin sosyal ve mekânsal durumu sürekli değişen, bozulan ve yeniden kurulan bir özellik göstermektedir (Kurtuluş, 2005). Kentlerin canlı ve süreklilik arz eden bir doğası vardır. Değişim ile geçmiş tamamen terk edilmediği gibi, gelecek de tamamen öngörülemmez, geçmişin ve bugünün katmanları birikerek kent mekânını oluşturur ve kenti anlamak için bu katmanları irdelemenin yanı sıra, bir araya geliş biçimlerini de anlamak gerekir (Madanipour, 1996).

Birey ve kent arasındaki karşılıklı ilişki içerisinde konut, mekânsal ve sosyal olarak gündelik yaşamın ve yaşam tarzlarının biçimlendirildiği temel mekânsal bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Konut, kullanıcısı için bir barınak olmaktan öte anlamlar taşır, bireyi yaşadığı topluma ve kente bağlayan, büyük bir mekânsal ağ içerisinde yer almasını sağlayan sosyal bir birimdir. Konut üzerinden toplumun yaşam tarzı, tüketim biçimleri ya da sınıfsal farklılıkları okunabilir, değiştirilebilir ve yeniden üretilebilir (Duru, 2006). Kentleşme ve değişim sürecinde kent arsaları konut yapımı amacıyla planlı bir şekilde parsellere bölünerek mülke dönüştürülmekte, zaman içinde değişen koşullara göre mevcut yapılar yıkılıp yeniden yapılmaktadır (Keyder,

2006). Bu durumda konut, kentsel mekânın karmaşık yapısına dair birçok ilişkiyi barındırmakta ve kent mekânının büyük bir kısmını kaplaması nedeniyle, değişimin gerçekleşme zemini olmakta ve değişimi anlamak için uygun araştırma alanı oluşturmaktadır.

Kısacası kent mekânı kentte oluşan çeşitli ekonomik ve toplumsal gelişmeler sonucu değişen konut stokunun katmanlaştığı bir yer olarak ele alınabilir. Konut kentteki en yaygın yapı tipolojisi olarak mekânın şekillenmesini yönlendirdiği gibi kamusal alan ile özel alan arasında kurulan ilişki biçimini de belirlemekte ve kent ile konut sakininin ara yüzünü kurgulamaktadır. Konut tipolojileri her dönemin kentsel arsa değerlerine, baskın olan mimari tarzlarına ya da ticari söylemlerine göre dönüşmekte ve kent merkezlerinde sürekli bir yapım-yıkım süreci yaşanmaktadır. Bu süreçte kentte arayüz olma durumu ve kentle kurulan ilişki, her dönemin koşullarına göre yeniden biçimlenmektedir. İstanbul'da konut dokusunun değişimi sadece merkezi ve yerel yönetimlerin kararları doğrultusunda gerçekleşiyor gibi görünse de mülkiyet sahibi kentlinin de sürece aktif bir aktör olarak katıldığı görülmekte, karşılıklı ve karmaşık ilişkiler bu süreci geliştirmektedir.

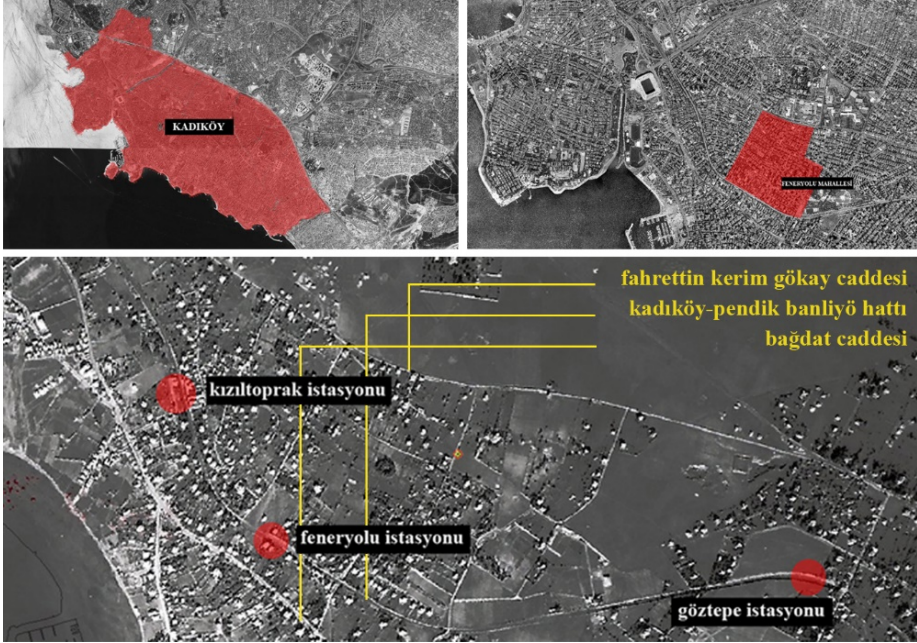
Art arda yaşanan dönemlerde, mevcut konut yıkılarak yerine güncel imar koşullarına uygun ve rantı en fazla kılacak şekilde tasarlanmış yeni bir konut yapılmakta ve her dönem kendi özgün fiziksel katmanını oluşturmaktadır. Bu sırada önceki döneme ait katmanlar da günümüze ulaşmakta, yeni dokuyla birlikte var olurken bağlamından kopmakta ya da yeni işlevler üstlenmekte ve yeni ilişkiler içerisinde varlıklarını sürdürmektedirler. Bu değişim süreci ile günümüzde katmanlı bir konut dokusu oluşmakta ve bu katmanlaşma bir yandan kentsel hafızayı taşıırken diğer yandan ortadan kaldırmaktadır. Sonuçta algıladığımız kentsel mekân tüm yıkılanların ve hayatta kalmayı başaranların bir bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Feneryolu Mahallesi ve Katmanlı Konut Dokusunun Analizi

3.1. Mahallenin Gelişimi ve Planlama Tarihi

Feneryolu Mahallesi, İstanbul'un Kadıköy ilçesinde konumlanan, Kuzeyde Bağdat Caddesi, Güneyde Fahrettin Kerim Gökay Caddesi ile sınırlanan alanda bulunan mahallelerden biridir (Şekil 2). Bugünkü adı Fahrettin Kerim Gökay Caddesi olan, eski adı Kayışdağı Caddesi olan güzergâhın İstanbul'daki en eski yollardan biri olduğu düşünülmektedir. Gündelik dilde "minibüs caddesi" olan Fahrettin Kerim Gökay Caddesi 1776 tarihli Kauffer Haritası'nda ve daha sonrasında üretilen haritalarda da görülmektedir (D.B.İ.A., 1994).

Bu iki cadde ve demiryolu hattı doğrultusunda gelişen banliyö mahalleleri 19. yüzyılda, Sultan II. Mahmut'un Topkapı Sarayı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na taşınması sonucunda tarihi yarımadanın itibar kaybetmesiyle birlikte sürekli iskân alanına dönüşmeye başlamıştır. Bu dönemden günümüze kadar merkez ile banliyö mahalleleri birleşmiş, yoğun bir kent dokusu oluşturmuştur. Bahsedilen alanın geçmişi İstanbul'dan çok daha eskilere uzansa da, İstanbul kent tarihi içerisinde diğer semtlere kıyasla oldukça genç bir yerleşmedir (D.B.İ.A., 1994).

Şekil 2. Feneryolu Mahallesi'nin Konumu

1938 tarihli, 1/2000 ölçekli hâlihazır haritada, bölgede yapılaşmanın başladığı görülmektedir. Haritanın ait olduğu dönemlerde geniş köşk arazileri daha küçük özel mülkiyet alanlarına bölünmeye başlamıştır (Şekil 3). Bu süreç ilk olarak 1872-1896 yılları arasında inşa edilen banliyö hattına yakın olan alandan başlamıştır ve banliyö hattını takiben mahalle daha küçük parsellere bölünmektedir (Kösebay Erkan ve Ahunbay, 2008). Bu yeni parsellerde ise yapılaşma yüksekliği izni iki ila üç kat arasındadır. Bu dönem henüz kat mülkiyeti yasası bulunmadığından yapılan konutlar müstakil, bir mal sahibine ait aile konutlarıdır.

Şekil 3'te görülen hâlihazır haritada tespit edilen parselasyon süreci ile başlayan ve yeni plan düzenlemeleri ile devam eden kentsel mekânın değişimi süreci mahallede değişik konut tipolojileri yaratmıştır.

Şekil 3. 1938 Tarihli Hâlihazır Haritası

Kaynak: K.B.H.A

Mahallede yerleşim, daha önce de bahsedildiği gibi büyük bahçeler içinde yer alan ahşap köşkler ile başlamış, zamanla kent yönetiminin ahşap kullanımına getirilen kısıtlamalar ve çağdaş malzemelerin de yaygınlaşması ile kâgir ya da betonarme yapımla inşa edilen, iki ila üç kat arasında değişen müstakil konutlar inşa edilmiştir. Bu değişim ilk olarak Feneryolu İstasyonu'na yakın olan aks üzerinde başlamıştır.

Bu durum mahallenin dokusundaki ilk kökten dönüşümdür. 20. yüzyıl başlarında Feneryolu Sokak ve Gazi Muhtar Paşa Sokak aksları arasında, büyük arazilerden oluşan, sokaksız bir mahalle dokusu varken, parseller

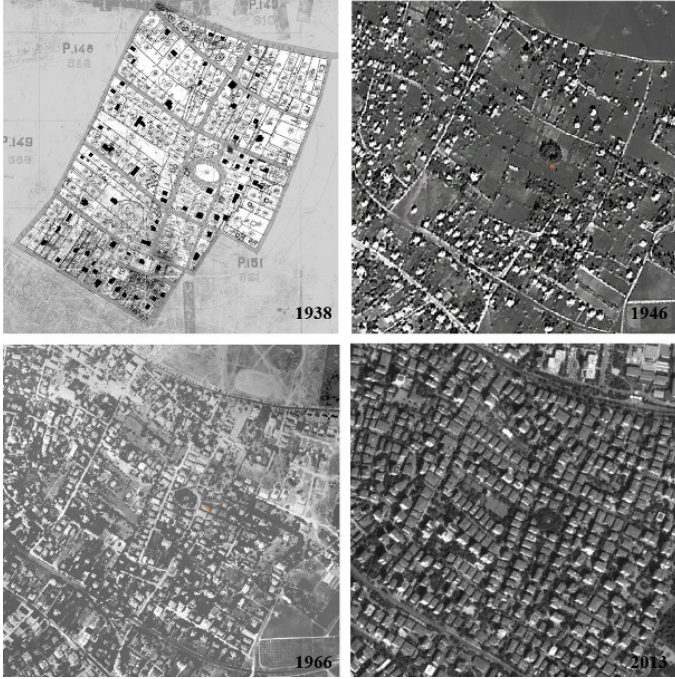
bölündükçe mahallede yeni dolaşım aksları da oluşmaya başlamıştır. Yeni açılan sokaklarla birlikte mahalledeki konut-bahçe ilişkisi, konut-sokak-bahçe ilişkisi de dönüşmüştür. Şekil 4’te görülen kadastral paftada Fener-yolu Caddesi’ni dik kesen dört sokak olduğu görülmektedir. Günümüzde ise mahallede altı sokak bulunmaktadır.

Şekil 4. 1938 Tarihli Kadastral Harita
Kaynak: İBB Harita Arşivi

Parsellerin bölünmesi ve sokakların açılmasıyla beraber daha kalabalık nüfuslu, geniş bahçelerde konumlanan köşkların arazilerine daha küçük oturma alanlarına sahip müstakil konutların inşasıyla hem yapı tekniği, hem demografik yapı, hem de yapı yoğunluğu değişmiştir. 1930’ların başında 46 yapı varken, 1938 yılında 73 yapı bulunmaktadır. 1940’lardan itibaren mahallenin değişimi devam etmiş ve konut dokusunun yoğunluğu hızla artmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Feneryolu Mahallesi'nin Değişimi Haritası

Kaynak: Kadıköy Belediyesi Harita Arşivi

Müstakil konutlardan sonra mahallede planlı döneme geçilmiş ve kullanım tercihlerine ek olarak, yapılaşma koşullarının ve kentsel rantın belirlediği bir konut dokusunun oluşumu başlamıştır. Apartmanlaşmaya ilk geçiş 1952 ve 1964 tarihli planlar ile imar haklarının arttırılması ve 1965 yılında Kat Mülkiyeti Yasasının yürürlüğe girmesi sonucu olmuştur. Bu düzenlemelerle 4 katlı (h:12.50) yapı yapılmasına izin verilmiş ve böylece mahalledeki ilk apartman dokusunun oluşumunun yasal dayanağı sağlanmıştır (Şekil 6). Aynı planda yapıların parsel içerisindeki oturumu için çekme mesafeleri belirlenmiştir. Artan arsa değerlerinin de etkisiyle, yeni inşa edilen yapılar parselin çekme mesafeleri dışında kalan kısımlarını olabildiğince kullanmış ve böylece bahçe boyutları küçülmeye başlamıştır. Apartmanlaşmaya geçiş mahallede gerçekleşen ikinci radikal dönüşümdür. Bu defa mülkiyet örüntüsü de değişmiş; iki boyutta mülkiyet birimlerine bölünmüş olan kent üçüncü boyutta da parçalanmıştır.

TARİH/ ÖLÇEK	PLANIN ADI	BİNA DERİNLİĞİ	YÜKSEKLİK	TAKS	KAKS	NOTLAR
13.11.1952 tarihli, (1/2000)	Bölgeleme Planı	Azami 20 m.	h: 9.50 m	-	-	
14.11.1964 tarihli, (1/5000)	Kat Nizamı Planı	Azami 20 m.	h: 9.50m+1 kat =12.50 m.	-	-	1952 planına kat hakkı ekleniyor
25.04.1973 tarihli, (1/5000)	Bölgeleme Planı ve Ekleri	Azami 20 m.	h max: serbest	% 25	1,8	Katsayılı yapılaşma dönemi
18.05.1985 tarihli, (1/5000)	İstanbul Genel Planı	Azami 30 m.	h max: serbest	%25	2,7	Toplam inşaat alanı değişiyor
09.11.1990 tarihli, (1/5000)	Bölgeleme Planı	Azami 30 m.	h max:serbest	%25	2,7	Balkonlar KAKS'a dahil ediliyor
11.05.2006 tarihli, 1/1000 ölçekli	Uygulama İmar Planı	Yönetmelik*	h max:serbest	% 35	2,7	Sadece oturma alanı değişiyor.
15.09.2008 tarihli, (1/1000)	U.İ.P Tadilatı	Yönetmelik*	h max:serbest	% 35	2,7	Parseller birleştiriliyor.

Şekil 6. Feneryolu Mahallesinde Yapılaşmayı Etkileyen Başlıca Planlar

Kaynak: Tablodaki bilgiler incelenen imar durum belgelerinden tespit edilmiştir. Bölgenin planlama sürecinin detayları için bkz. Güvenç, 1979

1973 tarihinde Boğaziçi Köprüsü'nün açılması ve yıllar içerisinde artan göç hareketleri Kadıköy'de de önemli bir nüfus baskısına yol açmış ve yapı stoğunun bu duruma ayak uydurabilmesi için yapılan düzenlemelerde yapı yüksekliği serbest bırakılmıştır. Ayrıca yapılaşma alanları, Taban Alanı Katsayısı, Kat Alanları Toplamı Katsayısı gibi katsayılarla belirlenmeye başlamıştır. TAKS'ın 0.25, KAKS'ın 1.8 olarak belirlendiği planla birlikte mahalleye parsellerin büyüklüklerine bağlı olarak 5 ila 7 kat arasında değişen yüksekliklerde apartmanlardan oluşan bir katman eklenmeye başlamıştır. Daha sonra 1985 tarihli planda toplam inşaat alanı hakkının artırılması ile yükseklik ve yoğunluk artarken ahşap köşkler, müstakil konutlar ve erken apartmanlaşma katmanlarının bir kısmı var olmaya devam etmiş bir kısmıysa yıkılarak yerlerini yeni apartmanlara bırakmıştır. 1990 tarihli planda yapılaşma katsayıları değişmezken balkonların toplam inşaat alanına dahil edilmesi ile daha küçük balkonlu apartmanlar inşa edilmeye başlanmıştır. 2006 tarihli planda önemli bir imar hakkı artışı olmamıştır ve yapıların yenilenmesi için tüm kat maliklerinin onayı gerektiğinden bu yıllarda dönüşüm süreci görece yavaş işlemiştir. Sadece az katlı yapıların kaldığı parsellerin el değiştirmesi ve yıkılması sonucu yerlerine apartmanlar inşa edilmiştir. 2012 yılında 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi" kanununun yürürlüğe

girmesiyle "riskli yapı" kavramı ortaya çıkmış ve yapılarının yenilenmesini isteyen kat maliklerinin yapılarına ilişkin riskli yapı raporu almaları yıkım ve dönüşüm için yeterli hale gelmiştir. Bu süreçte hızla eski apartmanlar yıkılmaya, yeni yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Tüm bu yapılaşma koşulu değişimleri kendi dönemine özgün konut yapıları oluşturmuştur. Bir sonraki bölümde bu özgün yapılaşma katmanları sınıflandırılmış, bunların mekansal özellikleri irdelenmiş ve mahallenin konut dokusunun değişimi özel alan- kamusal alan ilişkilerinin çeşitlenmesi ve dönüşümü bağlamında tartışılmıştır.

3.2. Fiziksel Katmanların Belirlenmesi ve Mekânsal İlişkiler Bağlamında Analizi

Bir önceki bölümde anlatılan tarihsel süreç kronolojik bir dizgeye oturtulduğunda Feneryolu Mahallesi'nin mekânsal tarihinde altı önemli kırılma tespit edilmiştir. Bunlar Feneryolu İstasyonu'nun açılması ile mahallenin konut bölgesi olması, ahşap köşk arazilerinin parselasyonu, 1964 planı ve Kat Mülkiyeti Yasası, 1973 planı, 1985 ve 1990 planları ve son olarak da 6306 sayılı kanunla ortaya çıkan riskli yapılaşma ve kentsel dönüşüm sürecidir. Bu kırılmaların her biri kendi yapılaşma biçimlerini ortaya çıkarmış ve her birinin izleri bir fiziksel katman olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Katmanların belirlenmesinde yapıların malzemeleri ya da kat sayıları tek başına belirleyici unsur olmamaktadır. Daha ziyade onları en belirgin kılan özellikleri ile tanımlanmışlardır. Mahallenin ilk oluşan dokusu tamamen ahşap malzeme ile üretilmiş köşklere dayanmaktadır. Buna eklenen katmanda ise üçüncü boyutta bir yükseklik artışı görülmezken yapı teknolojileri değişmiştir. Sonraki dönemlerde malzeme değişimi ön plana çıkmazken müstakil konuttan, birden fazla mülk sahibinin yaşadığı apartman tipine geçiş belirleyici özelliktir. Apartmanlaşma dönemi içerisinde ise öncelikle kat yükseklikleri belirleyici olmuş son dönemde ise güvenlik vurgusu tanımlayıcı bir özellik olarak tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak mahalleyi oluşturan katmanlar;

1. Ahşap Köşkler (20. yüzyıl başları),
2. Müstakil Yiğma Konutlar (1930'lar sonrası)
3. 4 katlı Apartmanlar (1964-1973)
4. 4- 8 katlı Apartmanlar (1973-1985)
5. Yüksek Katlı Apartmanlar (1985-2000'ler)
6. Güvenlikli Apartmanlar (2000'lerden günümüze) şeklinde belirlenmiştir.

Belirlenen dönemlerin, daha önce belirtildiği üzere mimari projeleri analiz edilmiş ve konutun bahçe ve sokakla kurduğu ilişki bağlamında incelenmiştir.

3.2.1. Ahşap Köşkler (20. Yüzyıl Başları)

Feneryolu Mahallesi yapılaşmaya başladığı 19. yüzyıl sonlarında geniş korular içerisinde konumlanan ahşap köşklere oluşan bir sayfiye mekânı olarak kullanılmıştır. Genelde saray çevresi tarafından kullanılmış ve 1930'larda, 150'likler olarak bilinen bu kesim sürgün edilmiştir. Çoğunlukla yurtdışına yerleşen köşk sahipleri zamanla avukatları aracılığıyla arsalarını satmak istemiş fakat geniş arsaların ve köşklere yeni alıcılar tarafından karşılanması güç olması nedeniyle ancak arsaların daha küçük parsellere bölünmesi ile satış mümkün olabilmektedir. Koruların parsellere bölünmesi demiryolu ve ana akslara komşu alanlardan başlamıştır. Fakat bu sürece kadar, yaklaşık olarak 1870'lerden 1930'lara kadar mahallede sadece ahşap köşkler bulunmaktadır.

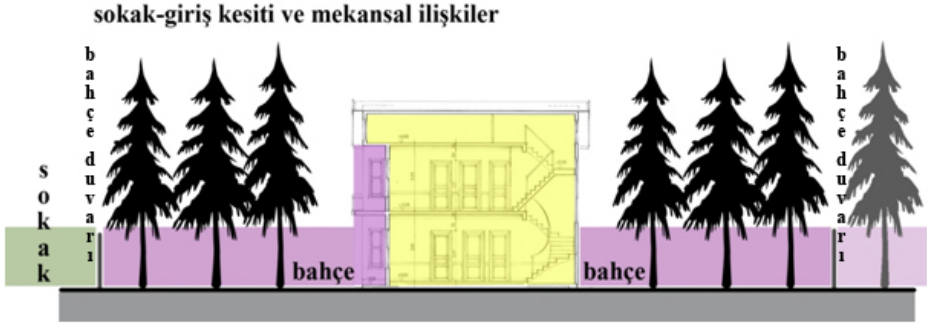

Şekil 7. Ahşap Köşkler Dönemi.

1938 tarihli paftada (Şekil 7) görüldüğü gibi köşklere geniş bir bahçenin içinden geçerek ulaşılır. Bahçe kapısından ulaşılan ve parselin ortasında konumlanan köşkün sokakla ilişkisi mesafeli, kendi bahçesiyle ilişkisi oldukça güçlüdür. Bahçe konut sakinlerince yazın kullanılan özel bir alandır, konut mekânının dışı uzantısı gibidir (Şekil 8). Mahremiyete verilen önem dolayısıyla ev kamusal alan ile kademeli bir ilişki kurmaktadır. Kısaca bu dönemde konutun bahçesiyle kurduğu ilişki son derece güçlü

iken, kentin kamusal alanıyla kurduğu ilişki onu dışlamayan, kontrollü bir geçiş niteliğindedir.

Şekil 8. Ahşap Köşk Döneminde Sokak-Duvar-Bahçe-Konut İlişkisi

Kaynak: Arıkan, 2013

3.2.2. Müstakil Yığma Konutlar (1938-1964)

Bir önceki dönemde belirtildiği üzere ahşap köşk sahiplerinin mahalleyi terk etmesi ve Kadıköy'de nüfusla birlikte konut ihtiyacının artması üzerine köşk arsaları daha küçük arsalarla bölünmüştür. Lefebvre'in (1991) vurguladığı üzere kent arsası özel mülkiyet tarafından parçalanmaktadır ve mahallenin bütün dönüşüm tarihi arsaların daha küçük özel mülkiyet alanlarına bölünmesiyle mümkün olmuştur. Bu dönüşüm Şekil 9'da görüldüğü üzere ilk olarak ana akslar üzerinde başlamıştır.

Şekil 9. 1938 Yılı Parselasyon Paftasında Köşk Parsellerinden Müstakil Konutlara Geçiş

Kaynak: Kadıköy Belediyesi Harita Arşivi

Arsaların parçalanması, yeni inşa edilen konutlara ulaşım sorununu ortaya çıkarmış, bu nedenle de yerel yönetimin yeni sokaklar oluşturması gerekmiştir. Bu dönemde mali kaynak sıkıntısı nedeniyle en az sayıda sokakla bu sorunun çözülmesi gerektiğinden, bir adada sırt sırta 4 parselin gelebildiği ve arada kalan parsel, sokağa cephesi olan parselden geçiş verilmesi ile oluşan, "balta parsel" denilen düzen tercih edilmiştir (Güvenç, 2013). Şekil 4'teki 1938 tarihli kadastral haritada görülen 4 sokak bu yöntemle oluşturulmuştur. Sokakların oluşumu ile kamusal alan-özel alan ilişkisi de farklılaşmıştır. Sokağa yakınlaşan konutun cephesi, konutla kent arasında bir arayüz oluşturmuştur. Şekil 10'de görüldüğü gibi yeni yapılan konutlarda bahçe duvarları alçalmış, mahremiyet vurgusu azalmıştır (Şekil 10). Ahşap köşklerle ortak özelliği, konutun bahçesiyle kurduğu güçlü ilişkisinin devam etmesidir. Bahçenin ise yarı-özel açık alan olarak sokakla ilişkisinin arttığı görülmektedir. Konut ve bahçe kentli tarafından görülebilmekte, ancak hâlâ sadece konut sakinlerince kullanılmaktadır.

sokak-giriş kesiti ve mekansal ilişkiler

Şekil 10. Müstakil Konut Döneminde Sokak-Duvar-Bahçe-Konut İlişkisi

Kaynak: Arıkan, 2013

3.2.3. 4 Katlı Apartmanlar (1964-1973)

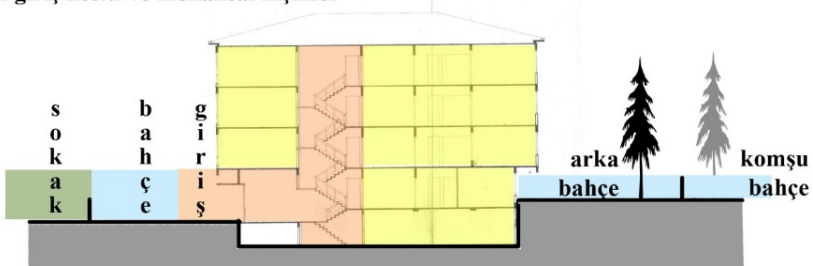
1952 tarihli, 1/2000 ölçekli Bostancı-Erenköy Planları ve 1964 tarihli, 1/5000 ölçekli Kat Nizamları Planı ile bölgedeki evlerde azami yükseklik değeri 12.50 metre olarak belirlenmiştir. Bu dönemde 1965 Kat Mülkiyeti Yasası'nın da getirdiği imkânlar ile mahalle dokusuna, dört katlı yeni bir konut tipi eklenmiştir. Mahallede tek mülk sahibinin olduğu müstakil ev yaşamından apartmanlara geçiş başlamış, kent daha önce belirtildiği gibi üçüncü boyutta da özel mülkiyet tarafından parçalanmıştır.

Şekil 11. Feneryolu Mahallesi- Erken Apartmanlaşma Dönemi Örnekleri
Kaynak: Arıkan, 2013

Bu ilk apartmanlaşma katmanında bahçe, zemin katlarda bulunan daireler tarafından doğrudan kullanılabilir. Ahşap köşk ve müstakil evlerde görülen konut- dış mekân-bahçe ilişkisi sürmektedir ancak yapının sokak kotuyla kurduğu ilişki önceki dönemlerden farklıdır. İmar yasasının bodrum katın konut olarak kullanılmasına izin vermesi ile mimari projelerde, bodrum kotunun ışık alacak biçimde tasarlandığı ve bu sayede genelde sokak kotundan yarım kat aşağıda bahçeler oluştuğu görülmektedir. Binanın giriş katı sokaktan 1-1.5 metre yüksekte düzenlenmekte, balkonların sokakla ilişkisi görsel olarak sağlanmakta, ancak balkondan sokağa doğrudan ulaşımamaktadır (Şekil 11, 12). Yeni konutların bahçeleri tüm apartman sakinlerinin kullanımına açık, ortak kullanılan alanlar şeklinde düzenlenmektedir. Bahçelerin giriş kısmında genellikle çiçek yetiştirilmekte, arka ya da yan bahçelerde tasarlanan oturma alanları apartman sakinleri tarafından sosyal etkileşim amaçlı kullanılmaktadır. Balkonlar ise önceki dönemin 'konutun kullanıcılarına özel' bahçesinin yerini almıştır ve günlük yaşamda aktif bir biçimde kullanılmaktadır. Yeni apartmanlarda düşük kot bahçeleri ve zemin kat balkonları sokakla güçlü bir ilişki kurmakta, konut sakinleri yoldan geçen tanıdıklarla yüz yüze iletişim kurmakta, selamlaşmakta ve sohbet etmektedir.

sokak-giriş kesiti ve mekansal ilişkiler

Şekil 12. Erken apartmanlaşma döneminde sokak-duvar-bahçe-konut ilişkisi
Kaynak: Arıkan, 2013

3.2.4. 4- 8 Katlı Apartmanlar (1973-1985)

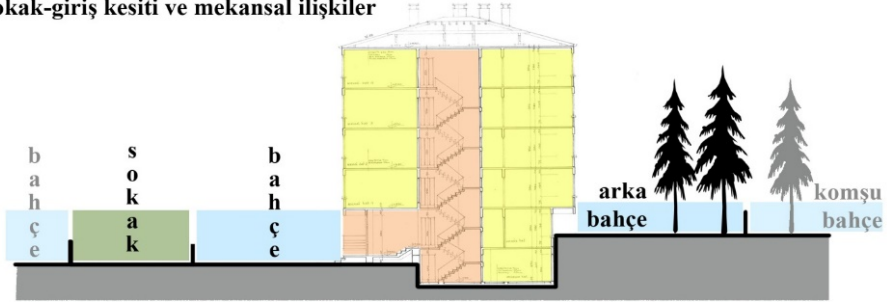
1973 tarihli, 1/5000 ölçekli planın yürürlüğe girmesiyle yapı yüksekliğinin serbest olduğu ve inşaat yapmanın taban alanı kat sayısı (TAKS) ve kat alanları kat sayısı (KAKS) ile belirlendiği bir döneme geçilmiştir. Yüksekliğin serbest bırakılması ise mahallede üçüncü boyutta bir çeşitlilik oluşturmuştur. Bu dönemde yapılan apartmanların cephe düzeni, balkon boyutları, giriş kotu ve yapı-sokak ilişkisi bir önceki dönemde yapılmış dört katlı apartmanlar ile benzerlikler taşımaktadır (Şekil 13).

Şekil 13. İkinci Dönem Apartmanları
Kaynak: Arıkan, 2012

Sokaktan konuta geçişte bahçe apartman sakinlerince kullanılan bir dış mekân olma özelliğini korumakta, bahçe sınırı 1metreden az yükseklikte duvar veya demir parmaklıklardan ibaret kalmaktadır (Şekil 13). Balkonlar apartmanın sokağa uzanan bölümleri olarak kamusal alan ile özel alan arasındaki ara yüz olmaya ve daire kullanıcıları için özel açık alan olarak kullanılmaya devam etmektedir. Bahçelerin apartman sakinlerince ortak alan olarak kullanımı sürmekte, ancak bazı apartmanlarda özel araç sayısının artması nedeniyle arka bahçeler otopark işlevi yüklenmeye başlamaktadır (Şekil 14).

sokak-giriş kesiti ve mekansal ilişkiler

Şekil 14. 4-8 Katlı Apartmanlar Döneminde Sokak-Duvar-Bahçe-Konut İlişkisi
Kaynak: Arıkan, 2013

3.2.5. Yüksek Katlı Apartmanlar (1985 sonrası)

Şekil 15. Yüksek Katlı Apartmanlarda Değişen Cephe

1985 tarihli plan ile KAKS'ın 2,07'ye yükselmesi ve böylece daha yüksek katlı konutların inşasını mümkün kılacak yasal zemin hazırlanması bu dönemi belirleyen önemli gelişmelerden ilkidir. Bu dönemde yapılan apartmanların yükseklikleri parsel boyutuna göre değişmektedir ve 8-15 katlı apartmanlar inşa edilmektedir. 1990 tarihli plan ile kapalı ve açık çıkmaların inşaat alanına dâhil edilmesi balkonların boyutlarını küçültmüş, yeni

yapılan apartmanlarda balkonlar cepheye gömülü, yarı-kapalı mekânlara dönüşerek gündelik yaşamdaki özel açık alan işlevlerini yitirmişlerdir (Şekil 15).

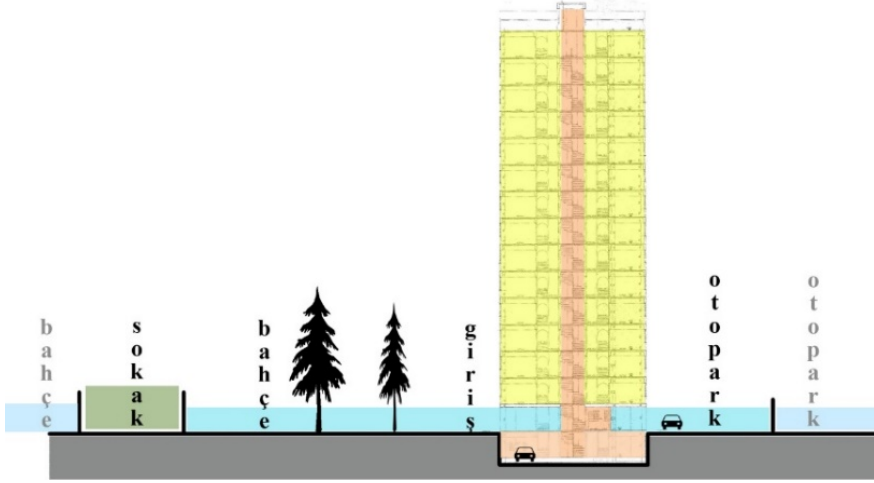
Mahalledeki konut dokusunda mimari özellik bakımından önemli bir kırılma yaşanmıştır. Yüksek katlı inşa edilen apartmanlarda cephe kurgusu ve sokak-bahçe-konut ilişkisi farklılaşmıştır. Zaman içinde yoğunluğun ve araç sahipliğinin artması ile apartman bahçeleri neredeyse tamamen otopark alanlarına dönüşmüştür. Mahallede bahçelerin apartman sakinlerince ortak kullanımı azalmış, apartmanın sokakla ilişkisi bahçenin ve konutun sokaktan sadece görülebilmesi düzeyine inmiştir (Şekil 16). Bahçe, konutun sosyal açık alanı olma özelliğini yitirmiş, apartman cepheleri evdeki özel gündelik yaşamı sokaktan soyutlayan bir kabuk olmaya başlamıştır. Bu dönemde konut özel alanının kamusal alandan ayrımı güçlenmiştir.

Şekil 16. Yüksek Katlı Apartman Döneminde Zayıflayan Konut-Bahçe-Sokak İlişkisi

Ayrıca bu apartmanlarda yapı ve sokak arasındaki mesafenin arttığı, zemin katın bir giriş lobisi işlevi yüklendiği görülmektedir (Şekil 17). Bu durum üst katlarda yer alan konut sakinlerinin bahçe ile ilişkisini daha da koparmaktadır. Balkonların kapalı mekâna dönüşmesi ile cephe sokak ile kurduğu ilişkide ara yüz olma yerine sınır oluşturma işlevi üstlenmektedir. Bu durum gelecek dönemin konut mimarisini belirleyecek nitelikte olup, yeni

yapılacak apartman tasarımlarında balkonun yok olması sonucunu getirmektedir.

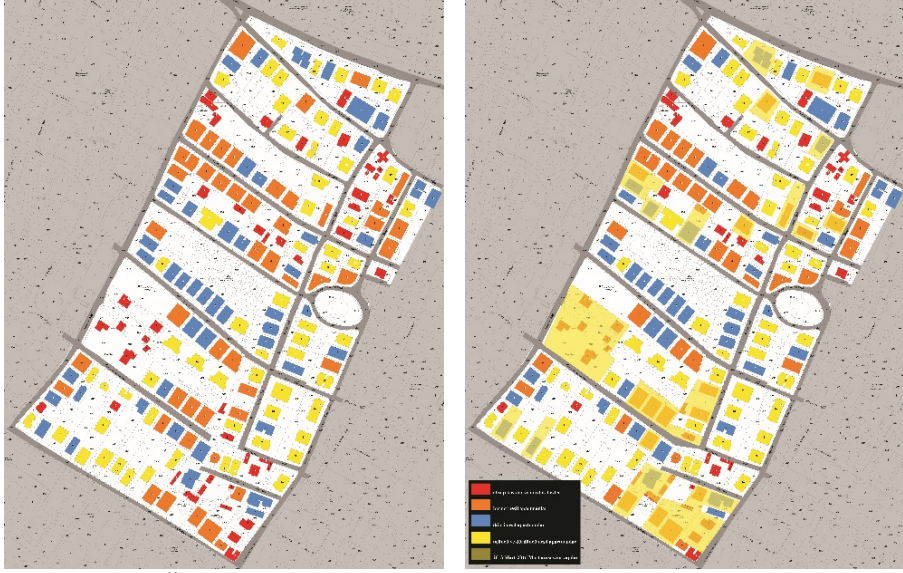
Şekil 17. Yüksek Katlı Apartmanlar Döneminde Sokak-Duvar-Bahçe-Konut İlişkisi
Kaynak: Arıkan, 2013

3.2.6. Güvenlikli Apartmanlar (2000'ler)

Bu dönemde mekânsal ilişkiler bağlamında köklü değişimler yaşanmıştır. 2000'lerde depreme dayanıklı yapı ihtiyacı ile başlayan fakat ağır bir tempoyla ilerleyen dönüşüm 6306 Sayılı Kanun'la hızlanmıştır. Bu kanundan önce bir yapının yıkılıp yenilenmesi için tüm mülk sahiplerinin onayı gerekmektedir. Fakat kanunla gelen "riskli yapı" kavramı, apartmanın afet riski taşıdığına dair bir rapor alınmasını yapının yıkımı için yeterli kılmaktadır. Dolayısıyla mülk sahiplerinin tamamen uzlaşmaması nedeniyle yıkılamayan tüm yapılar hızla yenilenmeye başlamıştır. Ayrıca inşa süreçlerini kolaylaştıracak ara yönetmelikler de müteahhitlerin bölgeye yatırım yapmasını teşvik etmiştir.

Çalışmanın Riskli Yapı kavramı öncesinde tamamlanan kısmında (2013), altıncı katmanda değişen 58 yapı bulunmaktadır. Bu değişim yaklaşık olarak 2000'den 2013'e kadar geçen 13 yıllık süreçte gerçekleşmiştir. 2016 yılında alan ve arşiv çalışması güncellendiğinde ise dört yıl gibi bir sürede 19 adet yapının yıkılıp yeniden inşa edilmiş olduğu, 6 parselde yıkımın gerçekleştiği ve parsellerin inşaata hazır durumda olduğu, 3 parselde inşaatların sürdüğü ve bunlar haricinde de 11 parselde riskli yapı tespiti yapıldığı görülmüştür. Yani tahminen bu senenin sonunda mahallede 39 adet yeni

apartman inşaatı tamamlanmış olacaktır ve bu sayıya sadece 3 senede ulaşılmıştır (Şekil 18).

Şekil 18. 2013 Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Son Katmanın Artışı (sarı boyalı yapılar güvenli apartmanlar katmanını ifade ederken, ikinci haritada sarı boyanmış olan parseller 6306 sayılı kanundan sonra dönüşen parselleri göstermektedir.)

Bu katmanda gözlemlenen bir başka önemli durum ise İstanbul Otopark Yönetmeliği'nde yapılan son değişiklikle ön bahçe mesafesinin doğal zemin olarak kalması koşulu dışında parsel sınırlarının tamamında bodrum otoparkı yapılmasının serbest olmasıdır. Böylece parsellerin yer altında kalan kısımları da tamamen yapılaşmaya başlamış, son katman kentin tüm toprağının yapılaştığı bir biçime dönüşmüştür. Zemin altının tamamen otopark olabilmesiyle beraber konut parselleri ağaç yetiştirilemeyen alanlara dönüşmektedir. Ayrıca bu düzenleme yağmur suyunun toprakla ilişkisini de koparmaktadır.

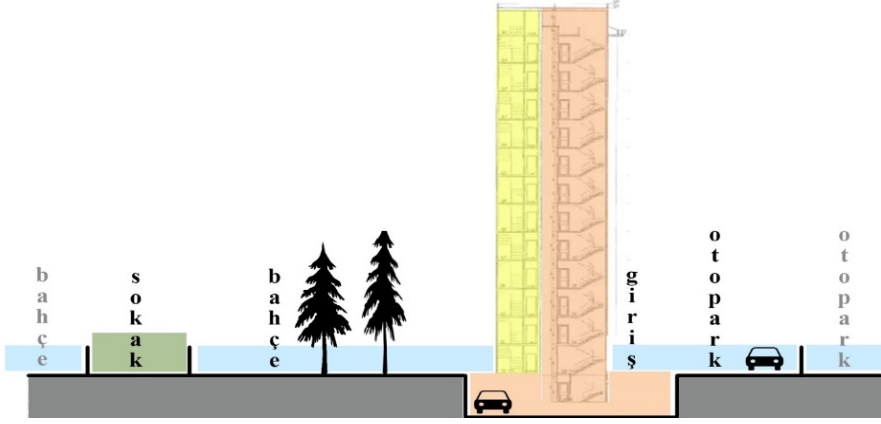

Şekil 19. Son Dönem Güvenlikli Apartman Örnekleri

Kaynak: Arıkan, 2012

Bunlar dışında sokakla kurulan ilişki de keskin biçimde değişmektedir. 1990 yılı düzenlemeleri ile küçülen ve işlevsizleştirilen balkonlar bu dönemde tamamen ortadan kaldırılarak yerine "Fransız balkon" lu cephe düzenlemeleri yapılmaya başlanmıştır (Şekil 19). Bu dönemde sokak-konut ilişkisi ve iç mekân - dış mekân ilişkisi radikal bir dönüşüme uğramaktadır. Daha önce mahallede apartman sakinlerince açık sosyal alan olarak kullanılan bahçenin, yeni durumda konut sakinleriyle kurduğu ilişkinin tamamen çözüldüğü görülmektedir. Yapılar parsel üzerinde ya sokaktan uzak şekilde konumlandırılmakta ya da yüksek duvarlarla koparılmaktadır. Sokak ve bahçe gündelik yaşamdan koptukça, konut sakinlerince uzak durulması gereken bir alana dönüşmüştür. Bu kurguyu güvenlik kabinleri, sınırlayıcı duvarlar ve zemin katın tamamen giriş lobisi olarak düzenlenmesi güçlendirmiştir. Konut sakinleri de bodrumda bulunan otoparktan doğrudan konutlara çıkan asansörü kullandığından konut, sokaktan bağımsız, kent mekânından kopuk bir birime dönüşmüştür (Şekil 20).

Şekil 20. Son Dönem Güvenlikli Apartmanlar Döneminde Sokak-Duvar-Bahçe-Konut İlişkisi

Kaynak: Arıkan, 2013

4. "Riskli" Dönüşüm ve Değerlendirme

Kent, Keyder'in de (2006) ifade ettiği gibi özel mülke dönüşmekte, sürekli yıkılıp yeniden yapılmaktadır ve kendisini ortaya çıkaran toplumların ve üretim biçimlerinin sonucu olan özgün mekânları vardır (Lefebvre, 1991). Feneryolu Mahallesi'nin planlama ve kentleşme tarihini Kadıköy-Pendik banliyö hattının açılışı, ulusal ölçekte yaşanan siyasi gelişmelerin demografik yansımaları, mekanın sınıfsal kullanımının değişimi, yapı teknolojilerinin farklılaşması, kentsel arsa değerinin yükselmesi ve rant baskısının artması, mülkiyet örüntülerinin değişimi, makro ölçekte kentsel ulaşım ağlarının değişimi, iç ve dış göç hareketleri vb. etkenler belirlemiş ve tüm bu değişimler karşısında geliştirilen üretim biçimleri altı farklı fiziksel konut katmanından oluşan, heterojen bir doku ortaya çıkarmıştır. Bütün bu katmanlar birbirinden farklı olsa da her kırılma noktasının ardında benzer kentsel dinamikler vardır. Bu benzer dinamiklere geliştirilen çözümler de dönemden döneme çok farklılık göstermemiştir. Genel olarak, kent arsasının iki ve üçüncü boyutta giderek daha küçük özel mülkiyet birimlerine bölünmesi ve yapılaşma izinlerinin arttırılmasının getirdiği örüntü kentleşme baskısına sunulan "çözüm" olmuştur.

Feneryolu Mahallesi kendisiyle aynı planlar doğrultusunda yapılaşan bölgelerin özgün yapılaşma biçiminin bir örneği olarak düşünülebilir ve her mekânın özgün yapılaşma biçimini anlamak için bütün oluşum di-

namiklerini ve süreçlerini ortaya koymak önemlidir. Bu çalışmada incelenen kent parçası yap-satçı konut üretim biçiminin ve bu doğrultuda gelişen bir planlama sürecinin mekânsal sonucudur ve tam da bu üretim biçiminin gerektirdiği üzere yapı ömrü tamamlanmadan, mekânsal ihtiyaçlar çoğunlukla gözetilmeden yıkılıp yeniden inşa edilmektedir. Dolayısıyla bir sokak baştan sonra yüründüğünde tek bir ilişki biçimi tespit etmek mümkün değildir. Birbiri ardına gelen tarihsel dönemler biçiminde bir analiz bu kentleşme kurgusunda mümkün değildir. Çünkü balkonu sokakla doğrudan ilişki kuran 4 katlı bir yapının hemen yanında yüksek duvarlı ve güvenlik kulübeli başka bir konut ve onun da yanında bahçesinde çiçekler ekilip biçilen bir müstakil konut yer almaktadır (Şekil 21, 22).

Şekil 21. Mahallede Yan Yana Gelen Katmanların Kurduğu Farklı Konut-Sokak İlişkileri

Mahalleyi oluşturan altı katman üzerinden mekânsal ilişkilerin dönüşümünün anlatıldığı araştırma, son katmanın gerekli yasal düzenlemeler sonucunda hızla yayılmakta olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Fiziksel katmanların analizi kısmında bahsedilen sayıya yeni yapılacak riskli yapı tespitleri dâhil değildir ve mahallede ilk dönem apartmanlarının yıpranmış bir yapı stoku oluşturduğu düşünüldüğünde altıncı katman mahallenin baskın dokusu olacaktır. Son dönemdeki dönüşümü bu kadar tehlikeli boyuta getiren en önemli yasal düzenleme ise 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine Dair Kanun" ve onun getirdiği *riskli yapı* kavramıdır. Bu yapıların gerçekten riskli olması tartışılabilir ki birçoğu deprem yö-

netmelikleri öncesi inşa edilmiş ve önlem alınması gereken yapılardır. Fakat mevcut konut üretim biçimi ve kentsel rant odaklı yapılaşma, yerinde güçlendirme ya da mevcut yapılaşma koşullarını koruyarak yeniden inşa etme gibi seçenekleri geçersiz bırakmaktadır. Riskli yapı olarak tespit edilen apartmanlar müteahhitin kabul edeceği kar oranlarını sağlayacak biçimde dönüştürüldüğünden ortaya çıkan sonuç çevrenin ya da mekânsal özelliklerin dikkate alınmadığı yeni bir konut dokusunun baskınlaşması şeklinde olmaktadır.

Şekil 22. Feneryolu Caddesi Üzerinde Sokak Kesitinin Dönüşümü ve Güvenlikli Apartmanların Baskınlaşması

Dönüşme potansiyeli olan yıpranmış yapı stoku 4 katlı apartmanlardan oluştuğundan bu dönüşüm sürecinde kat yükseklikleri ve apartmanlardaki daire sayıları hızla artacaktır. Bu durumda sokak kesitleri sabit kalırken mahallede nüfusun ve dolayısıyla yoğunluğun artacağını ve bunun yeni mekânsal ve çevresel sorunlara neden olacağını öngörmek zor olmayacaktır.

Bütün sürecin ortaya koyduğu üzere değişim bu kentleşme biçiminin temel dinamiğidir fakat başka türlü bir kentleşme biçimi önerisi olmamasının bedeli konutun kamusal alandan soyutlanması, açık alan kullanımının yok olması ve ekolojik olarak geri dönüşü zor hasarların ortaya çıkmasıdır. Tüm bu dönüşüm boyunca kentsel dokunun ve yeşil alanların korunmasını gözetken ve aynı zamanda nüfus artışı ya da yapı stokunun yıpranması gibi sorunlara çözüm getirecek bir planlama, konut sunum biçimi ya da kentleşme modeli geliştirilememiştir. Eski yapı stokunun güçlendirilmesi ya da

mülk sahiplerinin katkısı ile mevcut yapılaşma koşullarında yenilenebilmesi seçeneklerinin mümkün olması için gerekli düzenlemelerin ve mali destek mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

Feneryolu Mahallesi'nin kısacık tarihinde etkilendiği altı kırılma ve ürettiği yapı stoku çeşitliliği, son katmanın da kalıcı bir çözüm olmayacağına işaret olarak değerlendirilebilir. Örneğin mevcut banliyö hattı yenilendiğinde ve taşıma kapasitesi, hızı daha yüksek bir raylı sistem kullanıma açıldığında yeni bir kırılma yaşanacağı, bunun da bambaşka bir yapılaşma katmanını üreteceği öngörülebilir. Bu durumda da dokunun tarihinden sonuçlar çıkararak, anlık ve aynı refleksleri gösteren çözümlerin yaratacağı daha büyük sorunlardan kaçılabilir. Uzun vadeli ve kapsamlı bir model öngörüsü ile mevcut silueti bozmadan, kaybedilen yeşil dokuyu geri kazanarak ve kentlinin bir konuttan bekleyeceği özellikleri karşılayacak kullanım değeri odaklı bir mahalle dokusu geliştirilebilir. Bu kadar kısa zaman aralıklarında değişmek durumunda kalan bir kent dokusu, kentleşme kurgusunun bir sorunu olarak algılanmadığı ve buna dair çalışmalar yapılmadığı takdirde yağmur suyunun ulaşacağı tabi zeminin kalmadığı, ağaç yetiştirilemeyen parsellerde, kamusal alanla ilişkisiz, kentlinin birçok mekânsal beklentisini karşılamayan yeni konut katmanlarının oluşması kaçınılmazdır.

Extended Abstract

Physical Layers of Urban Space, the Formation of Housing Tissue and the “Risky” Transformation of Feneryolu Neighborhood

*

Burcu Arıkan
Municipality of Kadıkoy

Gülçin Pulat Gökmen
Istanbul Technical University

Urban space is in a constant process of change which is shaped by transformation of global and local economic, political, social dynamics as well as the attitudes of dwellers, local authorities and contractors towards this transformation. As the dominant architectural product of the urbanization process and the main component of everyday life, housing shapes and re-shapes the urban space and the ways of relations between the city and the dwellers. As the private space of the individual, residence is the first step of the interaction with the public space of the city through the street and the neighborhood. Furthermore, residences comprise a big portion of urbanization for they have of quorum in the building stock. Therefore, this transition in the housing area can be considered as a process which is fed by the urbanization as well as determines the direction of this urbanization. Thus, in order to understand the process of urbanization it is crucial to understand the development of housing stock.

Housing patterns and the choices of housing areas in the city have been one of the driving forces behind the urbanization process of Turkey since the late Ottoman period. Housing had always been more than a dwelling. The primary cause of people abandoning their traditional mansions and starting a new way of life in the modern apartments is the search for a new life style, not the needs related to dwelling. This situation is also valid for the early periods of the young Republic. The single-family housing units become the key symbols of the new way of life that is promoted by the government. In the 1950s, by the emergence of new concepts like migration, house became a vital tool of gaining ground in the city. As the economic conditions change, the

single-family housing units and low-rise apartments were not affordable and new housing policies were needed.

With the law of divided co-ownership in 1965, it became possible for everyone to have their own flat and this gave rise to the apartmentalization in Istanbul. Also the growth of the urban population supported the rapid building activities in housing. Rising land values and growing population created a pressure on municipalities and they passed new building codes one after another. Each time the amount of allowed built area and the maximum height was increased so the city started to embrace a dense and high-rise housing pattern.

After 1980's, the national economy was integrated with the global economy and larger capital flow became possible in housing areas. New emerging competitive atmosphere and rising land values pushed the building contractors to charge new meanings on house. With the rising diversity in population, contractors sensed the class conflicts emerging in housing areas and they transformed this potential demand into the concept of gated communities and high-security apartment blocks. The upper class housing areas and the squatter areas around the periphery were the two main forces shaping the macro form of the city. As the neo-liberal economy became dominant, house owners and building contractors pushed local authorities to raise the building rights more frequently. These rises gave way to a never-ending deconstruction and construction process in city center. As the city was expanding through its periphery, by the rapid development of gated communities and squatter neighborhoods; the city center was becoming denser and the building stock was transforming from a low-rise character to a high rise pattern.

As the transformation of the housing pattern is also affecting the very private space of the urban dweller; the relations between private and public spheres of the cityscape was also transforming and being redefined through that constant "deconstruction-reconstruction" process. The story of the relation between the cityscape and the city dweller is also the story of the housing and the transformation of housing patterns.

This paper aims to investigate the changing character of house and the transformative effect of that change on the public-private space relations, through analyzing the spatial history of a neighborhood. Feneryolu Neighborhood in Kadıköy District of Istanbul is the field of this study. Through archival studies, detailed history of the housing pattern of the area was extracted. For this, the main source of the study was the building archives of Kadikoy Municipality. Also various maps and zoning plans were used to figure out the transformation of the urban tissue of Feneryolu.

As a district occupied since the late Ottoman period, six different housing typologies were detected. In some cases, the new layer of house took the place of the older layer through deconstruction and in some cases new houses were produced through dividing the plots to gain building area. As a result, in Feneryolu neighborhood there is a stratification of housing layers. In one frame of photograph, all the layers can be observed and this never-ending changing process constitutes the very being of the neighborhood. After summarizing the scope and the method general discussions on space is discussed. Concepts of daily life and change are also emphasized in terms of their importance for the housing pattern and the relations constructed inside and outside the house.

After framing the theoretical background, the spatial history of Kadıköy district and Feneryolu Neighborhood is explained. This historical background provided an overall understanding of the development of the stratification of the housing. Then, the six housing layers identified through detailed survey in field is analyzed. Through the archive outputs of the 175 plots, different housing typologies built in different periods of time were detected. Through the site plans, elevations, sections and floor plans, the spatial relations between the housing unit and the garden/street were discussed

As a result, the spatial transformation of the housing stock of the neighborhood was evaluated in terms of the relations between house and garden, house and street, house and balcony; in short between inside and outside or private and public. Rather than seeing space in the frozen moment of now or the faded nostalgia of past; grasping the continuous flow of change was the main motive of this study. It is important to understand that the space is both temporal and physical construct, as well as it is a socio-economic concept. Analyzing the layers that compose a piece of space and discussing the pushing forces behind the emergence of these layers is crucial to have a profound conception of the production of space.

Kaynakça/Bibliyografya

- Akbulut, M., Rifat, Kadıköy, N. Akbayar, E. Işın, N. Sakaoğlu ve diğ. (editörler), *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi*, 4:329-339, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ana Basım A.Ş.
- Arıkan, B. (2013). *Kentsel mekânın değişimi ve konut dokusunda katmanlaşma*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Baudrillard, J. (2008), *Tüketim toplumu*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- De Certeau, M. (2009). *Gündelik hayatın keşfi-I: Eylem, Uygulama ve Üretim Sanatları*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Duru, A. (2006). *Apartmentalization and middle classness: Urban socio-spatial change in the period 1950s-1970s*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi (1994). Kadıköy, cilt.,sf. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Eraydın, A. (1994). Mekân organizasyonuna ilişkin değişen paradigmlar, *Toplum ve Bilim*, 64/65 güz-kış, 53-76.
- Foucault, M. (2002). "Of Other Spaces", N. Mirzoeff, (ed.) *The Visual Culture Reader*, New York: Routledge, 229-237.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of society, outline of the theory of structuration*, Cambridge: Polity.
- Gökmen Pulat, G. (2011). Türkiye'de apartmanlaşma süreci ve konut kültürü, *Güney Mimarlık Dergisi*, 5:12-17.
- Güvenç, M. (1979). *Metropolitan ölçekte nüfus ve yoğunluk artışları: İstanbul (Kadıköy) örneğinde bir ölçme ve maliyet çalışması*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir Planlama Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güvenç, M. (2013) "Kadıköy'ün kısa mekansal tarihi" Konferansı, İstanbul
- Hagerstrand, T. (1970). What about People in Regional science, *Papers of the Regional Science Association*, 24/1:6-21.
- Harvey, D. (1985). *Consciousness and the urban experience*, Oxford: The Johns Hopkins University Press.
- Harvey, D. (1992). Social justice, postmodernism and the city, *International Journal of Urban and Regional Research*, 16: 588-601.
- Harvey, D. (1997). Contested cities: Social process and spatial form, N. Jewson, S. MacGregor (eds.) London: Routledge, s.17-25.
- Harvey, D. (2006). *Sosyal adalet ve şehir*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Işık, O. (1994). Değişen toplum/mekân kavrayışları: mekânın politikleşmesi, politika-nın mekânsallaşması, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Güz-Kış 1994, İstanbul: Birikim Yayınları, s.7-39.
- Keleş, R. (2011). *Kentleşme politikası*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2006). Arka plan, Ç. Keyder, (ed.) *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında*, İstanbul: Metis Yayınları, 9-43.
- Keyder, Ç. (2006). Enformel konut piyasasından küresel konut piyasasına, Ç. Keyder (ed.), *İstanbul: Küresel ile yerel arasında*, İstanbul: Metis Yayınları, s.171-192.
- Kösebay Erkan, Y. Ve Ahunbay, Z. (2008). Anadolu Demiryolu Mirası ve Korunması, İTÜ dersi, sayı. 7/2
- Kurtuluş, H. (2005). İstanbul'da kapalı yerleşmeler: Beykoz konakları örneği, H. Kurtuluş, (ed.) *İstanbul'da kentsel ayrışma: Mekânsal dönüşümde farklı boyutlar*, İstanbul: Bağlam Yayınevi, 161-187.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*, Cambridge: Blackwell Publishing.

- Madanipour, A. (1996). *Design of urban space: An inquiry into a socio-spatial process*, John Wiley & Sons.
- Massey, D.B. (2009). *For space*, London: Sage Publications.
- Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent, kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Soja, W.E. (1999). Thirdspace: Expanding the scope of the geographical imagination, D. Massey, J. Allen ve P. Sarre (Eds.), *Human Geography Today*, Cambridge: Polity Press, 260-279.
- Urry, J. (1985). Social relations, space and time, D. Gregory, J. Urry (eds.) *Social Relations and Spatial Structures*, 21-48.
- Yırtıcı, H. (2005). *Çağdaş kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yerel Yönetim Kaynakları

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi
Kadıköy Belediyesi Planlama Raporu. (2002)
Kadıköy Belediyesi Harita Arşivi
Kadıköy Belediyesi İmar Arşivi

İnternet Kaynakları:

<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/237/3275.pdf> (Erişim Tarihi:2011)
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/240/3319.pdf> (Erişim Tarihi: 2011)
<http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx> (Son Erişim Tarihi: 2016)

Burcu Arıkan,

1985 yılında Ankara'da doğdu. Lise öğrenimini Antalya Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2008 yılında ODTÜ Mimarlık Bölümü'nü bitirdi, aynı yıl İTÜ Mimarlık Bölümü, Mimari Tasarım Programı'nda Yüksek Lisans programına başladı. "Kentsel Mekânın Değişimi ve Konut Doku-sunda Katmanlaşma: Feneryolu Mahallesi Örneği" başlıklı tez çalışmasını 2013 yılında bitirdi. Yüksek lisans eğitimi sırasında çalışmaya başladığı Kadıköy Belediyesi'nde 2009-2015 yılları arasında Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu'nda (KUDEB) eski eserlerin restorasyonu üzerine çalıştı. 2015 yılı itibarıyla aynı kurumun mimari proje tasarım birimi olan Etüd Proje Müdürlüğü'nde çalışmaktadır. Kadıköy, Feneryolu ve Rasimpaşa Mahalleleri ve Sarıyer, Küçük Armutlu Mahallesi üzerinden kentsel mekânın dönüşümü üzerine çalışmalarına devam etmektedir.

- She was born in 1985, in Ankara. She was graduated from Antalya Anatolian High School in 2003 and started her under-graduate degree in Middle East Technical University Faculty of Architecture. She was graduated in 2008 as an architect and completed her graduate degree in master's programme of Architectural Design, Istanbul Technical University in 2013. She has worked on restoration of historical buildings in Municipality of Kadikoy between 2009 an 2015. Since 2015 she has been working in the architectural design office of the same municipality. She also conducts researches on urban transformation of different districts of Istanbul.

E-mail: burcu.arkn@gmail.com

Interview

Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy İle “Europa Nostra” Üzerine Bir Söyleşi

*

Açalya Alpan

- *Kültürel mirasın korunması konusunda çalışan sivil toplum kuruluşları arasında sıkça sözü edilen Europa Nostra nasıl bir örgüttür? Oluşumu nasıldır?*

Europa Nostra, Avrupa çapında 5 milyondan fazla üyesi olan 400’ün üzerinde sivil toplum kuruluşunu ve yönetim organizasyonunu, 1500’ün üzerinde bireysel üyeyi birleştiren uluslararası kültürel miras koruma örgütleri ağıdır. Europa Nostra, 1963 yılında Avrupa Konseyi çerçevesinde kurulmuş, 1991 yılında Uluslararası Şatolar Birliği ile birleşmiş, 1998 yılında Avrupa Komisyonu tarafından kültürel mirasın korunması alanında Avrupa’nın şemsiye örgütü olarak kabul edilmiştir. Europa Nostra’nın merkezi Hollanda’nın Lahey kentindedir. Belçika Brüksel’de de bir ofisi bulunmaktadır. Europa Nostra’ya bireysel veya kurumsal olarak üye olmak mümkündür.

Europa Nostra, uzun yıllar Avrupa’da aristokratik bir örgüt olarak bilinirdi. Günümüzde ise kültürel miras alanında çalışan bilimsel yönü güçlü gerçek bir sivil toplum yapısına dönüşmeye ve gençleşmeye çalışmaktadır. Europa Nostra’nın Başkanlığını, 1984-1990 yılları arasında Avrupa Parlamentosu Başkanı Hans de Koster, 1990-2006 döneminde Danimarka Kraliçesinin eşi Konsort Prens Henrik ve 2007-2010 yılları arasında İspanya Kralı’nın kız kardeşi Prenses Infanta Dona Pilar de Bourbon yürütmüştür. Bugünkü Başkanı ise 8-12 Haziran 2010 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen Europa Nostra Genel Kurul’u sırasında seçilen ünlü İspanyol tenor Placido Domingo’dur.

- *Europa Nostra kültürel mirası koruma çalışmalarını hangi alanlarda sürdürmektedir?*

Europa Nostra, kültürel mirası koruma konusundaki çalışmalarını üç temel alanda yürütmektedir:

Bunlar içinde en bilinen amacı Avrupa'daki en iyi kültürel miras uygulamalarını ödüllendirmek ve kutlamak olan "Avrupa Birliği Kültürel Miras Ödülleri / Europa Nostra Ödülü" dür. Bir diğer önemli ilgi alanı, risk altındaki kültürel mirasa dikkati çekmek, çeşitli etkilerle korunamayan kültürel miras için kampanyalar düzenlemektir. Bu kampanyaların en düzenlisi ve programlısı da 2013 yılında başlatılan ve iki yılda bir düzenlenen "Tehlike Altındaki 7 Kültür Mirası Programı"dır. Europa Nostra'nın üçüncü önemli etkinlik alanı "Kültürel Miras İçin Lobi Çalışmaları Yapmak"tır. Europa Nostra, bu bağlamda, "Kültürel Mirasın Korunması ile İlgili Diğer Çalışmaları" da yürütür.

Europa Nostra, her yıl genel kurul, ödül törenleri ve bilim kurulu çalışmaları ile ilgili olarak, European Cultural Heritage Review, European Union Prize for Cultural Heritage, Europa Nostra Scientific Bulletin ve Europa Nostra Annual Congress adlı süreli yayınları da yapmaktadır.

Europa Nostra'nın bir diğer önemli aktivitesi de önemli doğal ve kültürel miras alanlarına kültür turları düzenlemektir.

- *Avrupa'daki en iyi kültürel miras uygulamalarını kutlamak olarak sözünü ettiğiniz ve Koruma çevrelerinde Europa Nostra Ödülleri olarak bilinen ödüllere ilişkin bilgi verir misiniz?*

Europa Nostra, 1978'den beri tüm Avrupa ülkeleri çapında başarılı koruma uygulamalarını ödüllendirmektedir. 2002 yılından sonra- bu ödüller Avrupa Komisyonu kararıyla Avrupa Birliği Kültürel Miras Koruma Ödülleri /Europa Nostra Ödülü adını almış, yürütücülüğünü de yine Europa Nostra sürdürmüştür. Avrupa Birliği Kültür Programı (**Culture Programme**) ve yerini alan **Yaratıcı Avrupa Programı** (Creative Europe Programme) tarafından desteklenen ödüllendirme programında koruma konusunda son 13 senede toplam 415 olağanüstü örnek ödüllendirilmiştir.

Avrupa Birliği Kültürel Miras Koruma Ödülleri/Europa Nostra Ödül Töreni, kural olarak, Europa Nostra'nın her yıl Avrupa'nın bir kentinde yapılan yıllık kongresinde ve genel kurulunda, Avrupa Komisyonu'nun Kültür İşleri ile Görevli Komiseri'nin katılımıyla yapılmaktadır. Örgütün dört kategoride dağıttığı ödüller arasında Türkiye'den aday gösterilen

kişi ve kuruluşlar başlangıçtan bu yana birçok diploma, madalya ve ödül kazanmışlardır.

• *Avrupa Birliği Kültürel Miras Koruma Ödülleri/Europa Nostra Ödülü hangi alanlarda verilmektedir?*

Avrupa Komisyonu'nun kültür programı kapsamında Avrupa Konseyi ve Europa Nostra'nın 2002'den beri yürüttüğü Avrupa Birliği Kültürel Miras Ödülü/ Europa Nostra Ödülleri, Avrupa'nın kültürel miras çeşitliliği arasında binaların restorasyonu, yeni kullanımlara dönüşümü, kırsal ve kentsel iyileştirmeler, arkeolojik alan değerlendirmeleri ve sanat koleksiyonlarının bakım ve korunması, bu alanda yapılan araştırmalar, olağanüstü hizmet veren kişi ve kurumlar ve 2008'den itibaren eğitim alanın başarılı örnekleri ödüllendirmektedir.

Avrupa kültürel miras konusundaki başarılı örnekler 1.Kategori: Koruma, 2.Kategori: Araştırma, 3.Kategori: Kişi ve Kurumlarda Olağanüstü Hizmet, 4. Kategori: Eğitim, Kısa Süreli Eğitim, Bilinçlendirme olmak üzere dört kategoride ödüllendirilirler:

1.Kategori olan "Koruma" kategorisinde kültürel mirasın korunması ve değerinin artırılmasına yönelik uygulamalar seçilir ve ödüllendirilir. Örneğin kırsal veya kentsel yerleşimde tek bina veya bina gruplarında, endüstriyel ve mühendislik yapıları ve alanlarında, tarihi park ve bahçelerde, daha geniş tasarlanmış alanlarda veya kültürel, çevresel ve/veya tarımsal açıdan önemli alanlarda; sualtı arkeolojik alanlar da dahil olmak üzere arkeolojik alanlarda; sanat koleksiyonları içinde sanatsal ve tarihi değeri olan veya eski sanat eseri koleksiyonları içinde olağanüstü başarılı örnekler kutlanır.

2.Kategoride ödüllendirme, araştırma alanındadır. Araştırmada, 1. Kategoride belirtilmiş tüm alanlarda Avrupa'da kültürel mirasın korunması ve değerinin artırılmasında elle tutulur etkiler yaratan tüm olağanüstü araştırmalar ödüllendirilir.

3. Kategoride kişi ve kurumlar içinde kültürel miras alanında olağanüstü hizmetler değerlendirilir.

Bu kategoride uzun dönemli katkıları ile kültürel mirasın korunması ve değerinin artırılmasında (1.Kategoride belirtilmiş alanlar ile ilgili) etkili olmuş tüm kişi ve kurumlar onurlandırılır. Bu kişi ve kurumların Avrupa kültürel mirası ile ilgili konularda faaliyet göstermiş olmaları gerekmektedir.

4. Kategori, eğitim, kısa süreli eğitim, bilinçlendirme başlığındadır. Bu alanda da miras eğitimi konusunda öne çıkan girişimler, kültürel mirasın

korunması konusunda eğitim projeleri ve kültürel miras konusundaki bilincin arttırılmasına yönelik programlar değerlendirilir.

Başlangıçta diploma, madalya ve büyük ödül olarak değerlendirilen ve Avrupa Birliği Kültürel Miras Ödülleri / Europa Nostra Ödülü son dönemde iki kademe olarak değerlendirilmektedir. En fazla altı yarışmacıya € 10 000 para ödülünü içeren büyük ödül verilmektedir. En fazla 25 yarışmacı da bir madalya ile ödüllendirilmektedir. Ayrıca ödül verilemeyen ancak başarılı bulunan örneklerle de jüri özel ödülü adı altında bir teşekkür mektubu gönderilmektedir.

1978-2001 yılları arasında verilen Europa Nostra Ödülü'nü Türkiye'den 1979 yılında Malta Köşkü Restorasyonu (Mansiyon), 1984 yılında Yeşil Ev Oteli Restorasyonu (Mansiyon), 1988 yılında Sadberk Hanım Müzesi Restorasyonu (Mansiyon) ve 1990 yılında Koç Holding Nakkaştepe Merkezi Restorasyonu (Mansiyon) almıştır.

2002 yılından sonra Avrupa Birliği Kültürel Miras Ödülü/ Europa Nostra Ödülleri adını alan ve 10.000 Euro değerindeki Büyük Ödül, Madalya ve Diploma olarak 3 derecede verilen ödülleri, 2003 yılında Cibali Tütün Fabrikası Restorasyonu – Dr. Mehmet Alper (Diploma), 2004 yılında İstanbul Tarihi Yarımada Araştırması - Prof. Nuran Zeren Gülersoy ve çalışma grubu (Madalya); 2005 yılında Ortak Kültürel Miras: Mübadiller Vakfı-Mimarlar Odası (Diploma), 2006 yılında Sarıca Kilisesi Restorasyonu– C. Kabaoğlu, Y. Örnek (Büyük Ödül), 2006 yılında Bursa İpek Fabrikası Araştırması - Dr. Elif Özlem Oral (Diploma), 2009 yılında Kültür Karıncaları – Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı (Diploma), 2010 yılında Yeni Cami Hünkar Kasrı Restorasyonu- Hatice Karakaya (Diploma), 2012 yılında Milet İlyas Bey Camii Külliyesi, Balat-Aydın (madalya), yine 2012 yılında Alliano Girişimi ve Ahmet Yavaş (madalya), 2015 yılında Diyarbakır Surp Giragos Ermeni Kilisesi ve Meral Halifeoğlu (büyük ödül) almıştır. Europa Nostra Ödüllerine başvurmak için Europa Nostra veya Europa Nostra Türkiye/Bizim Avrupa Derneğine üye olma zorunluluğu yoktur.

• *Europa-Nostra tarafından verilen ödüller arasında son yıllarda sözü edilen Helena Vaz da Silva Avrupa Ödülü kimlere veriliyor?*

Helena Vaz da Silva Avrupa Ödülü doğrudan Europa Nostra tarafından verilmemektedir. Helena Vaz da Silva Avrupa Ödülü, 2013 yılında Europa Nostra ile Clube Portugues de Imprensa tarafından ünlü Portekizli yazar ve gazeteci Helena Vaz da Silva adına Avrupa'da kültürel mi-

ras ve iletişim konularına büyük katkı yapan kişilere verilmek üzere başlatıldı. Bu ödül de, her yıl, Avrupa kültürel mirasına edebiyat, habercilik, fotoğraf, film ya da televizyon alanlarında katkı yapan bir Avrupa vatan-daşına verilmektedir. Bu ödüle 2013 yılında Europa Nostra Türkiye başkanı ve konsey üyesi olarak benim tarafımdan aday gösterilen Gazeteci Özgen Acar, jüri özel ödülüne, 2014 yılında aday gösterdiğim Orhan Pamuk esas ödüle layık görüldü.

• *Europa Nostra tarafından yürütülen Risk Altındaki Mirasın Korunması için yapılan kampanyalara ilişkin de bilgi verir misiniz?*

Europa Nostra, başarılı koruma uygulamalarını ödüllendirdiği gibi, üye kurumlar ve kişiler ile birlikte tüm Avrupa'da kültürel mirasa gelen tehditlere karşı kampanyalar da düzenler. Anıt, bina veya kırsal alan gözetmeksizin tehlike altında olan kültürel mirası kurtarmak Europa Nostra'nın önemli bir misyonudur.

Bu kampanyaların amacı, üyelerini, tüm kamu ve özel kurumlardaki strateji belirleyiciler, karar vericiler, basın ve toplumun her kesiminin katılımı ile Avrupa'nın Kültürel değerlerinin ne kadar tehlikede olduğunu anlatmak ve anlaşılmasını sağlamak ve "Avrupalı" yaşam kalitesini arttıran bu eşsiz hazineleri tüm paydaşlarla birlikte savunmak ve korumak için harekete geçirmektir.

Bu kampanyalar içinde 2005 yılında başlatılan Türkiye'den Alliano Roma Hamamlarının Korunması Kampanyası, 2007 yılında yapılan Moskova Modern Mimarlık Hareketi Tehdit Altında Kampanyası ve Rusya St. Petersburg Tarihi Merkezinin Korunması için Başvuru Kampanyası, 2006 yılında İsrail ve Lübnan'daki Kültürel Alanın Korunması için Başvuru Kampanyası, 2005 ve 2006 yıllarında Tarihi Binaların Yenilenmesi İçin Vergi İndirimi Kampanyası ve Kosova'daki Kültürel Mirasın Korunması Kampanyası, 2005 yılında Europa Nostra Kıyı Kültürünün Korunması Hakkında Bildirge, 2005 yılında Kopenhag Tarihi Merkezinde Yüksek Binalara Karşı Başvuru, 2004 yılında Karadağlar'da Tara Nehri Kanyonu'nun Korunması için Başvuru, 2004 yılında Romanya'da Rosia Montana and King Carol I Parkı Tehdit Altında Kampanyası, 2004 yılında İrlanda Trim Kalesi Kampanyası ve Kosova'da (Sırbistan ve Karadağlar) Hasar Görmüş ve Yıkılmış Kiliselerin Korunması Kampanyası, 2003: Güney Kıbrıs Rum Kesiminde The Apostolos Andreas Manastırı'nın Korunması Kampanyası, 2001 yılında Mont Blanc ve Alpler Bölgesinin Çevreye Saygılı bir Ulaşım Planı İhtiyacı Kampanyası, 2000 yılında Maraton Tarihi Alanı ve Schinias Wetland Bölgesinin Korunması için Kampanya, 1996 –

2000 yıllarında Kültürel Miras Restorasyonu ve Bakımı için Vergi İndirimi Kampanyası, 1999 yılında Kosova'daki Tehlike Altındaki Kültürel Miras Hakkında İlke Kararları sayılabilir.

Bu kapsamda 2013 yılında başlatılan “En Tehlikede Olan 7 Kültür Mirası” programı, fon sağlayan ortak olarak Avrupa Yatırım Bankası Enstitüsü ve ikinci ortak olarak Avrupa Kalkınma Bankası Konseyi ile birlikte yürütülmektedir. En Tehlikede Olan 7 Kültür Mirası Programı zannedildiği gibi bir fon sağlama programı değildir. Programın amacı, eylemleri kolaylaştırmak ve “yaparak örnek olmak” ilkesini yaygınlaştırmaktır.

İlk “En Tehlikede Olan 7 Kültür Mirası Listesi”, 2013 Haziran ayında Atina’da sunuldu. Onu, 2014 Mayıs ayında Europa Nostra’nın Atina ve Viyana’da gerçekleştirdiği Avrupa Kültür Mirası Kongreleri çerçevesinde Viyana’da ilan edilen liste izledi. Bu Listeye 2013 yılında Bizim Avrupa Derneği olarak başvurduğumuz Mardin Kırmızı Kilise olarak bilinen St. George Armenian Church seçildi ve bu kilisenin korunması için çalışmalar başlatıldı. 2016 yılında da Türkiye’den Hasankeyf bu programa alındı.

• *Europa Nostra tarafından yürütülen kültürel mirasın korunması konusunda yapılan lobi çalışmaları hakkında da bilgi verir misiniz?*

Europa Nostra, sürdürülebilir kalkınma ve kırsal-kentsel planlamada niteliksel standartların yerleşmesi için mücadele etmektedir. Kentleri, köyleri, tarihi, mimari ve arkeolojik alanları birlikte savunmak için çalışmaktadır. Kültürel mirasın Avrupa toplum ve ekonomisi için bir temel taşı olduğunu ve kimlik, yaşam kalitesi için kültürel mirasın taşıdığı vazgeçilmez değerini anlatmaya çalışmaktadır. Europa Nostra, Kültürel Mirasın korunması konusunda Avrupa Birliği’ne, Avrupa Konseyi’ne ve UNESCO’ya açılan ilişki kanalıdır.

• *Europa Nostra’nın Kültürel Mirasın Korunması Konusundaki Faaliyetlerine Türkiye’nin 2010 Yılında kurulan Europa Nostra Türkiye, (Bizim Avrupa Derneği) ile katılmakta olduğunu biliyoruz. Bu dernek nasıl kuruldu?*

Europa Nostra-Türkiye Derneği (Bizim Avrupa Derneği), çalışmalarını Türkiye’de Europa Nostra (Avrupa Kültürel Miras Kuruluşları Federasyonu) ağına paralel bir biçimde, bağımsız olarak yürütmek üzere kurulmuş bir sivil toplum kuruluşudur.

Amacı, Türkiye’de kültürel miras alanındaki faaliyetlerin etkinleştirilip geliştirilmesini sağlamak ve Avrupa’da ve Türkiye’de bu alanda çalışan kişi, kurum ve kuruluşlar ile birlikte ortak çalışmalar, araştırma ve projeler yürütmektir. Europa Nostra-Türkiye (Bizim Avrupa Derneği),

Haziran 2010'da İstanbul'da yapılan Europa Nostra Kültürel Miras Zirvesi / Genel Kurulu ve Kongresi sonrasında, çoğunluğu daha önce ya da kongre hazırlık süresi içinde Europa Nostra'ya üye olmuş oda, vakıf, dernek temsilcileri ve kişilerden oluşan bir Girişim Kurulunun, 23 Haziran 2010'da aldığı kararla ve 14 Ekim 2010'da 65 bireysel, 5 kurumsal, 1 aso-siye üyenin yaptığı başvuru ile resmen kurulmuştur.

• *Europa Nostra Türkiye (Bizim Avrupa Derneği) Kültürel Mirasın Korunması konusunda hangi alanlarda faaliyet göstermektedir?*

Bir dernek statüsünde yapılanan Europa Nostra Türkiye'nin kültürel mirasın korunması konusunda çalışan bir sivil toplum kuruluşu olarak görev alanları, Bizim Avrupa (Europa Nostra) Derneği Tüzüğünde açıklanmıştır.

Tüzüğe göre bu görevler; Türkiye'de kültürel miras alanının çeşitli kesimlerinin UNESCO, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği tanımlarına uygun olarak ortak bir kültürel miras kavramı çerçevesinde bütünleşmesi; Türkiye'de bu alanlarda çalışan kişi, kurum ve kuruluşlar arasında daha güçlü bir iletişimin sağlanması; kültür politikalarının koruma doğrultusunda yönlendirilmesi; koruma standartlarının yükseltilmesi; kültürel miras alanında Avrupa'daki kurumsal ve uygulama alanındaki olumlu deneyimlerin ülkemize aktarılması; Türkiye'deki koruma alanındaki başarı ve sorunların Avrupa'daki meslek ve ilgi çevreleriyle paylaşılması; kültürel miras alanında Avrupa ülkeleriyle daha çok sayıda ve daha kapsamlı ortaklıklar kurulması; ülkemizde her kuşaktan yurttaşın kültürel miras alanında daha geniş ve sistemli eğitim olanaklarının sağlanması; basın-yayın araçlarında kültürel miras farkındalığının yükseltilmesi başlıklarında tanımlanmıştır. Europa Nostra- Bizim Avrupa Derneğinin misyonu, **"Türkiye'de kültür mirasının sesi" olmaktır.**

• *Europa Nostra Türkiye (Bizim Avrupa) Derneğine nasıl üye olabiliriz?*

Europa Nostra Türkiye (Bizim Avrupa) Derneğinin amaç ve ilkelerini benimseyerek bu doğrultuda çalışmayı kabul eden her gerçek ve tüzel kişi Europa Nostra Türkiye/Bizim Avrupa Derneğine üye olabilir. Derneğe üye olmak için üyelik için hazırlanmış formu doldurarak Dernek Başkanlığına yazılı olarak başvuruda bulunmak gerekir. Başvuru, Dernek Yönetim Kurulu'nca en çok otuz gün içinde karara bağlanır ve sonuç yazıyla başvuru sahibine bildirilir. Derneğin asıl üyeleri, derneğin kurucuları ile müracaatları üzerine yönetim kurulunca üyeliğe kabul edilen kişilerdir. Türkiye'de kültürel miras alanına çok uzun yıllar örnek alınacak, büyük

hizmetlerde bulunmuş olan kişiler ile Derneğe maddi ve manevi bakımdan önemli destek sağlamış bulunan kişiler, Yönetim Kurulu üye tam sayısının en az üçte ikisinin olumlu oyuyla alınacak bir kararla onursal üye olarak kabul edilebilirler.

Derneğimizin 2011 yılında yaptığı bir davet ile, Prof. Dr. Metin Ahunbay (merhum), Prof. Dr. Halet Çambel (merhum), Prof. Dr. Cevat Erder, Prof. Dr. Suraiya Faroqhi, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, Prof. Doğan Kuban, Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, Prof. Dr. İlhan Tekeli, 2012 yılında yapılan bir diğer davet ile Prof. Dr. Afife Batur ve Prof. Dr. Yüksel Tomurcuk Atagök Derneğimiz Onursal Üyeliğini kabul etmişlerdir.

Aralık 2016 tarihi itibarıyla Derneğimizin 87 bireysel, 6 kurumsal, 8 onur üyesi olmak üzere, toplam 101 üyesi bulunmaktadır.

Derneğimiz, Europa Nostra'nın üstlendiği görevlere paralel olarak çalışmaktadır. Bu kapsamda, kültür mirası bilincinin geliştirilmesi için uluslararası işbirliğini arttırmaya çaba sarfetmekte, çeşitli iletişim araçları kullanılarak daha geniş kitlelere ulaşmaya çalışmaktadır. Kültürel mirasın korunması konusunda en iyi uygulamaların teşvik edilmesi, ödüllendirilmesi ve tanıtımını yapılması, kültür mirasının yaşadığı tehditlere karşı kampanyaların düzenlenmesi, kamu kesimine yönelik kapasite geliştirme seminerlerinin gerçekleştirilmesi, eğitim ve etkileşim ortamlarının yaratılması, kültür mirası araştırmalarında öncü projeler gerçekleştirilmesi gibi etkinliklerde bulunmaktadır.

Europa Nostra Türkiye (Bizim Avrupa Derneği), kültür mirası bilincinin geliştirilmesi konusunda uluslararası işbirliğinin artırılması için uluslararası alanda yapılan çalışmalara, öncelikle Europa Nostra Merkez'de yapılan çalışmalara etkin olarak katılmaktadır. Bu çerçevede, Europa Nostra Ülke Temsilcilikleri Toplantılarına, Europa Nostra Kültürel Miras Zirvesi ve Genel Kurul Toplantılarına, Europa Nostra Konsey Toplantılarına katılmaktadır. Üyelerimiz Prof. Dr. Zeynep Ahunbay ve Prof. Dr. Işık Aydemir Avrupa Birliği Kültürel Miras/ Europa Nostra ödülleri jürilerinde görev almaktadır. Prof. Dr. Işık Aydemir Europa Nostra Bilimsel Komite Üyesidir ve Başkanlığını yürütmektedir. Ben de ülke temsilcisi ve Konsey Üyesi olarak görev yapıyorum

- *Diğer Uluslararası Kuruluşlarla da ilişkileriniz var mı?*

Europa Nostra Türkiye, (Bizim Avrupa Derneği), kurulduğundan bu yana, UNESCO, UNESCO WHC, ICOMOS, EUROPEAN CULTURAL FOUNDATION (ECF) kurumlarıyla ve diğer uluslararası kültür kurumları ile doğrudan veya Europa Nostra Merkezi kanalıyla veya kuruluşların

Türkiye Delegasyonları (UNESCO, ICOMOS) üzerinden ilişkiler kurmaya ve var olan ilişkileri canlandırılmaya çalışılmaktadır.

- *Son olarak okuyucularımızdan da beklentilerinizi açıklar mısınız?*

Europa Nostra Türkiye/Bizim Avrupa Derneği, web sitesi ve facebook üzerinden etkinliklerinin ve Europa Nostra tarafından yayınlanan elektronik bültenin duyurusunu yapmaktadır. Ayrıca Türkiye’de ve İstanbul’da uygulanmakta olan ve kültür mirasına etki eden projeler hakkında kamuoyuna ve ilgili kurumlara konu ile ilgili görüşlerini duyurmaktadır.

Çoğu akademisyen, profesyonel ya da ilgi duyarak kültürel ve doğal mirasın korunmasına katkıda bulunan kişiler olarak okuyucularınızdan Europa Nostra- Türkiye /Bizim Avrupa Derneğine ve derneğin etkinliklerine desteklerini diliyoruz. Çoğunun ödüle değer çalışmalarının olduğunu biliyoruz. Avrupa Birliği Kültürel Miras Ödülleri/Europa Nostra Ödülüne başvurmalarını, Europa Nostra’nın ve Europa Nostra Türkiye’nin Avrupa’nın ve Türkiye’nin “Tehlikede Olan Mirası’na Destek Kampanyalarına” destek vermelerini, fotoğraflarını, haberlerini paylaşmalarını, haberlerimizi ve etkinliklerimizi izlemelerini okumalarını ve katılmalarını bekliyoruz ve rica ediyoruz.

- *Sorularımızı cevapladığınız için teşekkür ediyoruz.*

Kitap İnceleme/Book Review

Bir Devlet Adamından Medeniyet Manifestosu: Medeniyetler ve Şehirler

*

Kamil Yeşil

Ahmet Davutoğlu
Medeniyetler ve Şehirler
İstanbul, 2016, Küre Yayınları, 272 sayfa.

Anadolu'nun manevi mimarlarından Hacı Bayram-ı Veli Hz.lerinin çok katmanlı bir şiirinde Ankara'nın kuruluşuna işaret vardır. Gerçekte tasavvufi bir remz olan şiirde dil, insanın yaratılışını, iki cihan arasındaki konumunu, bir ayna olarak yansıttığı güzellikleri anlatacak şekilde kullanılmıştır:

*Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde
Bakıcak dîdâr görinür ol şârın kenâresinde
Nâgihân ol şâra vardım ol şârı yapılır gördüm
Ben dahi bile yapıldım taş u toprak arasında
Evet, şiirde denildiği gibi, insan şehri yapar; fakat şehir de insanı yapar.*

Şehrin insanı yapışı ve şekillendirişi giderek zenginleşir ve çok boyutlu bir nitelik kazanır. Bu da bizi, şehrin; milleti/toplumunu yapmasına/şekillendirmesine götürür. Şehrin inşa edilişi ile şehrin insanı inşa edişi aynı zamanda gerçekleşir. Böylece şehir hem özne hem nesne olur; dönüştürürken dönüştür.

Şiirdeki şehir, kalp aynası olarak yorumlansa da insanın şekillendirdiği mekân, içteki güzelliği dışa yansıttığı için git gide ilahi güzellikten bir parça olur. O kadar ki şehrin doğal güzelliğine eklenmiş insanî güzelliği ile o mekânı, cennete, cennetten bir parçaya benzetiriz.

Medeniyetimizde; sadece tabiat güzelliği bakımından değil; huzur, sükûn, rahatlık, refah seviyesi, güvenlik, kardeşlik, sevgi, kulluk neşvesi yattığı için cennete benzettiğimiz çok şehrimiz oldu. Bu tür şehirleri çoğalt-

mak dünyayı cennet haline getirmek olacaktı. Bunun cehdine de girildi. Diğer yandan adı sanı lanetle anılan, yeryüzünden silinen “cehennem şehirler” de var ki onların da tarihi insanlığın tarihi kadar eski.

Şehir, öncelikle toplum, sonra da o toplumun meydana getirdiği değerlerin tümünü barındırdığından “medeniyet” olarak adlandırılır.

Yeryüzünde yine yeniden var olduğumuzu göstermek, davasını güttüğümüz İslam medeniyetini yeniden diriltmek için, genel olarak medeniyetlerin özel olarak da İslam şehirleri üzerinden bize ait olan medeniyetin geçirdiği evreleri, varsa tıkanma noktalarını bilmemiz gerekir. Ahmet Davutoğlu tam bu noktada bir başvuru kaynağı hatta “şehir ve medeniyet manifestosu” diyebileceğimiz bir kitap sunuyor. Bir akademisyen bakışıyla kaleme aldığı *Medeniyetler ve Şehirler* kitabı, bol kaynaklı, atıflı, teknik bilgilerle donatılmış olsa da insan gerçekliğinden uzak değil. İfadelerinden anlıyoruz ki yazar, kendisini akademik bilgi ile sınırlandırmamış, üzerinde kalem oynattığı şehirleri yerinde görmüş, gözlemlemiş ve kısmi de olsa hissettiklerini yazıya aktarmıştır.

İçindekiler bölümü, kitabın genel bir fotoğrafını verdiği için ana hatları ile *Medeniyetler ve Şehirler*'e bakalım:

Davutoğlu, şehir ve medeniyet arasındaki köklü ilişkinin farkına İstanbul ve Konya'nın benliğindeki tesirinden hareketle varır. Şehirler ona “hoca” olur. Bu şehirler tabii ki Mekke-Medine, Kudüs ve İstanbul'dur. Sonra bu farkındalığa, felsefi derinlik ve aidiyet duygusunun verdiği kıyaslama ile Batı Medeniyetine ait *Kibir-Hiçlik Dengesi New York; Medeniyet Kurucu Antik Başşehir Roma; Tanrıların Ölümlüleriyle Birlikte Yaşadığı Katmandu; Medeniyetler Arası Etkileşimin Eksen Şehri Kahire; Şehir Geleneğimizin Şiirsel Özü Şiraz ve İsfahan* gibi eksen şehirler eklenir.

Davutoğlu araştırmacı kişiliğini, akademik dikkatlerini ve eserde inşa edeceği manifestoyu eserin ikinci bölümünde gösterir. Bu bölüm Osmanlı şehirlerine, tarih yazımı-şehir tarihi ilişkisine ayrılmıştır.

Eserin en önemli bölümü şehirlerin medeniyet ilişkisi bakımından ele alındığı bölümdür.

Bu bölümde yazar, şehirleri merkez edinerek bir medeniyet eleştirisi, bir medeniyet teklifi, bir medeniyet manifestosu yapar. Eserin en özgün sayfalarını meydana getiren bu bölümde şehirler şöyle sınıflandırılır:

Bir Medeniyete Öncü/Kurucu Şehirler: Pataliputra, Atina, Roma ve Medine,
Bir Medeniyet Tarafından Kurulan Şehirler: Bağdat, Kurtuba, Delhi, İsfahan, Pekin, Paris, Londra, Berlin, Amsterdam, Moskova, St. Petersburg,
İslâm Şehri: Yeni "Medine"lerin Farklı Kültür Havzalarında İnşası,

Medeniyetlerin Oluşumuyla Aktarılan/Taşınan Şehirler: İskenderiye, Konya, Bursa ve Saraybosna

Siyasi Güç Kayması ve Medeniyet Dönüşümüyle Öneminin/Ruhunu Kaybeden "Hayalet Şehirler": Kurtuba, Gırnata, Selanik ve Bahçesaray,

Bir Medeniyetle Birlikte Tasfiye Edilen Şehirler: Mohenjo-Daro, Harappa, Persepolis, Otrar (Fârâb) ve Tenochtitlan,

Jeokültürel/Jeoekonomik Etkileşim Hattı Üzerindeki Şehirler,

Farklı Medeniyetleri Buluşturan/Dönüştüren/Dönüştüren Şehirler: Kudüs, Kahire, İstanbul,

Medeniyetler ve Şehirler bir ret ve eleştiri üzerine kurulmuştur. Davutoğlu'nun bu konuda muhatabı Weber'dir, Weber'in *The City*'de dile getirdiği kapitalizmin temelini oluşturan görüştür.

Weber, bilindiği gibi söz konusu eserinde, şehir sosyolojisinde modern toplumun ortaya çıkışını şehirleşme olgusuyla birlikte ele alır. Weber'e göre kendisi modern bir olgu olan şehir, Batı'ya has bir tarihî sürecin ürünüdür ve tarih boyunca en gelişmiş ve ileri toplum modeli olan modern toplumun da merkezinde yer alır. Weber'e göre bir yerleşimin şehir olarak tanınabilmesi için ekonomisinin ticarete ve üretime dayanması, tarım ekonomisi olmaması ve bir pazara sahip olması şarttır.

Ona göre "kara şehirleri" (tarım ve tüketim şehirleri: Çin'den Mısır'a kadar tüm Doğu şehirleri kara şehirleridir) ve "kıyı şehirleri" (ticaret ve üretim şehirleri: Antik Yunan şehirleri, Ortaçağ Akdeniz şehirleri, Londra ve Paris gibi modern finans şehirleri) vardır.

İslâm medeniyetinin şehir örneği ise Hz. Peygamberin sağlığında iken inşa ettiği; metafizik ile toplumsal düzen ve mekânı bütünleştiren Medine'dir.

"Metafizik bilinç ile fizikî mekân arasında kurulan bu bağ, inancın ve ona dayalı varlık-bilgi-ahlak paradigmasının erken bir aşamada tarihîleşmesini sağlamıştır. Böylece Medine sadece bir şehir olmakla kalmamış, daha sonraki nesillerce başka mekânlar için de geçerli olacak metafizik-tarih, inanç-düzen, zihniyet-hayat buluşmasının ilk modeli olarak algılanmıştır."

Davutoğlu, eserde ele aldığı şehirleri "kadim"e uygun olarak kuruluşuna kadar götürmeye gayret ediyor. Bilindiği gibi kadim, kıdem'den gelir ve Allah için kullanıldığında "öncesiz, başlangıcı olmamak", eşya için ise "öncesi bilinmemek, ilk örnek, bilinmeyen ilk dönemlerden beri" karşılığında kullanılır.

"Kadim medeniyet" öncelikle din ile ilişkili bir duruma işaret eder. Çünkü insanlığın tarihi peygamberlerle dolayısıyla vahiyle, metafizik veya fizikötesi âlem ile başlar. Fizik ötesi bilgi; davranışlarımızı dilimizi, giyim kuşamımızı,

davranış kalıplarımızı, müziğimizi, ritüellerimizi, davranışlarımızın cereyan ettiği, oturduğumuz, çalıştığımız, ibadet ettiğimiz mekânları, içinde yaşadığımız toplumu, devlet idaresini, dünyaya bakışımızı belirler. Şehirler bu belirlemenin merkezinde yer alır.

Medeniyetler ve Şehirler'de "şehir" bu anlamda nüfusu belli bir orana ulaşmış yerleşim merkezi değildir, devlet merkezidir, devlettir. Söz konusu şehirlerin başkent oluşu, ticaret, bilim, sanat, inanç, siyaset, ibadet ve güç merkezi oluşu hep bu başkent oluşu ile ilgilidir.

Sultan, padişah, kral, han, orada/sarayda oturur. Saray'ı ayakta tutan değerler saray etrafında temerküz eder. Etba, millet öncelikle bu Saray'ın etrafındadır ve dalga dalga yayılarak mülkü/vatanı/devleti meydana getirir.

Şehrin devlet oluşu şuradan bellidir ki kadim şehirler, site-devletleridir aynı zamanda. Atina gibi. M. Hamidullah Hoca da Efendimizin inşa ettiği devlete Medine Site Devleti adını verir. Biz Belh Sultanı İbrahim b. Edhem dediğimiz zaman devasa bir ülkeden değil, Belh şehri etrafında kümelenen yerleşim merkezlerinden söz ederiz.

Medeniyetler ve Şehirler'de bir cümle ile ifade edilen ve aslında birkaç makale yazılabilecek örf, hukuk ilişkisi, şer'i kaynaklardan biri olarak kabul edilen Medine örfü, bir yönü ile din-toplum-şehir-medeniyet ilişkisine, bu bağlamda medeniyetin kurucu unsuru olarak dine, sünnetin önemine büyük bir atfı yapmakta; diğer taraftan bu özelliğini kaybeden İslam dünyasındaki medeniyet krizinin köklerine de işaret etmektedir.

Modern zamanların şehirlerinde yaşanan hayat, din için norm oluşturma seviyesine hiçbir zaman çıkamamıştır; bu ayrıcalık sadece İslam dünyasına aittir.

Davutoğlu, dönüşen ve dönüştüren şehirler başlığında genel bir hat çizse de özele ve örnelemeye pek yer vermemektedir. Bilindiği gibi dönüşme ve dönüştürme işleminde iki yön vardır:

Pozitif bakan yön, negatife bakan yön. Acaba kim, kimi daha çok dönüştürmüştür? Aldıkları ile verdikleri arasındaki makas kimin lehine kimin aleyhine açılmıştır? Dönüştürmeyi hep olumlmalı mıyız? Bu bağlamda kozmopolit şehirlerden söz edebilir miyiz? vs.

Medeniyetin temel göstergeleri olarak eserde öne çıkan somut karşılık din, dil, etnisitenin birbirine gösterdiği anlayış ile, bu anlayışın kaybolduğu, bu kayboluşun dini bir kisveye bürünerek kendisinin dışında kalan her şeyi ötekileştirdiği, hayat hakkı tanımadığı olgusudur. İbrani-Hristiyani gelenek bu konuda iyi bir sınav verememiş ve şehirleri/devletleri yıkan, ortadan kaldıran bir vandallığa dönüşmüştür.

Kapı olayı eserde özel olarak durulması gereken bir medeniyet adlandırmasıdır ve bize aittir. Edirnekapı, Topkapı, Tebrizkapı, Erzincankapı, gibi isimlendirmeler okuyucuyu Yusuf ve kardeşlerine “Şehrin farklı kapılarından girin” diyen Hz. Yakup geleneğine kadar götürüyor.

Bazı şehirler mistik bir yönelimle yerleşirken, bazı şehirler tamamen otorite merkezlidir. Papa, mabed, imparatorluk, ordu, tanrısal güç, kutsallık, hac, ziyaret ve ticaret-nüfuz. Ortaçağ şehirlerinin ayırt edici bu özellikleri Weber’de üretim, pazar, ticaret yani kapitalizm olarak tezahür eder ve Batı’nın şehir-medeniyet paradigmasını oluşturur.

Davutoğlu bu paradigmaya karşı metafizik boyutu olan, hak-hukuk anlayışı üzerinde yükselen, bir arada yaşamayı gerçekleştirmiş, paylaşımcı bir şehir-medeniyet anlayışı teklif eder.

Bir eksiklikten değil ama olsaydı süper olacaktı denilebilecek bir ayrıntıdan söz edeceksek o da ele alınan eserlerin, mekanların ayrıntılı olarak incelenememesi, en, boy, derinlik yanında metafizik ürperti, sanatsallık, orijinallik, estetik açıklamalara yer verilmemesidir. Şüphesiz Davutoğlu’ndan *Beş Şehir* üslubu ve perspektifi beklemiyoruz. Bir mimariye nerden bakılırsa ne, nasıl görünür? Bir taşta çeşmede olursa nasıl, camide olursa nasıl, sarayda olursa nasıl bakılır? Bütün bunlar sanat tarihçisinin işi. İnsan, Kudüs’ü gezerken, Medine’de dolaşırken, Bursa’da nefeslenirken sadece tarihe yolculuk yapmaz, adeta bir miraç mucizesi yaşayarak ölümsüzlüğe de adım atmaz mı? Yakup Kadri’nin Muradiye yazısında dile getirdiği gibi aynı zamanda ölmeye değer, ölünecek şehirlerdir bizim şehirlerimiz. Türbe içinde barındırdığı cesedi diriltmiş ve aramıza salmıştır. Cami, medrese, şifahane, aşhane, köprü, konak, saray, köşk, kütüphane vs. Adı ve işlevi farklı olan bu mekanlarda somutlaşmış bir medeniyet perspektifi vardır ki biz o eserlerde Sinan’ı sadece mimar olarak değil, ressam, musikişinas, heykeltıraş, hattat, müzehhip olarak da görürüz. Acaba esere eklenen haritalara bir de dönemin temsil gücü olan eserlerden fotoğraflar da eklense miydi?

Eser aracılığıyla Davutoğlu, o mekanı, o medeniyeti edebiyata taşıyan Mevlana, Babürşah, Puşkin gibi edebiyat adamları ile atf düzeyinde de olsa irtibata geçiriyor. Sodom ve Gomora, Pompei gibi şehir devletleri/ümmeleler helak olmuş/edilmiş medeniyetler çizgisinde yer alsın da yazar bu kadar derine inmez. Tıpkı İstanbul’un fethini anlatan İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar’a değinilmediği gibi.

Yazar fetih düşüncesi ile ele geçirme/işgal zıtlığı üzerine kurduğu doğu-batı medeniyet anlayışını somut olaylar üzerinden açıklıyor ki bu daha çok bizim tarihimizin iftihar sahnelerini oluşturuyor.

Şehirleri medeniyet merkezli olarak temellendirmesi, gruplandırması eseri özgün kılan en önemli özellik.

Yazarın tabii ki şehirleri var.

Bu şehirler tabii ki Kudüs, tabii ki İstanbul. Arada Kahire, Şam, Bağdat, Semerkant, Kurtuba, Isfahan, Bahçesaray, Saraybosna gah hüznün gah gözlerle gurur verin ışıltısı ile sizleri selamlaşsın da gönlünüz kurucu şehir Medine’de, Allah adına ilk binayı barındıran ve kutsalın yere-insana-tarihe değdiği Mekke’de ve bizi Hz. Süleyman’a, Davud’a, Yusuf’a Hz. İbrahim’e bağlayan kadim Kudüs’te kalıyor.

Sonuç itibariyle boşuna gezmemiş, gezdiği yerler ile ruhi bir bağ kurmak istemiş, anlamak istemiş, ayrıntılara dikkat etmiş, medeniyetini seven bir akademisyenden ziyade bir düşünce adamı ile karşı karşıyayız. Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* ile bir düşünce adamı olduğunu zaten ortaya koymuş; Başbakan olarak bu kariyerine “devlet adamlığı” da eklemişti. *Şehirler ve Medeniyetler* ile düşünce adamlığı yönünü kavileştirmiş bir Davutoğlu ile karşılaştık. Zaten Eflatun da “filozofların devlet adamı olması veya devlet adamlarının filozof olması gerektiğinden” bahsetmez mi? Benim asıl merak ettiğim hususlardan biri şu oldu:

Başbakanlık’ı bıraktıktan hemen sonra yayımlanan bu eser, aradaki birkaç aylık zamanda yazılmış olamaz. Anlaşıyor ki Ahmet Davutoğlu bir taraftan idari işlerle uğraşırken ilimden, okumaktan, yazmaktan hiç ayrılmamış. Bu, şu demek: Ahmet Davutoğlu bundan sonraki hayatında ilme, düşünmeye, yazmaya ve paylaşmaya daha çok zaman bulacak. Bu da Türk okuyucusu için büyük bir kazanç olacaktır.

Kamil Yeşil,

İlk ve orta öğrenimini Çine’de; yüksek öğrenimini 1987 yılında Erzurum, A.Ü. Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı. Rize, Çorum, Manisa ve Ankara’da öğretmenlik yaptı. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü ve Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğü Kültür Komisyonlunca yürütülen çeşitli program ve projelerde görev aldı. Marmara Üniversitesi’nde Türk-İslam Sanatları alanında yüksek lisans programına devam etti. Anlatılarda Hoca Tipleri üzerinde çalıştı. Ulusal ve uluslararası çeşitli bilimsel kongrelere katıldı. Hikayeleri; Türk Edebiyatı, Yönelişler, Dergâh, Kaşgar, Hece gibi dergilerde; inceleme ve makaleleri İlim ve Sanat, Tarih ve Düşünce, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları ve İslamiyat’ta yayımlandı. Balın Tuzu Eksik adlı eseri ile Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 2001 yılının hikâyecisi seçildi. 2015’ten beri Talim ve Terbiye Kurulu Üyesi olarak görev yapmaktadır.

İdeal Kent (Kent Araştırmaları Dergisi-*İdealkent Journal of Urban Studies*)
nin 18. 19. ve 20. sayılarına hakem olarak katkı sunanların tam listesi*:

Prof. Dr. Alessandro Camiz	Prof. Dr. Nuray Bayraktar
Prof. Dr. Ali Uzay Peker	Prof. Dr. Nuray Özaslan
Prof. Dr. Aliye Emel Göksu	Prof. Dr. Ömür Barkul
Prof. Dr. Arzu Kocabaş	Prof. Dr. Peter Larkham
Prof. Dr. Can Binan	Prof. Dr. Sevgi Aktüre
Prof. Dr. Cana Bilsel	Prof. Dr. Şebnem Hoşkara
Prof. Dr. Çiğdem Polatoğlu	Prof. Dr. Tamer Gök
Prof. Dr. Deniz Erinsel Önder	Prof. Dr. Zekai Görgülü
Prof. Dr. Elvan Altan	Prof. Dr. Zekiye Yenen
Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu	Prof. Dr. Zeynep Ahunbay
Prof. Dr. Füsun Alioğlu	Prof. Dr. Zuhâl Özcan
Prof. Dr. Gediz Urak	Doç. Dr. Aslıhan Şenel
Prof. Dr. Giorgio Piccinato	Doç. Dr. Ayla Ayyıldız Potur
Prof. Dr. Gül Asatekin	Doç. Dr. Ayşe Derin Öncel
Prof. Dr. Gülçin Pulat Gökmen	Doç. Dr. Ayşen Çelen Öztürk
Prof. Dr. Gülşen Özaydın	Doç. Dr. Berin F. Gür
Prof. Dr. Güven Arif Sargın	Doç. Dr. Didem Akyol Altun
Prof. Dr. Güven Bilsel	Doç. Dr. Dilek Özdemir Darby
Prof. Dr. Handan Türkoğlu	Doç. Dr. Ebru Firidin Özgür
Prof. Dr. Haydar Karabey	Doç. Dr. Ervin Garip
Prof. Dr. Hülagü Kaplan	Doç. Dr. F. Duygu Saban Ökesli
Prof. Dr. İclal Dinçer	Doç. Dr. Funda Uz
Prof. Dr. Jukka Jokilehto	Doç. Dr. Gaye Birol Özerk
Prof. Dr. Marco Cremaschi	Doç. Dr. Hale Gezer
Prof. Dr. Massimo PREITE	Doç. Dr. Hatice Ayataç
Prof. Dr. Mehmet Tuncer	Doç. Dr. İnci Basa
Prof. Dr. Metin Sözen	Doç. Dr. İpek Akpınar
Prof. Dr. Neriman Güçhan Şahin	Doç. Dr. Koray Velibeyoğlu
Prof. Dr. Neslihan Dostoğlu	Doç. Dr. Kutlu Sevinç Kayıhan
Prof. Dr. Nevzat Oğuz Özer	Doç. Dr. Mehmet Doruk Özügül
Prof. Dr. Nil Uzun	Doç. Dr. Mustafa Altunoğlu
Prof. Dr. Numan Tuna	Doç. Dr. Nevin Gültekin
Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy	Doç. Dr. Nilgün Çolpan Erkan

* Liste unvan ve alfabetik olarak sıralanmıştır.

- Doç. Dr. Nilgün Çolpan Erkan
Doç. Dr. Oya Akın
Doç. Dr. Orçun İmga
Doç. Dr. Özge Yalçınır Ercoşkun
Doç. Dr. Özlem Köprülü Bağbancı
Doç. Dr. Rıfat Akbulut
Doç. Dr. Savaş Zafer Şahin
Doç. Dr. Sırma Ramazanoğulları Turgut
Doç. Dr. Suat Çabuk
Doç. Dr. Şebnem Gökçen
Doç. Dr. Şebnem Gökçen Dünder
Doç. Dr. Şerife Geniş
Doç. Dr. Tülin Vural Arslan
Doç. Dr. Ufuk Serin
Doç. Dr. Zafer Çelik
Doç. Dr. Zeynep Gül Ünal
Doç. Dr. Zeynep Günay
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Altınörs Çırak
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Çolpan Kavuncu
Yrd. Doç. Dr. Bilge İmamoğlu
Yrd. Doç. Dr. Bilgen Aydın Sevim
Yrd. Doç. Dr. Cigdem Maner
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Canbay
Yrd. Doç. Dr. Dilek Erbey
Yrd. Doç. Dr. Ebru Omay
Yrd. Doç. Dr. Ebru Yılmaz
Yrd. Doç. Dr. Elif Örnek Özden
Yrd. Doç. Dr. Emine Köseoğlu
Yrd. Doç. Dr. Feray Koca
Yrd. Doç. Dr. Figen Kafescioğlu
Yrd. Doç. Dr. Gökçe Şimşek
Yrd. Doç. Dr. Güliz Özorhon
Yrd. Doç. Dr. Hatice Senem Doyduk
Yrd. Doç. Dr. Işıl Ekin Çalac
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Saner
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Topçu
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ulukan
Yrd. Doç. Dr. Meltem Uçar
Yrd. Doç. Dr. Neslihan Kulözü
Yrd. Doç. Dr. Pınar Kısa Ovalı
Yrd. Doç. Dr. Senem Doyduk
Yrd. Doç. Dr. Serap Durmuş
Yrd. Doç. Dr. Tuba Akar
Yrd. Doç. Dr. Yasemin Çakırer Özservet
Yrd. Doç. Dr. Yener Baş
Yrd. Doç. Dr. Zeynep Okay
Yrd. Doç. Dr. Zeynep Ultav
Dr. Aybike Ceylan Kızıldaş
Dr. Ayşegül Keleş Eriçok
Dr. Burak Altınışik
Dr. Burak Büyükcivelek
Dr. Can Gündüz
Dr. Ege Yıldırım
Dr. Eren Kürkcüoğlu
Dr. Erman Aksoy
Dr. Melda Açmaz Özden
Dr. Nimet Özgönül
Dr. Ömer Kırıl
Dr. Özlem Sağıroğlu
Dr. S. Ayşegül Tokol
Dr. Tayfun Gürkaş
Dr. Zeki Kamil Ülkenli
Arş. Gör. Dr. Selin Yıldız
Arş. Gör. Nazlı Arslan
Arş. Gör. Ozan Avcı
Büşra Dilaveroğlu
Feride Önal
Mehmet Zafer Akdemir
Nazan Kırıcı

YAZI ÇAĞRISI

Sayı 22 • Mayıs 2016

Bir Dünya Kenti: İstanbul

Sayı Editörü: Yrd. Doç. Dr. Alim Arlı

Son Yazı Gönderme Tarihi: 1 Nisan 2017

Kenti akademik araştırmanın merkezî ögesi belirleyerek, beşerî sorunlara ve bunların çözümüne dair “kent merkezli” bir bakış açısı ortaya koymak üzere yola çıkan İdealKent’te (Kent Araştırmaları Dergisi) “Prolog: Kente Teorik Bakışlar” dosya adını taşıyan ilk sayısından bugüne 200’ü aşkın akademisyenin makale çalışmasını yayınladık. 5 yılı aşkın bir süredir düzenli olarak yayınlanan dergide kentin bütün sokaklarında dolaştık. Bütün merdivenlerinden çıktık-indik.

Bir anlamda Türkiye’nin toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimlerinin en açık şekilde fotoğraflanabildiği İstanbul’la ilgili farklı sayılarımızda makaleler yayınlamakla birlikte özel bir sayı yapmayı hep düşünmüştük. Ancak hem derginin yayın planı hem de konunun kapsayıcılığından bugüne kadar imkan olmamıştı. İstanbul denildiğinde tarihi, mimarisi, sosyolojisi, ekonomisi, kültürü ile “karşılaşmanın” binlerce çeşidini hatıra getiren bir imge canlanır insanın zihninde. Biz de bu sayıyı İstanbul’u olabildiğince geniş bir çerçevede ve derinlemesine incelemeyi amaçlayan bir perspektifle ele almayı amaçlıyoruz. Dünyanın en önemli mega kentlerinden biri olan İstanbul’u ele alacak olan bu sayımızda sizi de İstanbul’a bütün açılardan bakmaya davet ediyoruz.

*

Dosya kapsamında yönlendirici olabilecek nitelikte bazı başlıklar aşağıda verilmiştir:

- İstanbul’un Geçmişten Günümüze Sosyolojisi
- İstanbul’da Gündelik Hayat (şimdi ve geçmiş)
- İstanbul’da Siyaset
- İstanbul’un Kültürü
- Edebiyatta İstanbul
- Seyyahların gözüyle İstanbul-seyahatnameler
- Türk edebiyatında (şiir/roman/öykü/deneme) İstanbul
- Doğu ve Batı edebiyatında İstanbul Tasavvuru

- İstanbul ve Tarih
- Bizans İstanbul'u
- Osmanlı İstanbul'u
- Cumhuriyet İstanbul'u
- İstanbul ve Ekonomi
- İstanbul'un küresel finans merkezi hüviyeti (İMKB, uluslararası sermaye vb.)
- Enformel sektörler
- AVM'ler
- Sınıfsal mücadele, sosyal adaletsizlik vb.
- İstanbul ve göç hareketleri
- İç göçler-dış göçler
- Göç sosyolojisi
- Göç ve kimlik hareketleri
- Göç ve suç ilişkisi
- İstanbul ve kentleşme
- Kentsel Dönüşüm ve Politikaları
- Yerinden edilmişlik
- Ulusal/yerel politikalar
- Sub-urbanization
- Deprem ve İstanbul
- İstanbul'un Yönetimi
- Sivil Toplum ve İstanbul
- İstanbul ve Mimarî
- İstanbul ve Planlama
- Yeni ulaşım projeleri
- İstanbul ve Kadın
- İstanbul ve Sinema
- İstanbul ve Azınlıklar
- İstanbul ve Madunlar
- İstanbul ve Üniversiteler
- İstanbulluluk

Bu çerçevede, araştırmacıların hazırlayacakları çalışmalarını, en geç **1 Nisan 2017** tarihine kadar **idealkent@gmail.com** adreslerine göndermelerini bekliyoruz. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ediyoruz.

YAZARLARA NOTLAR

Yayın İlkeleri

İdealkent, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır.

İdealkent'in yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa **İdealkent**'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **İdealkent**'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

İdealkent'te yayımlanan yazıların fikri sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım haklarını **İdealkent**'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da **İdealkent**'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılara aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılacak şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, “kör hakem” yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istemesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

İdealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Yazım Kuralları

İdealkent'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 2500-6000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda 200-250 kelime aralığında Türkçe ve yabancı dilde özetle, 5-10 kelime arası Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

İdealkent'teki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

Yayımlanması talebiyle **İdealkent**'e ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, araç içinde (yazar soyadı, kaynağın basım yılı, sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)'nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır. Yazım kuralları ile ilgili ayrıntılı yönergeye **idealkentdergisi.com** adresinden bakmanız önerilmektedir.

İdealkent'te yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazılarının bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

İdealkent'e yazı göndermek için, **idealkent@gmail.com** e-posta adreslerini veya Nasuh Akar Mahallesi 1403. Cad. 10/5 Balgat-Çankaya / ANKARA adresini kullanabilirsiniz. **idealkent**'in gelecek sayılarında işlenecek dosya konuları internet sitesinden öğrenilebilir.

www.idealkentdergisi.com

idealkent

Kentteki yolculuğumuz devam ediyor.

Sayı 19-20: Bellek ve Kentsel Koruma I-II

Kent aynı zamanda geçmişin mirasıdır. Tarihimizden kalan soyut ve somut miras bizi geleceğin belirsiz dünyasına daha emin adımlarla yürümemizi sağlar.

Bu yolculukta bir sonraki varış noktası her zaman, soyut miras, endüstri mirası, modern miras, kültürel peyzaj ve son olarak tarihi kentsel peyzaj gibi, daha geniş bir miras anlayışı ya da yeni miras türlerinin tanımlanması olmuştur. Bu tanımlar zamanla değişim geçirmiş ancak insanoğlunun geçmişle bağını kuran bellek hep aynı kalmıştır.

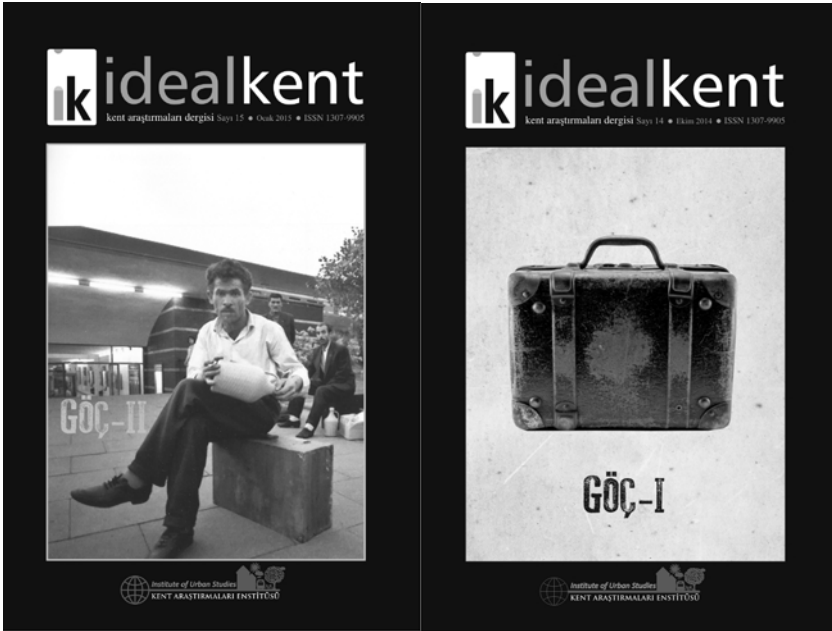
İdealKent hafızasıyla yaşanan insana geçmişin nasıl korunacağı ile ilişkili bir anlam yükü ve yaşanan tahribatı önlemek için bir imkan sunuyor.

18: *Kültür ve Kentsel Tipoloji*

17: *Çocuk ve Kent*

16: *Kent ve Yoksulluk*

Sayı 15: *Göç-II*

Sayı 14: *Göç-I*

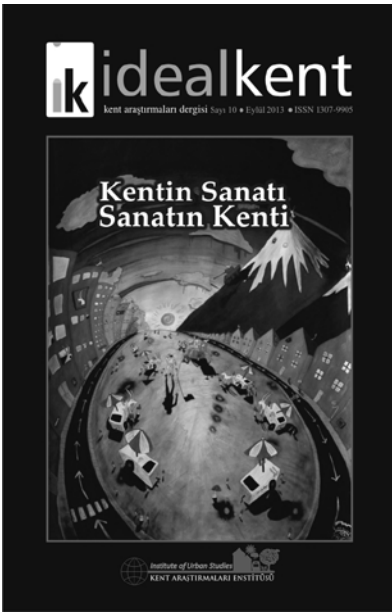
Sayı 13: Kent Fragmanları

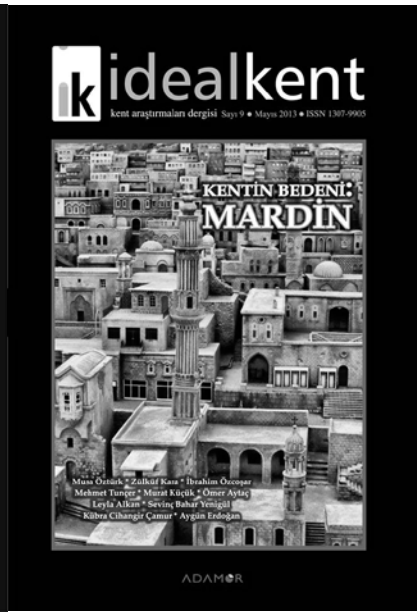
Sayı 12: Kent ve Politika

Sayı 11: "Buralar Eskiden Bağ idi" Ankara'nın Semtleri

Sayı 10: Kentin Sanatı, Sanatın Kenti

Sayı 9: Kentin Bedeni: Mardin

Sayı 8: Küreselleşme ve Anadolu Kentleri

Sayı 7: Neoliberalizm ve Kentsel Eşitsizlikler

Sayı 6: Güvenlikli Siteler

Sayı 5: Kent Ütopyaları

Sayı 4: Ankara

Sayı 3: Mekân ve Kimlik

Sayı 2: Mahalle

Sayı 1: Prolog: Kente Teorik Bakışlar

Şehirciliğin Kuramsal Temelleri
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

Şu da bir gerçektir ki, şehircilik disiplinini, kuramsal temellerden tamamen yoksun, yalnız uygulamaya dönük birtakım bilgilerin bir yığından ibaret saymak yanlıttıcıdır. Belki, bir yandan başka bilim dallarındaki kuramsal gelişmelerin, bir yandan da şehirciliğin kendi öz gelişmesinin etkisiyle, şehirciliği kuramsal bir temele oturtmak amacıyla önemli çabalar harcandığı görülüyor.

Bu çabalar sonucunda, hem şehir, hem de plânlama kavramları, yavaş yavaş kuramsal bir içeriğe sahip bulunan konular durumuna gelmektedirler. Bu gelişmenin dikkati çeken yönü, kuram

geliştirme çabalarında, sosyal bilimlere özgü yöntem yaklaşım ve kuramlardan geniş ölçüde yararlanılmakta olmasındır. Bu nedenledir ki, bu kitapta, şehirciliğin kuramsal temellerine sosyal bilimler açısından yaklaşıyor.

Bütün kitapçılarda...

Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları
Prof. Dr. İlhan TEKELİ

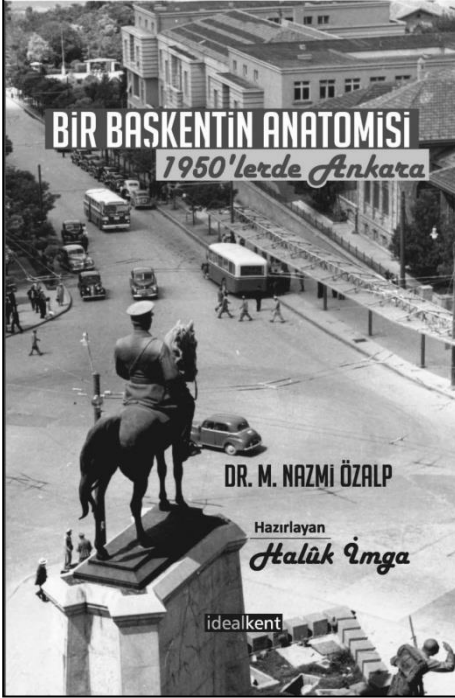
Bu kitap, Dünya'da sanayileşmiş ulus devletler toplumundan, küreselleşmiş bir bilgi toplumuna geçişi yaşayan günümüz dünyasında ortaya çıkan yeni yerleşme yapısını temsilde, geçmişteki kent ve kırın karşıtlığına dayandırılan yerleşme terminolojisinin yetersiz kalması karşısında, dünyanın yeni bir kavramsallaştırma arayışına girdiği ve geçmişteki kuramlarını sorguladığı ve Türkiye'de ise siyasal iktidarın abarttığı, emrivaki içeriği yüksek bir kentsel dönüşüm faaliyetinin, toplumda yarattığı tepkilerin yükseldiği bir dönemde yazılan yazıları bir araya getiriyor.

İlhan Tekeli'nin son beş yıl içinde yazdığı bu yazılar üç grup içinde toplanmıştır. Bunlar;

- Değişen yerleşme yapısı karşısında, kuram ve kavram arayışları ve eleştirel söylemler üzerinde duruyor,
- Dünya'da gelişen çevrecilik hareketinin değerlendirilmesini yapıyor ve olanaklı yerleşme merkezli çevre stratejilerini ele alıyor,
- Türkiye'nin uyguladığı kentsel dönüşüm yaklaşımı ve uygulamaları üzerine değerlendirmeler, diye sıralanabilir.

Bütün kitapçılarda...

Bir Başkent'in Anatomisi, 1950'lerde Ankara
Dr. M. Nazmi ÖZALP

Son senelerinde yakınında bulunduğum kıymetli hekim, bestekâr ve kemeñçe sanatkârı Dr. M. Nazmi Özalp tarafından yazılan Ankara kitabının basılması bu zamana kadar, çeşitli sebepler yüzünden gecikmişti. Ancak Doç. Dr. Orçun İmga'nın gayretleriyle basımı gerçekleşti. Bu gecikmenin bir kitap için çok büyük talih olacağı hiç hatıra gelmemişken, gerçekten de kitap büyük bir olgunluk ve güzellik ile intişar sahasına doğmuş bulunmaktadır.

Ankara'nın biri şarkında ve diğeri de garbında ve uzaklarında doğan ama yüksek tahsillerini bu şehirde yapan ve bu şehir ile kalbî bağlarını her geçen zaman esnasında biraz

daha pekiştiren iki sevdalısının, Dr. M. Nazmi Özalp ve Haluk İmga'nın emeği ile ortaya konulan bu kitabın Ankara için baha biçilmez ve vazgeçilmez bir kaynak olduğu her türlü izahtan varestedir.

Ali Birinci

Bütün kitapçılarda...

İdeal Kent Yayınları

www.idealkent.com.tr

E-posta: idealkent@gmail.com

Nasuh Akar Mahallesi 1403. Sok. 10/5 Balgat-Çankaya/ Ankara

Tel: 0312 285 53 59 Gsm: 0543 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99